

ROLF ANDERSSON · CARL BJÖREMAN · ANDERS BJÖRNSSON
PER BLOMQUIST · ARVID CRONENBERG
GUNNAR FREDRIKSSON · HANS M. GABRIELSSON
LOTTA GRÖNING · SVEN HIRDMAN · PETER HULTQVIST
GUSTAV HÄGGLUND · GUNNAR LASSINANTII
LARS-GUNNAR LILJESTRAND · BENGT LOENBOM
LENNART PALM · THAGE G. PETERSON · JAN WICKBOM
ULF WICKBOM OCH KENT ZETTERBERG

FÖRSVARET FRÄMST

*EN ANTOLOGI OM HUR
SVERIGE KAN OCH BÖR FÖRSVARA SIG*

CELANDERS FÖRLAG

Försvaret främst

Anders Björnsson (redaktör)

FÖRSVARET FRÄMST

En antologi om hur Sverige
kan och bör försvara sig

CELANDERS FÖRLAG

.....

Celanders förlag
Vårvädersvägen 4B, 222 27 Lund
Tel: 0702 454506
E-post: info@celanders.se
www.celanders.se

.....

Copyright © 2015 Författarna och Celanders förlag
Omslag: www.bokochform.se
ISBN: 978-91-87393-67-9

Innehåll

- 7 Förord
Av Anders Björnsson
- 9 Man i uppførsbacke med okuvlig vilja
Samtal med Peter Hultqvist, försvarsminister
Av Anders Björnsson och Kent Zetterberg
- 17 Alliansfriheten är rationell
Av Sven Hirdman
- 24 Alla dessa internationella övningar!
Av Rolf Andersson
- 32 Allianser som en black om foten
Av Anders Björnsson
- 46 Nato, värnplikten och demokratin
Av Lennart Palm
- 52 Ett hot mot försvarsförmågan
Av Carl Björemann
- 57 Försvara Gotland, jodå. Men hur?
Av Hans M Gabrielson
- 66 Folkförsvaret
Av Thage G Peterson
- 80 Försvarskultur – ett behov av upprustning
Av Ulf Wickbom
- 88 Psykologiskt försvar
Av Gunnar Fredriksson
- 102 Rysskräcken som fördummar
Av Lotta Gröning
- 112 Den hårda kärnan
Av Jan Wickbom
- 142 Tidvinnande strategi för framtiden
Av Bengt Loenbom

- 152 Försvarsbeslutens förfall efter 1945
Av Carl Björemán
- 167 Att värna territoriet i ord och handling
Av Lars-Gunnar Liljestrand
- 178 Önskad bindningar och onödiga risker
Av Rolf Andersson
- 186 Låsnings- och lösningar i säkerhetspolitiken
Av Per Blomquist
- 194 Realistiska regler för krigsmaterielexporten
Av Sven Hirdman
- 201 Små brickor i de storas maktspele
Erfarenheter av finska vinterkriget
Av Arvid Cronenberg
- 214 Finland, Sverige och försvarsdebatten
Av Gunnar Lassinantti
- 223 Säkerhetspolitiken får inte bygga på illusioner
Av Gustav Hägglund
- 239 Alliansfrihet och folkförsvar i framtiden
Avslutande reflektioner
Av Kent Zetterberg
- 254 Bilagor
- 275 Författarna

Förord

Av Anders Björnsson

Sveriges försvar är en svensk angelägenhet. Om landet försummar sitt försvar, kan det inte räkna med att någon annan reparerar de skador som uppstår. Försvaret handlar om marken, territoriet, och om de människor som bor där, men också om deras institutioner och traditioner, om luften och vattnet som omger dem. Man kan säga att ett militärt försvar, bruket av vapen, handlar om – eller bör handla om – mänsklig värdighet. Allt annat bruk bör staten och dess myndigheter avstå från. De bör akta sig för att utbreda den ”sanna läran” med våld.

Det här är en bok om behovet av att försvara detta Sverige, vårt land och dess folk. Den har tillkommit därför att behovet inte alltid har beaktats. Det har förvisso funnits epoker i vår historia då vårt lands krigsmakt har varit inriktad på erövringar, på aggression och annektion. Detta har gått ut över landets egen befolkning, dess välfärd och självförsvar men också dess stolthet (hur destruktivt och poänglöst är det inte att kuva andra?). Det har också funnits perioder då vår reala förmåga att möta en angripare har nedprioriterats.

Senast skedde detta under åren efter kalla krigets slut. Då släppte många hämningar, och på ett delvis paradoxalt sätt. Fosterlandsförsvaret fick stryka på foten, samtidigt som militära kapaciteter fördes över till operationer i främmande land. Det senare kallades insatsförsvar men bestod i praktiken av angreppsstyrkor, expeditiionskårer (som i Afghanistan). Försvaret tappade sin folkliga förankring (principen om allmän värnplikt

har alltid haft ett starkt stöd i opinionsundersökningar), samtidigt som en icke-funktionell yrkeshär upprättades, för övrigt med minsta möjliga riksdagsmajoritet.

Också den svenska utrikespolitiken omorienterades, i riktning mot moralism och mänskliga rättigheter. Landets allt svagare försvarskraft skulle komma mindre lyckligt lottade till hjälp. Det utfärdades en solidaritetsdeklaration. Genom officiella uttalanden underminerades Sveriges manifesterade vilja att stå utanför krigiska konfrontationer. Det skedde, åtminstone på det retoriska planet, en återgång från 1812 års politik, då kronprins Karl Johan för gott övergav Sveriges stormaktsambitioner för att landet skulle bli en småstatsrealistisk neutralitetsfaktor, till 1628 års politik, då Gustav II Adolf och hans kansler Axel Oxenstierna fick ständernas bemyndigande att kriga på den europeiska kontinenten, i solidaritet med anti-katolska furstar och befolkningar. Då gällde det den rena lutherska läran, nu demokrati och marknadsekonomi.

De som medverkar i denna antologi vill inte vända tillbaka till interventionismens era i modernt förpackade versioner. Men de avvisar också pacifism och försvarsnegativism. Krig mellan stater är en möjlighet som städse måste undvikas. Misslyckas detta behöver människorna återförsäkringar, och den bästa återförsäkringen är inte att vända sig till främmande makt för beskydd utan att lita på den egna försvarskraften i första hand. Hur den ska kunna återvinnas i Sverige är bokens grundtema. Detta utgör samtidigt en plädering för bevarad militär alliansfrihet, med ett motstånd mot svensk Nato-anslutning.

Alla författare svarar självständigt för sina bidrag. Någon fullständig överensstämmelse i åsikter och bedömningar är inte att förvänta. Det sammanhållande är uppslutningen kring en stark, defensiv svensk försvarsmakt i linje med den plattform som redovisas i bokens appendix. Boken och plattformen bör kunna bli en grund för ett svenskt fredsverk.

Stockholm hösten 2015

Man i uppförsbacke med okuvlig vilja

SAMTAL MED PETER HULTQVIST, FÖRSVARSMINISTER

Av Anders Björnsson och Kent Zetterberg

Försvarsdepartementet ligger där det ligger, med våra två krigarkungar på nära håll – Gustav II Adolf som gjorde riket mäktigt och Karl XII som lät Ryssland bli den stora Östersjömakten. Sedan kom andra tider. Längre hette det närmast rituellt i trontaletets allra första mening: ”Sveriges förhållande till främmande makter är gott.” Endast under något av andra världskrigets år utgick det. Men i den regeringsförklaring som statsminister Stefan Löfven läste upp vid riksmötets öppnande den 15 september 2015, ett knappt dygn före vårt besök hos försvarsminister Peter Hultqvist, inleds det säkerhetspolitiska avsnittet – direkt efter de numera obligatoriska ideologiska deklarationerna – med: ”Säkerhetsläget i vår närhet har försämrats.” Det är andra tongångar än under krig, kallt eller varmt. Hur gott, eller mindre bra, är då Sveriges förhållande till ”främmande makter”, tjugofem år efter det kalla krigets slut? Så kan man undra. Åtskilligt i den utrikes- och säkerhetspolitiska liturgin låter tvivelsutan anorlunda än under den stora systemkonfliktens tidevarv, då kapitalism och kommunism, demokrati och diktatur ställdes mot varandra. Peter Hultqvist pekar ut en brytpunkt.

”Den ryska annekteringen av Krim är och förblir ett brott mot folkrättens principer om en stats territoriella integritet”, säger han. ”Det finns ingen internationell rättslig grund som motiverar det riktiga i att skicka rysk militär till Krim.”

Samma vecka som riksmötet öppnades stod det klart att försvarsministern undertecknat ett avtal om vidgat militärt samar-

bete mellan Sverige och Polen – tidigare det största Warszawa-paktslandet vid sidan av Sovjetunionen, idag Atlantpaktens viktigaste frontstat mot Ryssland. Och nog för att Ryssland har varit Sveriges fiendemakt, men det har ju också Polen. Mellan 1563 och 1721 utkämpades inte mindre än sex krig mellan de polska och svenska rikena. När kan man lägga sådant till historien? Vårt sista krig med Ryssland avslutades 1809. Samtidigt är den europeiska flyktingkatastrofen, med sina rötter i stamkrigens, religionskrigens, inbördeskrigens, interventionskrigens Mellanöstern, ett tumultartat faktum. Och visst bör också allt detta påverka ”säkerhetsläget i vår närhet”? Hultqvist parerar:

”Vårt fokus ligger nu på att verkställa det försvarsbeslut som regering och riksdag har tagit för perioden 2016 till 2020. Den enskilt viktigaste uppgiften är att öka Försvarsmaktens militära förmåga för att avvålla och möta angrepp i alla former. Välöväde och resurssatta förband med hög tillgänglighet utgör grunden för vår förmåga. Vi ska återigen ha förband på Gotland.”

Peter Hultqvist är ett av regeringen Löfvens allra starkaste namn, dessutom en mycket synlig och hörbar person. Intervjudagen innehåller en av de stora morgontidningarna Hultqvists besked om att kränkningar av territorium i fortsättningen ska ges offentlighet så snart de inträffar, enligt samma ordning som gäller i Finland, och i en faktaruta uppger tidningen: ”Under 2014 kränktes svenskt luftrum enligt Försvarsmakten elva gånger, de flesta av Nato-länder och en gång av Ryssland.” Totaltrenden för 2015 har varit ökande. (*Dagens Nyheter* 16/9 2015) Någon tid senare blir bilden fylligare. Under de senaste fem åren har svenskt territorium kränkts 42 gånger: USA och Ryssland har varit värst, med sju respektive sex överträdelser; övriga Nato-stater står för sammanlagt 23. (*Dagens Nyheter* 9/10 2015)

Den veckan vi träffar honom gav Peter Hultqvist lördagsintervjun i radions P1 (19/10 2015). Där tryckte han starkt på att den svenska alliansfriheten ligger fast och att ”man inte vill ha några tvära kast i säkerhetspolitiken”. Fred och stabilitet är huvudmålet för Sverige som nu, enligt försvarsministern, har skapat handlingsfrihet och möjligheter till samverkan med andra

makter i ett krisläge. Han fyllde i: Därför ska vi inte ändra den säkerhetspolitiska doktrinen genom att gå med i Nato.

Det som har blivit mycket tydligt under denna regerings första år vid makten är att han som departementschef inte bara svarar för rikets försvar – det som för inte länge sedan kallades totalförsvaret – utan att han därtill är den kanske främste uttolkaren av den svenska officiella säkerhetspolitiken, åtminstone när det gäller ”den hårda säkerhetspolitiken” gentemot Ryssland. Därför kommer vår timslånga diskussion att röra inte blott försvarsfrågor utan också säkerhetspolitiska bedömningar och linjedragningar.

Egentligen vill han varken recensera händelser i det förgångna eller spekulera om framtida, säger Hultqvist. Hans ord gäller här och nu. Han talar realtid.

Genom en inledande exposé har han gett en bild av hur dagens Ryssland fått sina konturer:

”Det här är en sak både regeringen och försvarspolitiska experter länge var okänsliga för, framförallt komplexiteten i det ryska övningsmönstret”, säger han. ”Carl Bildt ville inte kännas vid detta, och inte heller ordföranden i Försvarsberedningen, Cecilia Widegren, som ansåg att Ryssland var säkrare än på länge, att det inte utgjorde någon fara. Från det hållet sades det att Ryssland blickade österut, att Rysslands främsta intressen låg i relationerna med Kina.”

Hultqvist karakteriserar omsvängningen närmast som en utvecklings- eller mognadsprocess som han själv var en del av under sin tid som ledamot av Försvarsberedningen (2011–2014). Han blev varse den snabba ryska upprustningen, något som hans parti hade markerat mot i riksdagen redan i början av den förra mandatperioden, och ett mycket hårdare språkbruk än tidigare från rysk sida. Under ett besök i Moskva blev han uppriktigt förvånad över den ryska regeringens ensidiga prioritering av militära verksamheter, förklarar han.

”Inte minst detta att de framhävde kärnvapnets roll, inte bara för att avskräcka andra kärnvapenmakter utan också som ett medel för att inge respekt på den internationella arenan.”

Det var en av de saker som fick honom att se på det svenska försvarets uppgifter med nya ögon, även om han säger sig ha observerat bristerna där långt tidigare. Kort sammanfattning: Det krävdes en omläggning av den inriktning som gällt under en följd av år, bort från internationella operationer i första hand till försvaret av närområdet. Mycket av det som hänt innan den nuvarande regeringen tillträdde, menar han, var ogenomtänkt.

”Något av det första vi fick göra var att lösa ut flygplansaffären med Schweiz som utföll till JAS Gripens nackdel vid folkomröstningen i det landet, och bara där försvann i ett svep en och en halv miljard kronor.”

Ett uttryck för att försvarsindustrin är en het potatis och titt som tätt krånglar till budgeten, får man anta.

Därefter behövde man göra någonting åt den bristande folkförankring som övergången till yrkesarmén hade fört med sig.

”Man räknade med en anställningstid på sex till åtta år, men kalkylerade inte med avhopp efter fyra. Detta skapar ingen stabilitet i organisationen och vi får inga fullständiga förband, vilket är en avgörande brist. De pengar vi nu tillför Försvarsmakten, tillsammans med den borgerliga alliansen minus Folkpartiet, totalt ca 17 miljarder kronor fram till 2020, syftar i främsta rummet till att kunna finansiera en nationell organisering av försvaret. Och det inkluderar såväl investeringar i försvaret som övningar – nationellt, bilateralt och multilateralt.”

Hur får man då denna ”nationella organisering”?

”Det går inte utan inslag av plikt. Kanske kan man välja den danska eller norska modellen, med en kombination av plikt-soldater och professionella, att man har en värnpliktsdel och en yrkesdel. Men det kräver också en omläggning av den militära grundutbildningen till 9–12 månader, så att ingen kan bli anställd förrän han eller hon har fullgjort den. Om man vill utvidga organisationen, så har man värnpliktsdelen att bygga på.”

Någon sorts mönstringsförfarande blir det. Hur stor andel av en åldersklass, mellan tummen och pekfingeret – tio procent, fyrtio procent?

Försvarsministern viftar bort frågan. Nej, han vill inte speku-

lera. Detta får bli en sak för kommande utredning. Men det finns ett andra problem också, fortsätter han, och det är att totalförsvaret i egentlig mening inte existerar; civilförsvaret finns inte, om man inte räknar med frivilligorganisationerna.

”Där måste vi börja från noll.”

Mycket av det som fanns är borta helt enkelt, till exempel driftvärnen vid stora företag som SJ. Däremot har man kvar ett hemvärn, som är en kvalificerad organisation utan rekryteringsproblem och med en utmärkt ledning som hela tiden övar.

Men har inte hemvärdet alltid varit beroende av obligatoriskt uttagna soldater som rekryteringskälla?

”Ett nytt pliktssystem kan bli en bra grund för rekrytering”, svarar han.

Sverige och Finland, vår närmaste samarbetspartner på det militära området, har olika system för personalförsörjning i sina arméer. Är inte detta en komplikation?

”Vi ska inte koncentrera på skillnader”, kommenterar Hultqvist och menar att de båda försvarsmakterna kan komplettera varandra. ”Sverige har en person på departementet i Helsingfors och efter årsskiftet kommer en person från departementet i Helsingfors hit till Sverige. Vi planerar för att använda varandras marin- och flygbaser, amfibieenheten på Berga och svenskspråkiga Nylands brigad samverkar, vi har en gemensam *task force* på den marina sidan, våra flygvapen övar tillsammans mer än 40 gånger om året. På detta sätt bygger vi upp en kompetens.”

Som kommer att bli skarpare i förhållanden bortom de fredstida?

”Vi kommer inte att binda oss vid förpliktelser. Däremot skapar vi handlingsalternativ. Det viktigaste att konstatera är att såväl Finland som Sverige har en totalt defensiv agenda.”

När vi kommer in på förhållandet till den främmande makt som USA och Nato utgör, deklarerar försvarsministern: ”Vartenda ord från mig finns det riksdagsbeslut på. Bakom det står fem partier.” Han syftar på den inriktningsproposition från regeringen som riksdagen tog före sommaruppehållet 2015.

”Alliansfriheten består. Detta har den gjort samtidigt som vi har haft samverkan med andra under lång tid.”

Peter Hultqvist sorterar in det bilaterala avtalet med Polen, nyss slutet, i denna kontext. Till nordiska samarbeten har han räknat 153 stycken genom åren. Mycket litet av detta är verkligt nytt. På materielsidan är samarbeten med USA ingen hemlighet: 50 procent av Gripen består av amerikanska komponenter.

Men vad med Ryssland och Partnership for Peace (PfP) till exempel?

”Där deltar Ryssland inte. Inte vad jag vet. Jag har aldrig mött någon ryss där.”

Något militärt samarbete med Ryssland pågår inte heller:

”Vi har försvarsattachéer i respektive huvudstad. Några besök utväxlas inte.”

Hultqvist betonar mot denna bakgrund hur viktig den amerikanska närvaron i Europa är, för att skapa ett skyddsnätverk: ”Vårt syfte är att ingenting ska hända.”

Är det då realistiskt att tro att Ryssland har anfallsplaner mot EU- och Nato-stater?

Hultqvist: ”Jag konstaterar bara vad som sker – på Krim, man driver en konflikt i Ukraina, man stör de baltiska länderna, man övar i större omfattning än tidigare och har en ökad närvaro i Östersjöområdet och i Arktis. Något framtidsscenario vill jag inte ta ställning till.”

Men detta är väl inte första gången som Ryssland agerar på ett sätt som är djupt problematiskt och som strider mot internationell lag och kutym?

”Ungern 1956, Tjeckoslovakien 1968 – då handlade det om invasioner, inte om gränsförändringar.”

Men har inte både småstaten Finland och Europas ledarnation Tyskland en annan profil i sin Rysslandspolitik än Sverige? Han vill inte kommentera andras agerande, slår Hultqvist fast. Samtidigt menar han att det är viktigt att ”Europa agerar samfällt” och att man från svensk sida har ”en dialog tillsammans med de europeiska kollegerna”. Men alla de europeiska kollegerna läxar väl inte upp Putin, som Sveriges utrikesminister? Den

frågan behöver inte försvarsministern avvisa, eftersom den anspelar på en tidningsrubrik och löpsedel dagen efter vårt samtal. (*Expressen* 17/9 2015)

När kommer då en normalisering i relationen till Ryssland att inträda, och vilka är premisserna härför – att Krim återlämnas? Måste man inte stryka ett streck över det skedda och smälta detta så småningom? Hultqvist:

”Annekteringen får inte glömmas bort. Den har hänt och man får inte ha kort minne när det gäller brott mot folkkrätten.”

Försvarsministern tar ett steg tillbaka och säger att det visst förekommer kontakter mellan Ryssland och Sverige, som när ”tsar-ubåten” Som (Malen) från 1916 upptäcktes under den gångna sommaren, 2015, eller när ryskt stridsflyg har opererat utan transpondrar i närheten av civilflyg. I sakfrågor måste man kunna tala med varandra.

De två strategiska besluten i Sveriges riksdag 2009 – att utfärda en ensidig deklaration om solidaritet med länder i vår närhet som utsätts för hot av olika slag och samtidigt att införa ett yrkesförsvaret med insatsberedda soldater – har kunnat tolkas som utslag av ”den moraliska stormakten Sverige” i ny kostym. I Europeiska Unionens Lissabonfördrag infördes samma år en så kallad solidaritetsklausul; inga andra av våra grannländer har utfärdat egna solidaritetsdeklarationer.

”Vår egen förklaring”, säger Peter Hultqvist, ”ger närmast uttryck för en ambition, den säger ingenting om hur den hjälp vi kan ge ska se ut. Det är ingenting som kan förutspås. Å andra sidan är det tydligt att den gamla neutraliteten är ett koncept som inte längre passar. Redan idag finns ett samarbete med exempelvis de baltiska staterna. Det gäller att fylla det med ett innehåll. Det jobbar vi aktivt för.”

Peter Hultqvist är noga med att poängtera hur lång tid det tar att göra alla de omställningar som nu har inletts. ”Jag administrerar den processen”, säger han. ”Vi ska nu skaffa två nya ubåtar, det kommer att ta flera år. Vi kommer att sätta upp två kompanier på Gotland, bara det en investering på en miljard.”

Svensk marin har ju haft problem med att avvisa inkräktare,

inte en enda främmande ubåt har fångats under trettiofem år?

”Jag recenserar inte det som har varit. Vi tillför ytterligare medel för bättre undervattensverksamhet. Vi investerar i boj-båtar och örlogsfartyg, i sensorer, i anti-ubåtsgranater.”

Försvarsministern bryter upp för en hastigt påkommen radiointervju. Stockholms ström ligger höstgrå, längs kajerna flockas ännu turister, inte så få av dem ryssar. Peter Hultqvist tar avsked och ser ut som en person som har en jättelik uppförsbacke framför sig men som besitter en okuvlig vilja. Han måste vara på det klara med att hemvärnet, lovordat under vårt samtal, utgör landets enda territoriella försvar att räkna med. Visserligen ingår både flyg och marin i territorialförsvaret, men deras uthållighet är ringa, och mellan Stockholm och Boden är det idag endast hemvärnet som står på marken. Hultqvist måste också ha insett att försvarsmakt och regering var öppnare när det gäller kränkningar av vårt territorium under än efter kalla kriget – och att det rent logiskt bör ha varit flest kränkningar från Nato-stater under senare decennier eftersom vi numera ligger inbäddade mellan Nato-stater. När Ryssland testade Sveriges incidentberedskap i luften långfredagen 2013, var det danskt flyg som ingrep. Nästa gång bör det vara svenskt.

Alliansfriheten är rationell

Av Sven Hirdman

Under det kalla kriget förde Sverige en självvald neutralitetspolitik – *alliansfrihet i fred syftande till neutralitet i krig*. Dess bärande element var den militära alliansfriheten. Ledmotivet var förre kabinetssekreteraren Sverker Åströms devis, att Sveriges säkerhetspolitik gick ut på att vi varken skulle väcka farhågor på något håll (läs Sovjetunionen) om att Sverige skulle ingå i Nato eller förväntningar på ett annat håll (läs USA) att vi skulle göra det. Det var en politik som fördes med konsekvens fram till 1991/1992. Den avsåg vårt agerande i fredstid. Alla var på det klara med att om vi hotades av angrepp i händelse av krig i vårt närområde, skulle vi förklara oss neutrala och försöka avvärja kränkningar av vår neutralitet. Misslyckades detta och vi utsattes för regelrätt invasion och hamnade i krig, upphörde definitionsmässigt neutraliteten, och då behövde vi och skulle begära hjälp. Denna hjälp kunde endast komma från västmaktshåll i händelse av ett anfall österifrån. Målsättningen för det svenska försvaret var att upprätthålla en tillräckligt hög tröskel för att ett angrepp på Sverige inte skulle vara meningsfullt för en potentiell angripare med tanke på Sveriges trots allt begränsade strategiska betydelse i Kontinentaleuropas utkant.

Den svenska säkerhetspolitiken var klar och tydlig under det kalla kriget och välförstådd i utlandet. Inom landet var kanske förståelsen inte lika klar, eftersom regeringarna från slutet av 1960-talet och framåt inte var tydliga i att förklara för den inhemska opinionen, att vår neutralitetspolitik var en politik för

fred och för det fall att vi intog formell neutralitet i händelse av krig i vårt område, som kunde tänkas beröra Sverige. Utöver det behövde vi emellertid en politik för det fall att vi verkligen blev angripna. Då gällde inte längre neutraliteten utan krigstillstånd inträdde. För detta måste vi planera, vilket vi gjorde genom underrättelse- och materielsamarbetet med västmakterna. På 1950-talet talade regeringen Erlander öppet om detta, men det gjorde inte regeringen Palme och dess efterföljare. Det skapade under 1990-talet, när fler uppgifter kom fram om västmaktssamarbetet, en förtroendeklyfta hos delar av folkopinionen gentemot regeringspolitiken och genererade också en konstig debatt om den så kallade svenska eftergiftspolitiken under andra världskriget. Regeringen Per Albin Hansson har all heder för det skickliga sätt den skötte Sveriges politik på under dessa farliga år.

Efter det kalla krigets slut har vi av rätt naturliga skäl inte längre en lika klar och tydlig svensk säkerhetspolitik. Den gamla neutralitetspolitiken har övergetts och vi famlar med nya definitioner, varav några är direkt dåliga såsom den ensidiga svenska solidaritetsförklaringen, det vill säga att vi förväntar oss utländsk hjälp eftersom vi har så små resurser, men trots det skall vi själva erbjuda andra länder militär hjälp. Omvärlden är inte särskilt imponerad.

Den andra större förändringen är att vi har minskat vårt försvar till en mycket låg nivå, från att motsvara 3 procent av BNP på 1980-talet till 1,1 procent på 2010-talet. Det beror dels på *the peace dividend*, det vill säga på att hotet från Sovjetunionen upphört med det kalla krigets slut, dels, och i synnerhet, på att den vapenteknologiska utvecklingen gjort det stora fasta svenska försvaret med dess bergsanläggningar, fasta kustförsvar, krigsflygbaser – arvet från 1940- till 1970-talen – omodernt; det kan numera enkelt slås ut av konventionella precisionsvapen från långt håll. Därtill kom att vi i globaliseringspyran efter sekelskiftet 2000 sade oss, att det var bättre att försvara Sverige i Afghanistan och i andra krishärdar och i praktiken lade ned invasionsförsvaret av Sverige och därmed avskaffade värnplikten.

Nu står vi, menar somliga, inför ett nytt säkerhetspolitiskt läge i och med Rysslands agerande i Ukraina och de skärpta motsättningarna mellan Nato och Ryssland. Med de baltiska staternas och Polens medlemskap i Nato har Östersjön nästan blivit ett innanhav för Nato. Från att i decennier ha varit ett lågspänningsområde har Östersjön blivit ett högspänningsområde. Detta har lett till en häftig debatt om huruvida Sverige bör söka medlemskap i Nato.

Sveriges säkerhet skulle inte stärkas utan försämrats av ett medlemskap i Nato. Här är tio skäl varför:

1. Vår 200-åriga alliansfria politik sedan 1814 har tjänat oss väl och varit ett gott stöd under Krimkriget, första världskriget, andra världskriget samt under det kalla kriget. Denna vår politik har starkt folkligt stöd. Det skall mycket till för att denna politik skall överges.
2. Ett medlemskap i Nato skulle påverka den fredstida säkerhetspolitiska situationen i Östersjöområdet negativt, leda till att konfrontationsytorna mellan Ryssland och Nato kommer än närmare oss, medförande flera incidenter och ökad spänning. Östersjöområdet har, som nämnts ovan, från att ha varit ett lågspänningsområde blivit ett högspänningsområde mellan stormaktsblocken till följd av Ukrainakonflikten och dess orsaker. Vi har redan haft en hel del incidenter i vårt närområde, vilka berört vårt territorium. Ett svenskt – och finskt – medlemskap skulle bidra till att öka denna spänning mellan blocken och därmed risken för än fler incidenter. Det ligger inte i Sveriges intresse.
3. Synen på Ryssland är härvid avgörande. Ryssland har förvisso fört en aggressiv politik gentemot Ukraina, men något ryskt anfall på Natos eller EU:s medlemsländer är inte sannolikt. Ukrainakonflikten har sin grund i Sovjetunionens upplösning. Ryssland har andra prioriteringar, främst inrikespolitiska, än att starta krig mot

västmakterna. Kärnvapenavskräckningen fungerar. Vi måste hantera Ryssland som det är och minnas att den ryska befolkningen haft nog av krig.

4. I det osannolika fallet av krig i Europa skulle ett svenskt medlemskap i Nato innebära, att vi omgående blir in-dragna till följd av militära åtgärder antingen från rysk eller från Natos sida. Vi skulle inte kunna hålla det svenska territoriet utanför. Gotland är särskilt utsatt. Medlemskap i Nato ger oss alltså inte ökad säkerhet. De så kallade solidaritetsklausulerna är tvetydiga. Det för-tjänar att understrykas, att Sverige inte har några mili-tära förpliktelser gentemot de baltiska staterna. Deras skydd ligger i de egna Nato-medlemskapen. Däremot är vi bundna av EU-fördragets politiska solidaritetsklausul att, på sätt som vi finner lämpligt, bistå andra EU-medlemmar som utsätts för aggression eller andra katastrofer. Ett isolerat anfall på Sverige ter sig å andra sidan som helt osannolikt och skulle utlösa reaktioner i hela västvärlden.
5. Ett särskilt dåligt argument för Nato-medlemskap är att vi genom ”de små stegens politik” redan är så nära medlemskap i Nato, att vi lika väl kan ta det sista steget. Men skall vi gå med i Nato, skall det ske med öppna ögon och efter en bred nationell debatt.
6. Ett annat lika dåligt argument är att vi rustat ned det svenska försvaret så mycket, att vi inte har något annat alternativ än att gå med i Nato. Det ankommer på Sve-rige att avsätta tillräckliga resurser till försvaret. Nato kommer inte att betala för det rika Sveriges försvars-makt, snarare kräva att vi höjer vår försvarsbudget från nuvarande 1,1 procent av BNP till Natos målsättning 2 procent. Det skulle för vår del innebära utökade för-svarsutgifter med 40 miljarder kronor per år, från nuva-rande 45 till 85 miljarder.
7. Ett medlemskap i Nato skulle strida mot traditionell svensk antikärnvapenpolitik. Nato har användning av

- kärnvapen som en option, vilket behandlas i den så kallade Nuclear Planning Group, i vilken Sverige skulle inbjudas att delta.
8. Samspelet mellan Sverige och Finland är en viktig del av analysen. Sverige och Finland har en likartad säkerhetspolitik inriktad på avspänning i Nordeuropa och normala relationer med Ryssland. Ett finskt Nato-medlemskap skulle starkt påverka Sverige och vice versa. Det mest sannolika och rationella är därför att vi även fortsättningsvis agerar likartat gentemot Nato. Om både Sverige och Finland blir medlemmar av Nato, skulle det för Ryssland innebära en stor och ovälkommen förändring av det strategiska läget, medförande förändrade ryska dispositioner i Östersjöområdet.
 9. Ett beslut om en så avgörande fråga som medlemskap i Nato bör inte fattas under intryck av en kanske temporär säkerhetspolitisk kris såsom den mellan Ryssland, Ukraina och Nato. Under efterkrigstiden har vi bevittnat andra betydligt värre säkerhetspolitiska kriser, vilka inte lett till en omprövning av den svenska säkerhetspolitiska kursen utan tvärtom stärkt uppslutningen kring vår militära alliansfrihet. Bland sådana kriser kan nämnas Kubakrisen 1962, Sovjetunionens inmarscher i Ungern 1956, Tjeckoslovakien 1968 och Afghanistan 1979 samt hot om inmarsch i Polen 1981; vidare Berlin krisen 1948 och byggandet av muren 1961. USA:s anfall på Irak 2003 skulle också kunna nämnas. I alla dessa lägen har vi hållit fast vid vår politik.
 10. Häri ingår också frågan om folkomröstningar. Ett beslut om medlemskap i Nato är ett lika stort beslut som beslutet om medlemskap i EU, om vilket folkomröstning hölls i Sverige i november 1994. Vi hade även, utan att vara därtill tvungna, en folkomröstning om euron i september 2003. Det är riksdagen som beslutar om avhållande av rådgivande folkomröstningar i Sverige. Vad gäller Nato-medlemskap förefaller det ytterst sannolikt att

Vänstern och Miljöpartiet skulle kräva folkomröstning och få med sig Socialdemokraterna; de borgerliga partierna skulle inte kunna motstå en sådan begäran. Därtill kommer att det är ett tydligt krav från Natos sida, att ett land som vill bli medlem i Nato gör det med ett starkt stöd av sin befolkning. En folkomröstning måste alltså hållas i Sverige, och sannolikt också i Finland, för att förverkliga ett Nato-medlemskap. Utsikterna för ett övertygande positivt ja i en sådan folkomröstning ter sig under överskådlig tid som mycket små.

Om Sverige inte bör bli medlem i Nato, vad bör vi göra i stället?

En sak är att se om vår försvarsförmåga, så att vi har ett bättre tröskelförsvar i händelse av konflikter i vårt område, vilket gör det mer kostsamt att angripa Sverige, ett land som trots allt inte har den allra största strategiska betydelsen vid ett krig i Europa. Detta nya svenska försvar kan inte bli en upprepning av det gamla, eftersom krig och konflikter har ändrat karaktär. Vi måste ha ett mer rörligt och flexibelt försvar byggt på modern teknologi och med stor skyddsförmåga mot elektronisk krigföring. Billigare lär det inte bli. Vi bör också betänka att vår säkerhet vilar på att vi är fast förankrade i de nordiska och västliga gemenskaperna. Vårt militärtekniska samarbete med USA förblir viktigt.

En annan sak är att satsa mer på fredsskapande arbete och militär avspänning i vårt närområde och överhuvudtaget mellan stormaktsblocken. För ett litet land som Sverige är säkerhetspolitik mer en fråga om utrikespolitik än om försvarspolitik. Det är genom en trovärdig och konsekvent säkerhetspolitik vi skall se till att vi inte försätter oss i ett sådant läge, att vi drar på oss ett stormaktsanfall. Det är därför medlemskap i Nato är en sådan dålig idé.

I det geopolitiska läge i Östersjöområdet som Sverige befinner sig i omgivet av Ryssland och medlemsstater i Nato är vår militära alliansfrihet rationell, men den kräver samtidigt mycket av oss:

- Ett bättre och mer allsidigt och modernt totalförsvar.
- En nationell uppslutning kring ett sådant alliansfritt folkförsvar.
- En utrikespolitik inriktad på att bidra till avspänning mellan stormakterna och mindre konfrontation i vårt närområde.
- En långsiktigt stabil säkerhetspolitik med hög trovärdighet inom och utom ett Sverige, som är fast förankrat i den nordiska och i den europeiska gemenskapen, som eftersträvar goda relationer med alla länder och som kan bidra till en fredlig världsordning.

Alla dessa internationella övningar!

Av Rolf Andersson

Nato-övningar har genomförts i vårt närområde och även över svenskt territorium. Svenska förband har deltagit i övningar i Baltikum och i de stora övningarna Baltops och Arctic Challenge. Ryssland genomför också stora övningar, och en upp-trappning äger rum. Ryssland och Nato utgår från att det språk motståndaren bäst förstår är demonstration av militär styrka.

Hur ska man se på det svenska deltagandet i sådana internationella övningar? Stärker de landets försvarsförmåga? Och hur inverkar de på vårt säkerhetspolitiska läge och på den militära alliansfriheten?

Sverige avgör naturligtvis självt vilka övningar landet ska delta i; ingen annan part kan föreskriva vad Sveriges riksdag och regering beslutar om. Men övningar sänder ut signaler, och det är också en av avsikterna med dem. Signalerna är riktade till hemmaopinionen, tänkbara partners och potentiella motståndare. Det vill till att signalerna är adekvata.

Några utgångspunkter

Den internationella spelplanen tillhör primärt stormakterna. Små stater som Sverige har inte så mycket att hämta där, annat än att som brobyggare verka för minskad spänning. Vi kan i och för sig bli inviterade av en stormakt att delta på den ena sidan. Om vi då skulle låta oss dras med, blir vi tvungna att följ-

samt anpassa oss till andras skiftande politiska konjunkturer och strategier – i frågor som ytterst rör krig och fred kan ingen vetorätt gälla. Om vi skulle ta det steget, riskerar vi snart nog att bli varse att en sådan bundsförvant sätter de egna intressena främst i sin ”grand strategy”. Riskerna med att länka landets öde till en stormakts föränderliga prioriteringar är betydande och oöverskådliga. Internationella bindningar och insatser bör inte styra utformningen av landets stridskrafter och inte heller av övningsverksamheten.

Det svenska militära försvarets strategiska uppgift ska vara att skydda och försvara landets territorium. Det måste vara styrande även för övningsverksamheten. Vi bör inte ta på oss andra uppgifter som skymmer inriktningen eller hämmar förmågan att lösa huvuduppgiften.

Försvaret bör i ett synnerligen kritiskt läge kunna ta emot förstärkning utifrån, om sådan hjälp finns att få. Den möjligheten är emellertid alltid osäker. Sist och slutligen är den beroende av politiska beslut i ett visst läge, där svenska intressen bara ingår som en faktor av flera i ett större sammanhang (och detta oavsett om vi står utanför Nato eller inte). Den egna militära verksamheten kan inte utgå från att önskvärd förstärkning kommer utifrån. Vi bör inte låta ytterst osäkra kalkyler om sådan assistans prägla verksamheten eller slå igenom i form av kostsamma gemensamma övningar och andra betungande anpassningar på den egna försvarskapacitetens bekostnad.

Inriktningen på internationella insatser och internationella övningar har det slösats mycket stora resurser på under en alltför lång tid. Det har rört sig om en utomordentligt allvarlig felorientering som har varit till skada för vår säkerhetspolitik och bidragit till att utarma den egna försvarsförmågan. Allt som var nationellt förankrat övergavs, oavsett hur värdefullt det var. Det gäller inte minst den allmänna värnplikten. Nya system, anpassade för insatsstyrkor och uttryckningar utanför vårt territorium, kom att sättas istället.

Det ligger inbyggt från början i internationella övningar att de saknar genuin förankring i ett strikt svenskt försvarsperspektiv.

I sådana övningar kan man välja motståndare, och gärna en som passar ens kompetens och förmåga (annars deltar man kanske inte så gärna!). Då har man initiativet, en plan och väljer att bidra med det man är bäst på. Verkligheten är annorlunda. Nationellt försvar kräver att vi är bra på det som erfordras för att uthålligt och så effektivt som möjligt möta och mota en angripare som beaktat våra svagheter.

Är en tillnyktring på väg? Vissa steg i rätt riktning har nog tagits, om än förhållandevis blygsamma. Den grundläggande frågan om landets försvarsstrategi och rätta användningen av de ökade resurser som behövs för att återställa försvarsförmågan saknar alltså ett övertygande svar från statsledningens sida. Bilden är splittrad.

När man prövar det eventuella värdet av att delta i en internationell övning, bör det avgörande vara om denna bidrar till att stärka det egna försvarets förmåga, förbättrar vårt säkerhetspolitiska läge och främjar avspänningen i närområdet. Om den inte gör det, bör den ifrågasättas. Även om den ifrågasätts, kan starka skäl motivera ett svenskt deltagande. Det gäller till exempel övningar för att förbereda framtida FN-operationer av traditionellt slag, men inte stormaktsstyrda insatser som de i Afghanistan och Libyen. Svenskt deltagande i fredsbevarande FN-operationer kostar en del och bidrar nog inte så mycket till vår försvarsförmåga, men sådana insatser är ändå viktiga.

Regeringens inställning

I regeringens beslut den 25 juni 2015 (FÖ2015/00953MFI) om inriktningen på Försvarsmaktens verksamhet under åren 2016–2020 finns det skrivningar som starkare än tidigare betonar betydelsen av det egna landets försvar:

Försvaret går från ett insatsförsvar till ett försvar som tydligare inriktas mot den nationella försvarsdimensionen. Därmed minskar handlingsutrymmet för deltagande i internationella

operationer. Försvaret ska i första hand utformas för att kunna möta ett väpnat angrepp.

Så långt låter detta som ett steg i rätt riktning. Men det finns också formuleringar och uttalanden som drar åt ett annat håll. Satsningen på internationella insatser framhävs alltså som mycket viktig. Avgörande blir naturligtvis hur dessa spretiga intentioner kommer att realiseras. Hur man tänkt sig att få ihop dessa motstridiga spår är inte lätt att se. Någon vägledning är knappast att hämta i de återkommande förklaringarna om att Sverige bäst försvaras i solidaritet med andra.

Nödvändigheten av internationella övningar är alltså ett ständigt återkommande tema. Försvarsminister Peter Hultqvist förklarade i en intervju i *Dagens Nyheter* (26/6 2015) att samtliga krigsförband ska övas före år 2020 och att detta förutsatte övningar och samarbeten också med Nato-länderna:

Vi kan inte driva den typen av övningsverksamhet själva, och övningarna ökar vår kapacitet och militära förmåga. Samtidigt är de en viktig signal till en orolig och oförutsägbart omvärld.

Hur sådana övningar med Nato-länder verksamt stärker vår egen försvarsförmåga återstår att bevisa. Visst, Nato har genom framförallt USA tillgång till avancerad spjutspetskompetens, men är det den vi behöver för vårt försvar, hur ska den i så fall utnyttjas, och är den värd sitt pris?

I samma intervju redovisade försvarsministern att Sverige ska delta i Natos två största övningar under 2015 och 2018. Det sker som reservförband till Natos reaktionsstyrka på 40 000 personer. I september 2015 deltog svenska Gripenplan och en svensk bordningsstyrka i manövern Trident Juncture i Spanien med uppåt 25 000 man. 2018 ska Sverige delta i en liknande storövning i Norge. Försvarsministern framhöll dock i intervjun att allt svenskt deltagande sker på den svenska militära alliansfrihetens grund. Det innebär enligt honom att svenska enheter inte övar på att försvara Natos territorium. Det är ett viktigt klagande.

I ett debattinlägg (*DN Debatt* 31/8 2015) hävdar försvarsministern – mot bakgrund av det svenska försvarets långvariga förfall – att det internationella samarbetet ”självkärligt” får en tyngre roll för att upprätthålla den militära förmågan och möta den försämrade säkerhetssituationen. Han talar här om att multi- och bilateralt samverka med andra länder och organisationer. Hultqvist är inte konkret eller särskilt övertygande. Han förklarar inte hur sådana samarbeten effektivt skulle bidra till att stärka möjligheterna att försvara vårt territorium.

Som så ofta hänvisar Hultqvist till vikten av att gemensamma övningar sänder ut säkerhetspolitiska signaler. Det gör de naturligtvis. Frågan är emellertid vilka signaler det är fråga om och hur de uppfattas. För ett militärt alliansfritt land som Sverige är det för trovärdigheten i vår säkerhetspolitik nödvändigt att signalerna inte är kontraproduktiva. Det kontinuerliga deltagandet i Nato-övningar tenderar att skapa osäkerhet om den svenska hållningen.

Det står klart att tanken från statsledningens sida är att även fortsättningsvis satsa betydande resurser på deltagande i övningar med Nato-länder.

Arctic Challenge Exercise 2015 (ACE)

Hur bör man i det här diskuterade perspektivet se på en övning som ACE, en internationell flygövning som genomfördes i norra delarna av Sverige, Norge och Finland under tio dagar med början den 25 maj 2015? Övningen genomfördes första gången 2013. Initiativtagare är Sverige, Finland och Norge. 2015 deltog flyg även från Schweiz, Frankrike, Tyskland, Storbritannien, Nederländerna samt USA. Övningen omfattade närmare 3 600 personer och 115 flygplan. Den svenska regeringen hade godkänt övningen. Nato-landet Norge var övningsledare.

Enligt Försvarsmakten var målsättningen med ACE att piloter från flera nationer skulle få tillfälle att samöva med olika flygplanstyper i stora sammansatta flygstyrkor där taktik och annat

övades i en realistisk hotmiljö med simulerade luftvärnssystem. För de svenska förbanden innebär detta, enligt Försvarsmakten, att den operativa effekten ökar genom att man tillsammans med andra kan verka i Sverige och vårt närområde. ACE skulle även ge möjlighet att öva världlandsstöd ("Host Nation Support").

Enligt Försvarsmakten var övningsscenarioet en internationell fredsfrämjande krishanteringsinsats under FN-mandat. Att Sverige tillsammans med andra länder deltar i sådana övningar, strider inte mot Sveriges militära alliansfrihet. Sveriges förpliktelser som medlem av FN är fullt förenliga med alliansfriheten så som vi själva har valt att definiera den.

I vad mån deltagande i övningar för sådana FN-insatser är förnuftiga är en annan sak. Det måste prövas konkret från fall till fall. Det svenska bidraget till de Nato-styrda operationerna i Libyen var det inte. Det förelåg visserligen ett mandat från FN:s säkerhetsråd, men i praktiken negligerades uppdragets strikta spärrar och operationerna gick de facto ut på regimförändring, något som stred mot Säkerhetsrådets beslut och riskerade Sveriges goda rykte som alliansfri stat och hängiven FN-medlem.

Försvarsministern inspekterade och kommenterade övningen. Peter Hultqvist refererade då inte alls till det angivna övningsscenarioet utan lyfte fram att internationella övningar av detta slag stärker Sveriges säkerhet. Att så skulle vara fallet är dock tvivelaktigt. Hur utvecklar de den svenska försvarsmaktens förmåga att värna landets territoriella integritet och självständighet? Och hur underbygger de en fredsbevarande säkerhetspolitik? Vilka budskap sänder de ut? Dessa frågeställningar saknar adekvata svar.

Sverige har tidigare deltagit i av FN ledda operationer som har varit förnuftiga, och bör i rimlig omfattning fortsätta att göra så. Men det är skillnad mellan att delta i FN-operationer på premisser som är klara och sker i organisationens regi och att delta i sådana operationer som genomförs under Natos ledning och med en av den organisationen bestämd strategi. Ett litet land som Sverige dras in i sådana fall lätt in i stormaktsspelet,

kan bli ett stöd för den ena eller andra sidan och underordnas en stormakt så som i Afghanistan. Det finns ingen anledning att öva för sådana operationer.

Baltops 2015

Ett annat exempel är den årligen återkommande, marint inriktade övningen Baltops som 2015 genomfördes under juni månad. Sverige och Finland deltog, liksom ett stort antal medlemmar av Nato. Övningen, som pågick bland annat i Östersjön och södra Sverige, leddes denna gång av USA och Nato. Enligt Försvarsmakten skulle övningen gagna förtroendeskapande relationer och kunskapsutbyten mellan deltagande nationer.

Regeringen beslutade om svenskt deltagande i övningen som bland omfattade ubåtsjakt. Sverige deltog med flygplan och marinfartyg. ”Det är inte huvudsyftet med övningen att skicka någon signal från vår sida”, förklarade marinchefen Jan Thörnqvist. Men det är inte oproblemiskt att öva ubåtsjakt tillsammans med Nato-länder. Det är i och för sig högst sannolikt att deltagande i sådana övningar kan ge viss spetskompetens. Men en sådan övning utsätter trovärdigheten i vår alliansfrihet för risker. Svensk militär alliansfrihet kräver att vi värnar territoriet mot alla kränkningar, oavsett från vilket land de kommer. Att samöva ubåtsjakt med Nato-stater kan uppfattas som att regeringen utgår från att bara Ryssland är den stat som kränker eller kan komma att kränka svenskt territorium. Det är en felaktig signal om var Sverige står.

Värdefulla övningar?

Det upprepas som ett mantra hur värdefullt det är att Sverige deltar i internationella övningar. I den senaste försvarspropositionen (*Försvarspolitisk inriktning – Sveriges försvar 2016–2020*; prop. 2014/15:109) repeteras detta gång på gång. Det är inte

lätt att förstå detta postulat, som inte förklaras på ett begripligt sätt. Det har antagligen att göra med en inbyggd, grundläggande oklarhet i landets försvarsstrategi.

Förvirringen hänger i sin tur samman med att internationella insatser under ett par decennier gjordes till den centrala uppgiften. Försvaret av den territoriella integriteten blev en sekundär sak. Mycket hög prioritet gavs insatsstyrkor för offensiva utryckningar utomlands, modellerade enligt Nato-standard vad medel och metoder beträffar.

Tanken var möjligen, och det kan kanske fortfarande spela in, att man genom mer eller mindre offensiva insatser i fjärran länder så som Afghanistan och Libyen ska tjäna in generös hjälp i ett krisläge från Nato. Det må vara hur det vill med det. I grund och botten är det emellertid så att vi måste återställa och kunna lita till vår egen försvarsförmåga. Om någon i avgörandets stund finner det bäst förenligt med sina egna intressen att komma till vår hjälp, desto bättre. Att det alternativet kan finnas är en fördel, men inget vi kan bygga på.

Om statsmakternas avsikt skulle vara att Sverige ska ha en krigsmakt inriktad på insatser i utlandet, kunde man begripa att det internationella samövandandet ges hög prioritet. Men om den hårda kärnan är att forma en svensk försvarsmakt, som har till uppgift att värna territoriet, är förtjusningen i alla dessa internationella övningar inte särskilt begriplig.

Utrymmet för internationella övningar bör kraftigt reduceras. Sverige ska dock ha svängrum för att kunna delta i genuina FN-insatser med klara och fredsbevarande mandat, men i begränsad och underordnad omfattning.

Sverige behöver en ordentlig återställare för att på nytt etablera en effektiv försvarsmakt. Säkerhet är ingenting som primärt uppstår genom samverkan med andra – man måste vara öppen för att sådan samverkan i vissa lägen kan bli en osäkerhetsfaktor. Utan nationell självkänsla kommer man inte långt. Vi bör efter bästa förmåga och med klokskap lita till egna krafter. Det innebär att vi måste formera ett uthålligt starkt svenskt fredsbevarande försvar och konsekvent hävda militär alliansfrihet.

Allianser som en black om foten

Av Anders Björnsson

Preliminärer

Militära allianser har nog aldrig förhindrat några krig. Det bästa man kan säga om dem är att de har upplösts innan kriget brutit ut. I vissa fall har kriget tagit död på dem. Man invänder att Nato är en allians som hindrade det kalla kriget (1945–1991) från att bli ett hett, ett konventionellt krig. Det torde vara en överdrift. Förenta staternas kärnvapenparaply såg till att Europa inte igen blev en krigsskådeplats. Det höll tillbaka sovjetiska framstötter. Men de flesta europeiska länder var trötta på krig. Sovjetfolken var själva utmattade. Ärkefiender som Frankrike och Tyskland, Grekland och Turkiet kan mycket väl ha hållits i schack som partner i samma pakt och avhållits från att förlänga sina historiska animositeter; men då talar vi om interna bekymmer.

Det som gjorde att Väst segrade i kalla kriget var nog taget inte att det hade en allians – också motsidan hade en allians, en motallians, och den var inte till alla delar underlägsen – utan att det hade ett ekonomiskt och politiskt system som på alla punkter utkonkurrerade det som rådde i Öst. Också eliterna i de real-socialistiska länderna begrep detta. De var stinna av avundsjuka och grämelse över sitt konstitutiva underläge. De förmådde inte modernisera sina produktionsapparater i den fart som krävdes, och de lyckades inte hålla sina medborgare på gott humör. Det räckte inte att priset på nödvändighetsvaror sattes lågt när de inte gick att få tag på utan dagliga umbäranden.

De som hävdar att Nato har räddat den europeiska freden har en tung bevisbörda. Det finns andra – eller är det kanske inte ofta samma personer? – som menar att de europeiska enhetssträvandena, i gestalt av dagens EU med dess klass av yrkeseuropéer, har varit den stora fredsfaktorn. Nå, kanske kan det vara så att människorna själva vill fred, i Öst som i Väst: alltså den aktiva viljan att stå utanför krigiska konflikter och bygga upp försvarsmakter som verkar krigsavhållande. Och varför inte: också alliansfriheten, som är den deklarerade målsättningen att inte binda sig för deltagande i krigsföretag, kan ha fungerat fredsframkallande. Den alliansfria rörelsen med bas i tredje världen var från början en protest mot att acceptera världens uppdelning i läger, en vägran att hålla sig med fiendebilder.

Historiskt

Jag säger inte att den här reflektionen har något eget bevisvärde – dess enda syfte är att vara just en reflektion, att visa hur tunna politiska postulat kan vara. Den som handlar klarar sig inte utan dem. Men de som ger honom handlingsförmågan, och sedan ansvarsfriheten, gör klokt i att erkänna begränsningarna i dem och ställa dem mot andra postulat.

En allians är en pakt, liksom äktenskapet. Ett äktenskap kan upplösas: någon dör, någon är otrogen eller kanske båda, allt går sönder. Men till skillnad från en militär allians är ett äktenskap mellan makar inte riktat mot någon. Det kan gå ut över en eller flera parter, men det har inga naturliga fiender. Med militäralliansen är det tvärtom: den kräver en fiende, den hade inte ingåtts annars, och för att fortsätta att äga bestånd måste den ha eller söka sig en fiende om en tidigare har försvunnit. Man gifter sig ju inte med sina allianspartner; nationer har inga permanenta vänner och allierade, endast permanenta intressen, sade lord Palmerston, den brittiske premiär- och utrikesministern, och Henry Kissinger gjorde hans ord till sina.¹ Följaktligen bryter allianser

1 Jag talar här inte om dynastiska giftermål vars huvudsakliga syfte var

samman. Warszawapakten gjorde det. Molotov-Ribbentrop-pakten, en av de kortare i världshistorien, gjorde det.¹ Det kan tyckas ligga något slags geopolitisk logik i sådana utfall. Den militära alliansen som sådan förefaller per definition vara fragil, och detta kan mycket väl ha att göra med att fiendebilderna inte i längden kan förbli desamma. De beror av internationella styrkeförhållanden. Vän och fiende kan byta plats. I ett globalt perspektiv tycks således Kina ha blivit ”mer tydligt en tänkbar geopolitisk rival” till USA på senare tid.² Det kan bli ett huller-om-buller.

Klassiska exempel på detta är de många koalitionsbytena under Napoleonkrigen. Ryssland angrep Sverige 1808 som Frankrikes lierade, efter freden i Tilsit ett halvår tidigare. Sveriges kronprins Karl Johan ingick ett fördrag i Åbo med Rysslands kejsare Alexander I – nu var det augusti 1812 – samtidigt som den franska armén befann sig vid Smolensk och var på väg mot Moskva. Vid Wienkongressen 1815 ingick Napoleons besegrade Ryssland, Preussen och Österrike ”Den heliga alliansen” som skulle säkra den dynastiska legitimitetsprincipen och stävja folkliga upprorsrörelser; den förde bourbonerna, det gamla franska härskarhuset, tillbaka till makten, men Frankrike blev ändå Europas främsta revolutionära smittohärd under 1800-talet. Mellan 1814 och 1914 skiftade maktkonstellationerna i Europa, men bortsett från Krimkriget (1853–1856) var den internationella freden aldrig hotad. Jakten på kolonier upptog stormakterna. Det var där de skaffade sig sina inflytelsesfärer. Ryssland och

just att ingå strategiska allianser med militära återförsäkringar.

- 1 Formellt var överenskommelsen mellan Sovjetunionen och Tyskland en non-aggressionspakt, men genom det hemliga tilläggsprotokollet blev det en allians för ömsesidiga erövringar. – Hitlertyskland hade 1934 ingått en non-aggressionspakt med Polen, sedan det senare landets ledare enligt vad som antagits av forskningen misslyckats med att övertyga Frankrike om ett gemensamt preventivkrig mot Tyskland. Denna senare pakt hade sin udd riktad mot Moskva.
- 2 Niklas Roszbach, *Amerikanska prioriteringar i Fjärran Östern. USA:s säkerhetspolitik och allianser i Asien och Stillahavsområdet*. Stockholm: FOI 2015.

Storbritannien kunde utkämpa sitt "Great Game" i Centralasien under närmare ett hundra år, men i 1900-talets båda stora sammandrabbningar kom de att stå på samma sida, åtminstone under större delen av tiden. År 1898 höll det på att bli krig mellan Frankrike och Storbritannien om kolonier, men Paris avstod från att ta en öppen konfrontation med London om Östafrika.¹ Frankrike, 1600- och 1700-talets stora alliansmakare i Europa, ingick efter 1918 allianser med det återuppståndna Polen, med den nya statsbildningen Tjeckoslovakien och med Jugoslavien och Rumänien, vilka båda utvidgat sina territorier som resultat av första världskriget. Denna "lilla entent", tänkt som barriär mot sovjetstaten, har av historikern E. H. Carr betecknats som "en modern motsvarighet till Heliga alliansen" (som skulle få Frankrike, den tidens pariatat, att ta reson!).²

Att allianser innebär långsiktigt osäkra åtaganden faller tillbaka på det historiska förhållandet att makter som etablerar dem har sina uppgångs- och nedgångsfaser. För svagare maktspelare kan det vara frestande att anknyta till starkare bundsförvanter. Sverige var i praktiken en klientstat till Frankrike, Europas folkrikaste nation, under sin stormaktstid och lång tid därefter. Detta möjliggjorde de många krigen, och krigen möjliggjorde statens formering och tillväxt. Det långa sextonhundratalet blev Sveriges modernaste århundrade men också de ständiga fälttågens. 1700-talet blev förlusternas och de förlorade

-
- 1 Det europeiska sjuårskriget 1756–1763 – det pommerska kriget var ett krig i kriget med Sverige som en av Preussens och Storbritanniens fiender – blev framförallt en kraftmätning mellan dessa bägge makter om vem som skulle ha hegemonin över världshaven och spela den ledande rollen utanför Europa. Frankrike förlorade initiativet, bland annat i Indien och Kanada, till britererna. Under 1800-talet var det den stora – inte helt uppdelade – afrikanska kontinenten som blickarna riktades mot.
 - 2 *International Relations Between the two World Wars (1919–1939)*. London & New York: Macmillan/St Martin's Press 1961 (1:a uppl. 1947), s. 43. – Münchenöverenskommelsen 1938 innebar givetvis att Frankrike svek sina alliansförpliktelser gentemot Tjeckoslovakien.

tillfällenas. Den förste Bernadottens geniala konklusion var att detta äntligen måste få ett slut. Sverige var 1809 ett av världsdelenens fattigaste, mest utarmade länder. Det gällde nu att inom Sveriges nya gräns ”erövra Finland åter” (Tegnér). Det gällde att odla potatis, främja vetenskaperna, omdirigera resurserna. Statsmaktens primära uppgift blev kort sagt att promovera näringarna, inte att irritera grannarna. Överstelöjtnanterna fick bli landshövdingar istället.

Och Sverige blev neutralistiskt, alliansernas tid var förbi. Det handlade om statskonst. Det var följaktligen ingen ”slump” att Sverige undgick krig – när Karl Johans ättlingar ville ut och härja, satte ministrarna stopp för detta. Det var ingen ”feghet” att Sverige inte solidariskt stod Danmark bi 1864, mot ett landhungrigt Preussen. Liberalerna hade velat göra Polens affärer till sina året innan – en anti-rysk gest om någon, och rätt mycket av plakatpolitik för övrigt. Man skulle kunna säga att landets styrande lade sig till med en *försiktighetsprincip* som genom upprepningens dolda mekanismer utvecklades till en nationell överideologi, en ”grand strategy” – om man så vill: ett politiskt postulat med varaktighet.¹ 1800-talet blev i Sverige de civila ämbetsmännens århundrade, inte militarismens. 1900-talets partistat gjorde sedan rent hus med ”officerspolitiken” och gav kåren i uppdrag att bygga ett starkt, defensivt försvarsmaskineri på den allmänna värnpliktens grund. Det skulle skydda Sveriges gränser och försvara dess land. Samtidigt såg 1900-talet ett svenskt internationellt engagemang av ny typ, som en konsekvens av oberoendet gentemot stormak-

1 Den finske nationsbyggaren Johan Vilhelm Snellman skrev vid tiden för polska upproret sin programmatiska artikel ”Krig eller fred för Finland”, där han manar till försiktighet när det skålas för politisk frihet. Aldrig handla överilat. Invänta rätta tillfället. Detta hade nästan ingenting alls med undfallenhet att göra. Liksom sin svenske kollega Johan August Gripenstedt var han realist. (Se min uppsats, ”Idéernas martyrer äro få (Snellman). Om patriotism och pragmatism”, i Gunnar Broberg, Jonas Hansson, Elisabeth Mansén, red., *Filosofiska citat. Festskrift till Svante Nordin*. Stockholm: Atlantis 2006.)

terna: ett aktivt fredsarbete, med symbolgestalter som Branting och Undén, Folke Bernadotte och Dag Hammarskjöld, Gunnar Jarring, Alva Myrdal, Inga Thorsson ...

Efter ett kallt krig

Alliansfriheten var en förutsättning för detta. Den var ingen ord-ridå. Den gick åtminstone under de första efterkrigsdecennier-na, alltså tiden efter 1945, hand i hand med militära rustning-ar. Man kan alltid diskutera om prioriteringarna var de riktiga, men det går inte att förneka att försvarsviljan var stark. "Om kriget kommer", hette det – inte när. Pacifism har heller aldrig utgjort någon stark strömning i den svenska politiken. En ensidig svensk nedrustning hade mycket snart urholkat förtroendet för den svenska neutralitetslinjen. Först efter kalla krigets slut skedde en påfallande uppluckring, i synsätt och resurstilldelning. Regeringsföreträdare skaffade sig gradvis en ny retorik. Men inte förrän under de allra senaste åren är alliansfriheten ifrågasatt inom systemet. Detta har skett samtidigt med övergången till en bräcklig yrkesarmé. Man säger att Sverige som nation inte klarar sig på egen hand. Man säger att staten Sverige måste försäkra sig i en allians. Hur mycket tilltro kan man sätta till en sådan försäkring? En försäkring är bra att ha om det händer en eldsvåda. Men vilket försäkringsbelopp utfaller efter ett krig? Brandförsäkrings-metaforen är hursomhelst problematisk. Primärt bör man vara försiktig med öppen eld och bygga med tanke på att undvika bränder. Mycket av det som går upp i rök går inte att ersätta.

Om Sverige, för att "försäkra sig", upplåter baser åt amerikanskt krigsflyg, vad säger att fienden inte kärnvapenbombar dem, när han finner att konventionella stridsmedel är otillräckliga? Och som generalmajoren Karlis Neretnieks har understrukt: Nato har "påtagligt ont om kvalificerade markstridsförband".¹ Detta är ingen nyhet precis. När amerikanska kongressen skulle ta ställning till artikel 5 i Nato-fördraget var det endast utrikes-

1 <http://karlisn.blogspot.se/2015/06/behovs-armen.html>.

minister Dean Achesons garanti, att ”USA inte hade för avsikt att stationera stora mängder marktrupper i Europa”, som fick senaten i Washington med på noterna.¹ Med luftoperationer kan man möjligen åstadkomma regimförändring, men för de flesta länder kommer värnet av det nationella oberoendet först, med infrastrukturen någorlunda intakt.

Militära allianser har en början och ett slut. Efter 1991 var det en öppen fråga om Västalliansen hade en framtid – det fanns ju inte längre ett Öst. George F. Kennan, den renomméerade Rysslandskännaren och kallakrigsteoretikern, återkom till sin käpphäst om att Nato inte behövdes, även om han själv insåg hur utsiktslöst det var att hävda något sådant. Han talade om alliansens senare utvidgning som ”a strategic blunder of potentially epic proportions” – vad han antydde var förstås att den ökade krigsriskerna, den totala destruktionen. Kanske också det att den kunde skapa ogrundade förhoppningar om beskydd i ett läge där konfrontationen mellan stormakterna får en ny tyngdpunkt, och där nya stormakter uppstår, medan andra faller tillbaka.

Kennan skrev då, när kalla kriget var över:

År 1948, och under hela den period som följde, hade författaren en uppfattning om hur Förenta staterna borde förhålla sig till Europas försvar som skilde sig från den som vann anklag på bägge sidor om Atlanten. Jag ansåg att USA, samtidigt som det helhjärtat gick in för att understödja Europas säkerhet på alla vis, inte självt skulle vara medlem i en organisation som de europeiska regeringarna själva satte upp för att befrämja och trygga den säkerheten. Enligt detta synsätt är en sådan återhållsamhet än mer påkallad under den närmaste framtiden än den var 1948. [...] Om emellertid Nato skulle kvarstå som en militärpakt, och om detta land [USA] ska fortsätta att vara en aktiv medlem i denna, så skulle jag önska att man kunde ge den mindre karaktär av en allians som riktar sig mot något annat enskilt land och att

1 Heinrich August Winkler, *Geschichte des Westen. Vom Kalten Krieg zum Mauerfall*. München: C. H. Beck 2014, s. 108.

den blir, mer än vad som nu är fallet, ett uttryck för ett bestående intresse av alla europeiska länders säkerhet och framgångar.¹

Det är svårt att svepa undan detta resonemang som anti-amerikanism, russofili, aningslöshet, godtrogenhet. Kennan hade gått i bräschen för Västs uppdämningspolitik mot ett potentiellt aggressivt Moskva. Men är det klokt att agera så att Moskva känner ett behov av att skapa en uppdämningspolitik mot ett potentiellt aggressivt Väst? Skulle inte detta vara självmål? Hans Blix, ännu en i raden av svenska internationella ämbetsmän, ställde nyligen en liknande fråga i ett intervjusammanhang: "Vad vi nu ser, tror jag, är en rysk 'policy of containment'. Nu är det Nato som är expansivt och den ryska politiken syftar till att hålla igen mot en vidare expansion."² Det torde inte vara långsökt att fatta Vladimir Putins eurasiska tankegångar som *ett* svar på detta behov av *containment*. Rysslands militära upprustning går utan vidare att ses i ett sådant perspektiv; det är inte alls nödvändigt att tolka den som förberedelser för erövringståg, även om man inte kan utesluta att sådana planer också tillreds. "Att ryssarna ökat sin militära makt och använt den i strid med FN-stadgan betyder dock inte att man kan dra slutsatsen att det finns en avsikt till territoriell expansion", säger Blix i intervjun. Vilka stormakter har saknat offensiva optioner?

Kennan och Blix är realister. Makterna omgrupperar sig, det är därför som allianssystem förr eller senare blir obsoleta. Det går inte att lita på deras hållbarhet, deras permanens. Särskilt småstater har anledning att inte binda sig till på förhand uttänkta scenarier. De måste se över sitt hus, modernisera sin utrustning. Till denna utrustning hör inte minst en trovärdig försvarskapacitet, civil som militär, och en allmän försvarsvilja. Detta skapar handlingsfrihet över tiden och en viss avskräckning i nuet. Det ska kosta att antasta Sverige. Detta är vår enda giltiga försäkringspremie.

1 George F. Kennan, *Around the Cragged Hill. A Personal and Political Philosophy*. New York & London: W. W. Norton 1993, s. 223 f.

2 *Liberal Debatt* 2:2015.

Allianser och icke-allianser

Ur ett historiskt perspektiv kan man se att militära allianser skapar fiendebilder och leder över till föreställningen om kriget som den ultimata konfliktlösaren. Men krig föder alltid fler problem än de löser, det är också en historisk läxa. En annan är att ingångna avtal inte sällan bryts när den nationella säkerheten står på spel. År 1882 ingicks den så kallade trippelliansen mellan Tyskland, Österrike-Ungern och Italien. För Bismarck, den store europeiske statsmannen, gällde det att nå samförstånd med ett Österrike som förödmjukats i ett krig mot Preussen (1866) och ställts utanför den tyska enheten och att överbygga motsättningarna mellan denna makt och ett Italien vars enande hade gått ut över österrikiska intressen. Men Bismarck, som hade en hög uppskattning av samhällssystemet i Ryssland, såg samtidigt till att återförsäkra sig i Sankt Petersburg. Han ville ha en europeisk konsert, inte en kontinent störd och söndersliten av ständiga konflikter. Av samma skäl var han länge motvillig till att göra en kolonialmakt av Tyskland – gammalmodig nog att tro på en handelsimperialism som inte ställde stater och deras krigsmakter mot varandra i en ständig kamp om prestige och gränsdragningar, även om han till slut tvingades kapitulera för tidsandans tryck under något år i mitten av 1880-talet.¹

Systemet Bismarck eroderade snabbt efter hans påtvingade avgång 1890. Återförsäkringen med tsarväldet föll. Fyra år senare ingick det republikanska Frankrike och Ryssland, Europas reaktionäraste stat, ett förbund. Det var inte fråga om ideologisk samsyn. Franskt kapital hade investerat tungt i den ryska industrialiseringen och utbyggnaden av infrastruktur, och Paris hade en revansch att utkräva för förlusten av ära och territorium 1870–1871. Två fientliga maktblock tornade upp sig. Ändå var det mycket som talade mot att det skulle bli en större sammanstötning. Ryssland hade, något förtretat visserligen, sett mellan

1 Hans-Ulrich Wehler, *Bismarck und der Imperialismus*. Frankfurt/M: Suhrkamp 1984, s. 424 ff; dens., *Deutsche Gesellschaftsgeschichte 1848–1914*. München: C. H. Beck, s. 980 ff.

fingrarna på Österrike-Ungerns annexion av Bosnien-Hercegovina 1908, det som skulle bli en nagel i ögat på den storserbiska nationalismen.¹ Och unge Winston Churchill, minister i en liberal ministär, kunde inte se den tyska flottpolitiken som riktad mot Storbritannien. I ett tal i Swansee 1908 förklarade han: ”Jag anser att man bör starkt avråda personer här i landet från att sprida föreställningen om att ett krig mellan Storbritannien och Tyskland är oundvikligt. [...] Det är rent nonsens. Det finns ingen konflikt när det gäller grundläggande intressen – stora, viktiga intressen – mellan Storbritannien och Tyskland i något hörn av jordklotet.” Och han fortsatte: ”Vi ska ära det starka, tålmodiga, företagsamma tyska folket.”² Som den tyske historikern Jörn Leonhard framhåller i sin mästerliga bok om första världskriget, var varken trippelliansen eller ententen till sin karaktär offensiv: ”Sist och slutligen existerade i Europa inga angreppspakter med målsättningen att i grunden förändra det politiska och territoriella status quo.”³ Men allianssystemet hade sin egen logik; det skapade gemensamma intressen där det tidigare hade funnits separata. Det var också logiskt att Italien, som hade att mycket att frukta av en österrikisk framgång och som redan 1902 hade ingått ett hemligt avtal med Frankrike för att kunna lägga under sig vad som sedan blev Libyen, valde att bryta sina alliansförpliktelser när världskriget väl brutit ut och efter några månader sälla sig till motståndarlägret, ententen (till vilken britterna anslutit sig i två steg, 1904 och 1907). Istället gjorde Höga porten, det osmanska väldet, som Italien hade tagit strid mot under det så kallade Tripoliskriget 1911, gemensam sak med centralmakterna, Tyskland och Österrike. Ett sådant

-
- 1 Christopher Clark, *Sleepwalkers. How Europe Went to War in 1914*. London m.fl.: Penguin Books 2013 (1:a uppl. 2012), s. 188. – Ryssarna väntade sig i gengäld en revision av fördraget som reglerade passagen genom Bosporen.
 - 2 Cit. i Roy Jenkins, *Churchill*. London m. fl.: Macmillan/Pan Books 2002, s. 155.
 - 3 *Die Büchse der Pandora. Geschichte des Ersten Weltkrieges*. München: C. H. Beck 2014, s. 78.

misstag skulle den turkiska efterföljarstaten inte begå under nästa stora krig, då det förhöll sig neutralt och blev en säker hamn för judar och andra undan nazismens förföljelser.

Den som väljer att ingå i allianser måste räkna med att bli ett krigets offer, för i ett storkrig blir alla som deltar offer, också segrarna. Alliansmedlemskap innebär inte bara en avsiktsdeklaration utan är framförallt ett åtagande (eller ses åtminstone av omvärlden så). Men hur pålitliga är sådana åtaganden? Kan stater invaggas i falsk säkerhet? Stor ovisshet råder. ”Litauen är medlem i Nato. Kommer militäralliansen att försvara territoriet för ett av sina medlemsländer?” frågade Dagens Nyheters chefredaktör Peter Wolodarski.¹ Den retoriska frågan är utan svar. Någon säkerhetsgaranti existerar ej.² ”Hur skulle olika huvudstäder ställa sig vid ett akut hot om ryskt angrepp på en baltisk stat?” undrade debattören Johan Wiktorin i den ledande svenska affärstidningen. ”Det gäller att hålla i minnet att det är staterna som förfogar över de olika maktmedlen.”³ Stormakter har ofta flera, med varandra konkurrerande obligationer. Risken att exponeras som frontstat går inte att blunda för. Enstaka medlemmars missgrepp slår oundvikligen tillbaka på övriga. I ett skarpt läge blir givetvis det enskilda vetot en chimär. Beslutsfattandet kommer att vara asymmetriskt, mer så än i fredstid: de enskilda medlemsstaternas autonomi är redan idag upphävd långt innan det kommer till ”omröstningar som formaliserar besluten”, understryker Björn Fägersten, forskare vid Utrikespolitiska Institutet.⁴ Och i en månghövdad allians av Natos typ är det inte svårt att föreställa

1 *Dagens Nyheter* 28/6 2015.

2 Rolf Andersson, ”Medlemskap i Nato – som försvarsgaranti?”. Se alliansfriheten.se; besökt 3/8 2015.

3 *Dagens Industri* 22/9 2015. – Tyska *Der Spiegel* omtalade i maj 2014 att en intern Nato-rapport hade kommit fram till att organisationen inte kan försvara sina baltiska medlemsländer om dessa utsätts för ett militärt angrepp. ”Oförmågan att försvara medlemsländerna kan bli ett existentiellt hot mot hela alliansen”, skrev tidningen. Se alliansfriheten.se; besökt 6/10 2015.

4 ”Perspektiv på svensk Nato-debatt”. UI-bloggen; besökt 9/10 2016.

sig hur detta kan bli en black om foten för ett antal, kanske ett flertal av dess medlemmar. De kan börja sträva åt olika håll. Vad har då alliansen varit bra för?

Redan under tjugohundratalets första år med de amerikanska ingripandena i Afghanistan och Irak, det första under Natoflagg, fanns det ”en tilltagande misstänksamhet i Europa om att Washington inte såg sina allierade i Nato som lika nödvändiga som tidigare”, skriver historikern Geir Lundestad, mångårig direktör i norska Nobelinstitutet. Atlantismen är långt ifrån något enhetligt fenomen, och detta kommer väl till synes i säkerhetspolitiska överväganden, fortsätter Lundestad:

Washington vill utplåna hot som många europeiska huvudstäder kan tänka sig att leva med, och dess stora militära arsenaler ger Washington ett manöverutrymme som européerna helt enkelt saknar. De flesta européer trycker på det manöverutrymme de har, genom diplomatiska förhandlingar och ekonomiska medel.¹

Till skillnad från många andra militärallianser i historien innefattar Atlantpakten, ingången 1949, inte bara stormakter utan även deras skyddslingar. En styrande tanke har varit att ett helt geopolitiskt område ska täckas, och detta område har i olika omgångar utvidgats. (Warszawapakten, tillkommen några år senare, var i detta avseende en spegelbild, men där förekom av olika anledningar inga utvidgningar.²) Det betyder att den över tiden har kommit att genomgå identitetsskiftningar, så att ”Väst” numera också inbegriper Öst- och Centraleuropa. Flera stabila västdemokratier, som Finland, Irland, Schweiz, Sverige, Österrike, står utanför alliansen; andra stater med mindre övertygan-

1 *The United States and Western Europe since 1945. From "Empire" by Invitation to Transatlantic Drift.* Oxford: Oxford University Press 2003, s. 274, s. 287.

2 Däremot mälde sig en grundarmedlem, Albanien, tidigt ur för att formellt lämna alliansen 1968. – Frankrike stod under drygt fyra decennier (1966–2009) självvalt utanför Natos militära samarbete.

de demokratisk tradition har kooperats. I den konstituerande systemkonfliktens ställe har framträtt starka spänningar *inom* alliansen: när den senast krigade, i Libyen 2011, avstod Tyskland, Polen jämte övriga ”östblocksstater” från deltagande, och Nato-bombningarna över Serbien 1999 var ett otvetydigt folkrättsbrott, med konsekvenser för Europas geografi och för alliansens framtida relationer österut.¹ Det strategiska konceptet har också varit flytande sedan den ursprungliga motsidan upphörde att vara ett ideologiskt hot mot västmakterna. Inriktningen på ”out-of-area-engagemang”, vilken etablerades som doktrin åren kring 2000, har tonats ned på senare tid, samtidigt som försvarskraften i de flesta medlemsländerna har gått kraftigt tillbaka.² I den uppkomna situationen kan man fråga sig i vilken utsträckning ett sådant land vill och kan komma till bröders hjälp i en akut situation. Vilka är sanktionerna om det skulle vägra? Vad skulle få det att våga? Den amerikanske statsvetaren John Mearsheimer förutspådde att Nato skulle upplösas när Sovjetunionen försvann ur bilden.³ Det senare inträffade men inte det förra. Därför att Nato inte är en klassisk allians utan snarare ett ”Grossraum” (Carl Schmitt), ett ”statsblock” (Rudolf Kjellén), som inte har varit hoppande som flera föregångare?

-
- 1 Den brittiske historikern Ian Bernes skriver i sin bok *Restless Empire. A Historical Atlas of Russia* (Cambridge, Mass., och London: The Belknap Press of Harvard University Press 2015) att ”Västs beslut att skapa den oberoende staten Kosovo förargade Moskva och fick dem att tro att västermakterna kunde spotta på internationell lag närhelst det passade dem” (s. 189).
 - 2 Inte heller den ukrainska krisen har ändrat pilens riktning. Enligt militäralliansens egen statistik kommer medlemsländernas totala försvarsutgifter att sjunka med 1,5 procent under 2015, efter att under föregående år ha fallit med 3,9 procent. (”Nato-Staaten verringern Militärausgaben”. *Frankfurter Allgemeine Zeitung* 24/6 2015.)
 - 3 ”Back to the Future. Instability in Europe after the Cold War”, i *International Security*, vol. 15:1 (1990).

Slutackord

Stabiliteten hos Nato som organisation bör emellertid sättas ifråga. Ingenting varar för evigt. Imperier går under. USA utgör grundbulten, är skyddsmakten; hur solid är den? ”Även om USA ligger kvar i täten kommer det sannolikt inte att kunna behålla den globala geopolitiska makt som det har haft sedan andra världskriget och i synnerhet sedan det blev världens enda supermakt efter Sovjetunionens fall”, skrev en tidigare tysk utrikesminister, Joschka Fischer, sommaren 2015. ”Trots att USA dominerar militärt, politiskt, ekonomiskt, teknologiskt och kulturellt tycks dess globala hegemoni redan vara på väg mot upplösning.”¹ I samma anda spekulerade journalisten Göran Rosenberg i en *Godmorgon världen*-krönika (22/6 2014): ”Jag tror att Barack Obama kommer att gå till historien som den amerikanska reträttens president, och krigen i Irak och Afghanistan som den amerikanska världsordningens Suez, det krig som 1956 markerade slutet för det brittiska imperiet.”

Nationalstater förefaller under alla omständigheter uthålligare än mellanstatliga sammanslutningar. Nato äger inga egna militära styrkor; den amerikanska övervikten skapar då givetvis en både materiell och psykologisk obalans, och en EU-armé framstår närmast som ett hjärnspöke, eftersom den skulle bli inte ett komplement utan en konkurrent till de nationella försvarsmakterna. Om Atlantpakten är en demokratiernas gemenskap, hur ”demokratiskt”, jämlikt, fungerar organisationen internt? Den har ett uppenbart behov av fiendebilder för att motivera sin existens. Länder som inte känner något sådant behov har ett gott skäl att alltjämt värna sin alliansfrihet. Ty ett väl rustat neutralitetsförsvar ger småstaten ett inflytande som det annars lätt kunde gå miste om. Folkförankringen kan väga upp en stormaktsbindning och göra den senare överflödigt.

1 *Dagens Nyheter* 25/6 2015.

Nato, värnplikten och demokratin

Av Lennart Palm

År 2009 avskaffades den allmänna värnplikten i Sverige i fredstid. Därmed följde Sverige samma utveckling som de flesta andra länder inom Nato. Inom Nato är det idag främst Turkiet som har kvar allmän värnplikt. Det är lätt att sätta den svenska utvecklingen i samband med Sveriges allt mer nära inlemmande i denna allians.

Med allmänna värnpliktens avvecklande bryts en lång historisk utveckling från medeltidens allmogeuppstånd och folkhemmets medborgarstat. Gustav Vasas tidigmoderna stat bröt snart sitt beroende av en folklig militärorganisation och Sveriges krigsmakt blev till helt övervägande delen värvad; det gäller faktiskt även ”indelningsverkets” Rasken med kolleger. Soldater kunde utskrivas till tvångstjänstgöring, men utskrivningarna var inte någon allmän värnplikt i praktiken: de drabbade de fattigaste i bondesamhället, de bättre ställda kunde köpa sig fria och värva någon i sitt ställe. I krissituationer mobiliserades dock då och då allmänna bondeuppstånd, så kallade lantvärn, till exempel under Stora nordiska kriget (1700–1721). Uppståndet permanentades och fick karaktär av allmän värnplikt i hela landet från och med 1812. Inledningsvis var pliktiden beskedliga 12 dagar, men successivt utsträcktes den för att i slutet av århundradet uppgå till 90 dagar. År 1901 infördes så allmän värnplikt under 240 dagar plus repetitionsövningar.

Under 1900-talet anpassades värnpliktens faktiska omfattning till regeringens skiftande utrikespolitiska bedömningar.

Det innebar i samband med 1925 års stora försvarsnedskärningar, ”regementsdöden”, att stora grupper frikallades. Andra världskrigets upprustning innebar åter att värnplikten i praktiken blev allmän. Det svenska beredskapsförsvaret avvecklades inte efter kriget; under decennierna närmast efter 1945 fördes med brett politiskt stöd en försvarspolitik byggd på alliansfrihet, en stark krigsmakt och allmän värnplikt. Ännu på 1990-talet räknade man med att Sverige i krig skulle kunna mobilisera bortåt en miljon medborgare.

Efter Sovjetunionens kollaps skedde snart flera stora nedskärningar i det militära försvaret. Beredskapsförrådens vapen och annan utrustning donerades till baltstaterna. Nedskärningarna nådde sin slutpunkt i 2009 års försvarsbeslut. Sveriges krigsmakt hade då förvandlats till ett så kallat insatsförsvaret baserat på värvad personal avpassat för internationella militärexpeditioner. I fallen Afghanistan och Libyen användes detta nya ”försvaret” för ett folkrättsligt ytterst tveksamt krigsdeltagande tillsammans med Nato. Det är slående att denna flagranta kursändring i den svenska utrikespolitiken i stort sett skedde utan offentlig debatt, närmast bakom ryggen på svenska folket. Det folkliga stödet för insatsförsvaret har föga förvånande varit mycket svagt. Rader av reservofficerare avgick när de krävdes på nya kontrakt med krav på denna typ av krigsdeltagande.

Allmänhetens stöd för värnplikten har liksom regeringspolitiken varierat med bedömningarna av det internationella läget. Den till synes lindriga tjänstgöringen under 1800-talet var länge föremål för stor ovilja från gemene mans sida. Snarare var det liberalerna som stod för mycket av tidens militära engagemang, till exempel skarpskytterörelsen och stödet för Danmark i konflikterna med Preussen 1848 och 1864. Bönderna var mindre intresserade och oroade sig för ökande försvarsutgifter. Inför första världskriget fanns en bred samling för ett stärkt försvar inom borgerlighet och bonderörelse, vilket kom till synes i det välkända ”bondetåget” 1914. Inom den växande arbetarrörelsen fanns däremot ett stort motstånd mot de stora försvarssatsningarna – i debatten om den förhatliga militaris-

men beskrevs Sverige som ”det befästa fattighuset”.

Socialdemokratins pacifism tonades emellertid ned när man så småningom nådde politiskt inflytande på riksnivå och till slut övertog regeringsmakten. Särskilt inför och under andra världskriget växte stödet för upprustning, och den allmänna värnplikten var vid det laget allmänt accepterad. Sveriges politiska ledning fick stort folkligt stöd för en politik som gick ut på att hålla landet utanför kriget. En absolut nödvändig del av detta var försvaret av neutralitetspolitiken. Varje stat som övervägde att ockupera Sverige måste räkna med hårt svenskt motstånd och ett högt pris i militära förluster för ett sådant företag. Neutralitetspolitikens fredstida sida – alliansfriheten – hade, trots det västsamarbete som skedde i det tysta, starkt folkligt stöd som höll i sig under hela kalla kriget. Den folkliga inställningen till försvaret har således hela tiden bestämts av politiska bedömningar. I vissa lägen har opinionen varit djupt splittrad, i andra har uppslutningen varit mycket stor.

Den allmänna värnplikten är starkt förknippad med den moderna demokratin. Ända sedan franska revolutionen har allmän värnplikt kopplats till krav på medborgarrätt, såsom allmän rösträtt och så vidare. Kopplad till den demokratiska utvecklingen är också den sedan flera hundra år utvecklade folkrätten. Den senare sammanfattas i FN-stadgan. Det finns skäl att begrundna några av dess formuleringar. FN:s syfte är således ”att upprätthålla internationell fred och säkerhet och att i detta syfte dels vidta verksamma kollektiva åtgärder för att förebygga och undanröja hot mot freden samt för att undertrycka angreppshandlingar eller andra fredsbrott” samt ”att mellan nationerna utveckla vänskapliga förbindelser, grundade på aktning för principen om folkens lika rättigheter och självbestämmanderätt samt vidta andra lämpliga åtgärder för att befästa världsfreden”. Grundläggande är också att ”ingen bestämmelse i denna stadga inskränker den naturliga rätten till individuellt eller kollektivt självförsvar i händelse av ett väpnat angrepp mot någon medlem av Förenta Nationerna, intill dess att Säkerhetsrådet vidtagit nödiga åtgärder för upprätthållande av internationell

fred och säkerhet”. Inga andra militära företag än akut självförsvar tillåts alltså utan Säkerhetsrådets godkännande.

Den svenska regeringsformen har hittills anslutit sig till denna folkrätt: ”Regeringen får sätta in rikets försvarsmakt i enlighet med internationell rätt för att möta ett väpnat angrepp mot riket eller för att hindra en kränkning av rikets territorium”, heter det där; till detta kommer att regeringen ”får sända svenska väpnade styrkor till andra länder eller i övrigt sätta in sådana styrkor för att fullgöra en internationell förpliktelse som har godkänts av riksdagen”.

Nato-samarbetet och avskaffandet av värnplikten har emellertid i grunden ändrat förutsättningarna. För det första står det numera klart att Nato inte längre kan ses som en försvarsallians av ur folkrättens synpunkt godkänt slag. Det är ingen hemlighet att de ledande makterna inom organisationen, främst USA, inte längre accepterar FN-stadgans absoluta förbud mot att starta anfallskrig utan stöd av Säkerhetsrådet – Jugoslavien, Irak och Afghanistan är de katastrofala exemplen på detta. Förstörelsen av Libyen är exempel på hur ett säkerhetsrådsbeslut förvanskas – en av Säkerhetsrådet godkänd flygförbudszon omtolkas till ett militärt krossande av ett av FN:s medlemsländer. I samtliga dessa brott har Nato-medlemmar (och för den delen också Sverige) dragits in. Det är symptomatiskt att knappast någon av de i de nämnda konflikterna deltagande länderna har allmän värnplikt av traditionellt slag. Krigen har på de anfallandes sida nästan helt förts av värvade, vad som förr pejorativt kallades legosoldater.

För det andra hade det tvivelsutan varit svårare att starta dessa krig om angriparnas krigsmakter bestått av värnpliktiga. Redan de hundratals svenska reservofficerare som vägrade skriva på avtal om utlandstjänst vittnar om en stor misstänksamhet mot Sveriges insatser i de nämnda konflikterna. Att svenska värnpliktiga skulle låta sig inkallas till Hindukush förefaller helt uteslutet. Även om värnpliktsarméer ibland kunnat vinnas för krig, har de ofta visat sig opålitliga när krigets fasor blivit tydliga (Ryssland 1917, Tyskland 1918). Så länge USA klarade sig

med värvade trupper i Indokina fortsatte kriget, men när värnplikt infördes fick fredsrörelsen luft under vingarna och kunde bidra till att USA tvingades bort. Det faktum att Hitler hade en värnpliktsarmé rubbar inte slutsatsen om värnpliktens fredsfrämjande förtjänster i *demokratiska* länder; Nazityskland var ju en diktatur.

För små demokratiska och fredliga stater med syftet att undvika krig och försvara sitt territorium har värnplikten flera fördelar. Utomlands har de värvade i yrkesarméer ofta hämtats från socialt svaga grupper, i USA trasproletariatet, "white trash", svarta och invandrare som vill få medborgarskap. I värnpliktsförsvaret dras alla samhällsskikt in. Utbildningen blir inte bara en militär utan också en social skola. Det värvade insatsförsvaret verkar i hög grad i skymundan och känns i Sverige inte som särskilt angeläget för gemene man. Ett värnpliktsförsvaret gör folk mer intresserade och involverade i försvarsfrågan och utrikespolitiken. Detta är mycket viktigt när det gäller att hålla krigiska regeringar i schack. Att en stor del av befolkningen ingår i försvaret är inte bara en svårighet för fienden, utan gör det också svårt för en regering att använda militären i aggressivt syfte eller mot det egna folket.

Har den tekniska utvecklingen gjort värnpliktsarméer obsoleta? Knappast. Den folkliga förankringen är och förblir en militär fördel. I krigssituationer har det visat sig svårt för angripna att knäcka en folklig krigsföring även om försvararna varit kraftigt tekniskt underlägsna – USA-alliansens krig i Irak och Sovjetunionens i Afghanistan visade sig mycket dyrköpta för angripna. Värnplikten innebär ju också att välutbildade medelklassgrupper hamnar i militära funktioner, vilket borde vara till gagn för ett högteknologiskt försvar. Och även om alla inkallade inte behövs i stridande positioner finns det ju alltid behov av civila insatser i totalförsvaret.

Det är inte som vissa påstår *ekonomin* som tvingar fram ett svenskt Nato-medlemskap. Ett betydligt fattigare Sverige hade på 1980-talet råd att mobilisera en stor välutbildad värnpliktsarmé och hålla ett av Europas främsta flygvapen. På 1970-talet

låg försvarets andel av BNP ofta över 3 procent. Stora pengar har därefter lagts på samarbetet med Nato, de tre samägda C 17-flygplanen kostar hundratals miljoner varje år i decennier framåt. Till och med 2013 kan inblandningen i Afghanistan ha kostat 26 miljarder kronor (redovisad särkostnad 10 miljarder, totalkostnaden uppskattad för liknande internationella operationer). Vad kostade insatsen i Libyen? Dessa operationer långt utanför regeringsformens begränsning till det egna territoriet och utan klart stöd från Säkerhetsrådet har ägt rum, samtidigt som försvarets andel av BNP sjunkit till 1,2 procent.

Det står allt klarare att värnpliktens avskaffande hänger ihop med närmandet till Nato. I land efter land inom sagda militärallians har den avskaffats. Det faller också väl in i en utveckling med växande demokratiskt underskott i hela Europa. Den nyliberala tidsandan, med dess privatiseringar och marknadslösningar, leder till att också det militära försvaret ses som något som kan köpas på marknaden.

Med allt större militära ingrepp från Västs sida i inte minst Mellanöstern och Nordafrika är det politiskt säkraste verktyget yrkessoldater. Det stora amerikanska kulturinflytandet har av allt att döma också en parallell inom det militära, där ett långvarigt militärt utbyte med USA uppenbarligen påverkat tänkandet bland många av den svenska försvarsmaktens toppar. Trots Sovjetunionens kollaps och Rysslands idag stora militära underläge jämfört med Nato tycks många av våra militärer se världen med State Departments ögon. Nato-vänner inom media hänger sig åt fullständigt verklighetsfrämmande bedömningar av Sveriges säkerhetspolitiska läge. En seriös debatt om försvarsfrågor och utrikespolitik tillåts mest föras i marginalen.

För ett Sverige som vill behålla en svensk fredspolitik, som bland annat hållit oss utanför krig i närmare tvåhundra år, en politik baserad på demokrati, folkrätt och vaktslående om det nationella självbestämmandet, är ett starkt folkförsvar en nödvändighet. Allt talar för att ett sådant försvar bör baseras på allmän värnplikt.

Ett hot mot försvarsförmågan

Av Carl Björemán

Den norska tidningen *Aftenposten* skrev den 28 augusti 2015 att det norska försvaret står inför den största förändringen sedan *haeren* (armén) organiserades 1638. Inom tio år skall den norska arméns befälskader innehålla dels 30 procent officerare med ansvar för planläggning och strategi dels 70 procent ”specialistbefäl” som skall lära ut soldathantverket och sörja för att standarden i den norska armén lyfts och vidmakthålls.

Bakgrunden är att Norge skall kunna delta i krigshandlingar. Det är erfarenheterna från Afghanistan och behovet av ett mer stridsberett försvar som är orsaken till reformen.

Det gör saken intressant för Sveriges del. Är Sverige på väg att gå samma väg som Norge? Officiellt finns det inga tecken på detta. Högkvarterets informationsavdelning skriver (1/9 2015) som svar på min förfrågan: ”Det finns inte och finns inte heller planer att införa någon kategori av specialofficerare. Däremot finns det sedan något år tillbaka specialistofficerare. Bifogar en nyhetsartikel där ett antal specialistofficerare diskuterat framtidsfrågor.” Den bifogade artikeln bekräftar att det finns svenska specialistofficerare, men den ger mycket vaga besked om vilka deras egentliga uppgifter är.

Trots det officiella förnekandet av att det norska exemplet skulle följas av Sverige finns det inga garantier för att så inte kommer att ske. Beslutsprocessen kring den svenska truppinsatsen i Afghanistan tyder på att beslut kan fattats utan att orsakerna, uppgifterna och konsekvenserna undersökts och offentliggjorts.

Den första insatsen avsåg en pluton för bevakningsuppgifter under tre månader. Insatsen kom att fortsätta under mer än tio år, med sammanlagt 9 000 soldater, utan att uppgiften klarlades. När den svenska regeringen år 2015 beslöt att Afghanistaninsatsen skall utvärderas gavs uppgiften till före detta riksdagsledamoten Tone Tingsgård. Om detta skriver Claes Arvidsson i en gästledare i *Svenska Dagbladet* (24/8 2015): ”Tone Tingsgård [...] var partiets försvarsetta i riksdagen 1998–2006 och således inte bara ledande i avvecklingen av det svenska nationella försvaret utan också beslutsfattare när det gäller Afghanistan. [...] Våra Afghanistanveteraner hade förtjänat bättre. Mer respekt.”

Med all respekt för Claes Arvidssons respekt för Afghanistanveteranerna är det högst uppseendeväckande att han inte kräver respekt för *sanningen* om orsaker till och konsekvenser av svenska fredsframtvängande internationella insatser. Denna sanning är enligt min mening starkt hotad.

Norge planerar – som ovan anförts – att införa en befälskategori, som skall hämta sin kompetens i krig, dominerade av supermakten USA:s och Natos fredsframtvängande metoder. Dessa metoder har vissa bestämda förutsättningar och vissa förutsägbara konsekvenser. Sådana har funnits inbyggda, om än dolda, i den svenska försvarspolitik sedan 1990-talets mitt:

1. Regeringar som har velat använda den svenska försvarsmakten som spelbricka i det internationella maktspellet och därmed öppna möjligheter för ”krigare” att utveckla sin kompetens i vad de anser vara ”soldathantverket”.

Det har inte alltid varit så. Dåvarande statsminister Carl Bildt skrev i februari 1992: ”Ingen annan försvarar Sverige, och vi försvarar bara Sverige.”¹ Men i mars 1993 fick översten i. graden Ulf Henricsson i uppdrag av regeringen Bildt att vara chef för den första svenska bataljonen i forna Jugoslavien. I boken *När Balkan brann*² svarar Carl Bildt på Henricssons år 2004 ställ-

1 Prop. 1991/92:102, s. 8.

2 *När Balkan brann!* Stockholm: Svenskt Militärhistoriskt Bibliotek 2013, s. 20.

da fråga om varför hans bataljon 1993 sändes ut till Bosnien för att – i praktiken – försvara något helt annat än Sverige. Bildts svar är omständligt, men han nämner kort: ”Ett visst samband med förhandlingarna om EU fanns också.” I klartext innebär svaret att bataljonen Henricssons insats var en inträdesbiljett till EU.

Regeringar och riksdagar har under årens lopp fattat flera beslut som har gett dem mandat att använda den militära organisationen för andra ändamål än försvar av Sverige. I 1996 års försvarsbeslut angavs som övergripande mål, den fundamentala uppgiften, för Försvarsmakten ”att i fred förbereda för att i krig försvara riket mot väpnade angrepp som hotar dess frihet och oberoende. [...] Försvarsmakten skall kunna ställa kvalificerade förband och andra resurser till förfogande för internationella fredsfrämjande och humanitära insatser.”

Men i nästa försvarsbeslut, år 2000, har fokus ändrats från nationellt försvar till internationella insatser. När det gäller försvar mot väpnat angrepp mot Sverige är Försvarsmaktens uppgifter modesta, nämligen att ”ha förmåga att upptäcka, analysera och möta begränsande insatser mot Sverige som sker med i första hand fjärrstridsmedel, eller hot om sådana insatser”.¹ Under rubriken ”Bidra till fred och säkerhet i omvärlden” åläggs Försvarsmakten så mycket mer krävande uppgifter. Den ”skall [...] ha förmåga att i samverkan med andra länder planera och genomföra fredsframtvingande operationer som främst skall ske med markförband i Europa och dess närhet.” Fokus ligger inte längre – som ännu i 1996 års försvarsbeslut – på nationellt försvar!

2. En försvarsmakt med fokus på internationella fredsframtvingande insatser i internationell samverkan måste göra sig av med värnpliktssystemet som rekryteringsgrund. Skälet är enkelt. ”Conscription Makes It Harder for Nations to Go to War”, skrev *International Herald Tribune* (7/4 1999).

I försvarsbeslutet år 2009 togs detta hinder för regeringarnas

1 Prop. 1999/2000:30, s. 41.

handlingsfrihet i fråga om fredsframtvingande internationella insatser bort. ”Ett nytt personalförsörjningssystem införs. Personalförsörjningen för alla personalkategorier i Försvarsmakten kommer att bygga på frivillighet.”¹

3. I massmedierna sprids för närvarande en tes om att Sverige satt nationellt försvar i fokus. Det är vilseledande retorik. Jonas Gummesson i *Svenska Dagbladet* kommer sanningen nära: ”Efter försvarsuppgörelsen är den stora utmaningen att lösa två uppgifter samtidigt: internationella insatser och försvaret av Sverige.” (29/8 2015)

Enligt min mening har Sverige inte resurser för att med framgång hålla fokus på två helt olika verksamheter samtidigt. Den oklarhet om vilken uppgift som i praktiken gäller kan främst utnyttjas av politiker för att främja deras egenintressen i ett inrikes- och utrikespolitiskt maktspel. Dit hör försvarsminister Peter Hultqvist och centerledaren Annie Lööf. Hultqvist: ”Sveriges militära samarbete med USA måste fördjupas.” (*Dagens Nyheter* 31/8 2015) Motivet anges vara Rysslands ökande satsning på sin aggressiva krigsmakt. Tand för tand är Hultqvists paroll! Men det går inte att bortse från att Hultqvist ser USA som en garant för att Sverige kan fortsätta att satsa på flygindustrin, en dominerande strävan allt sedan Per Albin Hanssons dagar. Lööf: ”Därför bör vi gå med i Nato nu.” (*Svenska Dagbladet* 1/9 2015) Motivet anges vara att ”Centerpartiet vill bidra till att utveckla ett Nato som bygger fred”. Mer troligt är att Lööf bedriver oportunistisk inrikespolitik.

Tidpunkten ”nu” är i sak sällsynt illa vald. Både Hultqvists och Lööfs förslag innebär att spänningen i vår del av världen ökar och att Rysslands ledare får argument för att fortsätta sin aggressiva politik, trots tilltagande ekonomisk svaghet. Varken Hultqvists eller Lööfs idéer är fredsfrämjande.

De går dessutom ut över den svenska försvarsförmågan. Sverige tvingas att i sin militära organisation ha specialistofficerare och soldater som lär sig att tillämpa amerikanska (Nato-) me-

1 Prop. 2008/2009:140, s. 1.

toder. Detta kommer att ske till priset av att Sverige blir utan territoriellt försvar. Ett sådant är en förutsättning för att kunna avhålla Ryssland från att tillämpa sina moderna betvingelsemetoder. Hultqvists och Lööfs idéer innebär ökad risk för angrepp på Sverige samtidigt som erforderlig svensk försvarsförmåga saknas.

Försvara Gotland, jodå. Men hur?

Av Hans M Gabrielson

1982, kärnvapenupprustningens år. Sovjetunionen och USA placerade ut taktiska kärnvapenmissiler (SS 20 respektive Pershing) i Europa. Förhållandet mellan de dåvarande supermakterna var i det närmaste djupfryst. Sovjet under en döende Breznev krigade vidare mot ett allt starkare motstånd i Afghanistan, medan USA under Reagan började återhämta sig från nederlagen i Indokina och debaclet i Iran. Bland annat genom att starta ett krig genom ombud mot sandinistregeringen i Nicaragua.

1982, ubåtssommarens år. Ubåtsjakter i Stockholms skärgård, som kulminerade med en troligen infångad ubåt i Danziger Gatt utanför Nynäshamn – men eldtillståndet drogs in: minlinjen fick inte utlösas enligt order någonstans högt uppifrån. Efter det mängder av spekulationer, men märkligt litet hårda fakta kom ut. Det mesta är fortfarande hemligstämplat.

1982, zongräsdebattens år. Dåvarande utrikesminister Ullsten (Fp) antydde svensk vilja till eftergifter i de förestående förhandlingarna med Sovjetunionen om hur den ekonomiska zonen i Östersjön skulle delas. Efter det att jag i valrörelsen offentligt konfronterat riksdagspartiernas ledare och riksdagskandidater såg de sig mer eller mindre tvingade att lova hålla fast vid den i internationell havsrätt erkända mittlinjeprincipen. Regeringen Fälldin III förlorade sedan valet, den ersattes av regeringen Palme II.

I oktober det året inställde jag mig till repetitionsövning på Gotland. Det var 101:a haubitsbataljonen som skulle övas för

sin krigsuppgift, den att vara brigadartilleri i dåvarande Pansarbrigad Gotland (Pbrig G). Fullt mobiliserad omfattade bataljonen 685 man, fördelade på tre haubitskompanier med 6 stycken 10,5 cm haubits 4140 vardera, stabskompani, närskyddspluton, träng- och underhållskompani.

Det hela inleddes som vanligt med en separat övning för befäl, där plutons- och kompanichefer bekantade sig med ny materiel respektive repeterade handhavande av gammal. Till detta kom repetition av bataljonens organisation och signalvägar, genomgång av kartmaterial, en del taktikexempel och uppdatering av utrustnings- och bemanningslistor för de olika enheterna. Veckan efter var det dags för gruppcheferna.

Efter inryckning vid A 7 i Visby två veckor senare för manskapet transporterades bataljonen kompanivis till sina mobiliseringsplatser på den omgivande landsbygden där de hämtade ut personlig utrustning, tält och fordon liksom även tyngre materiel som pjäser, ammunition och dragfordon. Därefter tog sig kompanierna till sina respektive krigstida utgångsgrupperingar runt Visby, bivackerade och utspisades av kokgrupperna som därmed fick en riktig rivstart. Sedan rullade det på med pluton- och kompanivisa marsch-, grupperings- och signalövningar. Haubitskompanierna trimmades i snabbgruppering med delad pjäsgruppering, eldledare och batteriplatsgrupper övade signalering, beräkning av korrekta skjutvärden, målangivelser och eldkommandon.

Svensk artilleridoktrin gick under 80-talet ut på anfall ur marschgruppering, spridd gruppering och målträff vid första eldöppnande, benämnt eldöverfall.¹ Artilleridueller skulle undvikas. Tiden mellan ankomst till i förhand rekognoserad grupperingsplats och första eldöppnande skulle understiga tre minuter. Detta förutsatte att haubitskompanierna redan under marsch fått såväl eldtillstånd som korrekt målangivelse och dito koordinater för den delade grupperingen. Efter att ha avlossat två-tre eldstötar var det omedelbar omgruppering som gällde. Betoningen på snabbhet, utspridning, träffsäkerhet och rörlighet

¹ *Skjutinstruktion för Artilleriet* (utkast). Stockholm: Arméstaben 1982.

hade sin grund i att stormakterna (läs Sovjetunionen) vid denna tid ansågs ha tillgång till effektiv artilleriradar som via projektilbanorna kunde lokalisera våra grupperingsplatser. Risken för snabb moteld (vilken antogs vara träffsäker) skulle minimeras. Muhammed Alis motto "Fly like a butterfly, sting like a bee" gällde även för 101:a haubitsbataljonen på Gotland.

Uppgiften var att leverera samordnad, träffsäker och överraskande indirekt eld med ett minimum av egna förluster mot en rörlig, väl samordnad, delvis pansrad fiende som besatt stor eldkraft och (sannolikt) stor numerär. Nära samverkan med brigadens pansar- och pansarskyttebataljoner var absolut nödvändig. Allt detta ställde höga, ibland mycket höga krav på bataljonens alla delar.

Min befattning var bataljonsadjutant, tjänstegraden värnpliktig fänrik. Då bataljonschefen tillika var brigadartillerichef var hans uppgift att nära samverka under större delen av tiden med brigadchefen i brigadens stridsledningscentral. Den dagliga ledningen i fält sköttes av den ställföreträdande bataljonschefen. Bataljonsadjutantens uppgift var inte i första hand att föra trupp. I stället hade han en samordnande funktion som bestod i att ta emot information från bataljonsstab och kompanier om gällande orderläge, till exempel eldtillstånd, kompaniernas anvisade skjutsektorer, deras position och förflyttningar samt ammunitions- och drivmedelsläge. För att inte tala om sjuk- och skadeläge samman med livsmedelsförsörjningen. Allt detta skulle med några timmars mellanrum, ibland oftare, sammanställas i prioritetsordning och vidarebefordras till bataljonschefen i hans bergrum.

Till sitt förfogande hade adjutanten en radioterrängbil med fem radiosändare/-mottagare, bemannad med en gruppchef/signalist och fyra signalister/chaufförer. Det säger sig självt att det blev rätt trångt med full personlig utrustning (inklusive kpist m/45 B med ammunition), kartor, kodnycklar, reservbatterier, hopfällbar signalmast, maskeringsnät, vatten- och bensindunkar, torrproviant samt ett rejält spritkök. Ständig radiopassning gällde. Under övningarna kunde det alltså bli ma-

gert med sömn, då gällde det att få i sig starkt kaffe när tillfälle gavs – och att hålla ordning på alla grejor. Vi sov i skift, ofta under förflyttning, då denna fullstampade radiobil förväntades ha stor rörlighet mellan bataljonens olika kompanier, över hela ön om så krävdes. Normal gruppering vid (eventuell) nattvila var i anslutning till stabskompaniet. Vid behov hade adjutanten även viss stabstjänst nattetid.

Befattningen som bataljonsadjutant gav en enorm överblick över läget för bataljonens olika delar, på det hela taget i realtid. Den krävde ett avsevärt mått av systematik och noggrannhet samt vid behov improvisationsförmåga. Ett gott och förtroendefullt samspel med de fem signalisterna var nödvändigt för att utföra jobbet väl. Detta visade sig passa min läggning utmärkt.

Under slutövningen på Tofta skjutfält med skarp ammunition visade det sig att denna samling av i början måhända inte alltför entusiastiska familjefäder i 30-årsåldern, samtliga yrkesarbetande ”from all walks of life”, uppträdde som ett taktiskt väl samordnat, slagkraftigt artilleriförband. Enligt övningsledningens utvärdering var bataljonen väl i nivå med vad stormakterna då kunde visa upp. De nya ledningsprinciperna som utvecklades under 70-talet, vilka betonade gruppsamhörighet, egna initiativ, självförtroende och självverksamhet framför kadaverdisciplin fotad i stela regelverk¹, var en bidragande orsak till det goda resultatet. En angripare skulle ha fått allvarliga problem med 101:a haubitsbataljonen. Åtminstone på Gotland, under första halvan av 80-talet, höll det svenska systemet för värnplikt, mobilisering och krigsförbandsövning (KFÖ) måttet.

Som Bengt Hammarhjelm noterat², var Gotland under 1980-talet väl försvarat. Trots i stort sjunkande försvarsanslag prioriterades ön särskilt i 1982 års försvarsbeslut genom att tillföras modern och ändamålsenlig materiel – bland annat renove-

1 Se Einar Lyth, ”Från Lammio till Koskela”, i Bo Hugemark, red., *Den stora armén*. Stockholm: Medströms Bokförlag 2015.

2 Bengt Hammarhjelm, *Beredskap på Gotland 175 år, 1811–1986, jämte komplement till 2000*. Visby: Ödins Förlag 1989 resp. 1999. 2:a reviderade uppl.

rades samtliga KP-bilar, stridsvagn 102 (Centurion) och haubits 4140. Lokalförsvarsförbanden tillfördes 10,5 cm haubits 40. Totala antalet stridsvagnar var långt över 100, likaså antalet eldrör i artilleriet. Värnpliktskontingenten utökades, liksom också de insatsberedda beredskapsförbanden. Luftvärnet moderniserades med robot 70. Kustartilleriet, såväl det fasta som det rörliga, var bland det allra modernaste i landet. Marinen hade två vedettbåtar permanent förlagda vid basen i Fårösund, och F 13 hade ett detachment med AJ 37 Viggen på Visby flygplats. Två reservflygbaser anlades norr och öster om Visby. Radar- och signalspanning bedrevs från fasta anläggningar dygnet runt, året runt. De fasta värnen och minlinjerna längs öns kuster hölls i stand. Minering av hamnar och broar var förberedd.

Stora mängder drivmedel, ammunition och övriga förnödenheter fanns tillgängliga i ett flertal beredskapslager, spridda över ön. Nya ledningscentraler, både civila och militära, inrättades i berggrum. Fyra krigssjukhus kunde sättas upp. Om man inkluderar hemvärnet (cirka 2 000 man), skulle Gotland efter total mobilisering vid denna tid kunna försvaras av närmare 25 000 man. Därtill kom civila frivilligorganisationer som Röda Korset, Lottakåren, Blå Stjärnan, bilkåristerna och civilförsvaret, vilka på grund av den traditionellt höga försvarsviljan alla hade god anslutning på Gotland. Snart sagt varenda vuxen gotlänning under 67 års ålder hade någon form av anknytning till försvaret, direkt eller indirekt.¹ Ett anfall mot Gotland hade under 1980-talet blivit en besvärlig historia för angriparen. Det skulle ha kostat denne tid samt stora resurser i liv och materiel. En bra beskrivning av hur omfattande de totala försvarsförberedelserna faktiskt var under det kalla kriget har gjorts av Leif Högberg.²

1 Till exempel var min hustru i yngre dagar bilkårist. Som färdig sjukgymnast blev hon krigsplacerad vid ett av krigssjukhusen på ön. Även vår bil skulle vid mobilisering krigsplaceras, det vill säga köras till en uppsamlingsplats för civila fordon någon mil utanför Visby.

2 *Spår av ett försvar: Skånskt försvar under två världskrig och ett kallt krig.* Stockholm: Fort & Bunker och Svenskt Militärhistoriskt Bibliotek 2011.

Drygt tre decennier senare består Gotlands försvar av cirka 500 frivilliga i hemvärnet, markpersonal tillhörande F 17 i Ronneby på Visby flygplats och 14 stycken förrådsställda stridsvagn 104 (Leopard). De sistnämnda dock utan besättningar, ammunition och drivmedel. Därutöver bedrivs signalspaning. I övrigt har näst intill allt som haft med försvaret av ön att göra (se ovan) lagts ned, demonterats, demolerats, skrotats och/eller forslats bort. Efter omställningen från ett värnpliktsbaserat invasionsförsvar som efter mobilisering totalt kunde mönstra drygt 800 000 man till ett insatsförsvar med yrkessoldater kan idag maximalt 25 000 mobiliseras. Det vill säga ungefär lika många som skulle försvara ön i början av 80-talet. Nyss avgångne överbefälhavaren Göransons tal om att Sverige i dag har ett "enveckasförsvar" har onekligen fog för sig.

I det försämrade säkerhetspolitiska läge vi nu upplever, med å ena sidan Rysslands upprustning (dock från en låg nivå), annekteringen av Krim samt det gradvisa sönderfallet av Ukraina och å den andra Natos ökande frambasering av materiel, mark- och flygförband i Baltikum och Centraleuropa, kan det synas frestande med en svensk Nato-anslutning. Tofta skjutfält skulle då kunna bli en Nato-bas för marktrupp, stridsflyg skulle kunna baseras på Visby flygplats, helikoptrar på Bungefältet och marina enheter i Fårösund. Allt detta skulle kunna låta sig göras inom några få år efter ett riksdagsbeslut om anslutning. Ett Nato-försvar av Gotland med yrkessoldater kommer dock att medföra ett antal kostnader och risker.

För det första går försvarets folkliga förankring hos gotlänningarna förlorad. Det integrerande sociala kitt den civilmilitära kopplingen mellan ett medborgerligt värnpliktsförsvar och frivilligorganisationerna som faktiskt existerade under det kalla kriget kommer att eroderas om ön ska försvaras av därför särskilt anställd personal, utan närmare koppling till civilsamhället.¹

1 Se Anders Björnsson "Folkförsvar och folkmening", i Anders Björnsson & Sven Hirdman, red., *Bevara alliansfriheten – Nej till Nato-medlemskap!* Lund: Celanders 2014; samt även Anna Maria Forsberg &

Saken torde inte bli bättre om även utländska kontingenter stationeras på Gotland. Detta kommer att få starkt negativa konsekvenser för den allmänna försvarsviljan hos gotlänningarna: de kommer inte att känna delaktighet.

För det andra den ekonomiska kostnaden: För att följa Natos regler rörande militära anslag, för närvarande minst 2 procent av BNP, skulle Sverige behöva fördubbla anslaget till över 80 miljarder per år.¹

För det tredje skulle Sverige förlora den handlingsfrihet vi behållit under 200 år av alliansfrihet och som tjänat oss väl – inte minst under andra världskriget och de fyra decennierna av kallt krig mellan Nato och Warszawapakten. Nato-medlemskap innebär att vi måste följa eventuella Nato-beslut om att gå i krig, antingen det vore fråga om en konflikt mellan USA–Ryssland rörande Berings sund eller mellan Turkiet–Syrien/Irak över de kurdiska områdena där.

För det fjärde: Risken för att ett Nato-Gotland skulle kunna bli ett förstahandsmål för en angripare (läs Ryssland) som i ett krisläge, till exempel i Nato-landet Lettland, vill hindra de baltiska staterna från att få flyg-, trupp- och flottunderstöd av Natostaterna söder och väster om Östersjön (och isolera Finland), torde öka i hög grad. Den angripare som i ett sådant krisläge snabbt besätter Gotland – samt kanske även Åland – skulle då som Lennart Uller har påpekat², vinna stora strategiska fördelar gentemot Nato i Östersjön med omgivningar. Ett snabbt kontraslag, eventuellt med taktiska kärnvapen kan inte uteslutas. Är då dessa kostnader och risker verkligen ett rimligt pris att betala?

Klas Kronberg, red., *Lumpen – från mönstring till muck*. Stockholm: Atlantis 2014.

- 1 Leif Pagrotsky, ”Två myter i försvarsdebatten”, i Björnsson & Hirdman a.a.
- 2 Lennart Uller, ”Det europeiska alternativet”, i Björnsson & Hirdman a.a.

Finns det andra vägar att lösa Gotlands försvarsfråga? Jag tror det. Om man, som jag, utgår från Hjalmar Brantings ord om försvaret på Socialdemokratiska Arbetarepartiets kongress 1908: ”Vi vilja ha en armé, oduglig till anfall såväl utåt som inåt, men desto dugligare till försvar mot dem som utifrån eller inifrån vilja anfälla Sverige och dess medborgare”, får det konsekvenser för hur ett någorlunda fungerande försvar av Gotland skulle kunna ordnas.

Utgångspunkten blir då en återtagen svensk – väpnad! – alliansfrihet, syftande till neutralitet i krig. En förutsättning för att göra denna doktrin något så när trovärdig är till att börja med en stegvis återinförd värnplikt och mobiliseringsorganisation (för både kvinnor och män), en utbyggnad av moderna, rörliga luftvärns- och kustrobotsystem, välbeväpnade lokalförsvarsförband och en skyddad radar- och signalspaning i världsklass. Flygvapnet behöver attackrobotar med lång räckvidd och ubåtsvapnet uppgraderas. Samt återkommande krigsförbandsövningar. Detta mycket defensiva första steg kommer inte att bli billigt, men det blir inte en svensk Nato-anslutning heller.

Dessutom bör riksdagen 2016 avvisa det potentiellt mycket farliga ”värdlandsavtalet” med Nato, inklusive dess hemliga tillägg. Det beslutet bör vidare kopplas till en regeringsdeklaration om att svensk militär framgent endast deltar i FN-ledda operationer, beslutade av Säkerhetsrådet. De besluten, samman med ett gradvist återtagande av den territoriella försvarsförmågan, kommer att kraftigt bidra till att stärka vår alliansfria trovärdighet – och därmed minska risken för att bli indragna i en möjlig öppen konflikt mellan ett alltmer aktivistiskt Nato och ett alltmer nervöst Ryssland.

Med tanke på att Gotland fortfarande allmänt anses ha ett strategiskt läge mitt i Östersjön, är den logiska början att återrusta ön. Således bör Sverige börja med att på Gotland återinföra värnplikt och fungerande mobilisering, med nödvändig materiel utspridd i mobförråd. Detta kräver att Gotland återfår status som utbildningsort för såväl pansar- som pansarskytteförband. Liksom under kalla kriget bör insatsberedda beredskapskom-

panier finnas på ön. Rörliga luftvärns- och sjöförvarssystem med långa räckvidder (100–150 kilometer) måste tillföras. Vidare permanent basering av flyg- och sjöstridskrafter. Lokalförsvarfsförbanden som har att försvara hamnar och flygfält bör tillföras pansarrobotar och bärbara robotar mot helikoptrar samt hemvärnets beväpning och rörlighet förstärkas. Radar- och signalspaning behöver uppgraderas.

Detta låter sig inte göras i en handvändning, verkligen inte. Kostnaden för Gotlands försvar kommer att bli betydande, flera miljarder kronor. Men om den politiska viljan finns (och håller i sig), kan det mesta finnas på plats inom en femårsperiod efter beslut. Utslaget per år skulle årskostnaden då kunna hamna i intervallet 1,5–2 miljarder, vilket får ses som en inte alltför stor årlig statsfinansiell belastning.

Noteras bör att denna tydligt defensiva återrustning inte är ett fullgott försvar mot ett fullskaligt invasionsföretag mot Gotland. Däremot skulle den kraftigt försvåra ett kuppanfall, och även den fientliga förbekämpning som torde föregå ett sådant anfall. Gotland får, om ovanstående genomförs, åter rollen av besvärligt hinder mellan Nato och Ryssland i Östersjöbassängen, vilket av omvärlden skulle betraktas som ett första led i återupprättandet av en trovärdig alliansfri säkerhetspolitik. Missstaget att frångå 1812 års alliansfria politik måste rättas till!

Folkförsvaret

Av Thage G Peterson

På middag med Torsten Nilsson

En kväll i april 1974 var jag bjuden på middag av Torsten Nilsson, en av socialdemokratin och arbetarrörelsens pionjärer. Torsten blev partisekreterare, var ledamot av partistyrelsen i 36 år och kommunikationsminister, försvarsminister, socialminister och utrikesminister. Det var bara han och jag på middagen. Vi höll till på restaurangen i det tillfälliga riksdagshuset vid Sergels torg i Stockholm. Avsikten med middagen var att prata samförstånd och reda ut fnurror mellan Stockholms Arbetarekommun och Stockholms läns socialdemokratiska partidistrikt. Han var arbetarekommunens ordförande och jag var nyvald ordförande för länets partidistrikt.

Samförståndet och problemen klarade vi snabbt ut. Vi tog varandra i hand och sa att vi skulle hålla ihop och klara ut alla samarbetsvårigheter innan de blev till problem och inre strider.

Kvällen, som blev ganska lång, ägnades nästan helt åt försvarsfrågor med markering på folkförsvaret och Folk och Försvar. Torsten Nilsson tyckte om att prata ”gamla tider”. Det var han som berättade och talade. Jag mest lyssnade och antecknade.

Det första han sa var att försvaret av vårt land gäller alla. Försvaret är en angelägenhet för metallarbetaren, muraren (som han själv var), bonden och lantarbetaren, sockenprästen och bruksdisponenten.

Hur hade Torsten Nilsson blivit stark försvarsvän?

Nazisterna ute i Europa marscherade. Vapentillverkarnas maskiner gick för högtryck. Hitler hade kommit till makten i Tyskland och hade infört allmän värnplikt där 1935, i strid med Versailles-fördraget, och satte freden i fara. Överenskommelsen i München 1938 var i själva verket en kapitulation för Hitler och Mussolini. Ett världskrig väntade i kulisserna. I Sverige hade under några år funnits en skepsis gentemot försvaret med dess generaler. Inte minst inom socialdemokratien hade detta motstånd blommat ut. Det fanns också inom flera stora folkrörelser. Men det spända världsläget och folks tilltagande oro för kriget gjorde att en stark försvarsvilja spred sig över landet. Vår frihet och demokrati måste försvaras till varje pris. Torsten Nilsson sade att han var rädd för att mörka krafter i Hitlers anda skulle breda ut sig också i Sverige.

Det var i detta läge som Torsten Nilsson, som han själv uttryckte det, blev en varm försvarsvän. Han kände att det var nödvändigt att svetsa samman Sveriges demokratiska folk inför den annalkande krigsfaran. Torsten Nilsson var då ordförande i SSU, det socialdemokratiska ungdomsförbundet. Han var ute i landet och agiterade för att Sverige måste ha ett försvar där alla är med. Alla har ett ansvar för att vårt land försvaras mot fiender och inkräktare. Torsten Nilsson höll föreläsningar på Krigsskolan på Karlberg på temat "Arbetarna och försvaret". SSU anordnade en konferens i Stockholms Konserthus i maj 1939. Initiativet prisades så gott som överallt. Statsminister Per Albin Hansson och försvarsminister Per Edvin Sköld hade varnat för att konferensen kunde gå snett. Men SSU och Torsten Nilsson stod på sig. Konferensen fick en bred uppslutning från både civila och militära håll. Generaler och ungdomsklubbister umgicks med varandra. Det var vid denna unika konferens som Torsten Nilsson yttrade: "Viljan till liv hos en nation har blivit liktydig med viljan till försvar."

Torsten Nilsson skildrar själv i sina memoarer andan under konferensen "Folk och försvar" och dess genomförande. "Folkets och försvarets män möttes som likvärdiga parter", samman-

fattar Torsten Nilsson.¹ Tydligare än så kan man nog inte beskriva folkförsvaret. Tillsammans försvarar vi Sverige!

Ett år senare i juni 1940, som en följd av konferensen den 15 maj 1939, bildades CFF, Centralkommittén för det frivilliga försvarsarbetet, med överståthållare Torsten Nothin som organisator. Det var detta CFF som sedan blev det nuvarande Folk och Försvar.

Organisationen var redan från starten en folkrörelse. Närmare trettioåttio organisationer, bland dem Landsorganisationen, Kooperativa Förbundet, Riksidrottsförbundet, Svenska Arbetsgivareföreningen och de större politiska partiernas ungdomsförbund. SSU:s förbundssekreterare Folke Thunborg, sedermera landshövding i Norrbottens län, utsågs till Folk och Försvars förste generalsekreterare. Greve Folke Bernadotte blev vice ordförande. Torsten Nilsson talade om ”de båda Folkarna” när han särskilt ville markera att försvaret måste ligga i folkets händer och ansvar.

Torsten Nilsson var en envis budbärare och försvarare av folkförsvaret. För att säga det tydligt: Folkförvarstanken fanns inombords i honom. Det var han som svängde SSU från en negativ till en positiv inställning till försvaret. Som försvarsminister visade Torsten Nilsson att äkta försvarsvilja går att förena med äkta fredsvilja. Tack vare hans initiativ och outtröttliga arbete rådde det under och efter beredskapsåren en bred samling kring försvaret. Alla delar av det svenska samhället måste finnas med, var Torsten Nilssons samlande budskap. Arbetare och direktörer sitter i samma båt och måste ro tillsammans åt samma håll.

Torsten Nilsson kunde arbetarrörelsens historia. Han pekade på vad Hjalmar Branting sa i ett tal i Uppsala i oktober 1892. Jag tog efter vår middag fram den exakta lydelsen av Brantings ord och återger dem här:

Känna de djupa leden i en nation att de verkligen äga något värt att försvara, något för dem kärt och dyrbart, som de skulle förlora under främmande välde, då kan man också vara viss om

1 *Utanför protokollet*. Stockholm: Tidens förlag 1986, s. 166–172.

att försvaret får den alldeles särskilda kraft, som redan så många gånger i historien låtit ett litet folk med framgång hävda sin frihet mot långt mäktigare angripare. [...] Naturligtvis är det icke min mening att ett folk kan försvara sin självständighet blott med god anda hos sin vapenföra befolkning. Det är självklart att det behövs någorlunda, om icke jämgodhet, så dock jämförbarhet med angriparna med avseende på tekniska hjälpmedel. [...] Hur lätt kunde dock icke med ofantligt ringa kostnad skarp-skytterörelsens grundtankar återupptagas i tidsenligare form! Frivilliga skytteföreningar t. ex. kunde ute i bygderna hålla ungdomens skjutskicklighet uppe och sålunda giva folkarmén ett ovärderligt material.¹

Värnplikten infördes i Sverige 1901.

Jag berättade för Torsten Nilsson att min försvarsvilja grundades under krigsåren i småländska Berg. Där mötte jag inte bara inkallelser och beredskapsåtgärder utan också polska judinnor från koncentrationslägren ute i Europa och baltiska ungdomar på flykt.

För mig var Vilhelm Mobergs *Rid i natt* ingen historieromantisk berättelse. Den talade direkt till oss i vår vardag på den småländska landsbygden, där hemvärnet, lottorna och skytterörelsen hade en stark ställning i alla socialgrupper. Människorna i min hembygd kände samhörighet med sina försvarare, eftersom de kom från folkdjupet, det vill säga från dem själva. Hemvärnet växte fram efter frivilliga initiativ åren 1939–1940. I maj 1940 beslutade riksdagen att ett hemvärn skulle organiseras i Sverige. Det blev populärt över hela landet. Moa Martinsson skrev 1942: ”Hemvärn är det vackraste av alla krigiska ord.” År 1945 inrättades driftvärnet, som var en del av hemvärnet och hade som uppgift att försvara en myndighets, ett ämbetsverks och ett företags

1 Hjalmar Branting, *Tal och skrifter. V*. Stockholm: Tidens förlag 1927, s. 44–72. – Talet hölls i Uppsala den 9 oktober 1892 vid ett protestmöte ”Militärriksdag-Folkriksdag” med Uppsala rösträttsförening som arrangör.

lokaler och verksamheter. Driftvärnet var således helt knutet till den egna arbetsplatsen. Driftvärnet avvecklades 2005. Min syn på försvaret har befästs och fördjupats genom mitt politiska arbete. Det är för mig en självklarhet att vår frihet och demokrati, vår välfärd och sociala trygghet skall ha ett betryggande försvar mot yttre hot. Och att vi alla skall stå för försvaret av vårt land. Det är en viktig och för vår framtid avgörande princip som vi måste ta ställning till.

Torsten Nilsson såg mycket nöjd ut!

Hans slutord vid middagskvällen: Se till att folkförsvarstan-
ken inte försvinner ut i tomma intet! Håll den vid liv!

För mig är Torsten Nilsson förebilden för att inte säga idolen bland Sveriges försvarsministrar genom årens lopp, från 1920 och framåt. Jag har pratat försvarspolitik med flera av dem. Jag har stor respekt för Sven Andersson som var försvarsminister mellan 1957 och 1973. Och för min företrädare på försvarsministerposten Anders Björck som hade posten åren 1991–1994. Båda stod för folkförsvarets och den militära alliansfrihetens bevarande.

Sveriges genom tiderna mest dumdristiga riksdagsbeslut!

Den 16 juni 2009 beslutade Sveriges Riksdag att folkförsvaret skulle skrotas, att den allmänna värnplikten skulle vila i fred och att yrkesförsvaret skulle införas. Det vill säga en yrkesarmé skulle byggas upp i Sverige.

Det var ett mycket olyckligt beslut. Det mest olyckliga med beslutet var att försvarets folkförankring försvann. Och det till och med i tysthet. Ingen som helst allmän eller politisk debatt föregick beslutet. Det fanns en bred opinion till stöd för folkförsvaret och för värnpliktsarmén. Ingen gång under 1900-talet var den allmänna värnplikten ifrågasatt. Men beslutsfattarna struntade i folket. Riksdagens beslut kan med fog beskrivas som det mest ödesdigra beslutet som en riksdag tagit sedan den parlamentariska demokratin genomförts i vårt land. En helt ny

princip bakom Sveriges militära försvar tog plats, innebärande att det blev ”vi och dom”. Svenska folket och yrkesarmén. Tidigare gällde att vi själva, det vill säga svenska folket självt, skulle försvara vårt land. Genom den allmänna värnplikten var landets försvar en angelägenhet för alla. Nu skulle istället gälla att folket skulle leja några att försvara sig.

Den borgerliga riksdagsmajoriteten bakom riksdagsbeslutet kände glädje över beslutet. Man kände glädje över att man hade sålt ut folkförsvarstanken för en effektiv professionell yrkesarmé. Man betecknade beslutet som en stor seger över försvarspolitikens alla nostalgiker. Men protesterna från oppositionen, det vill säga från Socialdemokraterna, som hade tryckt på nej-knapparna, hördes knappas alls. I varje fall inte utanför riksdagens plenisal. Ute på stan, i huvudstaden och i regionerna runt om i landet var man ovetande om vad deras ombud i riksdagen hade ställt till med. De lama och ljumma protesterna var glömda redan dagen efter. Så illa var det. Folkförsvaret var begrävt.

Folkförsvaret består av tre viktiga delar: den allmänna värnplikten, de frivilliga försvarsorganisationerna och den regionala förankringen. Ingen del hade fallit för åldersstrecket när det olyckliga riksdagsbeslutet togs. Men det struntade alltså riksdagsmajoriteten i.

Folkförsvarstanken har varit djupt förankrad hos det svenska folket. Starka frivilligorganisationer som hemvärnet, lottakårerna, bilkåristerna och skytteförbunden har förstärkt vårt försvar.

Känslan av delaktighet hos befolkningen är avgörande för ett lands försvar. Moderna vapensystem är naturligtvis mycket viktiga. Utan dem klarar vi inte att försvara landet. Men utan engagemang och kämpaglöd från den viktigaste resursen – landets medborgare – minskar motståndskraften radikalt. Det viktigaste försvaret är människorna.

Att försvaret av vårt land skall vara en angelägenhet för hela landets befolkning är en princip som jag själv alltid stått bakom. Som politiker. Som folkrörelseledare. Överallt där jag varit verksam har jag hyllat och försvarat folkförsvarstanken.

Detta synsätt präglade min försvarsministertid.

Försvarsbeslutet 1996, som jag var politiskt ansvarig för, befäste folkförvarstanken som en grundläggande princip. Det var det första försvarsbeslut som lyfte fram frivilligorganisationernas stora betydelse. De fick fribrev från besparingar. Dessa organisationer gav folkförvaret en stabil grund. Det är mycket viktigt. Den andra huvudpunkten i Försvarsbeslut 96 var betoningen av det civila förvarets växande betydelse. Det är viktigt att det militära förvaret är en del av samhället med folkets delaktighet och insyn. Inte något isolerat. Men det gäller också det civila förvaret. Det är farligt och inte till gagn för landet om det uppstår en förtroendeklyfta mellan folket och förvaret. Dit är vi på väg nu.

Viktiga försvarsprinciper

Delaktighet hos folket är således helt avgörande för ett lands försvar. Folkförvaret bygger på regional förankring och frivilligorganisationernas engagemang.

Landet kan ha tillgång till de mest moderna vapensystem. Men utan folkets stöd och engagemang blir förvaret bräckligt och ihåligt. JAS-plan, ytstridsfartyg, u-båtar, Leopardvagnar, missiler, robotar och allt det andra viktiga är högteknologi som behövs i ett modernt försvar. De modernaste vapensystem står inte på något sätt i motsats till folkförvarstanken. Allt det nya behövs naturligtvis i ett modernt folkförvar. Men vi får inte glömma bort att vi också behöver engagerade människor, som kan hantera de moderna vapnen. Eller att alla vapen skall hanteras på människors villkor. Robotarna får inte bli människans befäl eller – i värsta scenariot: fiender – i alltmer utvecklade och invecklade vapensystem. Dessutom: unga människor – pojkar och flickor i ett allmänt värnpliktsystem – kommer direkt från skolan med moderna och *aktuella* kunskaper i ny teknik. De ligger med andra ord före de anställda yrkessoldaterna som efter hand tappar sina grundläggande kunskaper. Just det faktum att

det är av stort värde att försvaret varje år tillförs en ny ungdomsgenerations färskaste kunskaper om data, elektronik och informationsteknologi har man inte tillräckligt nog värdesatt.

Den allmänna värnplikten är således en omistlig grund för Sveriges folkförsvaret. Värnplikten är en försvarsprincip: alla boende i Sverige, kvinnor och män, har en plikt att försvara landet. Den allmänna värnplikten innebär ett jämlikt och solidariskt ansvarstagande.

Eftertankens kränka blekhet

Efter 2009-års olyckliga riksdagsbeslut om att avveckla folkförsvaret och den allmänna värnplikten har många fått "kalla fötter". Redan nu, bara några få år efter det ödesdigra försvarsbeslutet, börjar en efter en av de inblandade att känna oro och yrvaket vakna till och med olika förslag försöka ta igen det förlorade. Nu (2015) vill man återställa folkförsvaret och på nytt införa den allmänna värnplikten. Eller åtminstone en del av den. Många har blivit oroliga. Jag har mött borgerliga riksdagsledamöter som ångrar sin knapptryckning den 16 juni 2009 då folkförsvaret röstades bort. Och jag har mött socialdemokratiska riksdagsledamöter och försvarspolitiker som nu tycker att de gav upp för lätt. De borde ha tagit striden! Men jag har också mött många ungdomar och inte minst invandrarungdomar – senast på SSU-kongressen i Västerås 2015 – som menar att en gemensam skyldighet att försvara deras nya hemland Sverige är en viktig markering om att Sverige tillhör oss alla. Det vill säga också dem. Av samtalen med ungdomarna i Västerås förstod jag hur viktigt det var att få göra lumpen, när det gällde att mogna och utvecklas som människa. Kollektiv samvaro, träning i ledarskap, ansvarstagande och gemenskap och hänsynstagande till andra är fostran både av sig själv och fostran till demokrati. I och med att den allmänna värnplikten försvann förlorades alla dessa goda fördelar för vårt land. Att den allmänna värnplikten fostrade och utbildade Sveriges ungdom bortsåg riksdagsmajoriteten ifrån.

Enligt Aftonbladet/Sverige Tycker från januari 2015 vill sex av tio tillfrågade återinföra den allmänna värnplikten. Utöver att man i efterhand inser värdet med folkförsvaret i en allt oroligare värld så har verkligheten uppenbarat sig. Rapporterna om svårigheter med att bygga upp yrkesarmén har duggat tätt. Borgerliga partiledare verkar liksom de på vänstersidan nu vara frälsta av den allmänna värnpliktens förtjänster. Det är en tillnyktring.

För ett folkförsvaret med allmän värnplikt har flera stora folkrörelser lämnat sitt stöd, till exempel LO och fackförbundet Seko. Man understryker ”att värnplikten skulle kunna fungera som en påminnelse för alla unga som växer upp i Sverige om att de bär ett gemensamt ansvar för vårt land och vår demokrati, oavsett klass, kön, bakgrund och intresse”.¹

Frivilligorganisationernas arbete är en annan viktig princip för vårt folkförsvaret. Jag har alltid varit en stor beundrare av deras verksamhet, engagemang och entusiasm. Det finns de som underskattar, ja som till och med uttalar sig nedsättande om frivilligorganisationernas arbete. Jag menar att vid reduceringar i försvarets organisation, volym och verksamhet så ökar betydelsen av organisationernas verksamhet och insatser. Allt färre svenskar kommer idag i direktkontakt med försvaret. Det är i sådana situationer som vårt försvar behöver fler ”ambassadörer”, som talar väl om försvaret. Och som håller både försvarsviljan och försvarsförmågan uppe. För mig betyder hemvärnet trygghet i både fredstid och orostider. Sverige skall ha ett starkt och modernt hemvärn i alla lägen. De frivilliga försvarsorganisationerna företräder det finaste inom det svenska totalförsvaret. Det frivilliga engagemanget och den personliga uppoffringen för det gemensamma målet: att försvara Sverige och vårt nationella oberoende.

Den regionala förankringen är viktig för att hela Sverige skall kunna försvaras. Den har inte bara betydelse för förmågan i krig.

1 LO:s vice ordförande Ingela Edlund och Seko:s förbundsordförande Janne Rudén: ”Utred frågan om allmän värnplikt”. *Aftonbladet* 11/1 2015

Den är inte bara regementen och övningsfält. Försvaret måste vara en del av samhället, både i krig och i fred. Jag vill gå så långt som att säga, att försvaret skall vara en naturlig del av våra dagliga liv. Frivilligorganisationer över hela Sverige är därvid en viktig del.

Att leva upp till detta kräver en stor satsning på de frivilliga försvarsorganisationerna, på föreningar på försvarsområdet. Jag är fullt medveten om att detta är på kollisionskurs med utvecklingen idag i Sverige, när det gäller föreningsliv och folkrörelser. De flesta organisationer och föreningar arbetar i motvind, och deras medlemstal minskar. I flera fall dramatiskt. Det är inte inne idag att arbeta ideellt. Men detta faktum får inte betyda att vi ger upp en bärande försvarsstrategi som vi vill bygga vårt försvar långsiktigt på. Vi får inte "lägga ner vapnen" bara för att tiden idag går i annan riktning. Tiderna växlar. Men försvarsprinciperna är inte otidsenliga. I över 200 år har de tjänat vårt land väl.

Hur Sverige skall försvaras är inte någon enkel fråga. Det primära är att åter lägga fast folkförsvarets tre viktiga principer: allmän värnplikt för alla, både män och kvinnor, frivilligorganisationerna och en regional förankring. Och med detta som grund organisera den allra bästa utbildningen och skaffa de modernaste vapensystemen. Varken folkförsvaret eller yrkesförsvaret är någon billig historia. Det gamla folkförsvarets faciliteter som regementen och andra fasta system är idag på många håll avvecklade, sålda eller upptagna av nya verksamheter. Den nya yrkesarmén har visat sig bli dyrare än beräknat och ungdomars intresse för att bli yrkessoldater är lågt. Att bygga upp yrkesförsvaret har kantats av betydande motgångar. Inte bara med att rekrytera soldater utan också med att hålla de rekryterade kvar som yrkessoldater. Avgångarna är stora. Dessutom har många officerare blivit tvungna att lämna när värnpliktssoldaterna försvinner ur organisationen. I denna situation, då det är svårt att rekrytera ungdomar som yrkessoldater, så försöker Försvarsmakten att nå arbetslösa ungdomar. Det är en farlig väg. Arbetslösa ungdomar har ofrivilligt hamnat i arbetslösheten, som innebär ekonomiska och många andra svårigheter och fallor. Sysslolösheten är i sig

en svårighet. Enbart för att de är arbetslösa gör det dem inte till lämpliga yrkessoldater. Risken är dessutom stor att de hoppar av den militära utbildningen om andra jobberbjudanden skulle dyka upp.

Fred och försvar hör ihop

”Ett modernt försvar är en viktig del av Sveriges säkerhetspolitik, som syftar till att bevara vårt lands fred och oberoende.” Så står det i många skrifter och uppsatser som beskriver Sveriges försvarspolitik i det förgångna och för framtiden. Dessa rader ingick i mitt förord när jag som försvarsminister presenterade 1996 års försvarspolitik. Jag slog fast att det militära försvarets viktigaste uppgift är att värna vårt land om vi skulle bli angripna och dras in i ett krig.

Att på nytt bygga upp folkförsvaret och återinföra den allmänna värnplikten betyder inte att det går att bara gå tillbaka till det gamla. Det gamla måste moderniseras och byggas ut. Vi lever i en ny tid med nya förutsättningar. Men principerna för folkförsvaret är fortfarande aktuella och grundläggande. Vad som krävs är att de viktiga principerna paras med nytänkande och förnyelse. Och naturligtvis med investeringar i mångmiljardklassen. Nya vapen kostar mycket pengar. En enda modern topputrustad u-båt kostar i dagens penningvärde (2015) över fyra miljarder svenska kronor. Ett Jas-plan över en miljard. Nya byggnader för hemvärnet runt om i landet skulle kosta någon miljard. Det civila försvaret måste restaureras och moderniseras. Det måste finnas klara direktiv om hur civilförsvaret skall ledas och fungera i tider av nya hot och risker.

Det är viktigt att man utvecklar ett utbildningssystem som ger Sveriges folk en större medvetenhet om dagens och morgondagens hot och risker. Inte bara för de militära riskerna. Utan en utbildning som kan ge oss en stabilare grund för att också klara olika civila påfrestningar på det svenska samhället. Vi upplever idag en ökad sårbarhet i det starkt informations-

teknologiska och datoriserade samhället. Natur- och miljökatastrofer, flyktingströmmar och terroristdåd har ökat i många delar av världen. Också i Sverige. Därför måste vi täcka in nya områden. Inte bara militära utan också de civila med nya försvarsområden. Som utbildning i miljöskyddstjänst. Med den allmänna värnpliktens upphörande gick hemvärdet och den civila försvars- och katastrofberedskapen på lokal och regional nivå *varje år* miste om den erfarenhet av teori och praktik som tusentals unga människor hade fått genom den militära utbildningen. Man kan faktiskt tala om att en ordentlig åderlätning av kunskaper och erfarenheter för hemvärn och civil katastrofberedskap årligen äger rum över hela landet. Så illa är det.

Utbildningen på både det militära försvarsområdet och det civila måste ligga i modernitetens absoluta framkant för att klara av att hantera de mest avancerade vapen- och räddningssystemen. Inget annat är ett acceptabelt alternativ.

Försvarets frivilligorganisationer måste tilldelas avsevärt större ekonomiska resurser för att bygga upp verksamheter i geografiska områden av Sverige där frivilligorganisationer idag inte finns eller är svaga. Det kan inte bli fråga om småpengar. En förnyelse och en utbyggnad av de frivilliga försvarsorganisationerna blir en förstärkning av den regionala förankringen.

De frivilliga försvarsorganisationerna har under senare år inte vårdats i det svenska försvaret. Många försvarspolitiker från alla politiska partier verkar istället ha haft siktet inställt på organisationernas avveckling eller i varje fall på en fortsatt bantning: försvarspolitiken har inte gynnat de frivilliga försvarsorganisationerna. Detta bekräftas också av den viktiga och aktuella (2015/16) försvarspropositionen. Inte ens två sidor av propositionen ägnas åt frivilliga försvarsorganisationer. Det skrivs visserligen i propositionen att ”de frivilliga försvarsorganisationerna har flera viktiga uppgifter”, men detta i och för sig positiva uttalande följs inte upp med något avgörande ekonomiskt stöd från statsmakten.

Försvarsanslagen bör till 100 procent gå till det nationella försvaret. De internationella uppgifterna ligger i tiden. Men de

är oerhört kostsamma. De bör inte få inkräkta på det nationella territoriella svenska försvaret. Därför bör de internationella uppgifterna bäras av UD-budgeten eller genom ett särskilt anslag i statsbudgeten.

Jag upprepar: Många tror att ett modernt försvar bara är moderna och sofistikerade vapensystem. Men det är fel. Det är till och med en farlig uppfattning. Ett modernt försvar är också människor. Det är Sveriges folk. Det är inget omodernt att hävda enskilda människors betydelse i försvaret. Vi behöver utbildning, bredd och frivillighet. Den bärande principen är att Sveriges folk skall försvara sig självt, både vid angrepp mot landet och vårt oberoende och mot hot och risker, som hotar vår trygghet. Det militära och det civila försvaret måste gå hand i hand.

Det är viktigt att alla svenskar är en del av folkförsvaret. Kvinnor och nyanlända invandrare är idag starkt underrepresenterade. Den allmänna värnplikten bör när den återinförs också gälla kvinnor. Alla frivilligorganisationer bör få som en särskild viktig uppgift att värva fler kvinnor och nya invandrare.

Ett ord av kärlek till Sverige och till freden och om att bygga broar mellan länder och folk

En viktig del av folkförsvaret är att föra länder och folk närmare varandra. Handel, ekonomiskt samarbete, kultur och turism är vägar som förhindrar krig och konflikter och gynnar freden. De nordiska länderna har visat vägen genom ett omfattande besöksutbyte och resande till varandra. Föreningar och folkrörelser av olika slag har byggt upp nordiska förbund för samarbete och kontakter över nationsgränserna. Jag var själv förbundssekreterare i Förbundet Nordens Socialdemokratiska Ungdom, FNSU. Vi genomförde gemensamma nordiska arrangemang, exempelvis läger, kurser och konferenser. Vi kom närmare varandra. Många andra organisationer har gjort och gör samma sak.

Jag tror att det mycket omfattande turistutbytet mellan Nor-

ge och Sverige, liksom det dagliga resandet mellan Finland och Sverige och mellan Danmark och Sverige har betytt och betyder mycket för freden. Miljontals människor är ständigt på resa mellan de nordiska länderna.

Öppenhet, resor och föreningsliv innebär att människor och länder kommer närmare varandra. Inte vill väl någon starta krig med sina vänner. Jag hoppas att det kan bli så en gång med de baltiska länderna och med Ryssland. Och att vi i Norden kan bli förebild för folken på Balkan och på andra håll i världen.

För mig gäller det att minska främlingskapet mellan folken. Jag menar att kontakter med andra människor, och deras länder och folk föder gemenskap och tar på sikt bort rädsla och förutfattade meningar.

Det gäller att plöja marken. Försvar och fred hör ihop. Precis det som Torsten Nilsson sade. Fredsarbetet är en del av folkförsvaret. Det gäller att arbeta långsiktigt för att på sikt nå målet om en fredligare värld. I just denna anda anser jag att det nuvarande försvarsdepartementet bör döpas om till Freds- och försvarsdepartementet.

Det övergripande för oss i Sverige är att utbilda *mer och fler* för fred. Och att tala mer om freden. Fred bör bli ett eget skolämne. Folkbildningsorganisationerna bör få statliga pengar för att anordna kurser i aktivt fredsarbete. Fredsmäklare bör utbildas på universitets- och högskolenivå för att ställas till FN:s och andra internationella organisationers förfogande. Nya sociala medier bör byggas upp för fredsinformation och befintliga, till exempel Facebook och Twitter, användas för fredsarbete och för kampen mot krig och våld. Stimulera folkrörelserna, till exempel kyrkor och idrottsrörelser, att skicka ut "fredsapostlar" som far land och rike kring och talar fred.

Sveriges varumärke skall vara fred. Folkförsvaret är en viktig grund för detta.

Försvarskultur – ett behov av upprustning

Av Ulf Wickbom

Försvarskultur är ett begrepp som synliggör en nationell mentalitet. Det grundas i en tro på att frihet och oberoende är allas angelägenhet och är värda att hävda med vapenmakt. Det visar på något mer än enighet bakom försvarspolitiken och uppslutning bakom ett nationellt försvar. Försvarskulturen är måttet på en nations självförsvarsinstinkt.

En sådan försvarskultur genomsvade det civila samhället i Sverige fram till avvecklingen av invasionsförsvaret och övergången till frivilligt rekryterade soldater och sjömän.

Sverige var genomplanerat. Nästan varje svensk hade individuellt tilldelats en plats i totalförsvarets organisation. Det fanns ett uttalat kontrakt mellan staten och medborgaren. Det fanns ett jag och ett vi.

Försvarskulturen var synlig i vardagen. Militära förband med förankring i historien fanns i många städer. Landskapsregementen som Dalregementet och Norrlands dragoner påminde om ett Sverige före 1600-talets länsreformer. Värnpliktiga i uniform strömmade ut genom kaserngrindarna på permission. ”Lumpen” gjorde pojkar till män. Denna fostran betraktas ibland som en sekundär uppgift. Det är fel. Militärtjänsten syftade också till att skapa samhällsansvar och sammanhållning över sociala skrankor.

Det nya svenska försvaret har förlorat denna försvarskultur. Yrkesarmén betraktas nu av många som något jämförligt med polis, räddningstjänst och andra män och kvinnor i uniform.

Försvaret är något som någon annan sköter åt oss.

Den svenska självbilden var under det kalla kriget en igelkott, som ensam vände taggarna mot en hotfull omvärld. Landets unika tradition av alliansfrihet och neutralitet skapade också acceptans och trovärdighet för en aktiv roll i internationella fredsförhandlingar och nedrustningssamtal. Sverige ställde trupp till FN:s förfogande. Vi slog vakt om Sverige som något speciellt på hemmaplan och i världen.

Efter Berlinmurens fall började det allt närmare samarbetet med Nato att radera ut det gamla talesättet ”Vi försvarar bara Sverige. Bara vi försvarar Sverige.” Nu hette det plötsligt att Sverige försvarades borta i Tchad och Afghanistan. Försvarskulturen hade svårt att anpassa sig till denna nya verklighetsbeskrivning. EU-inträdet skapade också en oklarhet om hur mycket det gamla oberoendet som hade luckrats upp genom de nya vagt definierade allianserna.

Försvarskulturens kontrakt mellan individ och stat ägde inte längre samma giltighet. Försvarsmakten behövde inte samma uppslutning av medborgarna, när nya aktörer som EU och Nato tog över rollen som partner.

Inför dagens växande spänningar i det svenska närområdet är det därför av största vikt att en ny försvarskultur får växa fram. Insatsförsvaret är bara ett tunt skal av motståndsvilja. Bakom frontlinjen finns inte tillräckligt av djupförsvar. Sveriges försvarsdoktrin i vår moderna historia har haft som främsta syfte att vara avskräckande genom att hela befolkningen kunde mobiliseras. En stormakt kunde alltid sätta in tillräckliga resurser för att besegra Sverige. Men signalen var tydlig: det skulle bli mycket svårare att besätta landet. Försvarskulturen hade det unika uppdraget att avskräcka från ockupation.

Den gamla försvarskulturen gick i dagen på många olika sätt. Ett enda exempel kan ge prov på detta. Några rader i författaren Göran Palms diktsvit *Sverige – en vintersaga* (1984) visar hur frestida intressemötsättningar tunnades ut i den gemensamma uppgiften att försvara landet.

..... jag ser vad Ulf Laurin
på PLM, min gamle fänrik från
en repövning på norra Gotland, fick
applåder för vid en debatt i Malmö
för några år sen. Jämlikhet och tillväxt
är oförenliga, sa Ulf ...

Göran Palm har varit sin generations vassaste kritiker av högerideologi och direktörmakt. Han betraktade USA-kulturen som en ren och skär indoktrinering av svenskarna. Ulf Laurin, reservofficer vid Svea Livgarde, vd för förpackningsföretaget PLM 1970–1989 och ordförande i arbetsgivarnas SAF 1989–1996, var för Palm inkarnationen av Fienden.

Laurin och Palm var så olika som två personer kan bli. De representerade ytterligheterna nyliberalism och vänstervåg. Men de förenades inför hotet av en gemensam fiende. Det högst omaka paret gjorde en militär repetitionsövning tillsammans. Lumpen och repövningarna var ett socialt kitt. Sverige hade vid denna tid en försvarskultur som gick över klassgränser och åsiktsskillnader. Lagg märke till att Göran Palm kallar sin motståndare vid förnamn. Större än så var inte distansen. Det känns idag ganska ovidkommande att Palm överhuvudtaget nämner repövningen, som inte har någonting med hans kritik av Laurin att göra. Men så var det. Ingen kunde bortse från den gemenskap som uppstod på logement, i tält och i bergrum.

Det finns en annan som dikt nästan övertydligt visar hur Palms protestlust alldeles bokstavligt rättade in sig i ledet. I "Själens furir" beskriver Palm sin lust att ständigt bryta mot konventionerna. "Vaktparaden marscherar nedför Slottsbacken. / Stig in i ledet bakom tamburmajoren!" Även den som i grunden ogillade Svea Livgardes paradmarsch ville gå i takt med de andra.

Försvarskulturen omfattade också dem som ville ställa sig utanför. Det fanns ett civilt system för vapenfri tjänst. Vapenvägrare kunde arbeta på daghem. De allra mest samvetsömma gick i fångelse, behandlades väl och röjde skog på dagarna. His-

torikern Fredrik Logevall har myntat begreppet ”permissive context” för att beskriva hur opposition och motstånd ger legitimitet åt en fråga. Detta blev enligt Logevall särskilt tydligt under USA:s krig i Vietnam. I Sverige var kontexten ett outtalat samhällskontrakt om försvaret. Man var för eller emot, men alltid något. Denna samhällsordning hade en bred acceptans.

Man säger ofta att det svenska invasionsförsvaret var folkförankrat. Försvarsmakten och övriga delar av totalförsvaret genomorganiserade samhällsapparaten för att mobilisera den vid behov. Men relationen kan också beskrivas som en kraft i motsatt riktning. Folket var försvaret. Sverige hade en försvarskultur i det civila samhället som formade den militära organisationen.

I varje hem fanns förr broschyren *Om kriget kommer*. 1961 års upplaga slog fast: Sverige vill försvara sig, kan försvara sig och skall försvara sig.

Denna försvarskultur var bärare av en ordning som idag känns mycket avlägsen. Nästan varje svensk yngling mönstrade och gjorde värnplikt. Han åkte hem på permission i uniform från Hälsinge regemente och traktens flygflottilj eller med fartygsnamnet i guldbokstäver på mössan. Armémuseum har drivit projektet ”Lumpen – identitet och materiella minnen”. Det blev mer än bara hågkomster av skavsår, snuskburkar och krävande befäl. Projektet förgrenade sig ut till det omgivande samhället och satte in den allmänna värnplikten i ett större sammanhang.

Värnpliktens slutna värld hade en vokabulär som alla kände till. Lumpen, bassar, muck och andra begrepp var en del av det svenska ordförrådet.

Efter lumpen krigsplacerades den färdigutbildade soldaten och gjorde repetitionsövningar med sitt förband. Här syntes tydligast det individuella kontraktet mellan Sverige och den enskilde. Inställelseordern i skrivbordslådan var en ständig påminnelse om skyldigheterna i ett medborgarskap.

Invasionsförsvaret skulle på någon eller några dagar kunna ställa 800 000 soldater och sjömän på fältfot. Förbandsövningarna visade att det fungerade. Jag minns mitt sista möte på en ö

i Stockholms skärgård. Redan på förmiddagen anlände de första styrkorna med båt. De hade hämtat sin utrustning i en lada på fastlandet. När kvällen kom var 400 man stridsberedda med artilleri, minor, robotar och markstridstrupp. Det slog mig att inget förband hade ett enda fast anställt befäl. Hela organisationen sattes i verksamhet av lärare, försäljningschefer, lagerarbetare och copy-writers. Där planeringen hade brustit improviserade man med erfarenheterna från det civila.

Ingen fiende hade kunnat sätta in resurser för att slå ut ett sådant försvar i hela landet.

Många av dessa inkallade reservofficerare och värnpliktiga befäl gjorde också frivillig tjänstgöring på sina fredsförband. Frivillig befälsutbildning gav många en chans att stiga i graderna och få större ansvar i krigsorganisationen. Något av detta finns kvar, men inte i samma omfattning och med samma självklara närvaro i det fredstida Sverige.

Men försvarskulturen rymde mer än så. Totalförsvaret mönstrade frivilligrörelsen som engagerade kvinnor som lottor, bilkårister och blå stjärnor. Civilförsvaret såg till att nästan varje svensk hade en uppgift vid mobilisering eller krig. Driftvärnet och hemvärnet hade sina väpnade styrkor. Det ekonomiska försvaret och det psykologiska försvaret planerade för att hålla hunger och missmod borta. Till totalförsvarets totala försvarsplanering hörde också Försvarshögskolans kurser för personer i ledande ställning. Där fick chefer från olika delar av samhället öva sig att sköta kommunikationer och förvaltning i en tänkt kristid.

Allt detta syftade inte i första hand till att klara och vinna kriget, utan till att för omvärlden visa upp den svenska försvarskulturen. En möjligen framgångsrik invasion skulle stöta på en närmast omöjlig ockupation.

Den USA-ledda koalitionen fick smaka på en sådan besk medicin i Irak 2003. Det tog bara några få dagar, innan de överlägsna anfallsstyrkorna besegrade Saddam Husseins elitsoldater ur det republikanska gardet. Det hade räckt med enkel militär matematik för att räkna ut hur stor övermakt som krävdes. Seg-

rarna fick sedan bittert erfara hur svårt det var att vinna freden och lika omöjligt att få kontrollen över ett land, där nästan varje man hade ett vapen eller en hemmagjord bomb. Sverige skulle på liknande sätt kunna försvaras av cykelskyttekompanier, hemvärn och en vikarierande postmästare i byn.

Försvarskulturen var mer än bara ett parallell-Sverige för krigstida bruk. Den var ett mentalt tillstånd, en ständig närvaro i folks medvetande. Sångerskan Anita Lindblom hyllade den svenske FN-soldaten i "Balladen om den blå baskern" (1966). Den är ett enastående pekoral, men också ett talande tidsdokument:

Krig och död i fjärran land,
gråt och svält i ett land i brand.
Men i sken från en handgranat,
i basker blå stod en svensk soldat.

Ingen skriver idag bidrag till Melodifestivalen om den svenska Isaf-styrkan i Afghanistan. Det är till och med svårt att etablera en svensk veteranpolitik, som tar hand om hemvändande soldater med hjälpbehov. Många ser dem som legosoldater under Nato-befäl.

Lasse Åbergs film *Sällskapsresan* kommer att väcka igenkännande leenden ännu många år. Men hans film *Repmanad* från 1979 är redan förpassad till pilsnerfilmens arkivhylla. Seriefiguren 91:an Karlsson var rolig så länge den var en karikatyr av samtiden. Han var allas soldat, "någonstans i Sverige." Nu är han insorterad i historiens skräpkammare tillsammans med de indelta knektarna och landstormsmännen. Det har gått fort – för fort.

Försvarskulturens ständigt underliggande beredskapsstämning kunde också användas som bildspråk i mer allvarliga sammanhang. Den går i dagen i prosa och lyrik som en användbar metafor för livets villkor.

Hjalmar Gullberg utnyttjar det för läsarna välbekanta militära bildspråket i dikten "Postering" (1929). Men nattens spa-

nande söker något annat än fiendens rörelser. Vaktposten rapporterar till slut ”inför fältherren Gud att ingenting händer av vikt”. Så skulle ingen poet skriva idag, när både posteringarna och fältherren har försvunnit ur vardagens klangbotten.

Också i en alltmer demilitariserad epok var försvarskulturen så bestående stark att Tomas Tranströmer återvände till den tiden i sin diktning. En av hans dikter heter ”Posteringen”. Tranströmer kunde använda ett lumparminne som bildspråk. Han trodde på militärtjänsten som ett angeläget medborgaruppdrag. Han trivdes under sin utbildning till signalist på KA 1 utanför Vaxholm, berättar Tommy Olofsson i *Fältpost. Vänbok till Peter Luthersson* (kapitlet ”Korpral Tranströmer, signalist”) från 2014. Han har skickats ut i natten från tältet där kaminen härskar, ”en stor orm som svalt ett klot av eld och väser”. På post i natten drabbas diktarens jag av det löjeväckande i repövningens låtsas-krig. Men är inte hela tillvaron av samma beskaffenhet?

Uppdrag: att vara där man är.
Också i den löjliga gravallvarliga
Rollen – jag är just den plats
Där skapelsen arbetar på sig själv.

Försvarskulturen hade ytterst en sådan existentiell dimension. Den påminde många på flera olika sätt om att varje medborgare har ett eget ansvar för att forma nationens framtid.

Mycket av detta försvann på så kort tid, att ingen riktigt hann tänka på vad som borde komma istället, än mindre planera för denna ersättning. Finansministrar ser pengar i budgetposter. De är sämre på att uppskatta värdet av sådant som traditioner och förbandsstolthet. De har ansvar för den närmaste mandatperiodens finanser. Men försvarsplanering går bortom mandatperioden. Den måste omfatta en oöverblickbar framtid, där värsta tänkbara scenario ska vara styrande.

År 2009 hade det gamla invasionsförsvaret snabbskrotats. Det ersattes av frivilliga soldater och sjömän. Politikerna ville inte använda begreppet yrkesarmé, vilket det trots allt var i

praktiken. I den allmänna fredsoptimismen efter Berlinmurens fall och Sovjetunionens kollaps minskade anslagen till det militära försvaret. Försvarsmakten satte sitt hopp till internationella uppdrag och ökat samarbete med Nato.

Allt skulle genomföras i snabb takt. Beslutskraft och resolut genomföring är en god dygd i politiken. Men frågan är om inte nedläggningarna skedde för hastigt. Förhoppningarna om Östersjön som ett fredens hav kom ganska snart på skam. Sverige har idag för små resurser att möta Rysslands ambition att visa sin militära makt i Östersjön.

Sverige lade ner invasionsförsvaret för snabbt och byggde upp insatsförsvaret för långsamt.

Försvarsutskottets ordförande Alan Widman (FP) har pekat på kortsiktighetens dårskap. Hans exempel är KA-batteriet vid inloppet till Ystads hamn. Han fick uppgiften att nedläggningen skulle kosta ungefär 30 miljoner. Att istället lägga det i malpåse skulle kosta 75 000 kronor om året. Batteriet som togs i bruk 1982 fraktades bort 2002–2003. Bergrummen fylldes med betong. Knappt var förbandet nedlagt, förrän många insåg att kraftfullt artilleri vid kusten ger tyngd åt säkerhetspolitiken.

ÖB Sverker Göransons uttalande om ”enveckasförsvaret” blev också en tankeställare. Sveriges nuvarande militära resurser räcker bara för att försvara landet i en vecka, eller kanske bara en del av Sverige, sade han i början av 2013.

Mitt bidrag i denna bok har främst haft avsikten att visa styrkan i den gamla, i stort sett försvunna, försvarskulturen. Den måste ersättas med något nytt av samma kaliber, om Sveriges försvar även i fortsättningen ska avskräcka en angripare. Det kräver en insikt om att också hemmafronten utgör en del av det nödvändiga djupförsvaret. Fler än bara de anställda måste engageras militärt och civilt. Bara så kan igelkotten väckas ur sin vinterdvala.

Psykologiskt försvar

Av Gunnar Fredriksson

1953, när det kalla kriget var som kallast, bildades Styrelsen för psykologiskt försvar. Det var en myndighet som sorterade under försvarsdepartementet, men det var en civil myndighet, fristående från försvarsmakten. Dess uppgift var att slå vakt om vad som kallades försvarsviljan, forska om folkstämningen och sprida kunskap om säkerhetsläget. Myndigheten skulle också vara beredd att göra insatser vid andra kriser. Det var inte minst en forskningsinstitution och på intet sätt en spionorganisation, vilket man i andra länder inte sällan trodde.

Åtskilliga journalister var engagerade och deltog i kurser och övningar både för att kunna sköta vissa uppgifter i krislägen och för att bidra med sakkunskap om medierna. Jag kom in i verksamheten någon gång på 70-talet och var ordförande i styrelsen under ett antal år på 80-talet och början av 90-talet.

Psykförsvaret var politiskt neutralt, och den av regering och riksdag beslutade försvarspolitik var en förutsättning för verksamheten. Det förekom att debattörer på högernsida menade att psykförsvaret borde argumentera för ett starkare försvar, men då måste jag avvisa sådana propåer. Det var ändå en självklar förutsättning för oss att ett väl fungerande och av folkopinionen accepterat försvar ingick som en naturlig del av alliansfriheten.

Ledamöter i styrelsen kunde i andra sammanhang utan problem diskutera kontroversiella frågor inom försvarspolitik. Jag skrev själv kritiska artiklar om ubåtsfrågan under den här tiden.

Efter andra världskriget publicerade sociologer, främst i USA, forskningsresultat om politisk propaganda. Med propaganda avsågs främst nazisternas och kommunisternas proklamationer, krigsrapporter och vinklade journalistik och smicker för diktatorer. Därtill kom andra medier, till exempel radioprogram och Goebbels favoritmedium film.

En sådan skrift gavs ut av Unesco: *Democracy, Ideology, and Objectivity* (Oxford: Blackwells 1956). Syftet var att främja ”internationell fred och allmän respekt för mänskliga rättigheter”. Det kan förefalla okontroversiellt, men inriktningen uppfattades snart som ensidig västlig ideologi. Det menade inte bara rysarna utan även folk från västvärldens kolonier.

Ett av Churchills viktigaste syften under krigets slutskede var att säkra vägen till Indien: Gibraltar, Malta, Suez-kanalen och bunkerstationen i Aden. Men nu hade Indien och Pakistan blivit självständiga och amerikanerna satte stopp för Storbritanniens, Frankrikes och Israels attack mot Suezkanalen 1956. Fransmännens idé att fransk kolonisation byggde på en ”civilisatorisk mission” avfärdades som retorik. Holländarna förde krig under flera år med bistånd av USA i vad som blev Indonesien. Än värre blev historien kring den djupt kristne kung Leopolds Belgiska Kongo, som nu aktualiserades på nytt, en kolonisation som blivit klassisk i Joseph Conrads berättelse *Mörkrets hjärta*.

Agendan i omvärldsanalysen sattes inte längre av äldre, vita, kristna män.

Det ingick i psykförsvarets direktiv att allt som publicerades av svenska myndigheter i ”kris och krig” skulle vara sant, sakligt korrekt och utan tendentiösa vinklingar. En väsentlig del av vår verksamhet bestod i att ge uppdrag åt akademiska forskare med allt vad det innebar av vetenskaplig stringens. Jag hade viss erfarenhet av detta som ordförande i Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet.

Det är klart att det i praktiken skulle vara problematiskt att i svåra lägen upprätthålla en opartisk disciplin och ett neutralt språk. Vid krigsövningar kunde det till och med hända att byråkrater inom olika myndigheter kom i konflikt om deras befo-

genheter och sände ut kontroversiella meddelanden. Det hände till exempel en gång när övningen omfattade utrymning av Stockholm. Vi lärde oss i psykförsvaret att byråkrater har en benägenhet för revirstrider, vilket visade att övningen var realistisk.

Förtroende och största möjliga öppenhet var en förutsättning för svenska folkets uppslutning i allvarliga situationer. Psykförsvaret var emot hemligstämplingar och därmed en praxis som ofta sågs som nödvändig, till exempel inom militärledningen och UD. Det måste väl vara befogat i vissa fall, men det hörde inte till psykförsvarets uppgifter.

Psykförsvaret lades ner den 1 januari 2009 enligt beslut året innan, och dess uppgifter togs då i huvudsak över av Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, MSB.

Åtskilliga psykologiska faktorer är relevanta inom utrikes- och försvarspolitikerna och i vad som numera med något klumpiga termer kallas omvärldsanalys och påverkansanalys. Man kanske rent av ibland kan tala om folkpsykologi.

När vi återoppar 1812 års politik, uppgörelsen mellan Sverige och Ryssland efter förlusten av Finland, följer logiskt och psykologiskt slutsatsen att 200 års alliansfrihet har tjänat oss väl. Det är också en klok bedömning att utrikespolitiken bör vara långsiktig och förutsägbar. Själva tryggheten är en positiv psykologisk faktor.

Men även rysskräcken är psykologi, djupt förankrad i svensk historia. I Stockholms skärgård bevarar man minnet av ryska härjningar och hyllar skärmytslingen vid Stäket 1719 då ryssarna besegrades. Under Krimkriget på 1850-talet fanns en opinion för att Sverige skulle gå med, inte för att vi ville stödja turkarna utan för att få revansch mot ryssen. Men en sådan aktivism hade föga stöd i folkopinionen, trots ryssarnas operationer vid Åland.

Under min militärtjänstgöring (kustartilleriet, rekryten och två repmånader i Blekinge sydöstra skärgård, nära Gåsefjärden) var hotbilden alltid rysk invasion. Försvarsövningar som vi i psykförsvaret senare deltog i utgick såvitt jag minns alltid från

ett scenario där ryssarna invaderade, ofta uppe i Norrland, och modellen var finska vinterkriget. Någon gång bestod sista akten i att Nato kom till vår hjälp. Det kanske inte stämde med vår utrikespolitik, men det var militärledningens till synes självklara teori.

Doktrinen kallades ”alliansfrihet i fred syftande till neutralitet i krig”. Om Sverige trots alliansfriheten drogs in i krig kunde vi enligt formeln söka hjälp varhelst det var realistiskt. Neutralitet när man är in dragen i krig finns inte.

Under snart 35 år dominerades vår säkerhetspolitik av rykten om ryska ubåtskränkningar. Ambassadör Mathias Mossberg, eminent sakkunnig, har i olika sammanhang skrivit om ”hur svenska folket fördes bakom ljuset i ubåtsfrågan”. Den enda ubåt som förekom i verkligheten var U 137 som gick på grund i Gåsefjärden. Men det var enligt saklig dokumentation fråga om banal felnavigering. Såväl ubåtens befäl som basen i Kaliningrad trodde att ubåten befann sig någon annanstans i Östersjön, sannolikt i närheten av Bornholm, där de till en början också sökte efter den. (*I mörka vatten*. Stockholm: Leopard 2009)

Mossberg skriver om ”lögnen som politiskt instrument” i sina kommentarer till Försvarens maktens och flertalet politikertalanden. Till slut, när inga ubåtar hittades och spektaklet med den internationella pressvisningen vid Hårsfjärden slutade med fiasko, stod det klart att militärledningen misslyckats med sin information. Det var onekligen ett fall för en av psykförsvarets centrala uppgifter: att skapa förtroende genom korrekt information till allmänheten. Överbefälhavaren beslöt så småningom att själv publicera nyheten om minkarna.

Senare års rapporter har alltid gällt ryska ubåtar som sägs vara på väg in mot Stockholm, som om de anföll oss, utan förklaring vart de tar vägen. Ingen rysk ubåt har såvitt jag vet rapporterats vara på utgående.

Professorn i psykologi Henry Montgomery redogör för psykologiska faktorer vid sådana kontroverser. Det finns i krissituationer ett krav på handling, ofta snabbt, politiker och journalister kan inte dröja. Det är svårt eller omöjligt att ändra taktik

eller idéer om vad som skett. Beslutsfattare och debattörer försöker hitta nya belägg för samma tes, alltid i samma riktning. Det uppstår ingrupper med starka övertygelser och utgrupper som avvisas som osolidariska. Beslutsfattandet blir avskärmat och intresset för kritisk granskning blir begränsat. Det gäller att ställa upp. Samma hypotes bekräftas ideligen.

Montgomery kallar detta ”konfirmeringsbias”.¹ Det förekom förföljelse mot oliktankande i ubåtsfrågan, vilket stämmer med Montgomerys teser.

Under debatten om ubåtarna ansåg militära myndigheter ofta att deras hypoteser bekräftades av ständigt nya iakttagelser. Här har jag en källkritisk, tillika psykologisk kommentar. Olika iakttagelser bekräftar en generell tes bara om de verkligen har olika, oberoende källor. I ubåtsfrågan var alla påståenden av samma karaktär, privatspanarnas och militärernas.

Journalisterna, som gärna skryter med sin oberoende granskning av myndigheter, ställde i de här frågorna (med vissa undantag) okritiskt upp och vidarebefordrade även de mest fantasifulla larmrapporterna. De stödde vanligen sina påståenden om fakta på samma källor som militärledningens. Uppgifter från ryskt håll var inte alls ointressanta, till exempel i fråga om bristfälliga, delvis skadade och föråldrade navigationsinstrument. Men de omnämndes sällan eller avfärdades som nonsens.

Ett tydligt motiv för att uppförstora det ryska hotet var kraven på svenskt medlemskap i Nato. Rapporter om ubåtskränkning kom, som Mossberg skriver, som en ”skänk från ovan”. Psykförsvaret har aldrig haft som uppgift att förbereda svenskt medlemskap i Nato.

Det är klart att det svenska försvaret nu, efter ryssarnas aggressiva politik på Krim och i Ukraina, förstärks och anpassas till det rådande läget i vårt närområde, och detta har uppenbarligen gott stöd hos svenska folket. Även opinionen för svenskt medlemskap i Nato ökar. Inte minst oron i de baltiska staterna är relevant och

1 ”Psykologin kring ubåtarna”, i *Ubåtsfrågan: En kritisk granskning av den svenska nutidshistoriens viktigaste säkerhetspolitiska dilemma*. Uppsala: Verdandi Debatt, 1999.

måste tas på allvar. Ledande experter med goda kunskaper om Ryssland har dock ifrågasatt om ryssarna verkligen inom över-skådlig tid kan vara intresserade av militär aggression i Östersjöområdet, som bara skulle innebära utgifter.

Skenbart exakta siffror figurerar i debatten. Det sägs till exempel att Ryssland nu anslår 5 procent av BNP och 25 procent av statsbudgeten till militära utgifter, jämfört med Sveriges 1,1 respektive 5 procent. Är det verkligen möjligt att jämföra två helt olika system på det sättet? I Ryssland är sedan länge de enda effektiva sektorerna inom tillverkningsindustrin militär produktion och rymdteknik, vilket betyder att civila produkter av typen radio, tv och även hemelektronik tillverkas inom den militära sektorn. Ryssland kan inte exportera någon civil industriprodukt utom möjligen till Vitryssland. Jämförelser med till exempel Sveriges militärutgifter med procent och till och med promille förefaller något äventyrliga.

Ett inslag i sammanhanget är spekulationer om Vladimir Putins psykologi. Han betecknas till exempel ofta som lögnare, och nog finns det exempel på uppenbar bluff och genomskinlig opportunist.

De avgörande frågorna är likväl ofta av annan karaktär, och då måste man påminna om historien. Det har från mitten av 1800-talet funnits en rysk debatt mellan å ena sidan ryska nationalisterna, slavofiler, rysk-ortodoxa troende och å andra sidan västorienterade, anhängare av modernitet och demokratisk liberalism. Den patriotiska varianten inom den så kallade intelligentian i Ryssland upplevde västvärldens inställning som förnedrande och föraktfull.

I Ryssland är påminnelser om aggressioner från väst vanliga även i aktuella kommentarer. Karl XII, Napoleon och Hitler åberopas mer än de flesta i väst har klart för sig, och det väcker uppenbarligen genklang bland ryssar alldeles oberoende av vad man har för uppfattning om Putin. Ryssland har alltid anfallits från väster, kriget betecknas som försvarskrig.

Dostojevskij var slavofil och föraktade västeuropeisk libera-

lism, därtill antisemit. Den någorlunda västorienterade litteraturkritikern Belinskij karakteriserade Dostojevskij som ”en desperat religiös neurotiker med förföljelsetmani”. Den mest västvänlige författaren var nog Turgenjev, som dessutom bodde långa tider i Västeuropa. Dostojevskij uppehöll sig också i Västeuropa, men det var mest när han fått honorar och reste till tyska kurorter, spelade bort pengarna och klagade på tyskar och judar. Tolstoj, från början adlig officer i tsarens armé, slutade som religiös mystiker. Han kände sympati med den romantiska föreställningen om den outgrundliga visheten och fromheten bland fattiga bönder i det ryska folkdjupet.

Alexander Herzen emigrerade efter några år i rysk fångenskap till England och blev en briljant, liberal författare vid slutet av 1800-talet. Han skrev i ett självbiografiskt verk att ryska regeringar ogillar allt som görs frivilligt.

Den klassiska motsättningen i Ryssland i frågan om tillhörigheten till öst eller väst ser vi nu konkret bland annat som en dragkamp i Ukraina, som dock inte inom överskådlig tid är kvalificerat för medlemskap i EU. Bitterheten i Polen gentemot rysarna hänger historiskt dessutom samman med att rysk katolicism är ortodox och polsk romersk, en kontrovers som svenskar nog har svårt att uppfatta.

När kommunismen bröt samman vid slutet av 1980-talet ville de stater som påtvingats sovjetisk modell till väst och blev EU-medlemmar. Anti-rysk opinion blev tongivande, utom möjligen i Bulgarien, där ryssar är mer populära eftersom de hjälpte till att driva bort turkarna på 1870-talet, vartill kommer den grekisk-ortodoxa religiösa och språkliga traditionen.

Den här motsättningen finns kvar inom dagens Ryssland. Putins politik och de inre motsättningarna liknar tsarväldets debatter och polisvåld mer än marxism-leninismens idéer och politik. Det har alltid funnits en tsaristisk tradition av despotism. Anhängare av västeuropeisk liberalism förföljs liksom då, amerikansk populärkultur är populär. Under en debatt i FN om mänskliga rättigheter i juli 2015 försvarade Västeuropa och USA partnerskap mellan homosexuella medan en majoritet ledd av

Ryssland och muslimska stater försvarade ”den konventionella familjen”.

I Ryssland framhåller man att det var ryssarna som gjorde den största insatsen, mätt i antalet döda, när nazisterna besegrades i ”det stora fosterländska kriget”. Leningrads belägring, ”de 900 dagarna”, då cirka en miljon dog av krig, svält och umbäranden inte minst under hårda krigsvintrar, är näst intill okänd i Sverige, fast det skedde så nära oss. Finska vinterkriget framställs ibland som en manöver för att skydda Leningrad, vilket i så fall visade sig befogat. Så kan strategiska experter kanske spekulera, men kriget var likafullt ett överfall på Finland.

Kriget ledde till ett avsteg från svensk neutralitet eftersom vi stödde Finland på flera sätt, även militärt. Men detta har knappast åberopats senare.

Ryska regeringen försöker manifesteras Rysslands status som stormakt bland annat genom enorma militära uppvisningar. Sådana maktdemonstrationer har förmodligen föga effekt som psykologisk krigföring och förstärker kanske den så kallade rysskräcken i Sverige, som ryssarna annars säger sig vilja motverka.

Det spekuleras mot den bakgrunden om ryskt mindervärdeskomplex, behovet att hävda sig som stormakt. Insikter i den här typen av frågor bör vara viktigare än åsikter om Putins psykologi, och den dagen kommer då Putin avgår. Reella orsaker som ekonomiska och militärstrategiska intressen har vanligen större förklaringsvärde, ”explanatory power”, i historisk och statsvetenskaplig forskning än psykologi och moralism.

Nato bildades vid slutet av 1940-talet som en manifestation mot Sovjetunionens förtryck och partidiktaturerna som upprätthölls genom tvångsåtgärder och våld i den del av Europa som ryssarna kontrollerade. Även i Sverige var opinionen tveklös och näst intill entydig när demokratiska politiska partier och fri opinionsbildning krossades till exempel i Östtyskland, Polen, Tjeckoslovakien och Ungern. Warszawapakten under Sovjetisk ledning tillkom vid mitten av 50-talet. Båda kallades ”försvarspakter”.

Nu ingår 28 stater i Nato, vartill kommer ett så kallat partnerskap för fred med 42 länder i Europa, Nordafrika, Mellanöstern och Asien, däribland Sverige.

Under hela denna period förblev svensk opinion, enligt psykförsvarets mätningar, stabil med klart förord för svensk alliansfrihet. I ett betydelsefullt tal av Tage Erlander 1962 avvisades även svenskt medlemskap i dåvarande EEC (nu EU) med argument om att sådant medlemskap skulle strida mot vår alliansfrihet. Ett enat Västeuropa hade dessutom stöd av USA och kopplades i debatten ofta ihop med Nato. Hänsynen till Finlands speciella situation under denna efterkrigstid betydde mycket. Retorik om ”finlandisering” avslöjade bara brist på insikt.

Erlander hade försökt att skapa ett nordiskt, neutralt försvarssamarbete. Han menade senare att det var hans största politiska misslyckande. Danmark och Norge föredrog Nato, mot bakgrund av sina krigserfarenheter.

Politiskt-psykologiskt spelade USA:s politik stor roll, även i konflikter som inte direkt hade något med Nato att göra. USA stödde diktaturerna i Spanien och Portugal, senare även militärdiktaturen i Grekland, eftersom de var anti-kommunistiska.

Regimen i Sydafrika kunde i USA betecknas som ”bålverk mot kommunismen”, ända tills kommunismen föll samman och även kapitalismen i väst insåg att det blåste en ”wind of change”. USA stödde militärdiktaturer i Latinamerika och betecknade inte sällan protesterande fattiga bönder och gruvarbetare som kommunister.

USA hade goda relationer med Kuba under förre arméchefen Batistas högerdiktatur, med affärsförbindelser, militär samverkan och depraverad turism, omvittnad i skönlitteraturen. När det blev vänsterdiktatur krävde USA mänskliga rättigheter.

USA:s krig i Vietnam, Laos och Kambodja var inte ett åtagande av Nato men påverkade starkt opinionen. USA övertog ett ruttet franskt kolonialkrig som amerikanerna dessutom hjälpt Frankrike att finansiera under flera år. Motiveringen var som alltid kamp mot kommunismen. Men dessa tre länder där USA förde denna kamp är de enda i regionen som efter kriget fick kommunistiska

regimer, så kriget var, kan man säga, kontraproduktivt.

Att inom Natos ram samarbeta med Turkiet för frihet och demokrati förefaller paradoxalt, och få svenskar lär förorda partnerskap med Turkiets regering i konflikten med kurderna. Turkiets roll i Nato beror rimligen på att USA vill stärka sin ställning i regionen.

När ett ubåtsvrak från 1916 hittades i Ålands hav sommaren 2015 kom snabbt påminnelser om hur svenska fartyg sänktes av ryska ubåtar under andra världskriget. Men det var fartyg som fraktade malm till tyskarna och alltså ett inslag i Sovjetunionens försvarskrig mot Tyskland. Engelsmännen lade ut minor i farvatten väster om Sverige av samma skäl.

En väsentlig faktor i svensk debatt var kärnvapenfrågan. Anhängare till medlemskap i Nato var i hög grad samma opinionsbildare som krävde svenska kärnvapen. Idén att vi skulle föra krig med kärnvapen mot ryssarna framstod nog för de flesta som ett otroligt scenario. Något betydande stöd för en kapacitet till sådan ömsesidig total destruktions i Östersjöregionen registrerades såvitt jag minns aldrig i psykförsvarets opinionsmätningar.

De opinionsbildare som kräver svenskt medlemskap i Nato nämner sällan kärnvapenfrågan. Men kärnvapen är en väsentlig del av Natos kapacitet, vilket Sverige måste acceptera om vi blir medlemmar. En världsomfattande allmän opinion har drivit fram förbud mot atmosfäriska kärnvapenprov, biologiska och kemiska vapen, landminor och klustervapen. Man kan ifrågasätta om kärnvapen ska kallas "vapen", eftersom de inte kan användas för något som helst politiskt eller ekonomiskt syfte.

70 år efter kärnvapenattackerna över Hiroshima och Nagasaki upprepas ännu även i Sverige den amerikanska motiveringen att syftet var att få slut på kriget mot Japan. Men det fanns för 20 år sedan en kvalificerad debatt i USA med goda belägg för att syftet var ett helt annat. Enligt Gar Alperovitz' vid den tiden uppmärksammade bok *Atomic Policy: Hiroshima and Potsdam* (New York: Simon & Schuster 1965) var japanerna ändå beredda att ge upp. Syftet var i stället att imponera på ryssarna, sär-

skilt inför toppmötet i Potsdam i juli och augusti 1945. Stalin blev verkligen imponerad och ryssarna startade genast ett forskningsprogram för att framställa egna kärnvapen.

Kriget i Irak byggde på officiella lögnar i USA och Storbritannien och anses efteråt som misslyckat. Sveriges insatser i Afghanistan, mer eller mindre i samverkan med USA, har bedömts med kritik eller åtminstone tveksamhet och bidragit till uppfattningen att svenskt försvar främst ska gälla vår egen säkerhet.

Det går inte att enkelt avfärda en omfattande Nato-kritisk opinion som enkelt USA-hat. Liknande kritik förekommer som alltid även i USA. De politiska och psykologiska värderingarna måste ses mot bakgrund av den omfattande och deklamatoriska retoriken om hur USA står för demokrati, frihet och till och med jämlikhet. USA och dess närmaste vänner vill sprida dessa grundläggande värderingar, "the American creed", över hela världen, alltsedan emigranter såg frihetsgudinnan som en "fyrbåk" och symbol för friheten.

Politikers uttalanden är ofta, som Bertrand Russell påpekade under det kalla krigets period, vaga, mångtydiga och tvärsäkra.

Jag var ledamot i en statlig utredning vars betänkande hade titeln *Viktigt meddelande. Radio och TV i krig och kris* (SOU 1996:80). Utredningen hade till uppgift, "i linje med vad som uttalas i den senaste försvarspropositionen", att analysera "de åtgärder och principer som kan bli aktuella vid såväl krig och krigsfara som vid allvarliga fredstida störningar". Utredningen betonade att "de grundläggande principerna om yttrande- och tryckfrihet ska gälla även när landet befinner sig i krig eller krigsfara". Utredningen slog fast att "det är ett samhällsligt intresse att mångfalden i radio och television bibehålls" även i sådana krislägen. Radion, inte minst lokalradion och närradion, som är mindre såbara än TV, har särskilt viktiga roller i akuta situationer. Hänsynen till språkliga minoriteter betonades.

Det psykologiska försvaret ska enligt utredningens resonemang "säkerställa rimliga arbetsvillkor för massmedierna vid

krig och krigsfara”. Det aktuella läget inom medierna, med nya roller för radio, tv och nya medier för vad som kallades ”beredskapsstödande verksamhet”, beskrevs i detalj, liksom de tekniska förutsättningarna.

Antalet nya medier, ibland betecknade som ”sociala”, är nu så många och så effektiva kommunikationsmedel i krislägen att situationen har drastiskt förändrats, helt säkert ett viktigt forskningsområde.

Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, MSB, som startade sin verksamhet 2009, har övertagit de flesta av det tidigare psykförsvarets uppgifter, och de grundläggande principerna är desamma. Vid kriser ansvarar myndigheten för ”samordning” av information till allmänheten, men medierna arbetar som vanligt. Myndigheten har en central uppgift för så kallad ”omvärldsanalys” och stöder vad de kallar ”kriskommunikationsarbete” inom andra myndigheter. En central uppgift är att motverka andra staters försök att påverka myndigheter och opinion vid kriser. Myndigheten ska förmedla information till skolor och samarbeta med frivilliga försvarsorganisationer, vilket också gällde tidigare.

Man kan anta att nya uppgifter gäller spioneri som nu bedrivs med alltmer sofistikerade metoder, liksom terrorbekämpning och fakta om kriminella nätverk.

Liksom tidigare psykförsvaret ska den här myndigheten ha ansvar för forskning på säkerhetspolitikens område. Mätningar av opinioner är också en traditionell uppgift alltsedan 1950-talet. Däremot ska inte journalister och informatörer krigsplaceras, vilket förekom tidigare och på sin tid väckte irriterad kritik i journalistkretsar, även inom Journalistförbundet. Det är en föråldrad idé.

Om Ryssland och Nato länge stod i centrum för debatten i frågor som berör psykförsvaret direkt eller indirekt, så är det nu och för överskådlig framtid mer och mer Europa. Den demokratiska grunden skakas när nationella särintressen mer och mer gör sig gällande. Flyktingar och omfattande folkvandringar, rasism och religiöst hat kan påminna om romarrikets ned-

gång och fall. EU, det demokratiska Europa, saknar gemensam politik. Flyktingar framställs inom olika varianter av populism som brottslingar eller åtminstone som brottsbenägna. Social och ekonomisk ojämlikhet ökar, till synes oberoende av regim och ideologi. I hjärtlös demagogi staplas felaktiga påståenden om kontrollerbara fakta. Det finns alltid behov av sakliga undersökningar och intellektuella analyser.

Det psykologiska försvaret förekommer någon gång även i den aktuella debatten. I en programmatisk artikel i *Dagens Nyheter* (16/4 2015) under rubriken ”Stärk beredskapen både civilt och militärt” räknade överbefälhavaren Sverker Göranson och generaldirektören för den nya myndigheten MSB Helena Lindberg upp ett antal mål för ”samhällets motståndskraft”, bland annat ”ett upprustat psykologiskt försvar”:

Utveckla ett modernt psykologiskt försvar. Det behövs en samlad strategi för att samhället ska kunna motstå försök från en motståndare att vilseleda eller påverka beslutsfattare och opinion på ett illegitimt sätt.

Det är självklart att verksamheten ska bedrivas utifrån den av riksdag och regering beslutade säkerhetspolitiken.

Från högerhåll, till exempel vid olika tillfällen från moderaternas försvarspolitik, kräver man då och då en myndighet som ska förstärka det psykologiska försvaret. Det visar sig betyda att myndigheten skulle granska lögnen i rysk propaganda. Snabbt kommer invändningen att svenska opinionsbildare redan gör detta inom ramen för fri debatt och att en statlig institution som skulle ge sig på lögnen och partiska utsagor från all världens länder är olämplig.

Det finns ett statligt propagandaministerium i George Orwells bok 1984, men där är det fråga om satir.

I debatten om alliansfriheten återopas då och då behovet av psykologiskt försvar, och då gäller argumenteringen ofta att svenska folket bör inse behovet av svenskt medlemskap i Nato.

I en karakteristisk ledare i *Dagens Nyheter* (14/6 2015) talas till exempel om ”skärpning”:

Medborgarna behöver övertygas om Natos betydelse för värnet av Europas frihet. Mumlande duger inte. Verkliga ledare måste rakryggat stå upp för alliansen, inklusive Baltikum. [...] Att förklara detta är folkbildning.

Det är en helt annan inställning till psykologiskt försvar än vad som gällde på min tid.

Rysskräcken som fördummar

Av Lotta Gröning

Hur gick det till när Sverige lyckades göra sig till en bricka i ett kommunikationskrig mellan stormaktsintressen? Jag har funderat mycket över den frågan. Det finns givetvis många förklaringar till detta, men jag ska koncentrera mig på två bärande orsaker: dels rysskräcken, dels politikernas bristande kompetens och förmåga att agera strategiskt och långsiktigt.

Landets försvar är en ständigt aktuell fråga, men trots det kan försvaret försvagas oerhört snabbt utan att folket märker det. Precis det hände oss i Sverige. Den tredje januari 2013 larmar ÖB Sverker Göranson om att försvaret är så dåligt rustat och så nerbantat att vi endast kan försvara oss i en vecka om landet skulle bli anfallet. Hans utspel slog ner som en bomb. Sverige hade ett ”enveckasförsvar”! Reaktionerna lät inte vänta på sig. Många blev oerhört upprörda. Peter Hultqvist, som då var ordförande i riksdagens försvarsutskott, anklagade regeringen för att ha skönmålat försvarets kapacitet. Försvarsministern Karin Enström behöll lugnet, men det stormade säkert inombords av att bli kritiserad av en underordnad ÖB. Hon hänvisade till hotbilden och till hur försvaret såg ut i grannländerna och hävdade att försvarsförmågan var tillräcklig. Men utredningar tillsattes.

Kort därefter, den 18 januari, sjukskrevs Sverker Göranson för utmattning. Det är en händelse som är unik för Sverige, men jag ska inte spekulera i vad som egentligen hände efter detta utspel som allvarligt skadade regeringens trovärdighet.

”Enveckasförsvaret” satte igång både debatt och insamlingar. Tidningen Aress startade en insamling som syftade till att vi skulle kunna försvara landet en vecka till. Ungefär utifrån samma tankegångar som insamlingen till den så kallade F-båten, en pansarbåt, 1912 då Sverige hade en stor försvarsstrid. Den nytillträdde liberala regeringen Staaff ville satsa på välfärdsreformer, medan högern varnade för krig och vill ha en ny pansarbåt. Uppträcksresanden Sven Hedin skrev då ett tal – ett varningsord till Sverige och till pansarbåtens försvar – där han spelade på rysskräcken. Han beskrev ingående vad som skulle hända när ryssarna tog över landet. Den liberala regeringen Staaf som försökte tona ned hotet kördes över. Totalt insamlades 15 miljoner kronor till pansarbåten. Pengarna räckte till tre båtar.

Rysskräcken har vi alltid levt med, försvarsstriden som ledde till insamlingen till pansarbåten var bara en i raden av många strider. Ser vi tillbaka historiskt har relationerna mellan Sverige och Ryssland under flera hundra år dominerats av en maktkamp. Sverige hade sin storhetstid under 1600-talet när vi under Gustav II Adolfs ledning blev en stormakt, och då hade vi en av världens bästa försvarsmakter. Det vände på 1700-talet och avgörande blev slaget vid Poltava 1709. Sedan dess har vi varit ”rädda”. Försvarsförmågan har gått upp och ner.

Sverker Göransons larm om en veckas försvarsförmåga har också historisk förankring. Redan 1738 varnade general Axel Löwen för att det svenska försvaret inte skulle lyckas stå emot ett ryskt angrepp under någon längre tid – han talade om några dagar. Uttalandet bottnade i en försvarskris som kriget mellan Ryssland och Turkiet om Krimhalvön åren 1738–1739 utlöste. Då utgick svenska militära strateger ifrån att ryssarna skulle fortsätta att expandera efter framgångarna på Krimhalvön.

Rysskräcken har hållit i sig under årens lopp. Gunnar Åselius, professor i militärhistoria, kallar den period som inleddes i slutet av 1800-talet för ”den klassiska tiden i den svenska rysskräckens historia”. Det började med att Tysklands relationer med Ryssland försämrades, och Sverige som var starkt tyskvänligt ställde sig på Tysklands sida. En bidragande orsak till den svenska

reaktionen var oron över utvecklingen i Finland och vad som uppfattades som ett försök att förryska Finland.

Efter den ryska revolutionen bytte rysskräcken i viss mån skepnad. Kristian Gerner, professor emeritus i historia vid Lunds universitet, menar att det istället blev en ”socialistskräck”. Helt klart var rädslan för kommunismen betydande. Men sedan andra världskriget är det många händelser som har gjort svenskarna misstänksamma mot ryssen. Kriget mellan Ryssland och Finland 1939–1940, baltutlämningen 1946, den ryska ubåten U 137 som går på grund i Karlskronas skärgård och idag den pågående krisen i Ukraina, för att nämna några exempel.

Tidningen Axess’ insamling till försvaret för ”en vecka till” nådde inte 1912 års höjder, men i gengäld lyckades överbefälhavaren genom sitt utspel sätta försvaret i fokus. Sverker Göranson hävdade i en artikel i Svenska Dagbladet att de militära hot försvaret såg mot Sverige handlade om begränsade militära våldshandlingar där syftet skulle vara att under en internationell kris slå ut en storstad eller ett geografisk begränsat område som Gotland. Efter en vecka förväntade sig ÖB att få militär hjälp från andra länder, och han lyfte fram det nordiska försvarssamarbetet.

Frågan vi måste ställa oss är: Hur kunde ansvariga politiker så till den milda grad tappa kontrollen över både försvarets kapacitet och det långsiktiga internationella säkerhetsläget?

En anledning till att försvaret monterades ned var att hotbilden försvann. Rysskräcken förbyttes mot en nationell stöddighet som underskattade den ryska björnen. Vi skämtade med Rysslands försvarsförmåga – så till den milda grad att den ryska ambassadören protesterade mot ett inslag i den svenska uttagningen till melodifestivalen 2009 när tävlingen skulle sändas från Moskva. Upprördheten från rysk sida var stor. Det är ingen tillfällighet att det fanns ett samband med Rysslands stora ekonomiska kris.

Den svenska synen på Rysslands försvarsförmåga syns tydligt i de försvarsbeslut som fattades från 2000 fram till idag.

År 2000 höll Sveriges ställföreträdande ÖB Frank Rosenius ett föredrag i Oslo om det svenska försvarets nedbantning och

Rysslands dåliga försvarsförmåga som gjorde att landet inte längre ansågs vara något hot för Sverige och detta under övermåttlig framtid. Frank Rosenius säger där:

När vi betraktar omvärlden så intar naturligtvis Ryssland en dominerande roll. Ett land som är i en djup ekonomisk kris och där den militära infrastrukturen har förlorat mycket av sin forna kraft. Ett exempel på detta är Tjetjenien där i stort sett hela den insatsberedda ryska försvarsmakten varit insatt, knappt 100 000 man, mot ca 8 000 tjetjener. Och det tog flera månader att få kontroll över en yta av 100 x 100 km.

Vår bedömning är att det tar många år – sannolikt upp till tio år – innan Ryssland kan vara tillbaka som en militär stormakt med moderna konventionella stridskrafter. Men det är min uppfattning att det är mer fråga om när så sker, än om det sker.

Rosenius garderar sig eftersom president Putin hade en strategi som gick ut på att återställa lag och ordning och dessutom gav försvarsmakten en viktig roll.

Men ansvariga försvarspolitiker slog sig till ro. Den eviga Rysslandsfaktorn som tidigare handlade om ett starkt försvar bytte nu skepnad, från rysskräck till ett överslätande mildt förakt. Försvarsbeslutet 2004 går ifrån den nationella dimensionen och satsar istället på internationellt försvar. Värnplikten behåller vi ännu några år. Överste Jan Mörtberg, lärare i försvarsstrategi på Försvarshögskolan, har konstaterat att det var då som försvarsplaneringen upphörde och Gotland lämnades.

En enig försvarsberedning 2007 var lite orolig för Putins auktoritära utveckling av Ryssland, men det var ingen stor fråga. Istället var det klimatförändringarna som en enig försvarsberedning såg som det största hotet mot Sverige. Beredningen konstaterade att vi behövde förnybara energiformer och energibesparing. Militära angrepp riktade mot Sverige ansågs osannolika.

I det så kallade inriktningsbeslutet från 2008 återkommer formuleringarna om att Ryssland är ofarligt:

Ett enskilt militärt väpnat angrepp direkt mot Sverige är fortsatt osannolikt under överskådlig tid. Kriser eller incidenter, som även inbegriper militära maktmedel, kan dock också uppstå i vår region, och på längre sikt kan militära angreppshot likväl aldrig uteslutas. [...] Att förhålla sig till denna osäkerhet är en utmaning som kräver möjlighet att kunna agera, enskilt och tillsammans med andra, med kort varsel.

2009 års försvarsberedning fortsatte nedrustningen av försvaret, värnpliktiga skulle ersättas med anställda soldater, men insatsorganisation var underfinansierad och vi hade uppnått ”enveckasförsvaret”. Samtidigt slog Sverige in på en helt ny linje genom solidaritetsklausulen i EU:s Lissabonfördrag. Om den skriver Wilhelm Agrell, professor i underrättelseanalys vid Lunds universitet:

Här slås fast att unionens medlemsstater solidariskt ska bistå varandra vid terroristattacker, olyckor eller naturkatastrofer. Solidaritetsklausulen är inte bindande och har fokus på terrorism och katastrofer. Sverige har dock valt att ge klausulen en vidare innebörd genom att deklarerat att Sverige inte kommer att förhålla sig passivt om en katastrof eller ett angrepp skulle drabba ett annat medlemsland eller nordiskt land. Sverige förväntar sig också att dessa länder ska handla på samma sätt om Sverige drabbas.

Wilhelm Agrell slår fast att den tidigare neutralitetsförklaringen hade ersatts med konstaterandet att ”neutraliteten tjänat oss väl”. Därmed, menar Agrell, hade frågan om svensk neutralitet förpassats till historien.

Så sent som 2013 slog dåvarande statsminister Fredrik Reinfeldt fast vid ett tal inför gymnasieelever att Ryssland inte klarar av att anfälla svenskt territorium. Det uttalandet kom bara några veckor efter det att Svenska Dagbladet hade avslöjat att Ryssland övat bombattacker mot två mål i Mellansverige.

Vad har hänt sedan Ryssland avskrevs som hot i början av 2000-talet?

Putin har storsatsat på försvaret, och utvecklingen har gått snabbt. Under de senaste fem åren har han ökat de militära utgifterna med 25 procent per år.

Ett bärande argument för den ryska upprustningen har varit Natos iver att expandera nära de ryska gränserna. Dåvarande president Dmitrij Medvedev slog fast att från 2011 kommer en upprustning i stor skala av armén och flottan att ta sin början. Han meddelade också att den ryska kärnvapenarsenalen skulle förnyas. ”Natos försök att utvidga sin militära infrastruktur nära vårt lands gränser fortsätter”, konstaterade han.

Det är först nu som den svenska rysskräcken kommer tillbaka. Och den har eskalerat snabbt!

Vad är vi då rädda för? Jag lyssnade på ett föredrag som Sveriges förutvarande Rysslandsambassadör Örjan Berner höll 2014. Han beskrev Rysslands situation. Självklart är det så att Vladimir Putin känner sig trängd, sade han. Östersjöområdet har utvecklats till ett säkerhetspolitiskt intressant område. Hela vår omgivning och givetvis också Rysslands har markant förändrats. Vi är omgivna av Nato-stater, bortsett från Finland. De baltiska länderna som medlemmar i Nato sätter hela sin tilltro till att Nato kommer att ingripa om Ryssland kommer för nära. Självklart är det utmanande för Ryssland att Sverige, som säger sig vara alliansfritt, ska ge militärt stöd i EU och att vi kan komma att ge Nato rätt att bruka svenskt territorium.

Ryssland satsar stort på sitt försvar, men i jämförelse med USA och Kina är den ryska satsningen liten. Örjan Berner påpekade att USA står för 40 procent av världens militära utgifter, medan Ryssland står för fyra. Ryssland har numera endast hälften av det forna Sovjetunionens befolkning, och landet står för endast tre procent av världens samlade BNP. I relation till USA innebär det 10 mot 1 till USA:s fördel. Kina satsar dubbelt så mycket som Ryssland och kommer inom några år att vara en ledande militärmakt.

Peter Hultqvist behandlade Sveriges säkerhetspolitiska och militära samarbete i en artikel på *DN-debatt* i augusti 2015. Hans artikel genomsyras av en rädsla för ryssen och han använder sta-

tistik ur ett helt annat perspektiv än Berner. Han är nog med att peka ut fienden och sätter de ökande försvarsansträngningarna i relation till tiden strax efter Sovjetunionens fall. Hultqvist skriver:

Ryssland satsar i dag nästan 5 procent av BNP på försvarsutgifter. Det är den högsta nivån sedan Sovjetunionens fall. Under perioden 2015 till 2017 ska försvarsutgifterna omfatta 25 procent av den ryska federala budgeten. Det innebär en rejäl ökning från dagens nivå på 17,9 procent. Vi kan konstatera att även i den nedåtgående ekonomin prioriteras det ryska försvaret fortsatt högt.

Stora ekonomiska resurser rullar in i den ryska försvarsmakten samtidigt som Krim har annekterats i strid med internationell lag och rätt. Ryssland driver den väpnade konflikten i Ukraina, de baltiska länderna sätts under ett återkommande tryck, den ryska regimens karaktärsdrag blir allt mer auktoritärt och samhället militariserar.

Peter Hultqvist slutsats blir att vi ska fördjupa vårt samarbete med USA och Nato, men han säger fortfarande nej till medlemskap i alliansen. Under sensommaren 2015 skrev den svenska regeringen under ett bilateralt avtal med Polen där utgångspunkten är den aggressiva hållningen från rysk sida. Detta mildrar knappast det spända läget runt Östersjön. Peter Hultqvist bryter tydligt med den svenska traditionen, som Olof Palme höll hårt på, att Sverige bör använda samma språk gentemot båda stormakterna för att upprätthålla trovärdigheten för neutralitetspolitiken.

Om regeringen menar allvar med alliansfriheten borde den inta en annan hållning. Samtal med Ryssland utifrån dess position vore inte dumt. Rysslands viktigaste strategiska mål är att hålla samman landet och därefter att stärka samarbetet med grannstaterna. Putins absolut värsta hot är att Ukraina blir Natomedlem. Utan Ukraina är inte Ryssland någon stormakt. Det är den bärande förklaringen till hans agerande i Ukraina och på Krim.

Örjan Berner hävdade också att Vladimir Putin känner sig hunsad av USA. De är inte svårt att förstå den känslan, Natos agerande i Öst talar ett tydligt språk. Man bryr sig inte om Rysslands uppfattningar och det kan man göra eftersom landets militära styrka är så pass svag. EU försöker involvera flera forna öststater i unionen. Kan man verkligen kalla EU:s lobbyarbete, tillsammans med Natos ständigt framflyttade positioner i Öst, för ett fredsarbete? Vladimir Putin å sin sida vill inte integreras med Väst, han har tydligt brutit med Jeltsins politiska linje. Örjan Berner har sagt något mycket tänkvärt: Vi kan tycka illa om Vladimir Putin, men alternativet kan bli sämre.

De svenska politikernas plötsliga svängning från total nonchalans av Ryssland till att under loppet av några månader utpeka landet som vårt största hot visar på den politiska inkompetensen.

Det är inte okej att anfälla Gotland, sade statsminister Stefan Löfven i juni 2015 och bjöd in allianspartierna för att diskutera en ny säkerhetsstrategi. Rysskräcken spred sig, men märkligt nog verkade det inte finnas så mycket utrymme för en seriös analys.

Jag vet inte om de svenska försvarspolitikerna är medvetna om att de har att göra med ett helt nytt slags krigsföring. Peter Mattsson, forskare vid Försvarshögskolan, menar att Ryssland och Vladimir Putin använder sig av påverkansoperationer som går ut på att visa att politiker och militären inte kan försvara sitt land. Syftet är inte att invadera landet utan att undergräva politikernas trovärdighet. Med facit i hand kan jag konstatera att uppgiften inte är särskilt svår. Vi hade en ÖB som fick sjukskriva sig av ren utmattning. När ryska stridsplan flög över Gotland stod Jas-planen på marken. De hann inte ens lyfta. Istället kom Nato-plan från Lettland till undsättning. Sedan har det ryska försvaret fortsatt med ubåtar och flygövningar, allt för att misskreditera försvarsmakten.

Nato kom alltså genast till undsättning, och dåvarande Nato-bossen Anders Fogh Rasmussen inflikade att Sverige kan räkna med hjälp bara vi blir medlemmar. Så startade påverkansoperationer också från det hållet.

Peter Mattsson ser ett oroväckande mönster som han utvecklar i en intervju i juni 2015 i P4 Gotland. När vi får rapporter som beskriver Ryssland som ondsint och farligt, är detta en skev bild. Det är viktigt att tänka på vem som är avsändare av sådana rapporter.

Cepa, Center for European Policy Analysis, är en tanke-smedja i Washington, påpekar Peter Mattsson. I den rapport den lade fram under våren 2015 är premisserna tydliga, fortsätter han: Ryssland är militärt starkt, Östersjön har ett dåligt säkerhetsläge, Nato är svagt och även de neutrala länderna är svaga, särskilt Sverige. Slutsatsen blir att det enda som kan återställa ordningen är ett ledarskap från USA, säger Peter Mattsson. Gotlands geopolitiska läge har haft stor betydelse i upptrappningen av rysskräcken. Peter Mattsson tycker att det här ger Sverige ytterligare anledning att se över den försvarsförmåga vi har på egen hand, den måste vara så god att det finns ett tröskelvärde, så att det inte är sannolikt att någon skulle inta Gotland.

Sverige befinner sig i ett kallt krig mellan Öst och Väst, våra politiker är som en krockkudde mitt emellan. Men inte bara det, de framstår som stackare, inkompetenta och i stort behov av hjälp. 150 man ska nu utplaceras på Gotland och ett 20 tal stridsvagnar. Nato skrattar och hävdar att ryssarna har övat flyganfall mot ön. Svenska politiker, uppbackade av försvarets många Natovänner utan egna strategier, drömmer nu om medlemskap i Nato. Bilden av det försvarslösa Sverige som om några timmar kan intas av Ryssland ger förstås resultat.

Hotet från Ryssland är en av orsakerna till att svenskarnas stöd för att gå med i Nato har ökat de senaste åren. Statsvetaren Ulf Bjereld sade i en kommentar till de ökande siffrorna för ett Nato-medlemskap att han såg kombinationen av det upplevda hotet från Ryssland och diskussionen om att Sverige inte klarar att försvara sig som orsaken till att stödet för Nato ökar.

Frågan vi måste ställa oss är: upprustning eller försvarsallians? Jag tror vi måste se att Sverige inte kommer att bli angripen, däremot kan vi bli indragna i en konflikt. Det är en sådan

upptrappning vi står inför för tillfället. Nato är också en spelare som bidrar till att öka spänningen runt Östersjön.

Vi har några konkreta problem att ta hänsyn till när vi väljer väg.

För det första: Alliansfriheten förutsätter ett starkt försvar, och det har vi inte idag.

För det andra: Ska Sverige verkligen ha en krigsorganisation istället för en försvarsorganisation? Ett starkt folkförsvar tillsammans med alliansfriheten har hittills fungerat bra.

För det tredje: Steget är litet till ett Nato-medlemskap. Vi är redan väldigt involverade, men Sverige har inte något operativt samarbete med främmande makt. Den gränsen har aldrig över-skridits och bör inte heller överskridas.

Det svenska försvaret måste upprustas. Oavsett vad som händer kan vi inte förlita oss på att någon annan ska rädda oss. Värnplikten och folkförsvaret måste återinföras. Det är absolut nödvändigt att vi kan försvara landets strategiskt viktiga territorium. Jag är fullt medveten om att försvaret inte återuppbyggs på en dag. Det krävs mycket pengar, minst 40 miljarder om året är en summa som har nämnts. Men det räcker nog inte, förmodligen krävs mer.

Diplomati och politik är bra verktyg, särskilt om vi kan skapa trovärdighet kring vår alliansfrihet. Givetvis måste samtal också föras med Ryssland, vi har tidigare övat med Ryssland, vi kan göra det igen. Vi behöver politiker som har kompetens och kraft att föra en alliansfri politik. Olof Palme var väldigt noga med att som statsminister prata med USA och Ryssland på samma språk. Det innebär också ett gott samarbete med Nato och våra grannländer inklusive Ryssland. Sverige, tillsammans med Finland, kan spela en mycket viktig roll för ett bättre samtalsklimat och en mer avspänd politik.

Den hårda kärnan

Av Jan Wickbom

Efter kalla kriget har Sveriges militära makt åskådliggjorts och mätts med det antal bemannade vapen och vapensystem regeringen har tillgängliga för säkerhetspolitiken.

I denna studie visas i stället hur riksdagen kan skapa trygghet och säkerhet genom att svenska folket ges makt att bjuda motstånd vid väpnat angrepp mot Sverige. Sveriges medborgare skall ha plikt att försvara sig själva och varandra. Omvärlden skall veta och förstå att Sverige inte har någon fiende, men att vi kommer att bjuda uthålligt motstånd om vi blir angripna.

Denna politiska grund för en modern försvarsmakt (med hård kärna, HK) torde – trots all propaganda för en frivillig yrkeskrigsmakt – finnas kvar hos svenska folket.

Nedanstående femton PM är avsedda att visa att en ny försvarsmakt behövs och att den kan organiseras på femton år om vi övergår från ett under de senaste sjuttio årens offensivt maktpolitiskt tänkande till ett nytt trygghetstänkande. För att kostnaderna inte skall bli oöverstigliga bör denna omorganisation påbörjas snarast – svenska folket måste ges plikt att försvara sig. Det blir inget nytt MHS-försvaret (se nedan), men vi får en respektabel motståndsförmåga.

PM 1. Maktpolitik, en återblick

Först när mål för och mening med Sveriges militära väpnade

våld fastslagits, kan dess organisation och uppgifter klargöras och bekostas. När målet fastställs måste beaktas att småstaten Sveriges ekonomiska resurser är begränsade. Meningen med vårt militära väpnade våld bör vara att visa hur svenska folket motsätter sig utländsk militär våldspåverkan.

Sedan Jean Baptiste Bernadotte år 1812 lärde oss att Sverige inte skall föra en *säkerhetspolitik* som om vi vore den nordligaste tungan på vågen i den uråldriga kampen mellan Öst och Väst i Europa, har vi fört en *försvarspolitik* för att visa att vi inte vill och inte skall bli inblandade i en sådan säkerhetspolitisk kamp. Sverige har ingen fiende, men om vi blir angripna skall vi försvara oss. Detta försvarspolitiska mål skall nås genom att vi i fred demonstrerar en militär strategi som avhåller från angrepp och genom att vi kan mobilisera en försvarsmakt som uthålligt kan motstå ockupationsförsök.

Under andra världskriget organiserades – till stora kostnader – en försvarsmakt för en strategi där vi skulle möta ett angrepp redan vid Östersjöns bотре kust och kanske i Finland samt hejda angreppet vid vår gräns och kust. Hela Sverige skulle försvaras. Den hejdade fienden skulle ”slås”, det vill säga att vi skulle tvinga honom att dra sig tillbaka. Vårt motto blev ”Möta, Hejda och Slå (MHS) vid gräns och kust”. Försvarsmaktens marina och luftoperativa system skulle Möta och därefter kraftsamlat Hejda vid de gränsområden och kuststräckor där angrepp kom. Arméförbanden skulle där försvara befästningar. Denna avvärjning skulle uthålligt förstärkas med trupp från icke hotade områden. 1940-talets MHS-strategi imponerade. Inte för att den var en stark vapenteknisk manifestation, utan därför att den tillvaratog och rätt utnyttjade ett enigt folks motståndsvilja – ett totalförsvar.

Den 6 juni 1944 angrep och tog västmakterna Normandie kust och trängde sedan under elva månaders anfall fram till och över Rhen. Atlantvallen visade sig vara för skör och tyskarnas omgrupperingar och motanfall förhindrades av de även i luften överlägsna västmakterna. Trots att finländarna senare samma år, i juni och juli, tack vare sin försvarsstrid undvek ett sammanbrott på Karelska näset, där Sovjetunionen angrep med ännu

större kraft än västmakterna gjorde i Normandie, drog ledningen för Sveriges försvarsmakt slutsatsen att försvarsstridernas tid var förbi och vi skulle övergå till anfallsstrategier.

Detta var från början ett av amerikanska strateger inspirerat taktiskt förfarande, som kom att stödjas av vad president Eisenhower kallade ”det militärindustriella komplexet”. En följsam fjärrvapeneld med hög precision, alternativt med exakt yttäckning, som binder fienden, skulle snabbt följas av mekaniserad, eller gärna luftburen, anfallstrupp i insatser liknande Hannibals taktik i slaget vid Cannae där de romerska legionerna besegrades genom omfattning från sidorna. Den ena insatsen skulle följas av nästa tills försvararens motståndskraft brutits. Dessa anfall blev mycket kostsamma, särskilt om de genomfördes mot försvarare i befästa ställningar. När Atlantvallen genombrutits eftersträvade västmakterna därför att binda motståndaren i lämplig terräng och att där göra ”Cannae-insatser”. Insatserna utvecklades under kalla kriget till operativa företag där anfall, numera kallade ”brigadeffekter”, skulle samordnas, ledas. Denna samordning – strategi – kallades manöverdoktrinen, nätverksidéer med flera benämningar. Strategin tillämpades utan framgång av Sovjetunionen i Afghanistan under 1980-talet och av USA i Vietnam, Irak och Afghanistan.

Efter andra världskriget höll vi under senare delen av 1900-talet på med att omorganisera våra väpnade MHS-styrkor till en *krigsmakt för anfallsinsatser enligt manöverdoktrинens mönster och med en ledarskapsdoktrin, där ”pliktskyldighet” ersatts med ”åtlydnad”*. Vi skulle föra duellstrider med insatsförband. Initiativen togs hela tiden av den militära ledningen, av industriföreträdare och av regeringen. Riksdagen släpades motvilligt med under motivering- en att den nya krigsmakten – hur liten den än skulle bli – var så kostsam att vi inte samtidigt kunde upprätthålla en försvarsförmåga. Det sades inte heller behövas, för nu skulle försvarspolitiken överges och vi skulle åter föra en säkerhetspolitik, liknande den som Bernadotte förkastat år 1812. Riksdagen lugnades med en försäkring om att ”vi försvarar bara Sverige och bara vi försvarar Sverige”, men likafullt avskaffades MHS-försvaret och insat-

ser mot och i utlandet förbereddes. Det militära väpnade våldets uppgift i krig skulle vara anfall. "Försvarsmakt" blev det fredstida namnet på insatsorganisationen. Från 2009 skall planläggning göras för insatser även i Sverige tillsammans med grannländerna och Nato. Nu, 2015, har dessa insatser givits en populistisk värdegrund och de skall bestå av kraftsamlade strider på enstaka platser eller områden för att där skapa hotande trösklar.

Tilltron till en sådan kortsiktig och bedräglig säkerhetspolitik är emellertid låg hos svenska folket. Även regeringen erkände att säkerhetspolitiken dels är äventyrlig, dels utgör ett särintresse som inte får dra för stora kostnader. Regeringens försvarsberedning, liksom Riksrevisionsverket, Kungl. Krigsvetenskapsakademien med flera institutioner har underförstått förklarat att den insatsorganisation som skall bli säkerhetspolitikens militära instrument – IO 14 – är en bluff. Här förbrukas mer än 42 miljarder per år, och man kommer om tio år ändå inte att kunna få någon som helst militär operativ effekt av organisationen – endast möjligen några taktiskt välskötta, kortvariga insatsmöjligheter, trösklar. *Varför vägrar alla ansvariga att erkänna detta misslyckande?*

Dels kan denna vägran bero på att de ansvariga flegmatiskt hoppas på att Sverige aldrig kommer att behöva utveckla någon militär operativ effekt, Sverige skulle aldrig riskera att bli angripen. Dels kan det bero på att de ansvariga anser att nedrustningen av försvarsförmågan gått så långt att ingen återvändo finns, vi anses bara ha råd att finansiera insatser, men ingen trygghet. Tryggheten skall Nato stå för. Men i den hårdföra globaliseringens tidevarv bör vi inte avstå från den trygghet som en nationell, demokratiskt organiserad försvarsmakt ger. Nato skulle inte ge trygghet, snarare osäkerhet. *Vi behöver en demokratisk försvarsorganisation med plikt att värna Sverige.*

PM 2. Att utöva makt

Makt utövas genom att kraft utvecklas. Varje kraft har en motkraft, som maktutövaren måste ta hänsyn till.

Politisk makt kan sägas vara förmåga att få *andra* att besluta och handla som *jag* vill. Två mänskliga parter, den ena övertygar den andra. Om övertalningen misslyckas återstår att parterna beslutar och handlar var för sig (bedriver sin egen politik) och om möjligt samverkar fredligt. Sådan övertalning och samverkan mellan stater handlar bland annat om reglering av marknadsekonomin, migrationspolitiken, miljöpolitiken etcetera. Övertalningsförmågan/samverkan bör inte ersättas med våld och övergå i krig.

Krig – militär maktutövning – är att använda organiserat väpnat våld för att nå politiska mål. *Den ene* använder sitt militära väpnade våld – en krigsmakt – för att *den andre* skall besluta och handla (politisk makt) som *den ene* vill. *Den andre* använder då sitt militära väpnade våld – en försvarsmakt – för att han skall få besluta och handla som han själv vill (behålla sin politiska makt). För båda parter handlar det om politisk makt – rätten att utöva politisk makt – och maktkampen skall följa krigets lagar.

Om den ene, Ryssland, skulle utöva väpnat våld mot oss med hjälp av en offensivt destruerande krigsmakt vore det uttryck för en kultur, där offensivt våld anses berättigat om politiken så fordrar. (Den kultursynen torde – borde? – inte råda i Sverige.) Sverige, den andre, måste då använda väpnat våld för att fortsättningsvis kunna bedriva sin egen politik. Sverige måste försvara sig defensivt, konserverande med en försvarsmakt. Den rätten bestrider ingen, utan den betraktas i en demokratisk nation som en kulturell skyldighet, en plikt.

Militär maktutövning är alltså ett misslyckande och en barbarisk manifestation av en ideologisk/politisk maktkamp mellan medborgarna i två kulturer. Den uthålligaste kulturen segrar.

Kulturer förändras, utvecklas långsamt och stegvis, både pulserande och svängande. Militär maktutövning är dock förvånansvärt stabil i alla kulturer. Det är stora likheter mellan den militära maktutövningens betydelse i Romarriket för två tusen år sedan och i dagens stormakter – mellan Bibelns folk och dagens EU. Detta innebär att vår försvarsplanläggning bör utövas

med hänsyn till den hävdvunna modellen med stridande medborgare, legala soldater, och med varsam anpassning till modern taktik och teknik. Om tekniken ges för stort inflytande riskeras att militärt våld blir ett särintresse och Sverige kan bli en sönderfallande stat. Övrig internationell politik kan inte behärras om vi inte har en demokratiskt fungerande, folkförankrad, ”egoistisk” försvarsmakt. ”En bra karl reder sig själv, en dålig är inte värd att hjälpa.”

En rättighet eller en skyldighet (en ”makt”) som ter sig naturlig i Sverige behöver inte gälla i andra nationer. Religiösa rörelser och globaliseringens gränsöverskridande migration, marknadsekonomi med flera yttringar medför ofrånkomligen påfrestningar på Sveriges demokratiska styrning. Alla svenska medborgare skall dock alltid ges samma trygghet och ansvar.

PM 3. Krigets teorier – användningen av militärt väpnat våld

Strid

Det är soldater som strider – inte våra hästar, fordon, flytetyg och flygmaskiner. Legala soldater beväpnas, utrustas och organiseras i förband eller system. I strid skall soldaterna ledas och deras logistik skall säkerställas.

Vapen och utrustning såväl som ledningsteknik och logistik utvecklas ständigt. Denna tekniska utveckling går i dag fort. System utvecklas för stridens olika funktioner. Av många skäl görs dessa system så personalsvaga som möjligt. Obemannade system är redan framtagna för strid på marken, på sjön och i luften. Tekniskt dominerade underrättelse-/ledningssystem växer fram.

Forskare och strateger talar om att vi står inför ett paradigmskifte, varvid soldaten blir överflödig – vi skulle inte längre komma att behöva eller kunna använda stridande soldater i krig. Vår ledning, vår logistik och våra kommunikationer skulle bekämpas så att soldater inte skulle kunna strida. I dueller mellan angräparens och våra tekniskt avancerade vapensystem skulle striden avgöras på några dygn. Dessa förutsägelser synes inte

ha stöd i de erfarenheter som kan dras av många exempel på personalsvaga och tekniskt högtstående insatser under och efter kalla kriget. Snarare tyder dessa exempel på att krig avgörs av många uthålliga försvarande soldater, men att denna strid bör stöttas av personalsvaga, tekniska system. En anfallande måste även i framtiden – med eller utan strid – fullfölja sitt angrepp med soldater. Eljest lämnar han en sönderfallande stat och hans strid har varit förgäves eller kontraproduktiv.

Strategi

I den *tidlösa strategin* är krig en kamp mellan en anfallande erövrars krigsmakt och en part som försvarar sig och sin egendom med en försvarsmakt. Offensiv strid, anfall, förs av krigsmakts-soldater, som utövar makt genom att handha vapen och materiel (verktyg) och system. Defensiv strid, försvar, förs av legala soldater som utövar makt genom att försvara sig själva.

Krig beskrivs som användande av organiserat militärt våld för att uppnå politiska mål (*grand strategy*). Politikerna – regering och riksdag – sätter upp målet.

Om det politiska målet kräver offensivt användande av militärt våld, organiseras en krigsmakt (eller ”insatsförband”). ”Anfall är bästa försvar” och ”bättre förekomma än förekommas” är talesätt som anses berättiga en offensiv krigsmakt. Om landets politiska intressen och mänskliga rättigheter utomlands skall skyddas, krävs också en offensiv förmåga. Om det politiska målet är defensivt, det vill säga att politikerna inte vill ha krig, organiseras en försvarsmakt. Antingen organiseras alltså en krigs- eller en försvarsmakt för att genomföra antingen ett krig eller ett försvar. Krigets funktioner ger olika effekter vid offensiv respektive defensiv krigföring.

En försvarare strider för att överleva och för att skydda sin egendom som utgörs av äganderätten till ett territorium med dess kultur och dess konjunkturberoende produktionsresurser och konsumtionsbehov. Egendomens värde – och därmed krigsriskens – ändras med tiden. Många länders territorier har på grund av sin belägenhet militär betydelse, som kan medföra

politiska konflikter och krig. Försvarsmakter organiseras för att ”tjuvar” (krigsmakter) inte skall ”frestas stjäla” (angripa och besätta). ”Frestelsen” skall motverkas bland annat genom att bytet, äganderätten, knyts till nationens politiska ledning.

Om angrepp ändå sker (krig utbryter), skall försvarsmakten operera så att angrifaren inte tar sitt byte. Försvaren skall försvåra angrifarens krigföring. Försvarsmakten skall bjuda uthålligt motstånd. Om detta motstånd är mycket starkt resulterar det i att angrifarens krigsmakt blir slagen. Men en försvarsmakt behöver inte dimensioneras eller agera för att slå en angripande krigsmakt, utan blott för att kunna bjuda uthålligt motstånd och inte bli slagen. En (presumtiv) angrifare kan väntas avstå från bytet och inställa eller avbryta ett anfall om motståndet är uthålligt.

I dagens värld blir det allt svårare att definiera nationell äganderätt och allt svårare att avgöra hur nationen skall agera för att försvara denna äganderätt. Detta är politiska överväganden, där handlingsfriheten är beroende av försvarsmaktens styrka.

Om två försvarsmakter ställs emot varandra uppstår inga krig. Om en krigsmakt angriper en försvarsmakt erfordras minst trefaldig överlägsenhet för att den anfallande skall segra. Om två krigsmakter anfäller varandra (duellstridssituationen) segrar den starkare eller den som först övergår till försvar.

Både krigsledningar och försvarsledningar kan bilda *allianser*. En allians har antingen en krigs- eller försvarsledning beroende på om objektet egendom/äganderätt tillhör motståndaren eller den egna sidan. En allians kan komponeras av både krigs- och försvarsmakter. En allians kan samverka med självständiga nationer. En allians kan vara organiserad med nationella försvarsmakter och/eller med en gemensam krigsmakt. Begreppet ”säkerhetspolitik” återinfördes i Sverige på 1960-talet, bland annat för att en alliansanslutning med alla dess kombinationsmöjligheter skulle kunna hållas öppen. Allianser är egentligen till för att krigets kostnader skall kunna fördelas på många nationer.

Operationer

Stridskrafter ur alla försvarsgrenar och deras logistik samordnas och leds i operationer.

En krigsledning söker ta en försvarares egendom genom att dess krigsmakt anfaller med erforderlig resursinsats (effekt). Försvarsmakten försöker maximera den angripande krigsmaktens resursförbrukning. Därvid utnyttjar försvarsmakten territoriets terräng för att uthålligt – länge – påverka motståndarens krigsmakt och för att länge kunna utnyttja den egna logistiken (effekt). Försvararen utnyttjar tiden. För den anfallande krigsmakten är tidsförlust en kostnad.

Båda parter växlar mellan överraskning-uthållighet och kraftsamling-handlingsfrihet. Försvararen eftersträvar uthållighet och handlingsfrihet, angriparen överraskning och kraftsamling.

Internationella erfarenheter säger att anfallsoperationer (krigsmaktsoperationer) är tre gånger kostsammare än försvarsoperationer. På grund av Sveriges militärstrategiskt gynnsamma läge och vår försvarsvänliga terräng torde skillnaden här vara större.

Element

Den territoriella egendom, varom krig handlar, skyddas av markoperationer, huvudsakligen med uthålliga försvarande armésoldater, som bör organiseras i förband, där effekten utvinns genom soldaternas mentala styrka ("sega gubbar"). De sjö- och luftoperationer, som skall skydda territoriet mot angriparens markoperationer, utförs av försvarsmaktens marina stridskrafter och av flygvapenstridskrafterna som båda är organiserade i system, där effekten utvinns genom sjömannens och flygsoldaternas handhavande av vapen och fortskaffningsmedel. Dessa system skall operera utanför och över markterritoriet. Ju närmare och ju längre in på territoriet dessa strider utkämpas, ju kostnadseffektivare är de. Strider på marken utkämpas med soldater understödda av system. Soldaternas mentala styrka ger utslag. Detta ger uthållighet åt markstriden.

Det är inte ens teoretiskt möjligt för en småstat att under

längre tid upprätthålla ett ”tätt” marin- och luftoperativt skalförsvar över och runt hela Sverige. Ett skalförsvar vore därför inte fredsbevarande. Däremot har både de marina och framför allt det luftoperativa systemet förmåga till kortare tids kraftsamling, varigenom överraskande lokala angrepp kan hejdas. Det är ett strategiskt krav att marinen och flygvapnet alltid har operativ förmåga – inte bara taktisk och teknisk kvalitet.

En angripares trafik skall försvåras i alla de tre elementen.

Globaliseringens många förändringar styrs med hjälp av IT, som kan sägas ha blivit ett fjärde element. I detta element rör sig mentala, ekonomiska med flera krafter fritt över nationsgränserna. Varken militärt eller polisiärt väpnat våld kan påverka dessa rörelser. Men hänsyn måste tas till rörelsernas effekter. Militärt våld kan både genomdriva önskade och förhindra oönskade effekter. Därvid kan varken marknadskrafter eller demokratiska regler ges full handlingsfrihet eller tillämpas doktrinärt.

Funktioner, taktik

Vapen och materiel används på tre principiellt olika sätt i strid. Antingen som soldatens verktyg, som understöd till soldatens strid eller som maskiner vilka hanteras, betjänas, av soldater eller av sjömän. I armén nyttjas sådana maskiner inom de mekaniserade och pansrade truppslagen. I marinen benämns maskinerna stridsfartyg och i flygvapnet inordnas maskinerna i territoriella system. Vapen och motmedel utvecklas ständigt. Systembundna vapens motmedel tas fram i nästan samma takt som de nya vapnen själva. Dessa förändringar har operativa effekter. Understödsvapen och deras motmedel moderniseras långsammare, och leder främst till taktikanpassning. Handvapen utvecklas och påverkar soldaternas stridsteknik, det vill säga soldatens personliga maktutövning.

Strid utövas i växelverkan mellan eld, rörelse och skydd med tillhörande logistik. Elden, rörelsen och skyddet skall fungera under påverkan av motståndarens eld. De i strid nödvändiga eldgivnings-, rörelse- och skyddsmodellerna inexcerceras under soldatutbildningen. Därefter är det soldatens eget ansvar, plikt,

att tillämpa dem efter bästa förmåga. Han behöver dock städse påminnelse härom.

Stridsledning (växerverkan) och logistik är lika betydelsefulla i alla tre funktionerna.

Vid försvarsstrid är kombinationen eld-skydd mest kostnads-effektiv. (En soldat hinner från en skyddad eldställning beskjuta och träffa kanske tio anfallande motståndare innan han själv blir dödad). Vid anfallsstrid är däremot kombinationen eld-rörelse effektivast. (Om soldaten/vapnet inte rör sig kommer han inte i kontakt med sin försvarande fiende). Marinen och flygvapnet är organiserade i system där personaltätheten minimerats. Då är kombinationen eld-rörelse mest kostnadseffektiv.

Krigsmakter och försvarsmakter fungerar olika, och det är deras fredstida och krigstida logistik som avgör deras kostnadseffektivitet. Krigsmakter är dock alltid dyrare än försvarsmakter.

Soldater av alla grader har en avgörande position i alla funktioner, och stommen i all strid torde vara soldatens vilja (plikt) och hans uthållighet. Soldaten skall ledas så att hans kvalifikationer, hans uthållighet, kommer till sin rätt.

Militär disciplin (plikt) kräver att soldaten litar på befälet och på sin egen och kamraternas förmåga. Befälet skall åtaga sig detta ansvar.

Logistik och ledning

I fredstid består den militära logistiken av produktionsfaktorer, bland annat utbildning, kaserner och övningsfält, anläggning av fortifikationer, inköp av vapen och materiel. I ett litet lands – Sveriges – försvarsmakt bör kostnaderna för dessa faktorer hållas så låga som möjligt och kraven på dyrbar beredskap bör inte överbetonas. I krigstid består den militära logistiken av driftskostnader, bland annat för ammunition, drivmedel, materielersättning, proviant, personalvård och sjukvård. Den krigstida logistiken fungerar i tre nivåer: den taktiska, den operativa och totalförsvarets logistik.

Sveriges interna logistik är ändlig. Den bör utnyttjas långsiktigt, uthålligt och den bör kunna mottaga förstärkningar från

omvärlden, det vill säga i praktiken från västvärlden/USA. Om USA åtar sig leverans av detta logistiktillskott, kan regeringen och ÖB odelat ägna sig åt kriget i Sverige.

Soldatens strid – växelverkan mellan eld, rörelse och skydd med därtill hörande logistik – leds av auktoritära chefer i kedjan plutonchef, kompanichef och så vidare upp till ÖB: *Var och när skall växlingarna ske? Hur skall logistiken användas och förbrukas?* I samma ledningskedja, fastän uppifrån och ner, ställs uppgifter och levereras logistiken: *Var och när skall uppgifterna lösas? Vilka och hur stora resurser krävs?* Frågorna Var? När? och Hur? ställs både underifrån och uppifrån. Svaren på de frågor som ställs underifrån måste vara de samma som svaren på frågorna uppifrån (=officersprofessionen).

Krig styrs genom att den anfallande – krigsmakten – bestämmer målet för sin strid och sedan sätter in de stridskrafter och den logistik som behövs. Den försvarande – försvarsmakten – vet vilka stridskrafter och vilken logistik som disponeras och målet för striden rättas därefter. Å omse sidor görs felaktiga kalkyler och tiden, det vill säga i praktiken ofta logistiktillgången, är den konstant som faller avgörandet.

Krigföring sägs vara både konst och vetenskap. Konsten skulle då visas av officerarna när de utövar ledning underifrån i kedjan, medan vetenskapen utövas av samma officerare ovanifrån. Det är officerarnas skicklighet som avgör om kriget blir framgångsrikt eller inte. Försvarsmaktens fredstida ledning och administration bör handhas av de officerare som skall leda organisationen i krig.

Teori och praktik

Akademiskt sett är krig användande av organiserat militärt våld för att nå politiska mål. (*Uppifrån och ner*). I praktiken är krig en regerings/ÖB:s ledning och stöd av legalt beväpnade medborgare så att de samverkar på taktiskt, operativt och strategiskt effektivast möjliga sätt. (*Nedifrån och upp*).

PM 4. Vår strategi – hushållning med resurserna

Försvarsmakten skall vara det instrument som visar att den svenska nationen vill leva i fred men kan försvara sig uthålligt, vi böjer oss inte för militärt tvång. Vår ekonomi medger emellertid inte att vi skaffar oss en tekniskt överlägsen krigsmakt, och vi förväntar oss inte att ett fåtal högaktiva insatser skulle avhålla från angrepp. Våra medborgare, vår främsta resurs, måste därför vara överens om att som *soldater* själva solidariskt bjuda uthålligt motstånd om Sverige blir angripet. Det förutsätter att riksdagen återtar den vilande värnplikten.

Sveriges territorium utgör i sin helhet ett begärligt basområde respektive skyddsområde för stater i såväl väst som öst, för närvarande USA och Ryssland. Dock inte ett outhålligt område. För både Väst och Öst är det emellertid angeläget att motparten inte kommer i besittning av svenskt territorium, där motparten eljest kan gruppera försvarsmedel och förbättra sin angreppsgruppering. Hela Sverige skall försvaras uthålligt. Beredskap för insatser mot överraskande lokala angrepp bör komplettera uthålligheten.

Försvarsmaktens operationsplanläggning och taktik måste anpassas till det ekonomiskt möjliga, vi måste hushålla med resurserna. Vapen, utrustning och teknik bör anpassas till strategin.

Försvarsmakten behöver dock inte vara homogen. Armén bör bygga på många stridande soldater, som strider med enkla vapen, uthålligt och defensivt. Marinen och flygvapnet måste av beredskapsskäl ha både en högeffektiv karaktär, men de bör också ha uthållighet. Deras dyra vapensystem skall betjänas av specialister.

PM 5. Svensk industri

I realiserandet av HK:s strategi är en kvalificerad svensk industri en stor tillgång. Det är inte bara fråga om vad vi i dag kallar för-

svarsindustri utan om all svensk industri som på ett eller annat sätt kan bidra till kostnadseffektiva militära lösningar.

Utländsk försvarsindustri är normalt kopplad till någon eller några av de stormakter som kan förutses tävla med varandra om världens sinande resurser. I det sammanhanget möter denna industri ofta helt andra och normalt sett dyrare krav på militära lösningar än de som vi har vid försvar av Sverige. Den optimering mellan stridsmiljö, verkan, skydd, ledning, logistik, utbildning, kostnader med mera som vi söker kan bli svår att förverkliga om vi är hänvisade till utländsk industri. Resultatet kan bli att vi tvingas godta utländska, för våra behov onödigt dyra lösningar, samtidigt som våra pengar inte räcker till för att skapa en väl fungerande helhet.

Mot denna bakgrund är det angeläget att ha tillgång till en kvalificerad svensk industri och att ha effektiva samverkansformer mellan denna och Försvarsmakten. Det gäller inte minst att fullt ut ta tillvara kompetensen hos berörda parter. Det gör man genom att engagera kunnigt folk från alla berörda håll och nivåer i diskussioner kring möjliga lösningar bland annat på problem redovisade i denna studies PM.

Industrin behöver exportera.

Försvarsmakten och Försvarets Materielverk bör i fred biträda industrin med lagerhållning för dess internationella marknad. Detta ekonomiska stöd torde behöva uppgå till avsevärda summor, men det är lån och inte bortkastade pengar.

PM 6. Politik, ekonomi och kostnadseffektivitet

Organiseringen av Sveriges militära väpnade våld styrs av riksdagen med regeringens hjälp. ÖB är regeringens rådgivare och verkställande myndighet. Riksdagens styrmedel är pengar – budgetens försvarsanslag, som räknats ihop till summan av de kostnader försvarsmakten beräknas få under kommande budgetår. Politikerna (regeringen och riksdagen) måste då också bestämma vilka verksamheter, vilka projekt, som skall genomföras

under verksamhetsåren. Ett kriterium på dessa projekt bör vara att de skall vara kostnadseffektiva i det krig de avses förhindra. Det vore slöseri med försvarsanslagets pengar om de satsades på andra projekt.

Kostnadseffektiviteten är olika vid de förband som strider på land, respektive på sjön och i luften. Politikerna måste prioritera. Vidare måste politikerna ta ställning till hur stor del av den krigstida logistiken som skall bekostas i fred – i budgeteringen. Till sist – eller först och främst – bör politikerna kräva att all fredstida utbildning och administration är koncentrerad, enkel och målinriktad, det vill säga kostnadseffektiv.

Det är komplicerat att beräkna ett projekts kostnadseffektivitet. Det är än svårare att jämföra olika projekts och verksamheters kostnadseffektivitet. Det är ingen uppgift för riksdagens ledamöter. Däremot är det huvuduppgiften för ÖB:s myndighet.

Enligt regeringsformen skall ÖB:s beräkningar styras och granskas av regeringen, som skall göra en egen översyn varvid andra, av Försvarsmakten berörda myndigheters och samhällssektors intressen skall beaktas. ÖB gör en stridsekonomisk bedömning, men regeringen skall göra en samhällsekonomisk kalkyl. Denna kalkyl skall regeringen framlägga som en proposition till riksdagen. Om riksdagen beslutar enligt propositionen blir det ÖB:s uppgift att i fred och krig verkställa beslutet.

ÖB är suverän kommandör över rikets militära väpnade styrkor (Försvarsmakten). Han är också regeringens myndighetschef och som sådan ansvarig för Försvarsmaktens organisation och verksamhet i fred. Kommendörens bedömanden stämmer inte alltid med regeringens. Om skiljaktigheter föreligger och myndighetschefen och regeringen/statsministern inte kommer överens kan antingen ÖB eller Statsministern/regeringen tvingas avgå.

Under andra världskriget gav regeringen ÖB och försvarsgrenscheferna stort förtroende. Senare har regeringarna i större utsträckning styrt ÖB och chefen för Försvarets Materielverk i stället för att förvänta sig adekvata råd och planer av dem.

PM 7. Försvar eller anfall, ett ideologiskt problem

Darwin talar om *the survival of the fittest*. I kampen för tillvaron, *strategin*, strider då till exempel den starke, *kraften* (rovdjuret), på sitt sätt, han anfaller. Den som är sparsam, *handlingsfriheten* (gräsätaren), strider på sitt sätt, han försvarar sig uthålligt.

Operationer: Den starke anfaller tills han blir trött, den sparsamme försvarar uthålligt så att han inte blir trött. Den starke anfaller så att motståndaren nedkämpas, den sparsamme försvarar så att motståndaren misslyckas. *Taktik*: Den starke administrerar logistik så att anfallet lyckas, den sparsamme försvarar så att logistiken räcker.

Ledning: Den starke motiverar demokratiskt att man skall anfalla, den sparsamme beordrar auktoritärt hur man skall strida.

Ideologi: En angripare (rovdjuret), en krigsmakt, förlitar sig på militär makt. Sverige (gräsätaren), förvararen, måste förlita sig på sin politiska makt, och den militära makten skall göras så stark som ekonomin tillåter.

Riksdagens ledamöter tillskjuter pengar för rikets militära våld. De sparsamma ledamöterna (gräsätarna) kräver att organisationen skall vara så billig, kostnadseffektiv, som möjligt i fred. De önskar en försvarsmakt. De starka ledamöterna (rovdjuren) vill skapa en organisation, som är så stark som möjligt i krig. De önskar en krigsmakt. En försvarsmakt är minst tre gånger så kostnadseffektiv som en krigsmakt. Vår militära organisation är i dag svag. Det är kostnadseffektivare att förstärka en svag försvarsmakt än en svag krigsmakt.

Regeringen bör, med ÖB:s hjälp, efter jämkning föreslå att riksdagen bekostar en försvarsmakt. Jämkningsen bör medföra att marinen och flygvapnet behåller en viss offensiv "krigs-maktsförmåga", men armén bör organiseras för försvar.

Försvarsplikt eller hot? Ett litet, självständigt demokratiskt folk visar styrka genom att pliktstroget vilja försvara sig uthålligt till varje pris. En självständig svensk försvarsmakt (HK) demonstre-

rar för omvärlden att den önskar fred. Den hotar inte med att ett krigsutbrott skulle få ödesdigra konsekvenser för angriparen; den är ingen tröskel utan den är en seg sörja i vilken en angripare skall fastna.

Motstånd väcker ångest hos angriparen, hot och trösklar väcker aggressivitet.

PM 8. FN, EU och Nato

Världssamfundet förutsätter att varje självständig nation kan hävda sin frihet och integritet. FN stadgar att krig är förbjudet utom i det fall ett lands medborgare måste tillgripa militärt våld i självförsvar. Varje nation skall alltså ha en försvarsmakt. EU:s Lissabonfördrag bekräftar detta. Nato önskar att medlemsländerna avdelar 2 procent av sin BNP för sitt försvar.

Inga institutioner tvingar Sverige att organisera insatsstyrkor. Genom vår solidaritetsförklaring har vi själva *försökt* motivera sådana och vår beredvillighet att delta i FN- och Nato-operationer nödvändiggör att vi kan organisera insatsstyrkor. Men det torde vara i allas intresse att vi först och främst organiserar och vidmakthåller ett nationellt försvar av fredsbevarande karaktär innan vi förstärker EU:s och Natos väpnade våldsförmåga med svenska insatser eller med humanitär hjälp.

Varje nationell försvarsmakt är beroende av omvärlden för sin logistik. I FN:s värld organiseras logistiken teoretiskt i en öppen marknad, som dock i praktiken tenderar till olika stormaktsblock. Inom EU arbetar man för att unionen skall bli ett sådant logistiskt block, men under överskådlig tid kommer USA att utgöra basen för EU:s logistik. Nato och Sverige står i samma situation, logistiken måste falla tillbaka på USA.

I Ryssland är man medveten om att Nato fordrar konsensus för sina beslut. I Ryssland bedömer man nog, oberoende av om Sverige är med i Nato eller inte, att Nato kommer att undvika chansartade insatser i Sverige, men att USA sannolikt kommer att lämna logistikstöd om Sverige kommer i krig. Ryssland skul-

le nog respektera ett nytt svenskt nationellt försvar som logistiskt stöds av USA, men man torde tvivla på att Nato och USA skulle avstå från att utnyttja svenskt territorium och luftrum för insatser i nordvästra Ryssland.

”Hjälp dig själv så hjälper dig andra.”

PM 9. Fredsbevarande väpnat våld i en försvarsmakt

FN stadgar att krig är förbjudet utom i de fall en nations medborgare nödgas tillgripa väpnat våld i gemensamt självförsvar. Denna regel är också definitionen på en civiliserad nation – civiliserade människor brukar väpnat våld endast i självförsvar, inte för att vinna fördelar för sig själva eller andra, och de låter sig inte styras med våld.

Genom allmän värnplikt, utbildning av alla vapenföra medborgare, demonstreras för omvärlden att nationens medborgare inte kommer att låta sig påverkas av eller ge efter för främmande väpnat våld.

Soldaterna i en försvarsmakt är eller görs medvetna om att krig är vidrigt, grymt och tröstlöst, men trots detta – eller just därför – bör medborgarna ha plikt att försvara sig själva och varandra vid angrepp. Det handlar om strid – inte om naturkatastrofer eller kulturella konflikter. Det truppförande befälet skall auktoritärt och med välvilja hjälpa soldaterna att genomföra denna grymma plikt. Nationen för en fredsbevarande politik.

Ju starkare försvarsmakt – armé, marin och flygvapen – desto tryggare fred. Ingen småstatsregering bjuder motstånd (motsätter sig ultimativa krav) om den saknar en pålitlig försvarsmakt. En nation utan eller med en svag försvarsmakt är provocerande. Så även en liten nation med en krigsmakt eller med insatsstyrkor.

Sveriges territorium gränsar till Öst- och Västeuropa på sådant sätt att territoriet för båda parter ömsevis vore ett lämpligt militärt bas- såväl som ett skyddsområde. Dessa militära motsättningar kan leda till politiska konflikter mellan de båda blocken, om inte Sverige kan försvara sitt territorium på ett be-

tryggande sätt. Sverige bär ett ansvar för att vårt territorium av stormakterna betraktas som en försvarad, fredsbevarande zon. Zonen kan utökas med andra nordiska länders (Finlands?) territorier. Finland för sedan länge en liknande politik.

PM 10. Äganderätt och terrorism. Integritet

Äganderätt kan, utöver svensk egendom, omfatta värden och ekonomiska eller politiska intressen utomlands. En demokratiskt tillsatt regering kan behöva försvara dessa.

Terror syftar inte till att erövra något byte. I samband med terrordådet i USA den 11 september 2001 beslutade regeringen att Sverige skall föra krig mot terrorism.

De styrkor som skall användas för att skydda våra intressen utomlands och de styrkor som skall sättas in mot terrorister utomlands bör bemannas med frivilliga försvarsmaktssoldater i speciella, tillfälligt organiserade insatsförband. Försvarsmakten bör inte insättas mot terrorister i Sverige. Sådana insatser bör åvila polisen. Vissa hemvärnsförband bör specialiseras för att kunna stå till polisens förfogande.

En regering utövar sin äganderätt med hjälp av landets infrastrukturer. Regering och infrastrukturer kan bekämpas eller förlamas med fjärrvapen och terror (11/9 och 22/7) och indirekt med kärnladdningar (Hiroshima). Om vi har en folkförankrad, uthållig försvarsmakt är sådana angrepp kontraproduktiva. Vi skall försvara våra infrastrukturer och vår riksledning och vi skall fortsätta kampen även om infrastruktur och ledning försvagas.

Säkerhetspolitiska krav på insatser mot kränkningar kan leda till upptrappning av en incident i stället för att sådana insatser skyddar rikets integritet. Sveriges integritet försvaras inte vid gränserna. Gränserna bör bevakas och kränkningar bör regleras med diplomati.

PM 11. Plikt och rekrytering

Medborgare organiserar sig i nationer för att kunna samarbeta i ordnade former. Samarbetet organiseras för att medborgarna sinsemellan skall kunna ge och ta emot hjälp, kunna stifta och efterleva lagar samt för att de skall kunna försvara sig mot utländskt militärt våld i olika former. I den svenska demokratin kalkylerar vi med att utländskt väpnat våld kan ta sig uttryck i antingen (1) invasion, (2) hot eller (3) hot med efterföljande ockupation. Detta utländska militära våld riktar sig mot svenska folket – mot medborgarna – och måste mötas med en försvarsorganisation bestående av beväpnade medborgare. Medborgarna har plikt att försvara sig.

Den fortgående allt snabbare globaliseringen respekterar inte nationsgränser. Globaliseringens förändringar – utvecklingen – skall dock genomföras av människor som hör samman i nationer. Visserligen samarbetar dessa människor även i regioner, block med flera organisationer, men nationen är fortfarande människornas styrande gemensamma nämnare. Det är nationens medborgare som skall enas/lagstifta om de förändringar som globaliseringen framtvingar och som skall ha plikt att försvara sig och förändringarna mot främmande militärt våld. Ju snabbare, hårdare, globaliseringen genomsyrar nationen och framtvingar förändringar, desto större krav ställs på nationell sammanhållning. Det blir ett givande och tagande mellan medborgarna, som måste ske i enlighet med vår nations successivt förändrade lagar. Eljest kan djupgående inbördes konflikter utbryta. Risken för sådana konflikter minskar om värnpliktiga medborgare stiftat lagarna.

Vapenföra män i en viss ålder bör, av både säkerhets- och försvarspolitiska skäl, inkluderas i en försvarsmakt och ha plikt att utbilda sig i fred och att tjänstgöra i krig. *Plikt* betyder inte *vill* och inte *förstånd* utan *måste*. Man gör vad man skall med en inre tillfredsställelse.

Alla vapenutbildade svenska medborgare kan inte vara soldater i krig. Under tjugo år av kalla kriget hade försvarsmakten i

uppgift att kunna mobilisera alla värnpliktiga män i åldersklasserna 20–47 år. Nu skulle emellertid samhället inte fungera om så många mobiliserades.

Det finns två vedertagna modeller för att begränsa storleken på värnpliktigas försvarsmakter: att göra urval bland de mönstringsskyldiga och att mobilisera blott de yngre åldersklasserna.

Urvalsmodellen leder ofrånkomligen – hur urvalet än sker – till en klyvning av samhället. Vilka som blir favoriserade och vilka som blir eftersatta kommer alltid att diskuteras, men att klyvningen innebär en försvagning av nationen är ovedersägligt. När ansvaret för nationens försvar åläggs en utvald grupp av medborgare är det ett incitament till inrikes stridigheter mellan dem som skall försvara Sverige och dem som inte behövs. Vidare kanske det inte längre blir frågan om hur stora resurser som skall satsas på nationens försvar, utan strävan kan i stället bli att antingen satsa så lite eller så mycket som möjligt på särintresset militärt våld. Minimeringen underlättas om ansvaret för försvaret förskjuts till Nato. En maximering riskeras om det politiska målet för det militära våldet kräver offensivt uppträdande.

Åldersklassbegränsningen har en från demokratisk rättvisesynpunkt och från skonsamhetssynpunkt lämplig karaktär. Det är en styrka att alla vapenföra män blir utbildade och under viss tid av sitt liv har det direkta ansvaret för nationens försvar. Det är nationen – nationens medborgare – som försvarar sig, inte några utvalda elitsoldater. Rätt bedriven behöver utbildningen inte bli kostsam. I en ny försvarsmakt (HK) bör de femton yngsta åldersklasserna krigsplaceras. Vid 36 års ålder kan den värnpliktige frivilligt övergå till hemvärnet, annars ställs han i reserv.

I femton år (1925–1939) hade vi kategoriklyvning. År 1971 infördes ett system där befattningarna i krigsorganisationen ”kravmärktes” och ÖB årligen skulle beställa rekryter för de befattningar som behövde omsättas. Pliktverket valde vid inskrivningsförrättningen ut dessa ”kravmärkta” rekryter och förklarade dem vara värnpliktiga. Både kategoriklyvningen och kravmärkningen var behäftade med stora svagheter. Många sol-

dater kände sig som boskap, de ansåg sig blott ha tvång att lyda överordnade – inte plikt att försvara Sverige – och de krävde förmaner. Systemens orättvisor plågade alla.

När riksdagen år 2009 med tveksamhet tills vidare avbröt värnpliktsrekryteringen, hälsades det av många med tillfredsställelse: ”Vi har fått så positiva rekryter och soldater.” Tacka för det, inte blir någon frivilligt soldat om man inte är positiv till yrket och tjänsten! Men att man är positiv i fred innebär inte att man har andlig motståndskraft (är positiv) i krig. Om inte plikt då är grund för tjänstgöringen saknar soldaten det kategoriska imperativ, som ger honom rätt/skyldighet att döda och orsak att dö. Besvikelse, ånger och depressioner blir ofta hans lott.

År 2009 beslutade Sveriges riksdag med knapp majoritet att vi inte skulle organisera någon försvarsmakt med uppgift att skydda mot invasion och ockupation. Värnplikten skulle därför vara vilande. I stället för ett invasionsförsvar skulle vi ha en organisation som kan förhindra eller bekämpa hot av olika slag; den skall kunna göra offensiva insatser. Vi har fått en liten krigsmakt som kan göra enveckasinsatser. Värnplikt är då inte tänkbar, frivillighet måste tillgripas för bemanning av organisationen och soldatens tjänst heroiseras.

Denna insatsorganisation kommer att kosta minst 42 miljarder om året och blir inte den trygga försvarsorganisation som vi behöver och som svenska folket vill delta i och betala skatt för.

Frivillighet – ett moment 22

I alla kulturer yppas motstånd mot värnplikt, men också motstånd mot frivillighet. I USA väckte värnpliktsinsatserna i Vietnam så starkt motstånd att man övergick till att göra insatser med frivilliga. Efter hand har detta lett till att USA har måst begränsa sig till att utomlands huvudsakligen strida med personalsvaga, tekniskt högstående vapen och system, helst fjärrvapen. De frivilliga amerikanerna vill inte ställa upp i förband av infanterityp.

I Sverige ifrågasätts med rätta varför man frivilligt skall ställa

upp i krig. Några dagar före nationaldagen firas dock kriget vid veteranmonumentet Restare på Djurgården. Man kräver kollektivanslutning för soldaterna och anslutning till Nato.

PM 12. Ett nytt värnpliktsystem

Kostnaderna i fred skall minimeras och effekten skall utvinnas vid krig och beredskap. FN stadgar att krig är förbjudet, utom ifall det förs av en nations medborgare i självförsvar. Sveriges militära väpnade våld bör därför organiseras för försvar – för att göra ett oönskat krig så svårt som möjligt för motståndaren. Soldaterna skall ha plikt att försvara sig.

Organiseringen av ett värnpliktsförsvar bör tillgå så att alla vapenföra svenska män efter mönstring uttas för att uppfostras till soldater. De utbildas (exerceras), beväpnas och utrustas samt har plikt att därefter värna nationen i arméns förband eller i marinens och flygvapnets system. Värnplikten bör vara knuten till medborgarskapet. Om alla vapenföra medborgare samtidigt skulle gå ut i krig skulle samhället inte fungera.

Soldatutbildningen av åldersklassen bör genomföras i två kontingenter, där rekryterna utbildas fyra månader, en vår/sommar- och en höstkontingent. Rekryterna bör sammanhållas i kompanier som förläggs i tält eller baracker. Tjänsten bör pågå dygnet runt med ett fåtal lediga dagar. Kompanierna bör vara "självförsörjande", det vill säga att alla sysslor som erfordras för att kompaniets rekryter skall kunna leva och lära sköts av rekryterna själva. Rekryterna roterar och lär sig på så sätt handha alla kompaniets vapen och all dess materiel. Utbildningen inriktas på beteenden mer än på kunskapsinläring. Yrkesofficerare tjänstgör som truppförande instruktörer.

Efter dessa fyra månaders utbildning (exercis) överförs på frivillig grund erforderligt antal värnpliktiga till marinen och flygvapnet för fortsatt utbildning till sjömän respektive flygsoldater och till befäl vid dessa försvarsgrenar.

Under en femte utbildningsmånad (på senvintern) för arméns

soldater tillförs befäl och specialister, som frivilligt uttagits i tidigare årsklasser och befälsutbildats. De två utbildningskontingenternas kompanier organiseras då i bataljoner, som i fält genomför en sammanhängande förbandsutbildning. Strid övas i grupp, pluton och kompani, samordnat i bataljons ram.

Soldater och befäl i den samövade bataljonen kvarstår sedan krigsplacerade i bataljonen i femton år. Bataljonschefen är yrkesofficer. Regeringen/ÖB mobiliserar försvarsmakten åldersklassvis/bataljonsvis inom aktuella regementsområden (försvarsområden) och marinens och flygvapnets enheter/system i sin helhet.

Soldaten förvarar sin uniform med mera i hemmet. Hans vapen förvaras i kassuner/motsvarande på lämplig plats, mobiliseringsplats, dit soldaten kallas vid mobilisering och dit bataljonens ”gemensamma utrusning” och inmönstrad/rekvirerad materiel ställs genom regementschefens försorg.

Avgångar kommer att ske, och bataljonen blir mindre och mindre. Bataljonschefen inkallar vid behov erforderligt befäl och soldater för att genomföra omorganisationer eller ändringar i försvarsplanläggningen. Bataljonschefen håller via nätet kontakt med personalen och leder frivilliga engagemang, till exempel Vasalopp och deltagande i högtidssammankomster. Bataljonen skall ”leva” under alla de femton åren. Efter femton år kan bataljonen frivilligt övergå till hemvärnet.

Soldaten strider och lever genom att på rätt plats och rätt tid på rätt sätt växla mellan eld, rörelse och skydd. Om flera soldater finns i närheten av varandra måste deras verksamhet samordnas. Det är inte själva eldgivningen, rörelsen och skyddet som är problemet – det är svårt nog – men soldaten behöver hjälp med samordningen: Var och när skall han skjuta, röra sig och ta skydd? Hur skall logistiken utnyttjas? Han behöver någon som leder, hjälper, honom. Denna ledning måste vara precis och snabb, auktoritativ. Den bör övas ständigt, från inryckningens första dag till ”muck”. Ett förband skall vara byggt med auktoritativa och välvilliga ledare från plutonchef, kompanichef, bataljonschef, regementschef, MB och upp till ÖB.

PM 13. Generella operativa överväganden

Både en angripare och försvararen, vi, växlar mellan överraskning–uthållighet och kraftsamling–handlingsfrihet. Försvararen eftersträvar uthållighet och handlingsfrihet, angriparen kraftsamling och överraskning.

En *angripare* – antingen han kommer från öster eller väster, antingen han angriper i norra, mellersta eller södra Sverige – torde utnyttja både tekniskt högtstående anfallsstyrkor såsom fjärrvapen med hög precision och förband med stor eldkraft (även lufttransporterade) och pansarförband. Dessutom torde angriparen disponera en stor mängd ockupationstrupp av mindre tekniskt kvalificerad art.

Angriparens anfallsstyrkor kommer i första hand att slå mot politiska strukturer och civila kritiska sårbarheter. Försvarsmaktens underrättelse-, lednings-, logistiksystem och baser blir utsatta. Om vi koncentrerar våra styrkor kommer han att kraftsamla mot dem, antingen för att nedkämpa eller för att binda dem. Striderna kommer tidigt att föras ut över operationsområdets hela yta.

Ockupationstrupperna torde ha begränsad rörlighet, dåligt skydd och relativt svagt understöd. De torde metodiskt söka ockupera vårt territorium i den takt deras logistik medger. De övertar eller inför en ny polisiär ordning, varvid oönskade element och personer bortförs eller likvideras.

Vi, våra soldater, kommer att få svårt att operera med sådana vapen och sådan trupp, som kan lokaliseras och bekämpas av motståndarens kvalificerade anfallsförband. Däremot har vi förutsättningar att bjuda uthålligt motstånd mot ockupationstrupperna om vi uppträder med förband som är svåra att lokalisera och att bekämpa med artilleri och fjärrvapen.

Sverige bör inte utöva *militärt hot* från svenskt territorium, vare sig mot Väst eller mot Öst. Vår nuvarande säkerhetspolitik, vårt medlemskap i EU och EU:s militära beroende av USA/Nato innebär dock att Ryssland kan betrakta svenskt territorium som ett för USA tillgängligt basområde. Vår solidaritets-

förklaring med Baltikum gör ett sådant betraktelsesätt befogat. Våra operationer bör därför inriktas på att ett ryskt försök att ockupera Sverige eller delar av Sverige skall förebyggas och förhindras.

Ett sådant *ockupationsförsök* torde dock inte komma att inskränkas till de delar av Sverige, varifrån strider i Baltikum kan påverkas. Ifall strider har inletts om svenskt territorium, kan både USA och Ryssland förväntas av egenintresse försöka ockupera hela Sverige.

Detta är både en svaghet och en styrka vid vår *operationsplanläggning*. Det är en svaghet så till vida att vi inte kan förutse i vilken del/vilka delar av Sverige som Ryssland inleder sitt angrepp, och vi vet heller inte om och hur USA reagerar. Vårt försvar måste därför från början omfatta hela landet inklusive Gotland; vi måste ha så många stridande förband som möjligt. Det är samtidigt en styrka därför att Ryssland måste sprida sina anfallsresurser och Rysslands angrepp också måste omfatta Finland. Finland kan förväntas bjuda motstånd när vi gör det. Rysslands angrepp tar då lång tid.

Denna *det uthålliga motståndets konst* utgår från idén att vi inte kan besegra en angripande stormakt – vi skall i stället undvika att bli besegrade. Den ”tidlösa strategin” skall utvecklas till en ”grand strategy”. Vi kan inte möta, hejda och slå vid operationer i Sverige. Vi skall, främst med sjö- och luftstridskrafter, kunna möta och möjligen hejda begränsade, överraskande angrepp till exempel mot Gotland eller Stockholm. Den operativa ambitionen bör emellertid vara att bjuda uthålligt motstånd i hela landet utan att vi blir inblandade i duellstrider med angriparens tekniskt högtstående offensiva markstridsförband. Vi bör eftersträva en sorts asymmetrisk krigföring. Angriparen skall hållas i ständig osäkerhet och utsättas för ideliga personalförluster. En skicklig bataljonschef kan göra sådana ideliga markstridsmoment uthålligt och tätt återkommande. De kan bli mycket förlustbringande för angriparen.

Det torde ta tio–femton år att organisera en försvarsmakt som kan ge full effekt åt denna strategi.

PM 14. Krigets mening

Livet på jorden – Tiden – är en ständigt och överallt pågående kamp mellan födelse och död. Det är en konkurrens, allt och allas krig mot alla. Det bleve kaos om denna kamp inte styrdes.

Mänskligheten har försökt bryta sig ut ur detta kaos genom att samfällt arbeta mot, behärska, allt annat levande, det vill säga mot naturen. Därvid tror vi oss kunna samla konkurrensen till en kamp mellan oss, mellan de mänskliga individerna.

För att öka människans konkurrensförmåga har hon organiserat samarbete på olika sätt. Nationen har valts som den mest rationella organisationsformen. Såväl inom som mellan nationerna skall konkurrensen kunna lösas med politik och inte med militärt våld. Krigets mening är alltså att människorna skall tvingas konkurrera på politikens villkor, det vill säga att varje nations medborgare skall stifta och lyda sin nations lagar.

Av många skäl, etiska, religiösa, miljörelaterade, marknads-ekonomiska och så vidare, kan alla nationer inte ha samma lagar. Konkurrens, som kan leda till krig, uppstår därför ovillkorligen mellan nationerna. Om nationerna organiserar sig i block, unioner, stormakter och så vidare, göms viss konkurrens inom dessa sammanslutningar och hotar där med inbördeskrig. Det är inte krigets mening att sådana situationer skall uppstå.

När till exempel FN med stöd av till synes allmängiltiga mänskliga rätt- och skyldigheter söker reglera konkurrensen mellan nationer, riskeras kaos och krig därför att ingen nation styrs med enbart allmängiltiga lagar utan också och främst med för den enskilda nationen specifika lagar. FN, stormakter, block och unioner, nationer kan inte existera och verka, om inte konkurrensen mellan medborgarna förhindras övergå i krig. Krigets mening är att det aldrig får utbryta.

Därför måste människorna organisera sig i nationer, vars lagar kan åtlydas av alla utan att militärt våld tillgrips och som kan konkurrera med andra nationer utan att använda organiserat militärt väpnat våld. Krigets mening är att alla nationer skall ha en folkförankrad försvarsmakt, som möjliggör inrikes

och utrikes konkurrens (politik) utan att någon frestas tillgripa militärt väpnat våld.

PM 15. Försvarspolitikens Hårda Kärna (HK), skiss till en ny svensk försvarsmakt

Det *säkerhetspolitiska* målet för Försvarsmakten bör vara att Sverige som en alliansfri stat skall utgöra en försvarad säkerhetszon mellan stater i Väst och Öst. Säkerhetszonens försvarsmakt skall vara så stark att den kan bjuda motstånd mot varje angripare. Om zonen angrips skall logistiskt stöd kunna mottas från tredje part.

Det *försvarspolitiska* målet bör vara att organisera en försvarsmakt med allmän värnplikt för män som grund. Försvarsmakten skall upprätthålla beredskap för att avvärja överraskande angrepp mot utsatta delar av landet och skall efter mobilisering kunna bjuda uthålligt motstånd i hela landet. Allt till den kostnad riksdagen fastställer.

Försvarsmaktens kommandör – ÖB – bör ha fyra militärbefälhavare och landet bör delas i fyra militärdistrikt med arméförband och hemvärn. Marin- och luftoperationerna bör under ÖB ledas av en marinchef respektive flygvapenchef. Den markoperativa ledningen under MB bör utövas av ett tjugotal regementschefer. Logistiken bör ledas av ÖB och organiseras så att regementscheferna och marin- och flygvapensystemen kan ansluta till logistikorganisationen utan mellanhänder. Även flygtransporter måste utnyttjas, och för att nå ut över ytan är behovet av helikoptertransporter stort.

Motståndsoperationer ställer innovativa krav på en ny *armétaktik*. I princip skall vi utlösa eld mot en oskyddad motståndare som befinner sig närmare än 300 meter. Inom detta område skall vi tillfälligt vara dominanta. Om och när fienden reagerar och där sätter in moderna anfallsförband, skall vi ha försvunnit och snarast tagit oss an en ny uppgift. Striden skall föras mellan svenska soldater och fiendens ockupanter och logistiktransporter samt med överfall på ”hårda mål”.

Den taktiska styrningen bör utövas i en hierarkisk kedja från ÖB och MB via länsvisa regementschefer till bataljonschefer som leder sin bataljon sammanhållen eller uppdelad i små lätta, taktiskt rörliga enheter med soldater. (Samma kedja som smids för att hjälpa soldaten i strid. Denna hjälp, styrning, lämnas uppifrån – från ÖB ner till plutonchefen.) Bataljonerna tilldelas områden, där de får i uppgift att uthålligt bjuda motstånd enligt den taktik som bataljonschefen bestämmer.

Bataljonschefen – stödd/ledd av regementschefen (en av tju-go) och av MB, ÖB – skall hålla motståndaren i ständig osäkerhet och förorsaka honom ideliga personalförluster. En skicklig bataljonschef kan göra dessa stridsmoment tätt återkommande och mycket förlustbringande för angriparen.

Soldaterna beväpnas med hanterbara vapen med täckande eldverkan inom en 300 meters sfär. Förbanden utrustas till stor del med inmönstrade fordon och rekvirerad materiel. Permanenta befästningar saknas numera, och sådana kan inte byggas på den stora yta där strider aktualiseras. Skyddsföremål, baser och hamnar bör dock befästas. Vi måste i övrigt utnyttja fältbefästningar och skyddseffekterna spridning, maskering och vilseledning.

En viss operativ rörlighet tillgodoses med av regementscheferna organiserade transportförband, bemannade av frivilligorganisationer och utrustade med inmönstrade eller tillfälligt rekvirerade fordon.

Marinstridskrafternas uppgift i det uthålliga försvaret är att i det längsta förhindra eller allvarligt försvåra att en angripare tar och utnyttjar något eller några av våra kustområden, i första hand där våra ubåtar baseras. De olika marina stridskrafterna har olika förmåga till detta i dag men kan efter måttliga justeringar åstadkomma mycket mera.

Minvapnet har en given plats vid uthålliga operationer. Det är ett stridsekonomiskt vapen med långtidsverkan.

Amfibieförbanden är av jägartyp och avsedda att i små avdelningar verka i de skärgårdsområden som omger angelägna kustavsnitt.

Ytstridsförbanden bör på sikt utvecklas mot mindre fartyg med beväpning av tung sjörobot alternativt torped. Del av robottillgången bör fördelas till landgrupperade avdelningar. Ubåtsförbanden är den mest uthålliga och svårbekämpade delen av de marina stridskrafterna. Deras stridsberedskap bör vara hög.

Marinen bör i dagsläget kraftsamla på förstärkning av Gotlands försvar och på ubåtssystemets utveckling och basering.

Flygstridskrafterna skall uthålligt operera både utanför, över och på markterritoriet och under korta tidsperioder kunna kraftsamlas för att hejda angrepp mot utsatta delar av landet. De behöver ovillkorligen ha tillgång till 20 baser. Behovet bör tillgodoses genom att fler betjäningsförband utbildas och nödvändiga teleförbindelser med mera kopplas upp.

Antalet indatakällor bör kontrolleras så att ingen besvärande lucka uppstår redan vid en måttlig bekämpning från motståndarens sida.

Vidare bör säkerställas att vi med telestörning kan kraftigt försvåra angriparens insyn i luftrummet över och nära vårt territorium.

Om och när ekonomin tillåter tillförs Hårda Kärnan modernare vapen, inom armén främst för understöd.

Tidvinnande strategi för framtiden

Av Bengt Loenbom

Bakgrund

I *Kungl. Krigsvetenskapsakademiens Handlingar och Tidskrift* 2:2015 har överstelöjtnant Håkan Edström, universitetslektor i krigsvetenskap vid Försvarshögskolan, publicerat en artikel angående Försvarsberedningens rapporter inför vart och ett av försvarsbesluten 2000, 2004, 2009 och 2015. Artikeln är tankeväckande.

Edström konstaterar att samtliga riksdagspartier under de närmast gångna decennierna har efterlyst ändamålsenliga strategier som verktyg i den politiska styrningen av militär verksamhet. Riksdagspartiernas återkommande efterlysning av sådana strategier tyder på att de saknas alternativt har sådana brister att de inte anses kunna fylla sin tänkta funktion.

Edströms avsikt med sin artikel är att undersöka huruvida modellen med försvarsberedningar i nuvarande form fungerar även i framtiden.

Edström visar på ett genomgående problem för en försvarsberedning. På den politiska nivån förefaller ambitionen i arbetet vara att försöka beskriva alla tänkbara risker och möjligheter som finns i omvärlden. Eftersom en berednings resurser är begränsade jämfört med uppgiften riskerar den höga ambitionen i omvärldsbeskrivningen att gå ut över analyser och förslag vad gäller vårt lands säkerhetspolitik och försvarspolitik. Båda dessa politikområden bör stödjas av anpassade strategier på operativ nivå gällande sambanden mellan miljö, mål, medel och metoder.

Risken är annars att politiska respektive militära operativa för-
mågor utvecklas som är felaktiga eller ofullständiga reaktioner
på viktiga skeenden i omvärlden.

Konsten i sammanhanget är att finna formerna för det militä-
ra försvarets anpassning till kraven i närtid samtidigt som möj-
ligheterna hålls öppna för att någorlunda smidigt kunna ta hand
om de utökade eller förändrade krav som kommer att ställas på
längre sikt.

En kulturfråga

De problem som Edström lyfter fram i sin artikel bör inte upp-
fattas som en kritik av kompetensen hos de personer som ingår
i försvarsberedningar. Det är där naturligtvis fråga om kunniga
och kloka människor. När det ändå blir problem av den art som
Edström pekar på är det viktigt att fråga sig varför.

Det kan vara så enkelt eller kanske snarare så komplicerat att
problemen är inbyggda i den samlade organisationens kultur.
Det är inte bara fråga om ledningarna på politisk nivå och på
myndighetssidan. Även många underordnade nivåer och instans-
er berörs. Det är nog inte alldeles fel att beskriva dagens svenska
organisations- och ledningskultur inom de politiska och militära
ansvarsområdena som klart hierarkisk. På alla nivåer gäller det
att tänka och göra som överheten föreskriver. Idéer och förslag
därutöver är måttligt populära. Detta är emellertid en tveksam
attityd ur såväl demokratisk som framför allt effektivitetsanknu-
ten synvinkel. Ju färre infallsvinklar man har på besvärliga frå-
geställningar desto större är risken att resultaten blir utslätade,
otillräckliga eller direkt felaktiga.

Dessutom riskerar ett stelbent organisations- och besluts-
mönster att medföra att viktiga beslut kommer sent i förhål-
lande till de behov som följer av utvecklingen i omvärlden.
När detta ska korrigeras inom en snäv resurs- och tidsram kan
dessutom resultatet i praktiken lätt bli att eftersläpningen ökar
ytterligare.

Därmed över till närmare synpunkter på Försvarmaktens uppgifter och inriktning.

Försvarmaktens huvuduppgift

Försvarmaktens nuvarande svaghetsperiod synes ytterst bero på en alltför hög politisk ambition att "följa John" i förhållande till främst USA:s/Natos reaktioner på den globala utvecklingen. Våra ekonomiska och personella resurser har inte räckt till i försöken att tillämpa denna modell. Den höga förändringstakten i de globala synsätten har dessutom lett till att en hel del resurser förbrukats till tveksam nytta.

Det är nu angeläget att åstadkomma en större stabilitet när det gäller synen på Försvarmaktens uppgifter och inriktning.

Stabiliteten måste bygga på att *huvuduppgiften* för vårt militära försvar ska vara att *försvara vårt fosterland och dess medborgare*. Denna inriktning ska under överskådlig tid vara klart styrande för utformningen av vårt militära försvar. Eventuella nyanseeringar i inriktningen får inte tydligt negativt påverka Försvarmaktens förmåga att lösa huvuduppgiften.

Sverige i Europa

En karta över kontinenten Europa visar Sverige som en långsmal landmassa i en nästan nordsydlig riktning. Vårt land täcker ungefär hälften av distansen mellan Norra Ishavet och Medelhavet. Därutöver vet och ser vi att det på ömse sidor om vårt land (med avbrott österut i form av Finland) finns militära intressen och kraftfält som genereras av de för närvarande inbördes antagonistiska stormakterna USA och Ryssland. Sannolikt analyserar dessa aktörer var för sig bland annat hur de ska förhålla sig till det alliansfria Sverige som ligger som en nära 160 mil lång skiljesträcka mellan dem. Därvid torde tyngdpunkterna på båda hållen ligga på dels att klara ut vilken nytta motparten skulle

ha av att behärska hela eller del av Sverige dels hur man själv bäst skulle kunna utnyttja svenskt territorium. Dessutom torde ingen av dem kunna bortse från den globala arenan där båda är verksamma. Reaktionen mot en militär insats mot Sverige kan eventuellt väckas någonstans i världen. Kanske inte främst för att hjälpa Sverige utan för att för egen räkning utnyttja tillfället. Sådana reaktioner skulle negativt – direkt eller indirekt – kunna påverka den som gör insatsen mot oss.

Som läget ser ut idag synes USA/Nato ha en starkare ställning både politiskt och i den allmänna opinionen i Sverige än vad Ryssland har. Mot detta står att det är Ryssland som skulle ha mest att vinna på att behärska åtminstone de delar av svenskt territorium från eller över vilka USA/Nato annars med hög frekvens skulle kunna rikta kraftfulla flyg- och robotinsatser mot det ryska hjärtlandet. Svenskt territorium kommer med andra ord i centrum för viktiga strategiska och operativa överväganden hos åtminstone tre parter: USA/Nato, Ryssland och givetvis Sverige.

USA/Nato kan mycket väl vara den part som visar sig minst angelägen visavis Sverige och svenskt territorium. Det hänger ihop med att Ryssland sannolikt skulle känna sig mycket obehärsamt med USA/Nato i en stark position i Östersjöregionen. Den politiska spänning mellan Ryssland och USA/Nato som då uppstår skulle kunna riskera att urarta till väpnade konfrontationer som kan bli svåra att kontrollera. En sådan utveckling kan vara mest ogynnsam för USA som nog prioriterar till exempel en konkurrens med Kina i västra Stilla Havet klart före en med Ryssland i Östersjöregionen.

Rysslands nyckel till framgång ligger i att mycket överraskande och snabbt genomföra ett väl förberett angrepp mot Sverige syftande till att bemäktiga sig åtminstone de delar av landet som ur rysk synvinkel inte får falla i USA:s/Natos hand. Samtidigt som aktionen avsevärt minskar hotet mot det ryska hjärtlandet får den bieffekten att för oss och övriga intressenter demonstrera vem det är som bestämmer.

Dessa förhållanden har bäring på frågan om Sverige bör gå med i Nato eller inte. Om vi går med (och utan förbehåll släpps

in!), kommer det att ses med mycket oblida ögon av Ryssland eftersom dess hjärtland då ligger betydligt mera utsatt än idag för angrepp från USA/Nato via svenskt luftrum/territorium. Den ryska reaktionen åtminstone på lite sikt kan bli stark. Om vi å andra sidan inte går med i Nato, måste vi räkna med att det vid behov av stöd utifrån tar ett par veckor eller mer innan det kommer något sådant av betydelse.

För vår del gäller det därför att ha en försvarsmakt som tillräckligt snabbt kan ta upp ett tidvinnande försvar och på det sättet skapar möjligheter för omvärlden (läs USA/Nato) att eventuellt komma till vår hjälp. Från rysk synpunkt är detta en risk som kan verka avhållande från att blanda in Sverige i konflikten. Även i det fall vi inte får hjälp utifrån kan ett tidvinnande försvar verka avhållande genom att en angripare måste avsätta både tid och kvalificerade resurser för att komma till rätta med vårt försvar. Både tid och militära resurser kommer antagligen att vara tydliga bristvaror i konkurrensen på den globala arenan.

Från svensk synpunkt kan det således vara klokt att satsa och förlita sig på det egna försvaret. Inte för att behaga USA/Nato eller besegra Ryssland utan för att kunna visa upp ett militärt försvar som det skulle kosta avsevärt med tid och resurser att besegra och som därmed kan avhålla från angrepp.

Ett tidvinnande försvar

I föregående avsnitt poängterades vikten av att vårt militära försvar utformas för att under tillräcklig tid kunna stå emot även ett angrepp från en stormakt. Det är då naturligtvis fråga om angrepp med konventionella medel och metoder. Det är knappast troligt att en stormakt tar till kärnvapen eller andra massförstörelsevapen mot oss. Nackdelarna för honom med ett sådant steg skulle sannolikt väga betydligt tyngre än fördelarna sett i ett internationellt sammanhang.

För oss gäller att på ett målmedvetet sätt utnyttja de fördelar som följer av att uppträda på eget territorium och att vi anpas-

sar våra operativa, taktiska och stridstekniska mönster till detta förhållande. Till bilden hör också att vi utformar våra förband, deras vapen och övriga utrustning så att de kan slå effektivt med små egna förluster.

Med sådana åtgärder skapar vi förutsättningar för medel och metoder som sammantagna ger ett tidvinnande försvar även mot anfall från en stormakt. Det kan låta som ett önsketänkande, men även en stormakt måste ta hänsyn till att tid är eller snabbt kan bli en bristvara i den globala konkurrensen stormakterna emellan. Mot den bakgrunden bör vi således utforma vårt militära försvar för att vid behov kunna vara tidvinnande.

Teknikutvecklingen med mera

Den idag mycket snabba utvecklingen inom teknikområdet hämtar sin drivkraft från konkurrensen mellan de olika civila samhällena och verksamheterna runt om i världen. Till skillnad från förr är den civila drivkraften bakom teknikutveckling nu större än den på militärt håll. Men eftersom den nya civila tekniken i många fall ligger nära viktiga militära tillämpningsområden har en ny möjlighet uppstått. De militära tekniska lösningar som fordras för att effektivt ta hand om nya problemområden kan nu i många fall åtminstone till en del dra nytta av civila lösningar. Inte minst gäller detta beträffande utvecklingskostnaderna.

I detta förhållande finns både möjligheter och problem. Möjligheterna ligger i den potential till betydande militära effektivitetsvinster som kan åstadkommas inom en given ekonomisk ram. Å andra sidan kan problem uppstå om till exempel teknikens möjligheter överskattas till men för balansen inom helheten. Man får heller inte glömma att även potentiella motståndare har tillgång till modern teknik. Det innebär till exempel att flera av de tekniksatsningar vi gjort eller planerar göra i vårt försvar redan kan vara överspelade i större eller mindre grad ur funktionell synvinkel.

Vi kommer bland annat därför att behöva lägga stor vikt vid att definiera de för vårt behov framöver mest kostnadseffektiva teknikutlämpningarna.

Intresset för teknikens roll och betydelse i krigsorganisationen i all ära men personalen får naturligtvis inte glömmas bort. Det tar nog tid innan det finns robotar med artificiell intelligens, AI, som kan mäta sig med de krav som människans roller i krigsorganisationens ledningsorgan och förband ställer. För övrigt kan det vara klokt att vi människor inte alltför snabbt och tydligt släpper greppet. Robotar med de intellektuella kvaliteter som en del bedömare ser som möjliga inom en inte alltför avlägsen framtid kanske rent av väljer att kämpa för robotars sak och inte för människors?!

Innan vi är framme vid sådana eventuella problem gäller det att rätt dra nytta av den potential som finns i vår befolkning inte minst hos våra mycket teknikvana ungdomar. På denna personella grund gäller det att på bästa sätt utforma nödvändiga staber och förband för ett tidvinnande försvar.

Ett tidvinnande försvar ska kännetecknas inte bara av att de enskilda förbanden är militärt klart dugliga och snabbt kan komma till insats. Dessa måste också vara tillräckligt många och både operativt och taktiskt mycket lätttröliga. Operativt för att snabbt kunna ta upp ett effektivt försvar oavsett var anfallen kommer i vårt avlånga land. Taktiskt för att utan fördröjning kunna manövrera till anfallsläge och efter genomfört anfall kunna undvika att bindas och bekämpas av motståndaren. Kravet på ett betydande antal förband leder med stor sannolikhet till att vi måste återgå till att personalförsörja vårt försvar genom någon form av värnplikt. Ändå kommer de enskilda förbanden troligen att vara mindre än dagens motsvarigheter.

Vad som nu kommer att vara viktiga militära problemområden och hur dessa kan hanteras med hjälp av teknik och utbildning är emellertid varken självklart eller enkelt att bestämma. Det behövs kvalificerade analyser. Dessa hänger på vilken den politiska målsättningen för försvaret är och vilken eller vilka militära metoder som på denna grund kan tillämpas givet den

motståndarinducerade miljön och de medel och metoder som står till förfogande eller behöver tas fram på egen sida.

I ett första steg gäller det att skaffa sig mentala bilder åtminstone i stort – dels av en tänkbar motståndares mål, medel och metoder dels av vilka motsvarande faktorer och variabler på den egna sidan bör vara. I ett andra steg prövar man parternas förmåga mot varandra i de miljöer som kan vara aktuella. Detta är emellertid ingen enkel sak att göra manuellt. Det är långt ifrån säkert att nuvarande manuella bedömningsschabloner kan tillämpas. Både motståndarens och egna resurser kännetecknas nämligen av att vara så kallade dynamiska system. Särskilt när man prövar dem mot varandra ställs man inför en komplicerad systemdynamik som ofta är så gott som omöjlig att tillfredsställande hantera med manuella metoder. Det behövs datorstöd exempelvis i form av systemdynamisk modellering och simulering. Med ett sådant eller ett likvärdigt hjälpmedel underlättas arbetet väsentligt och positiva aha-upplevelser blir betydligt fler än annars.

Ett betydande intresse måste ägnas frågan om avvägning mellan befintligt och nytt. I grunden är det fråga om att snarast möjligt bereda utrymme för de lösningar som hör framtiden till. Men varken dagens kunskaper om vad som är framtiden för vårt svenska försvar eller om kommande försvarsanslags storlek medger ett snabbt skifte mellan befintligt och nytt. Vägen framåt bör inledningsvis bestå av en satsning på befintliga och för närtiden planerade lösningar så att deras avsedda funktion någorlunda säkerställs. I takt med att de framåtriktade kunskaperna växer till, styrs en motsvarande andel av försvarsanslaget över till att realisera det nya.

Vår svenska försvarsindustri har i flera fall subventionerats via försvarsanslaget i samband med exportaffärer. Vid eventuella sådana önskemål i framtiden från industrin måste vårt eget försvars förmåga prioriteras.

Resultatet av den ovan antydda studieverksamheten blir en sammanhängande bild för olika tidsskeden av vad som i stora drag ska känneteckna vårt militära försvar alltifrån viktiga ope-

rativa, taktiska och stridstekniska förmågor till personalförsörjning, teknikutveckling, utbildning, beredskap med mera.

Förbandsproduktionen

Dagens svenska förbandsproduktion har nu under en längre tid präglats av väl kända uppgifter, rutinmässiga arbetsmetoder och dito avrapporteringar. Vidare har den kamerala sidan av verksamheten i många fall fått större uppmärksamhet än kravet att ta fram krigsförband som kan lösa de uppgifter som åläggs dem. Nu är det dags att ändra på den saken.

Engagemang är ett viktigt ledord i sammanhanget. Det gäller hela kedjan från politisk och militär central ledningsnivå till utbildningsförbanden. Beslutsfattare och befäl på alla nivåer måste visa både för varandra och för soldaterna att de prioriterar sina uppgifter för krigsförbandens räkning. Under utbildningens gång ska ögon och öron vara öppna för idéer om förbättringar från både befälens och soldaternas sida. Bra idéer med djup och spännvidd förs vidare till överordnad nivå.

Ett sätt att snabbt få fart på informations- och diskussionsutbyte i viktiga ärenden är att ha tillgång till informella arbetsgrupper med representanter från staber, förband, FMV, FOI och industrin.

Det finns positiva erfarenheter från tidigare försök i sådan riktning.

Avslutande reflexion

Utgångspunkten för denna artikel var den militära konkurrensen i Östersjöområdet mellan två av världens stormakter och vad denna konkurrens betyder för utformningen av det svenska militära försvaret. Vår planet har fler än två stormakter redan idag och ännu fler tillkommer säkerligen. Om dagens globala konkurrensfokusering består kommer risken för väpnade kon-

frontationer att öka. I minst samma takt minskar då möjligheterna att avdela intresse och resurser för att skapa möjligheter för mänskligheten att överleva i det långa tidsperspektivet.

Därför borde det redan nu på allvar tas upp ett seriöst och målinriktat arbete på global nivå för att belysa de risker och problem som uppstår när planetens resurser och andra förutsättningar inte längre räcker till för att möta de behov som dess befolkning har. I nästa steg av arbetet bör alternativa förslag diskuteras och en första generationens lösningar till de viktigaste problemen utformas. På detta sätt fortsätter arbetet successivt på den inslagna vägen med ett över tiden allt bredare globalt engagemang.

En bred global ansträngning med en helhetsinriktning enligt ovan vore värdig vad som ibland kallas skapelsens krona, Människan.

Försvarsbeslutens förfall efter 1945

Av Carl Björemán

”Med försvarsfrågan avses i regel problemet
att anpassa ett lands försvar efter förefintliga krav
och förefintliga resurser.”
(Hans Wieslander i doktorsavhandlingen
I nedrustningens tecken, 1965)

Mitt mångåriga studium av hur den svenska försvarsfrågan har hanterats under efterkrigstiden leder till följande slutsats: Om man följer statsvetaren Hans Wieslanders tes innebär det att försvarsfrågan blir föremål för saklig analys och ändamålsenliga åtgärder. Varom icke kommer vissa särintressen att prioriteras, under falskt sken av att det bedrivs försvarspolitik. Resultatet blir att försvaret förfaller och att särintressena dominerar.

Under Folk och Försvars Sälenkonferens i januari 2015 fick försvarets förfall ett obarmhärtigt avslöjande. Överbefälhavaren Sverker Göranson förde ordet. Han förklarade att mer pengar behövs för att skapa en fungerande bottenplatta, innan den av Försvarsberedningen önskade, förmenta förbättringen av vår försvarsförmåga kunde förverkligas.¹ Erforderlig bottenplatta angavs kräva fem steg:

1. Fler yrkessoldater, 900 stycken.
2. Livstidsförlängning av båtmateriel.
3. Anskaffning av bekämpningssystem, standardfordon och sjukvårdsmateriel.

1 ”Fler JAS 39 E och utökad antal ubåtar”. *Officerstidningen* 1:2015.

4. Åtgärder för skydd och vidmakthållande av luftoperativ förmåga samt anskaffning av verkanssystem för utökad sjöoperativ förmåga.

5. Ledningssystemet måste vidmakthållas och ges ökad rehdans. Omsättning av materiel för hemvärnsförbanden.

ÖB sade att de av försvarsberedningen lämnade förslagen om fler JAS E och fler ubåtar skulle övervägas men att inga ekonomiska resurser finns för de åtgärder som Försvarsberedningen har föreslagit.

Det är inget som helst fel på logiken i de förslag och de beskrivningar som ÖB Sverker Göranson framförde – sett från utgångspunkterna i 2009 års försvarsbeslut och den senaste Försvarsberedningen. ÖB måste givetvis lojalt följa de politiska besluten. Det är de givna utgångspunkterna som innehåller ett avgörande, fundamentalt fel: *de grundas inte på någon analys av förefintliga försvarskrav och förefintliga försvarsresurser, nu och under överskådlig framtid.*

Det var dåvarande ÖB Håkan Syrén och dennes närmaste man Sverker Göranson som var politikernas militära rådgivare före 2009 års försvarsbeslut. De verkar inte ha tagit hänsyn till att den ryske presidenten Vladimir Putin numera har gripit initiativet när det gäller effektiva betvingelsemetoder, inte bara i krig utan framför allt i skymningsläget mellan fred och krig.

Vladimir Putin är utom varje tvivel en hänsynslös och aggressiv politisk aktör som Rysslands grannstater måste vara beredda att försvara sig mot. Men de – och inte minst Sverige – måste välja försvarsmetoder som är effektiva i förhållande till de betvingelsemetoder som Ryssland har utvecklat. Dessa har Ryssland tillämpat vid annekteringen av Krim och i konflikterna med Ukraina, och de är väl dokumenterade:

Fokus på de metoder som används i en konflikt flyttas i riktning mot ett omfattande utnyttjande av politiska, ekonomiska, informations-, humanitära och andra icke-militära åtgärder som implementeras genom att utnyttja befolkningens potential till protest. Allt detta kompletteras med militära åtgärder av dold

natur, bland annat informationskrigföring och verksamhet av specialförband. En öppen användning av militära medel, delvis under sken av fredsbevarande verksamhet och krishantering, övergår man till endast i ett visst skede för att nå slutlig framgång i konflikten.¹

De svenska reaktionerna på Putins agerande är antingen verkningsslösa eller destruktiva. Statsminister Stefan Löfven har uttalat att Putins brott mot folkrätten ”inte är okej”. Naturligtvis inte, men vad bryr sig Vladimir Putin om sådana uttalanden? Denne har säkerligen – omedvetet – samma uppfattning om folkrättens vikt och betydelse som Eric Scavenius, dansk utrikesminister under de bägge världskrigen och även statsminister under det andra: ”Politik är inte juridik, ej heller utrikespolitik. [...] Folkrätten varken öppnar eller stänger Östersjön. Det avgörs enbart av de rådande styrkeförhållandena.”²

Den försvarspolitik som 2009 års försvarsbeslut lade fast, som försvarsberedningarna utvecklade och som ÖB Sverker Göranson i Sälen 2015 gjorde sig till talesman för är dessvärre kontraproduktiv. Den är med största sannolikhet ineffektiv mot Putins moderna betvingelsemetoder, och den dränerar den försvarsförmåga som skulle kunna motverka dessa. JAS, ubåtar och Nato-anslutning bidrar i rådande läge inte till något effektivt svenskt försvar. Ingen politiker, och inte heller ÖB, vågar föreslå vad som skulle behövas, nämligen en återinförd värnplikt. En moderniserad värnpliktsutbildning och -tjänstgöring är en förutsättning för att skapa ett territoriellt försvar över hela landet. Detta är i sin tur ett medel för att stärka den politiska sammanhållningen och därmed neutralisera ”befolkningens potential till protest”.

-
- 1 Jörgen Elfving, *Putin rustar Ryssland. Den ryska björnen vaknar till liv*. Stockholm: Svenskt Militärhistoriskt Bibliotek 2014, s. 19. – Framställningen bygger på en rapport, given inför den ryska Krigsvetenskapsakademien i januari 2013 av den ryske generalstabschefen Valerij Gerasimov.
 - 2 Cit. i Mogens Espersen, *Østersøen – balance og sikkerhed*. Vedbaek: Forsvaret i samfundet 1979, s. 8.

Försvarsminister Peter Hultqvist har blivit populär inom Försvarsmakten, inte minst därför att hans retorik på ett fördelaktigt sätt skiljer sig från de moderata företrädarnas jargong. Men Hultqvist är ingen kraftfull förkämpe för ett försvar av den typ Sverige behöver. Hans enstaviga nej till Nato undergrävs av hans ja till Nato-övningar på och över svensk mark. I värnpliktsfrågan verkar han i praktiken ha böjt sig villkorslöst för det år 2009 med ytterst liten majoritet genomdrivna beslutet att avbryta värnpliktsutbildning och -tjänstgöring.

En sammanfattning av läget år 2015 när det gäller försvarsfrågan i Sverige:

Det nationella försvar som riket skulle behöva i rådande säkerhetspolitiska läge är i fortlöpande förfall. Försvarsmakten används för att till mycket stora kostnader tjäna industriella intressen. Denna negativa utveckling stöds, aktivt eller passivt, av betydelsefulla beslutsfattare: statsminister, försvarsminister och överbefälhavare. Deras agerande påverkas – närmare besett – av en sedan länge dominerande men sällan belyst kraft: det militärindustriella komplexet.

Orsakerna till detta tillstånd kräver en historisk återblick.

Ett frivilligt försummat tillfälle

År 1946 kunde lärdomar från andra världskriget och från beredskapsåren dras. Samtidigt insåg insiktsfulla bedömare att något som senare kom att kallas det kalla kriget hotade. I mars 1946 höll dåvarande ÖB Helge Jung en föredragning inför en fulltallig regering. Formellt gällde saken ”krigsplanläggning” under andra världskriget och i framtiden. Men Jung gjorde en bedömning av krigsmaktens fortsatta roll:

Det är ännu omöjligt att säga, vilka uppgifter vår krigsmakt inom FN:s ram kan komma att ställas inför. Men om en brytning skulle inträda mellan stormakterna, slutar automatiskt FN:s säkerhetssystem att fungera. Därmed upphöra även de

militära förpliktelser, som medlemskap i FN innebär. I ett dylikt läge blir den närmaste uppgiften för vår krigsmakt att vara ett stöd för svensk neutralitetspolitik. En förutsättning för att svensk neutralitet skall respekteras är att krigsmakten är så organiserad och grupperad, att den efter måttet av våra resurser medger försvar mot direkt anfall. Krigsmakten måste vara sådana, att ingendera parten i en stormaktskonflikt skall kunna räkna med att utan avsevärd kraftinsats tilltvinga sig fördelar på svenskt territorium. Även om krigsmaktens verksamhet i ett neutralitetsläge självfallet blir av annan art än om riket är indraget i krig, ställer dock neutralitetens bevarande samma potentiella krav som försvaret mot fientligt angrepp.

En granskning av det militärpolitiska läget visar, att vårt land genom sitt läge mellan Sovjetunionen och England-USA och sitt värde ur strategisk synpunkt för båda sidor riskerar att i ett tidigt skede bli indraget i en konflikt även om ingen av de agerande parterna hyser direkta erövringsplaner mot vårt land. Vare sig Sverige skulle bli anfallet från väster eller öster, måste vi räkna med att angriparens mål är att bryta vår motståndsvilja och att besätta landet eller delar därav. Det förhållandet att vårt land vid anfall från den ena sidan i en stormaktskonflikt kan erhålla militär hjälp från den andra, talar för att en angripare kommer att eftersträva ett snabbt avgörande. I intetdera av de båda antydda krigsfallen har Sverige möjlighet att ensamt utkämpa ett framgångsrikt försvarskrig. Vår politik bör alltså ur denna synpunkt inriktas så, att – om en situation skulle uppkomma, då krig med endera parten icke kan undvikas – möjligheter finnas för militärt understöd från den andra. Våra försvarsförberedelser i fred och vår strategi i krig måste vara sådana, att förutsättningar skapas för en dylik politik. Svensk krigföring måste vid anfall från endera sidan tydligen gå ut på att vinna tid, så att understödsaktioner hinna genomföras.¹

1 Vördsam promemoria, VPM, rörande krigsplanläggningen, avsedd att ligga till grund för ÖB:s föredragning inför regeringen den 21 mars 1946, s. 2-3.

Jung rekommenderade också strategi och operationsprinciper för ändamålets vinnande:

Svensk krigföring måste vid fientligt anfall gå ut på att vinna tid, så att understödsaktioner från annan sida hinna genomföras. Av mycket stor betydelse blir därför, att huvuddelen av våra stridskrafter icke utsätts för förintande begynnelsemotgångar samt att förbindelserna åt andra sidan hållas öppna. [...] Det är självklart, att målen för svensk krigföring icke kunna nå genom strategisk offensiv. Även en strategisk defensiv, som syftar till ett stelt "periferiförsvär" av landgränsen och kuster, är på grund av styrkeförhållandena utesluten, detta bl. a. med hänsyn till nödvändigheten att också kunna möta en luftinvasion mot landets inre. En strategisk defensiv, som syftar till fiendens fördröjande, måste i stället tillämpas. Denna defensiv bör föras på sådant sätt, att avsevärda delar av våra styrkor bevaras i stridsdugligt skick så länge som möjligt, samtidigt som fienden försvagas. Defensiven genomförs av lantstridskrafterna som en kombination av lokala anfallsstötar och försvar av på djupet ordnade befästningar. Sjöstridskrafterna insätts mot fientliga överskeppningsföretag och sjötransporter samt biträda med mindre delar vid öppethållandet av våra förbindelser med en eventuell bundsförvant; de sannolika styrkeförhållandena i luften framtvinga, att verksamheten i regel förlägges nära svenska kusten.

Flygstridskrafternas verksamhet omfattar jaktförsvär av områden, inom vilka förband ur de olika försvarsgrenarna utföra särskilt betydelsefulla operationer, anfall mot en invaderande fiende och hans längst framskjutna baser samt jaktförsvär av viktiga orter. En förutsättning för sjö- och flygstridskrafternas operationer är tillgång på tillräckliga, effektivt försvarade baser.¹

Det är högst sannolikt att försvarsgrenscheferna, främst chefer-

1 VPM 1946, s. 6; *Vårt framtida försvar. Överbefälhavarens förslag* (ÖB 47). Stockholm: Norstedts 1947, s. 130 f.

na för marinen och flygvapnet, skulle ha kritiska synpunkter på Jungs lösning redan om den hade utgått från deras stridskrafterns inneboende taktiska och stridstekniska förmågor. Men det borde med den utgångspunkten ha varit möjligt att komma fram till en kompromiss – *om* ställningstagandet lyfts till operativa och strategiska nivåer.

I Jungs förslag fanns, enligt min mening, grund för att bygga upp en krigsmakt med förmåga att motsvara förefintliga försvarskrav, nämligen

att avhålla stormakterna från att söka utnyttja det strategiskt viktiga svenska territoriet och

att motsvara dessa krav inom ramen för en försvarsekonomi som det svenska samhället hade kraft att på sikt bära.

Men Jung hade i föredragningen inför regeringen den 21 mars 1946 även pekat på en faktor av stor säkerhetspolitisk betydelse: stormakternas intresse av att svenskt territorium icke kunde utnyttjas av motparten. Officiellt tycktes statsmakterna vilja utnyttja denna möjlighet att i det längsta vara alliansfria och att kunna fortsätta den neutralitetspolitik som Jung hade förutsatt.¹

Torsdag 21 mars. Stor föredragning i regeringen. Jag redogjorde för försvarsplanläggningen [...] Undén framhöll önskvärdheten av att vårt förberedelsearbete ej verkade ensidigt österut. Jag lugnade honom ...²

I verkligheten avstod statsmakterna – frivilligt – från att bedriva en i sak trovärdig neutralitetspolitik, även om de lade ner stor kraft på att dölja detta – vilket de hade framgång med.

Industri, vetenskap, försvar

Det försvarsindustriella komplexet fick redan med 1948 års för-

1 VPM 1946, s. 3.

2 Jan von Konow, *Helge Jung. Opinionsbildare, försvarets nydanare, överbefälhavare*. Stockholm: Eget förlag 1999, s. 157.

svarsbeslut ett säkert grepp om försvarsfrågan. Greppet blev ännu fastare i mitten av 1950-talet. Avgörande för detta var en konferens, ”Tekniken i morgondagens samhälle”, som hölls i Stockholm den 15–16 november 1955.¹ I denna konferens deltog cirka 100 kvalificerade vetenskapsmän och politiker med statsminister Tage Erlander i spetsen. Professorn i teoretisk fysik vid Lunds universitet Torsten Gustafson argumenterade för en snabb expansion av atomenergin. (Gustafson kom att utöva ett stort inflytande på regeringen Erlanders politik i kärnvapen- och kärnkraftsfrågorna under 1950- och 1960-talen, bland annat som sekreterare i regeringens forskningsberedning som leddes av statsministern och som ledamot av den år 1945 tillsatta Atomkommittén.) Professorn i kemi vid Uppsala universitet Arne Tiselius, Nobelpristagare, var en av dem som framhöll vetenskapens möjligheter att påverka samhällets utveckling. Konferensen ägde rum efter det att det amerikanska Manhattanprojektet blivit känt och omdiskuterat – den första kärnladdningen detonerade i New Mexico i juli 1945, bomberna över Hiroshima och Nagasaki fälldes i augusti 1945.

Det militärindustriella komplexets inflytande i försvarsfrågan ökade under 1950- och 1960-tal. Författarna till *Sveriges Historia* behandlar saken:

I regeringen krävde prominenta ministrar som Ernst Wigforss och Gustaf Möller att statens knappa resurser fördelades till sociala ändamål. I själva verket blev det precis tvärtom. Från och med 1959 lades försvarsutgifterna till och med fast i ett index som säkerställde att ökningstakten höll sig på en konstant nivå. Den främsta orsaken var att freden aldrig blev någon riktigt fred. Efter Pragkuppen 1948 tycktes det omöjligt att säga något beständigt om världsläget. I minnet fanns 1925 års försvarsbeslut när försvaret rustades ned trots att spänningen i världen inom några år skulle öka på nytt. Här spelade den allt starkare

1 Se Per Lundin, Niklas Stenlås och Johan Gribbe, *Science for Welfare and Warfare. Technology and State Initiative in Cold War Sweden*. Seagmore Beach, MA: Science History Publications 2010.

militärlobbyn en viktig roll. Det var en brokig men begränsad samling av ledande militärer, fackföreningsmän, politiker och industrialister, som till synes obekymrat gick in och ut ur olika roller, och som närmade sig frågan utifrån ett sammelsurium av olika egenintressen. De väckte på samma gång opinion, deltog som experter i försvarsutredningarna, författade strategiska rapporter, satt i riksdagens försvarsutskott, och ingick i de stora företagens styrelser. Ett exempel är socialdemokraten och överståthållaren i Stockholm Torsten Nothin som var ordförande i 1949 års försvarsutredning men också ledamot av Saabs styrelse och tidigare ordförande för Centralkommittén för det frivilliga försvarsarbetet (Folk och Försvar).¹

Historikern Niklas Stenlås hävdar att det var teknokrater ur samhällslivet som fram till 1970 bar upp det militärindustriella komplexet. Han hävdar vidare att vad han kallar teknokraternas inflytande upphörde omkring 1970.² Verksamheten övertogs av staten. Detta minskade inte utan ökade, enligt min mening, det industriella särintressets grepp om försvarsfrågan.

De ovan nämna författarna skriver vidare:

Det fanns ingen direkt koppling mellan neutralitetspolitiken och försvarets utveckling under 1950- och 1960-talen. Den gjordes i efterhand, när besluten var fattade och vapenproduktionen måste försvaras inför en kritisk offentlighet.³

Detta betyder att det militärindustriella komplexet inte bara hade kraft att få sina projekt antagna. Det bestämde också hur de skulle motiveras.

1 Yvonne Hirdman, Urban Lundberg och Jenny Björkman, *Sveriges historia 1920–1965*. Stockholm: Norstedts 2012, s. 497 f.

2 *Science for Warfare and Welfare*, s. 7.

3 *Sveriges Historia 1920–1965*, s. 499.

Kalla kriget – försvarspolitik utan strategisk styrning

Som framgått ovan hade utrikesminister Östen Undén vid ÖB Jungs föredragning inför regeringen 21 mars 1946 framhållit önskvärdheten av att vårt förberedelsearbete ej verkade ensidigt österut. Det framgår också att Jung lovat att detta krav skulle beaktas i krigsplanläggningen. Den faktiska utvecklingen under det kalla kriget kom att visa att varken Jungs löfte eller Undéns krav infriades eller kontrollerades.

Krigsmakten genomförde under hela denna period en krigsplanläggning som bortom allt tvivel var ensidigt riktad österut. Krigsmakten begärde och fick materiel som endast USA kunde leverera. Undén och dennes efterträdare i ämbetet blundade för krigsmaktens löftesbrott. Denna blindhet hade tydliga industripolitiska motiv. Den socialdemokratiska regeringen hade, genom samarbetet med Bondeförbundet sedan 1933 som gav den handelsfrihet och handlingskraft, satsat på en offensiv industripolitik. Denna hade två viktiga förutsättningar: 1. Tillgång till erforderligt kapital; vilket krävde samarbete med den svenska storfinsans och eftergifter för dess intressen. 2. Tillgång till högteknologisk kunskap, vilket krävde ett gott förhållande till USA, som angav villkoren för samarbetet.

I bägge dessa avseenden krävde det militärindustriella komplexet att neutralitetspolitiken tonades ned. I statsmakternas överväganden kom kravet på att försvarspolitik skulle utformas så att den främst blev ett stöd för en renodlad neutralitetspolitik att väga lätt när detta motverkade de industripolitiska intressena. Det militärindustriella komplexet fick redan i inledningen av det kalla kriget ett dominerande men dolt inflytande över den svenska försvarspolitik.

En relevant fråga i sammanhanget är: Vad gjorde överbefälhavarna under denna tid för bryta det militärindustriella särintressets dominans och återge begreppet försvar dess operativa innebörd?

Överbefälhavarna och försvarsfrågan

Det har framgått av den historiska tillbakablicken att Helge Jung, ÖB 1944–1951, kämpade mot särintressen men att han förlorade.

Nils Swedlund, ÖB 1951–1961, var en tillgång för det militärindustriella komplexet. Han argumenterade kraftigt för högteknologiska vapensystem, inte minst kärnvapen, och för ökade anslag till flygvapnet, det vill säga i praktiken till flygindustrin.

Torsten Rapp, ÖB 1961–1970, var en stor beundrare av Marcus Wallenberg, det militärindustriella komplexets portalfigur. När det av en slump avslöjades att Rapp hade fått 80 000 konor av Marcus Wallenberg, ”för främjande av Krigsmaktens intressen”, försvarade Rapp saken med att ingen kunde vara mer värdig att gynna krigsmakten än Marcus Wallenberg.¹

Stig Synnergren, ÖB 1970–1978, försökte införa in ny operativ inriktning och en förändrad ekonomisk avvägning inom försvarsmakten. Denna nya operativa inriktning var långt mer defensiv än den som gällde sedan 1948 års försvarsbeslut. Behovet av högteknologiska fjärrstridsmedel skulle radikalt minska. En ekonomisk omDispositionering till arméns fördel skulle kunna genomföras. Synnergrens försök misslyckades. Han hade missbedömt det militärindustriella komplexets styrka och inte förstått att det låg i regeringens intresse att stödja komplexet.

Lennart Ljung, ÖB 1978–1986, var en klar tillgång för det militärindustriella komplexet. Det är till exempel tveksamt om JAS-projektet hade fått den framgång som det fick utan Ljungs aktiva agerande.

När man skulle ta ställning till projektet bestämde Ljung,

förmodligen med departementets goda minne, att utvärderingen inte skulle gå ut på att jämföra de olika offererade alternativen. I stället skulle inriktningen vara att utröna om svensk JAS var godtagbar. Det innebar att ÖB och CFV [chefen för flygvap-

1 Åke Ortmark, *Maktspelet i Sverige*. Stockholm: Wahlström & Widstrand 1968, s. 161.

net] gick ifrån riksdagens beslut om att de utländska alternativen skulle vara reella alternativ!

Upphandlingen övergick alltså från konkurrensupphandling till monopolupphandling. Det innebar att vi fick alla nackdelar med konkurrensupphandling samtidigt som vi fick alla nackdelar med monopolupphandling. Under föregivande av att konkurrens rådde hade ÖB förhindrat FMV [Förvarets materielverk] att tillsammans med IG-JAS [Industrigruppen JAS – ett aktiebolag ägt av SAAB, Ericsson Microwave Systems, Volvo Aero Corporation, Celcius Aerotech och Ericsson Saab Avionics] få fram det mest kostnadsoptimala flygplanet. Monopolmetoden tog bort all priskonkurrens.¹

Lindqvist och Widfeldt fortsätter med att konstatera

*att ÖB Lennart Ljung lämnade sitt ställningstagande till regeringen den 14 oktober 1981,
att han förordade svensk JAS,
att han ändock medgav att de amerikanska stridsflygplanen F-16 och F-18 gav den bästa operativa effekten,
att orsaken till ÖB:s val av svensk JAS var planerings- och betalningsproblem när det gäller de amerikanska planen,
att chefen för armén, generallöjtnanten Nils Sköld, reserverade sig mot ÖB:s beslut.²*

Det finns flera tecken på att Ljung främjade komplexets intressen. I sina egna dagboksanteckningar skildrar han hur han tidigare samma år haft ett samtal med Olof Palme, som då var oppositionsledare:

Jag bjöd Palme på skjuts hem efteråt och vi hade tillfälle att under 10–15 minuter tala svenska försvarsfrågor. Han engagerade sig inte i form utav något som helst ställningstagande. Vi talade

1 Gunnar Lindqvist och Bo Widfeldt, *Rikets flygplansköp. JAS 39 Gripen*. Nässjö: Air Historic Research 2003, s. 71.

2 A.a., s. 73.

framför allt om flygplansfrågan, i vilken han sa sig vara mycket osäker och tveksam. Han skulle följande morgon besöka Saab. När jag tog upp betydelsen utav att man för det första fick ett flygplanbeslut 1982 och för det andra betydelsen av att vi både för svenskt försvar och svensk industri kunde få en svensk lösning på problemet, så sa han att han ju diskuterat frågan med en del utav sina försvarsexperter och också med Nils Sköld [då arméchef].

Han lutade åt sa han att man måste ta stor hänsyn till att man skulle göra en armétung försvarsorganisation. För min del framhöll jag att jag på intet sätt delade denna uppfattning och jag utvecklade närmare orsakerna till ett balanserat försvar. Vi hann naturligtvis inte med så mycket i de här frågorna, men det var inte särskilt uppmuntrande att höra hans attityd.¹

Bengt Gustafsson, ÖB 1986–1994, hade ambitioner att reformera försvarsmakten men tvingades inse att detta inte var möjligt efter Lennart Ljungs agerande under dennes åtta år vid makten. Gustafsson tvingades tillgripa en traditionell ÖB-åtgärd: begäran om högre försvarsanslag.

Owe Wiktorin, ÖB 1994–2000, argumenterade inför 1996 års försvarsbeslut – skickligt och listigt – för ett positivt riksdagsbeslut om JAS delserie 3. När riksdagen hade fattat det av Wiktorin önskade beslutet, kastade denne 1998 masken och sat-

1 *Överbefälhavare Lennart Ljungs tjänstedagböcker 1978–1983*, utgivna genom Evabritta Wallberg. Stockholm: Samfundet för utgivande av handskrifter rörande Skandinaviens historia 2010, s. 139 (12/5 1981). – Lennart Ljung var en mycket intelligent officer. Det är mycket sannolikt att han insåg att han gynnade det militärindustriella komplexet. Den enda rimliga förklaring till detta som jag har är att han verkligen trodde på det ”balanserade försvar” som han föreslog i ÖB Opo 1978. Med balanserat försvar menade troligen Ljung att försvarsgrenarna och försvarsindustrin i huvudsak var nöjda med ÖB:s försvarslösning. ÖB Opo 1978 är den order som ÖB gav ut 1978-10-02 och som angav i vilken avsikt framtida operationer skulle genomföras och vilka uppgifter militärbefälhavarna skulle lösa i olika lägen.

te sin tidigare dolda plan (skisserad redan 1994) i verket: ”Lägg ned territorialförsvaret, minska arméstridskrafterna, satsa på flygvapnet och JAS och låt högkvarteret sköta detta utan inblandning från politikerna.”¹

Johan Hederstedt, ÖB 2000–2003, och Håkan Syrén, ÖB 2003–2009, har i sina gärningar prioriterat internationella insatser framför nationellt försvar.

Sverker Göranson, ÖB 2009–2015, har behandlats inledningsvis.

En sammanfattande bedömning kan se ut så här:

Den svenske överbefälhavaren borde – om försvarsbesluten skall bli rationella – ha en erkänd uppgift att i sina råd till regeringen hävda de faktorer som medverkar till att begreppet nationellt försvar tolkas på strategiska och operativa grunder samt att särintressen icke får dominera försvarsbesluten. Någon sådan uppgift har våra överbefälhavare – med undantag av Helge Jung – vare sig fått eller begärt att få.

Tre av de tio aktuella överbefälhavarna har haft ovan angivna ambitioner: Jung, Synnergren och Gustafsson. Alla tre har misslyckats, men av olika orsaker: Jung trots att han hade gjort ambitiösa strategiska bedömningar, Synnergren och Gustafsson för att de inte gjort några sådana och för att de underskattat motståndet mot reformer.

Fyra av de tio aktuella överbefälhavarna har mer eller mindre ställt sig utanför frågeställningen: Rapp, Hederstedt, Syrén och Göranson. Deras ställningstaganden har mer grundats på trender och slogans än på analys.

Tre av de tio aktuella överbefälhavarna har agerat som talesmän för det militärindustriella komplexet och därmed som – dessvärre framgångsrika – motståndare till det nationella försvar som Sverige behöver mot bakgrund av förefintliga försvarskrav och försvarsresurser: Swedlund, Ljung och Wiktorin. Deras skadeverkningar har stigit med åren, värst under Wiktorin.

1 *Jämtlands fältjägarregemente*. 4. Helsingborg 2006, s. 28. Redaktör: Ingvar Gustafsson.

Avslutning

Denna uppsats kastar ljus över den svenska försvarsfrågans förfall, i olika avseenden.

Säkerhetspolitiken, grunden för försvarspolitik, domineras av ett önsketänkande om att en anslutning till Nato skulle vara positiv ur försvarssynpunkt. Sannolikheten är stor för att en sådan åtgärd skulle öka spänningen i Östersjö- och Nordkalottenområdena. Det innebär ökade krav på Sveriges försvarsförmåga.

Paradoxalt nog låter statsmakterna denna förmåga förfalla, från en redan låg nivå. Fokus ligger på vapensystem som är ineffektiva i den rådande strategiska miljön. Enligt min mening är grundorsaken till förfallet att den politiska och militära försvarsledningen aldrig – vare sig under det kalla kriget eller efter detta – ställt sig frågorna: 1. Vilket försvar behöver Sverige? 2. Vilket försvar kan Sverige vidmakthålla, personellt och ekonomiskt?

Det militärindustriella komplexet har, i avsaknad av en strategisk analys av vilken försvarsförmåga och vilka försvarsresurser vi förfogar över, kunnat ta ett hårdnande grepp om försvarsfrågan.

Förfallet i den svenska försvarsfrågan kan, enligt min mening, icke hejdas med mindre än

att smyganslutningen till Nato stoppas,

att försvarsbeslutet år 2009 ersätts av ett beslut syftande till ett nationellt territoriellt försvar, med återtagen värnpliktsutbildning och -tjänstgöring

samt att det militärindustriella komplexet får ett drastiskt minskat inflytande.

Överbefälhavarna bör få en roll som aktiva rådgivare i militära sakfrågor – givetvis under hård politisk kontroll.

Att värna territoriet i ord och handling

Av Lars-Gunnar Liljestrand

Regeringsförklaringen den 3 oktober 2014 med formuleringarna om att den svenska militära alliansfriheten ”tjänar alltjämt vårt land väl” och att Sverige inte skall söka medlemskap i Nato var en viktig markering av den nya regeringen. Likaså skrivningen att Sverige skall aktivt verka för fredliga lösningar på konflikter, samarbete mellan stater och ett stärkande av Förenta Nationerna.

Allianfriheten kräver för att vara trovärdig ett försvar som skall kunna hävda territoriet både vid kränkningar och vid begränsade militära attacker. (Ingen begär dock att Sverige ensamt skall klara en stormaktsinvasion.) Det är därför positivt att alla politiska partier på olika sätt har gett uttryck för viljan att stärka försvaret, och detta stöds också av en bred folkmajoritet.

Grund för rätten att i fred insätta vapenmakt återfinns i regeringsformens 9 §, i vilken stadgas:

Regeringen får bemyndiga försvarsmakten att använda våld i enlighet med internationell rätt och sedvänja för att hindra kränkning av rikets territorium i fred eller under krig mellan främmande stater.

Erfarenheterna från andra världskriget och blixtkrigen mot Danmark och Norge visade behovet av ökad beredskap. Regeringen lät år 1942 överbefälhavaren utfärda en order till hela försvaret om att förbandscheferna i händelse av angrepp på eget initiativ skulle sätta in stridskrafterna på lämpligt sätt – ”även om order

uppifrån utebliva”. Med denna ÖB-order skulle landets medborgare vara förvissade om att vi skulle försvara oss med vapen, så fort vi angrips och till dess hoten avvärjts.

Någon parallell till 1942 års ÖB-order finns inte idag, och det bör man nog inte heller förvänta sig. Då var försvaret till stora delar mobiliserat och utgångsgrupperat. Vad som finns idag är regeringens förordning om Försvarsmaktens ingripanden vid kränkningar av Sveriges territorium under krig och neutralitet med mera (IKFN) och anslutande föreskrifter från ÖB. I regelverket anges hur försvaret skall möta gränskränkningar till sjöss, i luften och på marken under fred och under neutralitet vid krig mellan andra stater. Om inkräktaren begår våldshandlingar eller på annat sätt visar fientlig avsikt, skall försvarsmakten tillgripa vapenmakt utan föregående varning.

Här finns alltså en automatik inbyggd för hur försvaret skall agera, men det är ofrånkomligt att det är den politiska ledningen som har att från fall till fall bestämma om mer omfattande försvarsåtgärder.

Med IKFN och dess inbyggda automatik uppnås flera viktiga syften. Försvaret kan agera snabbt vid kränkningar, svenska folket skall se att den politiska viljan finns att försvara landets gränser och utländska makter skall få klart för sig att Sverige kommer att sätta in militära medel vid kränkningar.

Den första IKFN utfärdades 1951 och har sedan dess reviderats flera gånger med hänsyn till hur det säkerhetspolitiska läget förändrats i vår omvärld och hur hoten mot Sverige bedömts. Förordningen har två delar: en gällande allmänt fredstillstånd, en gällande neutralitet i krig. Här skall bara den del som rör fredstillstånd behandlas och särskilt bestämmelserna rörande ubåtar och flyg.

Regeringens primära syfte med IKFN 1951 var att ge anvisningar för militära chefers agerande i händelse av ett överraskande angrepp. I takt med att kränkningar av sjöterritoriet och luftrummet oftare började förekomma under det kalla kriget, på 1960-, 70- och 80-talen, lades tonvikten vid hur så kallade incidenter i fred skall bemötas.

Förändringarna i IKFN har främst gällt hur kränkningar av främmande ubåtar skall hanteras. Bakgrunden var naturligtvis de återkommande ubåtsjakterna från början av 1980-talet som startade med den så kallade Utö-incidenten 1980, då en främmande ubåt upptäcktes i undervattensläge på svenskt vatten och vägrade låta sig skrämmas bort när marinen sköt varningseld. I oktober 1981 gick den ryska ubåten U 137 på grund i inloppet till Gåsefjärden 15 kilometer sydöst om Karlskrona. Därefter skedde flera ubåtskränkningar på svenskt inre vatten, med den i Hårsfjärden 1982 som den mest uppmärksammade.

Under jakten i Hårsfjärden var försvarets uppgift, enligt dåvarande IKFN, att avvisa främmande ubåt som påträffades i undervattensläge inom svenskt territorium. För att uppnå detta fick vapenmakt tillgripas om det var nödvändigt. ÖB hade rätt att i särskilda fall besluta om insats utan föregående varning. Av ÖB:s tillämpningsföreskrifter framgick att om ubåten blev kvar i undervattensläge trots varning skulle verkanseld sättas in i syfte att tvinga ubåten in i övervattensläge. I Hårsfjärden-jakten användes sjunkbomber och utlösning av fasta minor, de senare dock med fördröjd verkan. Automatisk avfiring av indikerande minor tilläts inte. Regeringen har rätt att slutligen avgöra vilka insatser försvaret skall göra, men det kvarstående intrycket blev att Sverige inte satte hårt mot hårt.

Vid de följande årens ubåtsjakter anpassades vapeninsatserna till syftet att tvinga upp ubåten (inte att sänka den). Istället för mattor av sjunkbomber sattes ett fåtal sjunkbomber in (ett undantag var Hävrings-jakten 1988, då 32 sjunkbomber sattes in). Istället för målsökande torpeder utvecklades ett nytt vapen, ELMA-granaten. Tanken var att den skulle fästa vid ubåten och skjuta ett litet hål i skrovet vilket skulle tvinga upp ubåten. Veterligen har ingen effekt kunnat påvisas av ELMA-granaterna vid ubåtsjakt.

Erfarenheterna av jakterna visade att det var i det närmaste omöjligt att med vapenmakt tvinga upp en ubåt. Efter andra världskriget finns heller inga rapporter om att någon stat lyckats med det.

Är direktivet att tvinga upp ubåten begår försvarsmakten ett fel om den sänker den, och med de restriktioner som gäller blir risken för den kränkande förhållandevis måttlig. Trots insikten om det hart när omöjliga i uppgiften kom efterföljande IKFN-utgåvor att innehålla ordern om att tvinga upp en främmande ubåt, och sådan är situationen än idag. (I nuvarande IKFN, av år 1988, står visserligen att verkanseld kan sättas in även om ubåten riskerar att sänkas, men avgörande är att uppgiften för marinen fortfarande är att tvinga upp ubåten.)

Det här ledde under hela 1980-talet till en märklig semantik. Kränkningarna satte press på regering och ÖB att göra något och allmänheten krävde stopp på intrången. Ansvariga politiker uttalade sig om ”hårda tag”, ”ubåt skall sänkas”, ”blod kan komma att flyta”, ”hårdare bestämmelser finns inte” med mera. Politikerna visste vad som gällde. Ulf Adelson har i sin memoarbok berättat om hur partierna jämkade ihop sig om IKFN i utrikesnämnden 1982. De borgerliga ville ha en skrivning om sänkning, men socialdemokraterna var emot, och i ”den nationella enhetens namn” beslöts att inte skärpa ordern. Adelson citerade Carl Bildt: ”Har inte militären order att sänka så gör den inte det.”¹

Norge, som under lång tid på 1970- och 80-talet varit utsatt för ubåtskränkningar av betydande omfattning, hade samma mål som svenska försvaret att tvinga upp den kränkande. Rolf Andersson har granskat användandet av IKFN under de svenska u-båtsjakterna på 80-talet och även redogjort för den norska debatten. Slutsatserna från norska försvarsdepartementet var: ”Eftersom målet å angripe en ubåt som krenker norskt territorium i utgångspunktet ikke er å senke den, men tvinge den opp, blir valget av maktmidler, som skall anvendes, en balansegang for å unngå det førstnevnte og oppnå det sistnevnte.” Och vidare: ”Det vanskeligste er å bringe en fremmend ubåt opp till overflaten. Ingen andre land har heller klart det. Grunnen er enkel. Hvis ikke ubåten skal senkes, må det legges sterke restri-

1 Ulf Adelson, *Partiledare. Dagbok 1981–1986*. Stockholm: Gedins förlag 1987, s. 67, s. 97.

sjoner på användelse av vapen. Videre må man anta at ubåtsjefen har klare order om ikke overgi sin ubåt.” Det var klarspråk från norska myndigheter som markant skilde sig från de luddiga uttalanden svenska politiker gjort om vapeninsatser.¹

Bristen på överensstämmelse mellan ord och handling var skadlig på flera sätt. Försvarsmakten gavs en uppgift som var så gott som omöjlig att lösa, vilket rimligen måste ha påverkat moralen inom marinen. Främmande makter var förstas helt på det klara med att IKFN inte betydde att alla till buds stående medel sattes in, vilket knappast ökade respekten för Sveriges beslutsamhet att värna territoriet. Slutligen vilseleddes svenska folket som bibringades uppfattningen om att allt gjordes mot kränkande ubåtar.

Flera personer med insikt i försvars- och säkerhetspolitiska frågor förordade en klarare linje. ÖB:s folkrättssakkunnige professor Bo Johnsson-Teutenberg var kritisk: ”Efter snart 10 års fortsatta kränkningar ville jag ha en klar sänkingsorder som innebar rätt att sänka en ubåt på inre vatten.”²

Ambassadör Sven Hirdman, som på regeringens uppdrag utformat IKFN (1982), menade att regelverket borde skärpas ytterligare så att en reell avskräckningssituation skapades. Detta skulle ske genom att försvaret fick en stående order om att utan varningsseld sänka alla ubåtar som påträffas i undervattensläge på svenskt inre vatten. Viktigt var att en sådan order inte skulle vara hemlig: tvärtom skulle regeringen informera vederbörande stater om att en sådan order gällde från och med ett visst datum och regeringen skulle samtidigt klargöra att den utgick från att andra stater inte hade för avsikt att kränka svenskt territorium.³

Efter flera års lugn kom ubåtskränkningar åter på tidningarnas första sidor. ÖB och regeringen bekräftade den 14 november 2014 att en kränkning hade skett på svenskt inre vatten i Stock-

1 *Med alla till buds stående medel*. Stockholm: Prisma 1987, s. 92.

2 *Ny Teknik* 35:1988

3 ”Sverige och ubåtskränkningarna”, i *Insikt och beslut. Studier tillägnade Leif Leifland*. Stockholm: Militärhistoriska förlaget 1991.

holms skärgård. Statsminister Stefan Löfvén förklarade att man nu skall stärka försvaret för att kunna ”upptäcka och identifiera” främmande ubåtar. Men detta är inte försvarets primära uppgift vid kränkningar. IKFN är tydlig. En främmande ubåt som påträffas på inre vatten i undervattensläge skall ”hindras från fortsatt verksamhet där”, och för att uppnå detta får ”vapenmakt tillgripas utan föregående varning”. Syftet är, som tidigare angetts, att tvinga upp ubåten. Hur svårt det än är så är det likväls försvarets uppgift. På frågor från journalister svarade försvaret att man inte hade begärt att få sätta in verkanseld. I riksdagen var det bara Folkpartiets Allan Widman som ställde frågan, varför försvaret kallade ubåtsjakten för ”en underrättelseoperation” och om inte IKFN gällde. Försvarsminister Peter Hultqvist svarade undvikande i riksdagen (den 17 december 2014). Det blev alltså förespråkaren för Nato-medlemskap, Allan Widman, som ställde den relevanta frågan medan de som skulle värna alliansfriheten teg.

Regeringen och ÖB hävdade att försvaret främst skulle skaffa sig underrättelser om kränkningen snarare än att följa IKFN strikt. Det är en uppfattning som försvarsledningen också hade under senare delen av 80-talet då antalet rapporterade kränkningar var som störst. Det uppmärksammades i ubåtsutredningen som leddes av ambassadör Rolf Ekéus. Utredningen granskade ÖB:s interna rapport från 1987 om hur försvaret hanterat kränkningarna. Istället för att strikt följa IKFN hade marinen koncentrerat sig på att skaffa underrättelser om och analysera kränkningarna medan dessa pågick. Utredningen kommenterade detta:

Särskilt anmärkningsvärt är att några av kränkningarna som indikerats inte föranledde insatser enligt IKFN utan att ubåtsjaktens prognosticeringsbehov istället gavs förtur. Enligt ÖB-rapporten 1987 kunde som ovan redovisats en insats enligt IKFN ibland motverka syftet med en underrättelseinlämt insats. Det framstår för utredaren som svåracceptabelt att de operativt ansvariga ansåg sig ha frihet att åsidosätta sin skyldighet att av-

visa en kränkande ubåt i syfte att på lång sikt verka avhållande. För det första framgår det av rapporteringen att ett sådant långsiktigt avhållande tog lång tid att realisera och för det andra fanns det i IKFN inget utrymme för ett sådant systematiskt åsidosättande av reglerna för direkta åtgärder mot intrång och främmande undervattensfarkoster.¹

Det är uppenbart att detta åsidosättande av IKFN praktiseras inom försvarets högsta ledning alltjämt, och detta kom till tydligt uttryck under ”underrättelseoperationen” i november 2014 – då även med regeringens stöd.

Under varje ubåtsjakt spekuleras i media, bland politiker och allmänhet om den kränkandes nationalitet. Frågan tycks överordnad de insatser försvaret gör. Är då inte nationaliteten det viktigaste? Nej, nationaliteten är viktig men inte avgörande. Kränker en stormakt och kommer undan med det, är risken att den konkurrerande stormakten också försöker. Ingen vill ge fritt fram för den andre, och därmed riskerar Sveriges territorium att bli en tummelplats för stormakterna. Den svenska inställningen borde vara att säga så lite som möjligt om den kränkandes nationalitet till dess bevis föreligger. Även spekulationer om motiv bör tonas ned. Kan försvaret ta hand om en kränkande ubåt, bör man till dess motsatsen visas hålla öppet för att det var en felnavigering, eget oklokt beslut av ubåtens kapten eller något annat. Diplomatiska protester till en främmande makt, då marinen inte lyckas avvärja kränkningen och man inte har vattentäta bevis för att bestämma nationaliteten, uppvisar bara en småstats oförmåga och brist på politisk vilja att hävda territoriet.

Hantering av den sovjetiska ubåten U 137 uttryckte inte någon entydigt klar politik. Statsminister Thorbjörn Fälldin lovordades med rätta för sin tydliga order till försvaret då ryska örlogsfartyg samlades utanför Sveriges territorialhav: ”Håll gränsen!” Men på andra sätt visade regeringen vacklan och undfallenhet för den främmande makten. Diskussionen kom främst att handla om två saker: frågan om eventuell felnavigering och frågan

1 *Perspektiv på ubåtsfrågan*. SOU 2001:85, s. 206.

om den ryska besättningens hade immunitet. Båda frågorna var av underordnad betydelse och kunde endast vilseleda medborgarna. Felnavigering ger ingen rätt enligt IKFN att befinna sig på svenskt territorium. Besättningens immunitet är inte heller avgörande. Här gällde det relationen mellan två stater: Sverige vars territorium kränktes och Sovjetunionen på vars uppdrag ubåten trängde in på svenskt skyddsområde. Sverige hade rätt att undersöka ubåten för att ta reda på avsikten med intrånget, fartygets beväpning med mera. Istället för att värna Sveriges suveränitet valde regeringen att sätta sig ned med representanter för Sovjetunionen och förhandla om tillstånd att göra undersökningar och förhöra besättningsmän. ÖB gavs aldrig rätten att vid behov använda våld. Justitieminister Carl-Axel Petri bekräftade i efterhand att regeringen ”gick på förhandlingslinjen med Sovjet. [...] Det fanns under ubåtdagarna aldrig allvarliga överväganden hos regeringen att utnyttja repressalierätten”.¹ Folkrätten innehåller regler om att stater skall respektera statsfartygs immunitet. Att denna princip ej hindrar en stat från att upprätthålla sin suveränitet står dock klart. Genom att inleda förhandlingar med Sovjetunionen om rätt att beträda ubåten och göra erforderliga undersökningar hade regeringen låtit den senare och mest betydelsefulla principen ge vika. Det här var uppenbarligen ett beslut som regeringen tog med öppna ögon. Utredaren Rolf Ekéus konstaterar:

Genom att inte insistera på att genomsöka ubåten, och genom att tillåta fartyget lämna på sätt som skedde med komplett besättning, visade Sverige delvis respekt för ubåtens legitimitet som statsfartyg ute i legalt ärende. Därmed undvek Sverige att spetsa till situationen ytterligare med risk för mer negativa konsekvenser för de svensk-sovjetiska relationerna än som verkligen blev fallet.²

Det är alltid regeringen som i sista hand måste göra avvägningen

1 Cit. i *Tidskrift för Folkets Rättigheter* 3-4:1981, s. 3

2 SOU 2001:85, s. 93

mellan den principiella rätten och vad som är politiskt lämpligt gentemot en stormakt. Kvar står dock att Sverige i ett kritiskt läge tummade på sin rätt.

Sverige har utsatts för upprepade kränkningar av luftrummet under de senaste åren. Intrången kommer både från Ryssland och från Nato. IKFN säger att kränkande flyg skall avvisas. Debatten har rört om Sverige har tillräcklig incidentberedskap att sätta in JAS-plan för att klara uppgiften. Bristen på flygplan i beredskap måste naturligtvis rättas till, men viktigare är den politiska beslutsamheten att hävda alliansfriheten. Ena stormaktens kränkningar får aldrig tillåtas medan den konkurrerande maktens kränkningar bemöts. Den 18 juni 2014 kränkte ett amerikanskt spaningsplan svenskt territorium över Gotland. Planet var på uppdrag i Östersjön och möttes av ryska jaktplan som gick upp från Kaliningrad. För att komma undan vek det amerikanska planet av in på svenskt luftrum. Enligt uppgifter i medier skall Sverige ha sagt nej till en begäran om att passera svenskt territorium, men det svenska utrikesdepartementet har vägrat att kommentera händelsen. Uppenbarligen ansåg amerikanerna att de borde kunna gå in på svenskt luftrum för att komma undan. Det visar i så fall på en oroande utveckling där svenska regeringar inte har velat eller förmått att föra en politik grundad på alliansfrihet, med påföljd att USA kan ha fått uppfattningen att svenskt territorium får användas som skydd för eget flyg.

Ubåtskränkningar långt in på svenskt inre vatten är inte några "vanliga" kränkningar såsom otillåten passage i territorialvattnet eller kortare överflygningar av svenskt luftrum. Ubåtskränkningar på inre vatten måste ses som en fientlig militär handling och mötas med yttersta beslutsamhet. Ingen svensk regering borde sväva på målet när det gäller insatserna, vilket man har gjort sedan början av 1980-talet.

Tvekan från ansvariga politiker att använda alla till buds stående medel kan ha flera orsaker.

Först och främst får man betänka att IKFN:s huvudsyfte ursprungligen var att få kränkningarna att upphöra. Att oskadliggöra en främmande ubåt var inte ett mål. När sedan kränk-

ningarna blev allvarligare och fortsatte på inre vatten skiftade målsättningen till att tvinga upp ubåten för att nationalitetsbestämma den. Som framgick av hanteringen av U 137 var regeringen ytterst obenägen att använda våld mot en stormakt, trots att den hade rätten på sin sida. Hos vissa militärer fanns en tvekan om att riskera svenska soldaters liv vid en verklig insats mot kränkande. Vid samtal med marinofficerare som den här författaren gjorde på Berga örlogsbas i slutet 1980-talet framfördes det som argument mot att använda svenska ubåtar mot kränkande.

Alla dessa skäl kan, ryckta ur sitt sammanhang, uppfattas som rimliga. En regering har alltid rätten att sist och slutligen avgöra hur territoriet skall skyddas. Felet ligger i att regeringar under 1980-talet meddelade svenska folket och omvärlden att den satte hårt mot hårt. Därmed riskerades trovärdigheten utåt beträffande den svenska hållningen medan de egna medborgarna vilseleddes.

Hur skall den svenska linjen mot kränkningar se ut?

- Först och främst måste IKFN gälla fullt ut. Det duger inte att ÖB väljer att sätta den åt sidan. IKFN är det tydligaste uttrycket för Sveriges vilja att försvara territoriet. Här får det inte råda några oklarheter.
- IKFN måste skärpas så att regeringen ger försvaret order om att sänka främmande ubåt som påträffas i undervattensläge på svenskt inre vatten.
- En skärpning av IKFN enligt ovan skall, som Sven Hirdman har föreslagit, kompletteras med information till andra makter och vår egen befolkning om att från ett visst datum sänker vi respektive skjuter vi ned alla militära farkoster som kommer in på svenskt inre territorium och uppmanar dem därför att hålla säkerhetsavstånd samt utgår från att några sådana grova kränkningar inte kommer att inträffa.
- Ubåtsjaktkapaciteten måste stärkas. Skall Sverige då

satsa enorma summor på u-båtsjakt? Nej, det vore en felprioritering. Kapaciteten måste höjas men inte till vilket pris som helst. Övriga delar av försvaret måste också rustas upp. För det alliansfria Sverige är det primärt att det finns en politisk vilja att använda alla till buds stående medel att hävda territoriet. Som alliansfri stat har vi inte skyldigheten att i varje läge hindra varje kränkning, men vi har en skyldighet att då kränkningar upptäcks använda de medel vi har. Med en stående order om sänkning kan vapen som målstyrda torpeder, mattor av sjunkbomber, minor som avfyras automatiskt och ytterst även egna ubåtar sättas in.

- Sverige skall hävda sin suveränitet och har rätt att beslagta och inspektera fartyg som utan tillstånd tar sig in på svenskt inre vatten.
- IKFN måste strikt tillämpas även för kränkningar av vårt luftrum och utan hänsyn till den kränkandes nationalitet.

Oönskade bindningar och onödiga risker

Av Rolf Andersson

Regeringen beslutade den 28 augusti 2014 att Sverige, liksom Finland, skulle ingå ett samförståndsavtal med Nato om världsstödd. Avtalet villkorades från svensk sida. Försvarsdepartementet har sett över vilka lagändringar som aktualiseras och föreslår i en promemoria (Ds 2015:39) att riksdagen ska godkänna avtalet och besluta om ett antal smärre anpassningar av svensk lagstiftning. Promemorian har varit ute på remiss. Tanken är att regeringen ska lägga fram en proposition så att riksdagen kan ta ställning under våren 2016 och att avtalet sedan kan träda i kraft den 1 juli 2016.

Samförståndsavtalet aktualiserar flera för Sveriges säkerhet känsliga frågor. En aspekt är vilken inverkan det kan få på trovärdigheten i vår militära alliansfrihet och säkerhetspolitik i övrigt. Kommer det att öka misstänksamheten i Ryssland och leda till ökade spänningar i vårt närområde? En annan aspekt är hur det kommer att påverka försvarsviljan, försvarsförmågan och försvarets strategiska inriktning.

Samförståndsavtalet har ifrågasatts av olika skäl. Avtalets fördelar framhålls av ledande politiker. Argumentationen har dock ofta kännetecknats av allmänna formuleringar. Görs det i försvarsdepartementets promemoria en klagörande analys av de bärande tankarna bakom avtalet?

Samarbetet med Nato

Sverige samarbetar sedan drygt två decennier med Nato genom Partnerskap för fred (PFF). Samarbetet har omfattat av Nato ledda krigsinsatser. Det har blivit mer och mer avancerat och omfattar även övningar som går ut på att med Nato-förband öva insatser med armé-, flyg- och marinstridskrafter. Under hösten 2014 utsågs Sverige till kvalificerad partner i PFF. Sverige har anmält förband att ingå i Natos snabbinsatsstyrka (NRF), men faktiskt deltagande i sådana insatser kräver inbjudan från Nato och svenskt beslut om att delta. Nato har, såvitt man kan förstå, börjat prioritera övningar med inslag av kollektiva försvarsåtaganden enligt artikel 5 i Atlantfördraget. Eftersom Sverige ses som en kvalificerad partner och har anmält förband till NRF, är det möjligt att Sverige kan komma att få erbjudanden om att delta.

Det har rått betydande partipolitisk enighet om samarbetet med Nato. I Försvarsberedningens rapport 2014 framhålls att Sverige ska ha möjlighet att delta i Natos mest avancerade och komplexa övningar. En gräns anges i Försvarsberedningens rapport 2013, nämligen att samarbetet inte får innebära ömsesidiga försvarsförpliktelser. Samarbetet framhålls som centralt av regeringen, även om den på senare tid allt tydligare börjat betona betydelsen av bilaterala samarbeten, särskilt med Finland och USA.

Att Sverige är militärt alliansfritt tas inte upp i försvarsdepartementets promemoria. Det perspektivet analyseras inte. Ett samförståndsavtal är förenat med risker när det gäller trovärdigheten i Sveriges militära alliansfrihet. Det gläntar på dörren för olika eventuella framtida optioner, men det innebär inte en militär allians med Nato. Om avtalet antas av riksdagen, vilket är sannolikt, ändras inte Sveriges militära alliansfrihet. Tillämpningen av avtalet blir utslagsgivande. Hur det kommer att tillämpas vet vi inte. Men redan det förhållandet att Sverige ingår ett avtal av detta slag med Nato bidrar sannolikt till att spänningarna i Östersjöområdet riskerar att öka.

Interoperabilitet med Nato

De strukturer som gäller inom Nato tillämpas även i samarbetet med ett land som Sverige. Natos standarder och rutiner tillämpas på militära insatser och övningar som Sverige deltar i.

Många övningar motiveras med att syftet är att öva interoperabilitet (samverkansförmåga) med Nato, ”vilket erfarenhetsmässigt är en önskvärd förmåga i en internationell militär insats av det s.k. robusta slaget, t.ex. den i Afghanistan”.¹ Luftförsvaret konstaterade nyligen att under ”Libyen-insatsen visade flygvapnet att de i insats är fullt ut interoperala med Nato” och att ”[s]vensk interoperabilitet vilar på metoder och teknik som i dag definieras av Nato och USA”.² Forsvarsberedningen bekräftade 2014 att försvarsmaktens utveckling mot interoperabilitet ska ske i enlighet med Natos standardiseringsnorm.³

Den militära samverkansförmåga som förutsätts i samförståndsavtalet, och som ingår i det redan etablerade samarbetet med Nato, kan tendera att slå igenom i det svenska militära försvaret och leda till att det underordnas stormakters militära hållningar och strategier. Risken är att den nödvändiga satsningen på ett eget starkt fredsbevarande försvar, styrt av landets egna värderingar, inte ges prioritet. Istället för att koncentrera sig på att återställa den egna försvarsförmåga och att lägga om försvarets inriktning blir ett avtal som samförståndsavtalet lätt en signal om att det skulle finnas genvägar att ta.

Samförståndsavtalet kan sägas innebära en fortsättning av den utveckling som steg för steg pågått under en lång period.

När är samförståndsavtalet tillämpligt?

Det skall understrykas att samförståndsavtalet inte innebär att Nato ges rätt att operera på svenskt territorium eller att Sveri-

1 SOU 2015:1, s. 15.

2 SOU 2014:88, s. 140, s. 282.

3 Ds 2014:20, s. 98.

ge ska understödja Nato. Det framgår av punkt 3.5 i avtalet att bestämmelserna endast är tillämpliga i den mån som parterna kommer överens om det ("enligt gemensamt beslut").

Detta är av central betydelse. Samförståndsavtalet innebär ingen militär allians med Nato. För att Nato ska få göra något på svenskt territorium krävs ett svenskt beslut. Sverige har veto-rätt. Det innebär att det kan bli politisk strid om varje framtida svenskt beslut om tillämpning av avtalet som går i fel riktning. Att samförståndsavtalet har denna innebörd bekräftas även i promemorian:

Avtalet blir emellertid tillämpligt endast i de fall Nato genomför verksamhet i Sverige på inbjudan av Sverige som värdnation. Det krävs således först ett nationellt beslut om att ta emot Nato i något avseende. (s. 26; se även s. 30, s. 44 och s. 53)

Avtalet innebär givetvis inte heller att Nato är bundet, såvida parterna inte kommer överens. Det bör även noteras att avtalet är uppsägningsbart. Både Sverige och Nato kan säga upp avtalet med sex månaders uppsägningstid.

Vad för slags avtal är samförståndsavtalet och vilken inriktning har det?

Samförståndsavtalet är ett övergripande ramavtal som är mycket omfattande. Så som påpekas i promemorian tar avtalet höjd för skiftande situationer:

Avtalet innehåller grundläggande principer och procedurer för värdlandsstöd och kan användas över hela skalan av situationer från fred (t.ex. i samband med övningar) och kriser till krig. (s. 30)

Tanken är att parterna under hand ska komma överens om vilka konkreta aktiviteter som ska genomföras inom avtalets ramar.

Om och när parterna väl kommer överens om en viss aktivitet ska konkreta planer för genomförandet upprättas.

Samförståndsavtalet öppnar alltså för både övningar och krigsfall. Inom avtalets ramar ryms användning av militära anläggningar och styrkor under Natos befäl på svenskt territorium, transiteringar av sådana styrkor och flygningar genom svenskt luftrum. Särskilda restriktioner anges inte i förväg när det gäller vapen användning, men detta kan ju preciseras som ett förbehåll i ett svenskt nationellt beslut.

Under rubriken ”Ändamål” anges syftet vara att lägga fast principer för att etablera operativa baser och för att tillhandahålla civilt och militärt stöd till Nato-styrkor i Sverige eller understödda från Sverige. Avtalet är avsett att tjäna som bas för planeringen.

Enligt avtalet kommer Sverige att med full kapacitet tillhandahålla stöd till de styrkor som sätts in för Natos militära verksamhet. Avtalet är dock som redan nämnts bara tillämpligt i den mån parterna kommer överens om detta (artikel 3.5). Nato lovar inte att gripa in för att försvara Sverige, och Sverige har ingen skyldighet att ge Nato civilt eller militärt stöd.

Krigsfall är ett exempel på en situation som förutsätts kunna aktualisera att Sverige och Nato kommer överens om att militär trupp från Nato agerar på svenskt territorium och att Nato upprättar högkvarter här. Försvarsdepartementets promemoria diskuterar inte närmare vilka överväganden som ligger bakom samförståndsavtalet i dessa delar eller vilket stöd som skulle vara aktuellt. Det noteras i promemorian att ”det får anses som närmast uteslutet att sådana permanenta högkvarter skulle upprättas här” (s. 33). I vissa situationer kan sådana högkvarter emellertid bli möjliga: ”I händelse av att Nato ska verka på svenskt territorium vid kris eller väpnad konflikt i Sverige eller i vårt närområde kan omfattningen naturligtvis bli en annan.” (s. 34)

När chefen för Natos operationer i Europa, general Philip M. Breedlove, besökte Sverige den 5 augusti 2015 och diskuterade samförståndsavtalet, förklarade försvarsminister Peter Hultqvist: ”I kris eller krig skapar det en ökad handlingsfrihet för Sverige.”

Det finns egentligen inga särskilda spärrar i avtalet, utom den

grundläggande spärren att Sverige först måste ta ett eget nationellt beslut att begära visst stöd. Tillämpningen kommer att avgöras från fall till fall genom politiska beslut. Det kan noteras att det inte finns någon uttrycklig begränsning när det gäller det militära våld som skulle kunna bli aktuellt, till exempel en begränsning i form av en hänvisning till FN-stadgans bestämmelser om kollektivt självförsvar.

Samförståndsavtalet har inte kommit till i ett tomrum. Det anger en samarbetsinriktning med vida ramar och har ingåtts för att tillämpas. I vilken omfattning, och för vilka ändamål, är en öppen fråga.

Varför behövs ett samförståndsavtal med Nato? Analysen i försvarsdepartementets promemoria är i denna del tunn. Där återges på det hela taget de allmänna motiveringar som framfördes då avtalet undertecknades och som senare har upprepats i olika sammanhang, nämligen att det är en utgångspunkt för svensk säkerhetspolitik att Sverige bör kunna ge och ta emot militärt stöd och att hot mot vår säkerhet bäst avvärsjs i samverkan med andra.

Sverige gläntar genom avtalet på dörren och öppnar för en process, där man lätt, steg för steg och bakom lyckta dörrar, binder upp sig i en kedja av beslut, planer och åtgärder, som allvarligt rubbar vår handlingsfrihet och vårt manöverutrymme. Sverige behöver ha försvarssamarbeten med andra länder, men dessa samarbeten måste utformas så att de inte riskerar att skada den militära alliansfriheten eller säkerhetspolitiken i övrigt. Samförståndsavtalet riskerar att leda till ökade spänningarna i vårt närområde. Sådana risker är vi inte betjänta av. Det är till nackdel för Sveriges nationella säkerhet att ingå ett avtal som samförståndsavtalet i den mån det drar oss in i och bidrar till att utvidga ett område av skärpta spänningar.

En farlig utveckling!

Avtalet medför kanske, formellt sett, att Sverige enklare och snabbare kan bjuda in till och få till stånd aktiviteter från Natos

sida här i landet. Det kan gälla övningar, men det kan också gälla placering av militär trupp här och militära operationer på svenskt territorium eller med detta som bas. Avtalet är flexibelt. Det förutser att hela skalan av aktiviteter som indikeras i avtalet skulle kunna bli aktuell.

Men sådana aktiviteter kan Sverige i princip komma överens med Nato (eller för den delen USA) om även utan samförståndsavtalet. Avtalet innebär formellt sett inte mer än att det är förberett för den händelse att Sverige skulle begära hjälp och Nato skulle vara berett att lämna den.

Av samförståndsavtalet framgår att den hjälp som Sverige begär, och som Nato eventuellt går med på att lämna, i princip genomförs under Natos ledning och enligt organisationens standarder. Något annat är det ju svårt att föreställa sig, om nu ett land vill träffa ett avtal av denna karaktär med Nato. Sverige har visserligen avgörandet i sin hand, men har vi väl bjudit in så sker det nog väsentligen på Natos premisser. Det ligger också i avtalets natur att när det väl är undertecknat så kommer viss planering för anpassning till olika världlandssituationer att inledas.

Riskerna med avtalet är som redan nämnts betydande. En risk är att försvaret i ökad omfattning inriktas på samverkan med Nato och att detta sker på det nationella försvarets bekostnad. En sådan inriktning kommer ytterligare att försvaga försvarets förankring hos befolkningen och försvåra möjligheterna att återställa den allmänna värnplikten. Risken är också att avtalet bidrar till den felaktiga föreställningen att nu kan vi lita till hjälp utifrån, om allt skulle gå snett, istället för att själva återställa den egna försvarsförmågan och utveckla en långsiktig strategi för ett fredsbevarande försvar.

Svenska folket vill säkerligen att Sverige ska kunna ta emot militär hjälp för kollektivt självförsvar om landet mot all förmodan skulle komma att utsättas för ett angrepp. En möjlighet till sådan militär hjälp kan vara en faktor som skulle motverka ett angrepp. Men genom Nato-samarbetet och samförståndsavtalet börjar vi närma oss en gräns för vad den militära alliansfriheten tål som ökar risken för att vi blir indragna i stormakternas

konfrontationer. Sverige bör inte bidra till ökade spänningar i närområdet genom att skapa osäkerhet om den svenska hållningen. Vi bör efter bästa förmåga och med klokskap lita till egna krafter och egen försvarsförmåga, som vi har att återställa och satsa betydande resurser på. Sverige får inte bli ett tomrum, och vi ska inte gå in i överenskommelser som kan utsätta oss för större risker och leda till ökade spänningar runt omkring oss. Vi ska självständigt i varje läge bestämma om vår säkerhetspolitik. Den får inte styras av andra stater. Eftersom vi är en liten stat måste vår säkerhetspolitik även beakta hur samförståndsavtalet uppfattas av omvärlden. Det ligger inte i vårt intresse att det kalkyleras med att svenskt territorium kan komma att bli bas för Nato i kris eller krig, eller att Ryssland vidtar mått och steg för att föregripa en sådan situation. Detta är vi absolut inte betjänta av.

Försvarsminister Peter Hultqvist framhöll nyligen i en artikel (*DN Debatt* 3/9 2015):

Därför är vi från regeringens sida heller inte beredda att vidta åtgärder som i vår del av Europa bidrar till att ändra den säkerhetsordning som under lång tid byggts upp. Det ankommer heller inte på oss att indirekt sätta press på andra länder att ändra sin. Att skapa stabilitet är målet för vår politik och det tillåter inte tvära kast eller snabba uppbrott i säkerhetspolitiska doktriner. Den militära alliansfriheten är grundläggande i regeringens politik. Nato-medlemskap är således inte aktuellt.

Det vill ju till att Nato-samarbetet och samförståndsavtalet inte rubbar den hållningen! Är detta alls möjligt? Samförståndsavtalet är nog flexibelt, men det skapar bindningar, sänder ut signaler och riskerar att bli en faktor som i sig bidrar till ökade spänningar och utsätter Sverige för risker. Avtalet som sådant, och det oavsett hur det skulle komma att tillämpas, har inverkan på säkerhetssituationen och balansen i vår del av världen, men knappast till vår fördel.

Låsningar och lösningar i säkerhetspolitiken

Av Per Blomquist

Strax efter andra världskriget skaffade både Öst och Väst kärnvapen och världen fick militär "terrorbalans". Krig ansågs småningom omöjligt genom att stormakterna hade lagt sig till med förmågan att slå tillbaka mot den som slog till först. Denna så kallade andraslagsförmåga skulle förhindra krig. Stormakterna fortsatte emellertid att utveckla mindre kärnvapen. Kanske kunde dessa användas?

Till kärnvapenhotet kommer utvecklingen av vapenbärare. Vapenbärare finns av olika slag: på marken, till havs och i lufterummet. I *Luftförsvarsutredningen 2040* (SOU 2014:88), här kallad LFU 40, heter det: "Idag [2012] står USA för cirka 41 procent av världens samlade försvarsutgifter och gör omfattande satsningar på forskning och utveckling. Även om Ryssland (i dag cirka 4 procent) och Kina (i dag 6,5 procent) gör satsningar inom försvarsområdet är det troligt att USA:s militära dominans kommer att bestå under överskådlig tid." Stormakterna hotar, utvecklar – och ingen vet, utanför den inre cirkeln, vad som är "äkta".

Av övningsmönster och synliga militära maktmedel vet man att USA och Storbritannien dominerar världshaven och de fria vattenvägarna. Och av det faktum att USA från olika platser i lufterummet och i rymden kan nå varje möjligt konfliktområde inser man att de båda kontinental stormakterna Kina och Ryssland känner sig instängda med sina marin- och flygstriidskrafter. Kärnvapen kan finnas med i bilden!

Diplomater och många andra hävdar att krig mot Sverige är osannolikt. Det är lätt att hålla med om detta, inte minst mot bakgrund av kärnvapnens förintelseförmåga. Och USA, Kina och Ryssland undviker säkert krig sinsemellan. De vet nämligen att de inte kan besegra varandra med hänsyn till deras geografiska utbredning och den stora förstörelse de kan åstadkomma på respektive territorier. Militär sakkunskap kan inte, som den diplomatiska, hävda att något är sannolikt eller inte. I krigsplanläggning måste omvärldsfaktorer värderas och möjligheter graderas, ty de påverkar Sverige i hög grad eftersom Sverige har ett geografiskt betydelsefullt läge med närhet till USA/Nato, EU såväl som Ryssland.

Regeringens senaste försvarsberedning (Ds 2014:20) för vidlyftiga omvärldsresonemang men kommer inte med några slutsatser för svenskt vidkommande. Beredningen borde dock ha klarat ut Sveriges militärstrategiska läge mellan kärnvapenmakterna USA/Nato och Ryssland; Sverige som skydd för EU:s flank i norr – Polen och Tyskland och flanken till Kolahalvön och Arktis; Sverige som skydd åt Ryssland mot USA/Nato och EU mot bakgrund av att Ryssland har ett så påtagligt instängt läge i förhållande till oceanerna.

Det skydd som Sverige utgör för Ryssland kan uppnås billigt genom ett försvarat Sverige. Det krävs då en tillit till vår vilja och förmåga. Det huvudsakliga skälet för ett ryskt angrepp mot Sverige skulle då vara att Ryssland inte litar på vår neutralitet eller på vår förmåga att motstå USA/Nato. I så fall måste Ryssland förekomma USA/Nato.

Sveriges näst intill oförsvarade markterritorium, jämte förberedelser för ett världlandsavtal, är illavarslande framförallt på sikt. Medborgarna måste få möjlighet att ta ställning till och avvisa dessa äventyrligheter.

Låsningen består i att Ryssland sedan decennier *ensidigt* har betraktats som den som tänker angripa Sverige. De som lever kvar i den uppfattningen – såsom den gamla regeringen – bör svara på följande fråga: Varför ska Ryssland anfalla ett svenskt markterritorium som på 160 mils bredd ger Ryssland ett utom-

ordentligt skydd mot huvudantagonisten USA och även mot Nato? Tystnad brukar vara den absoluta lösningen i denna fråga.

Lösningen: Ta fram karta, klocka och klara ut vilka medel stormakterna har för att nå sina eftersträvansvärda mål – målområden!

Ryssland önskar nå områdena väster om Skandinavien kring Nordsjöområdet och Nordnorge där USA/Nato har och kan få sin styrka för att hindra Ryssland att komma ut till havsområdena. USA/Nato önskar nå områden öster om Finland och Baltikum där Ryssland har och kan få sin styrka för att komma ut ur sitt instängda läge.

De inledande och snabbaste medlen är luftfarkoster för eldkraftens styrkeuppbyggnad. Östs och Västs krafter möts över Sverige, väster om Sverige eller öster om Sverige, beroende på vilken part som slår till först och har överlägsenhet i styrka.

En militärstrategisk bedömning krävs i varje given situation. Vid båda parterers planeringsbord framgår av kartan att i västra Sverige kan Öst skära av Västs möjligheter att förstärka svenskt markterritorium. Både Öst och Väst kan i kamp om Skandinaviska halvön ha starka skäl att tidigt säkra områden i sydvästra, mellersta och nordvästra delarna av Sverige. Båda parter har operativa enheter för dylika insatser. De kan genomföras samtidigt med luftoperativ bekämpning.

Oavsett svenska åtgärder kommer både Öst och Väst i krig kärnvapenmakterna emellan att utnyttja svenskt luftrum, förmodligen på höga höjder som Sverige inte kan påverka.

Min erfarenhet bland fackföreträdare från tjänst i Västsverige var entydig: ”Vår strävan ska vara ett försvarat markterritorium över hela ytan. Detta försvar bör övertyga olika parter om att de inte kan utnyttja vårt markterritorium mot vår vilja och om nödvändigt mot vårt uthålliga försvar. Vårt försvar riktar sig mot norr, öster, söder och inte minst västerut – ett troligt tidigt konfliktområde. En stor armé är en nödvändighet. Aldrig tidigare har vårt folkförsvar med allmän värnplikt haft så stor betydelse som i dagens och morgondagens säkerhetspolitiska situation.”

På sjuttioalet såg vi att både Öst och Väst hade utvecklat ope-

rativa manövergrupper som med lufttransporter kunde sättas in i parternas strategiska målområden. Sverige behövde ett nytt sätt för försvarsstrid och överbefälhavaren borde ha utarbetat ett modernt militärstrategiskt bedömande. Så blev det inte.

Sverige har ett utomordentligt viktigt militärstrategiskt läge som flankområde till Europa men också till Norra ishavet. Detta gör att markterritoriet måste vara försvarat. Kringliggande parter, inte minst Ryssland, har ett starkt behov av det skydd som Sverige ger. Ett självständigt trovärdigt svenskt försvar av hela vår yta ger en krigsavhållande effekt för Sverige och Sveriges kringliggande parter. ”Solidaritet” är ett knepigt svenskt påhitt i säkerhetspolitiken. Den bästa solidaritet Sverige kan visa omgivningen är att försvara sitt eget markterritorium! När var och en försvarar sitt och litar på att omgivningen gör detsamma, då råder gott samarbete och en god solidaritet.

Inte utan skäl har jag betonat försvaret av markterritoriet. Även det viktiga sjöterritoriet och luftrummet på rimlig höjd kan försvaras därifrån. Den tekniska utvecklingen medger detta redan i dag. Låsningen har länge varit att kärnvapen inte kan användas i luftrummet och därigenom har ogenomförbara krigsfall lanserats, till exempel ett svenskt anfall mot Ryssland i Baltikum som förtrupp till Nato.

Nato förbehåller sig rätten att använda kärnvapen först. Och kärnvapen kan finnas över hela globen – i luftrummet och i rymden. LFU 40 ger besked om stormakternas utveckling av militära medel som starkt påverkar Sveriges militärstrategiska läge och möjligheter i svensk säkerhets- och försvarspolitik. Sverige kan inte möta kärnvapenavskräckning med egna medel. Avskräckningen riktar sig främst emot stormakterna inbördes, men den vill också demonstrera respektive stormakts totala makt. Den ger genom vårt läge mellan kärnvapenmakterna en krigsavhållande effekt främst på vårt markterritorium.

LFU 40 utreder ”luftmakt” och luftoperationer. På sidan 50 heter det att under ”de senaste decennierna har ingen part segtrat när motståndaren har haft kontroll över luftrummet”. Och vidare: ”Generellt sett står behovet att kontrollera luftrummet

i proportion med terrängen.” Därefter framhålls hur man från luftrummet kan kontrollera hav och öppen terräng. I bevuxen och kuperad terräng har flyget svårare att verka. Inga nyheter, kan man tycka. De ökade räckvidderna och möjligheten för stormakterna att kontinuerligt behålla luftmakt till tid och rum i kombination med moderna underrättelsemedel och sensorer gör dock att en stormakt numera kan ha luftherravälde under längre tid och från detta läge ha operativa möjligheter mot hav och land. En småstat kan inte tävla med en stormakt om just denna typ av ”luftmakt”.

Finns då inga motmedel? Jo, som nämnts: skyddande terräng, utspridning och uppträdande i små enheter samt luftvärn. Luftvärn, framhåller utredningen LFU 40 (s. 90), har jämfört med flygstridskrafterna större uthållighet och kan förflyttas från ett område till ett annat – dolt kan man förmoda. Utredningen behandlar dock endast avancerat luftvärn till skydd av flygstridskrafter. Luftvärn totalt sett, och inte minst för mark- och sjöstridskrafter som berör stora territorier, skulle dra stora kostnader som inte har beaktats i LFU 40. ”Rymdbaserade förmågor bedöms bli avgörande för kommunikation, positionering och lägesbild”, sägs det. Det kommer att vara tekniskt möjligt att beväpna rymden, men ”internationell rätt och normbildning” finns ännu inte inom detta område.

Varför läser då en gammal jägarsoldat allt detta svårbegripliga? Jag läser det för att se om gamla sanningar, trots allt nytt, gäller. Jag inser att markterritoriet till och med är viktigare än förr. Varför? Därför att ett svenskt markterritorium för en angripare är svårtillgängligt, omgivet av vatten, vidsträckt och har lättförsvarad terräng. Angriparen behöver *luftstridskrafter* för att ta del eller delar av vårt markterritorium. Angriparens behov av luftstridskrafter för upp kriget på avskräckningsnivån, den enligt diplomaterna osannolika nivån.

Behöver då alls markterritoriet försvaras? Vad är ett svenskt markterritorium värt för en angripare?

Den stormakt som behärskar svenskt territorium kan genom basering med mera öka sin slagkraft avsevärt gentemot kring-

liggande parter. Anslutning till Nato, som nu förordas av den gamla regeringens företrädare, skulle inte bara öka spänningen avsevärt mellan USA/Nato, EU och Ryssland i fred. Denna spänning kan medföra upprustning i hela Nordeuropa. Beredskapen inför en oviss framtid kommer att bli oerhört kostsam om konfrontationen består mellan Öst och Väst. Och fronten kommer i detta fall att ligga i Östersjön och vid våra östra gränser – idag med ett neutralt Sverige ligger kraftfältet väster om Skandinavien. Vem ska stå för kostnaderna om Sverige ansluter sig till Västs avskräckning? Ryssland kan välja det minst kostsamma, nämligen kärnvapen, för att snabbt förändra sitt instängda läge i förhållande till USA och få ett framtida militärt grepp om Kontinentaleuropa. Under den tid som kriget varar – det krig som då Ryssland väljer att öppna – fungerar Västs territoriella skydd som en buffert mot USA:s och Storbritanniens styrka på oceanerna. I inledningen av ett sådant krig beror mycket på i vilken av oceanerna USA befinner sig.

Jag menar att lösningen ligger i att statsmakterna snabbt inser att vår värdefulla neutralitetspolitik ska bestå med stöd av ett relativt enkelt kostnadseffektivt försvar. Sverige ska då ha en indirekt defensiv strategi med ett folkförsvar över ytan. En småstat kan aldrig med framgång möta en stormakt front mot front eller i en duell där stormakten inledningsvis håller i taktpinnen. Mina kolleger lever kvar i kalla krigets mantra ”fienden kommer österifrån” och ska mötas, hejdas och slås ”gräns- och kustnära”, som det hette. Hybris då och helt orealistiskt i ett framtida krig. Sverige ska utnyttja sitt läge *mellan* stormakterna och verka krigsavhållande på markterritoriet. Krig mellan stormakterna är en kamp om luftrummet med kärnvapen – ett krig som Sverige inte kan eller bör delta i! Mina kolleger blir tysta, när jag framför detta. De vill gärna ha ett litet lagom krig mellan Ryssland och Sverige i Östersjöområdet. Detta har vilselett medborgarna i både försvars- och i säkerhetspolitiken. Jag tar gärna en debatt i försvarsfrågan!

Sverige ger skydd åt alla kringliggande parter och är ett väsentligt skydd för Ryssland men också för Polen och Tyskland.

Det problematiska är att Ryssland tycks ge sig in i kampen om global styrka – även militärt. Genom detta kan stormakter råka i konflikt med varandra och finna offensiva behov på och över svenskt territorium. Återigen med USA/Nato på till exempel Atlanten och Ryssland instängt i Östersjöområdet. USA:s/Natos behov är då främst offensiva, även över Sverige, medan Rysslands behov är klart defensivt, inte minst genom vårt vidsträckta markterritorium. Detta om något visar att ett svenskt defensivt försvar av vårt vidsträckta markterritorium är en styrka i hela Nordeuropa. Det som behövs är en trovärdig svensk neutralitetspolitik.

Har jag då alldeles glömt Rysslands offensiva behov? Nej! I ett mycket kritiskt världsläge med allvarlig konflikt mellan USA och Ryssland kan ett svenskt oförsvarat markterritorium snabbt besättas av ett förberett Ryssland. Det militärt trovärdiga försvaret behövs. Glädjeyran då muren föll gjorde att vi militärer inte lämnade kalla krigets ensidiga betraktelsesätt med ”fienden som kom österifrån”. Och politiker och diplomater trodde på fred i skenet av det osannolika kärnvapenkriget. Politiker och diplomater borde ha kommit längre och de bör inte överlämna debatten åt militärer som lever kvar i en förgången tidsepok. För några år sedan skyttade en politisk ljuspunkt i den försvarspolitiska analysen inom det socialdemokratiska partiet. Kan den tändas igen?

Förre talmannen och försvarsministern Björn von Sydow föreslog i Sälen år 2009 att debattörerna skulle sätta sig vid respektive Östs och Västs militära planeringsbord för att inse Östs och Västs för- och nackdelar i Nordeuropa. Han blev därefter tyst. Varför? Förmodligen därför att han insåg att kraftfälten med stormakternas tillgång på konventionella stridskrafter låg väster om Sverige och förhoppningsvis väster om Skandinavien.

Under det kalla kriget var det geografiskt uppenbart att Sverige hade ett östligt läge i förhållande till gränsen mellan Warszawapakten och Nato på kontinenten. Västerhavet låg rakt norr om Östtyskland. Kartan gav vid handen att Västerhavet i krig mellan stormaktsblocken måste bli en tidig krigsskådeplats. I

norr hade Sovjetunionens flotta fritt hav att runda Norge, vilket man också gjorde vid övningar. Men trots detta kraftsamlades svenskt försvar vid östgränsen. Hur kunde politiker och militärer hålla fast vid absurda antaganden?

Låsningen har varit mycket stark under decennier vid ett ensidigt betraktelsesätt. Man har inte undersökt de kringliggande parternas intresse av svenskt territorium. Sverige har följt USA:s/Natos koncept med insatsstyrkor som skulle kunna sättas in i svensk eller internationell miljö. Det absurda ligger i att svenskt territorium inte försvarades, och därmed inte heller markterritoriet, vilket krävdes för insatsstyrkornas utgångsgruppering.

Det ensidiga militära betraktelsesättet måste upphöra. Det vilseleder både militärer och politiker – värst är att medborgarna vilseleds. Ryssland framställs som enda intressent av det strategiskt viktiga territoriet i Norden. Tre mycket starka intressenter finns: USA/Nato, Ryssland och EU. Om alla dessa tre parter kan påräkna ett trovärdigt försvarat svenskt markterritorium, vidsträckt och centralt beläget i Nordeuropa, ger detta Sverige en stark krigsavhållande förmåga. Alla dessa tre inser att Sverige utgör ett skydd för dem, och inte minst gäller det Ryssland som ligger hårt instängt med sina flyg- och marinstrategiska resurser.

Trovärdigheten är ytterst en politisk fråga, men politikerna måste tillägna sig de grundläggande militära värderingarna – tid rum, styrka – och sätten att använda olika militära medel i överraskning, kraftsamling och bevarande av en långsiktig handlingsfrihet.

Realistiska regler för krigsmaterielexporten

Av Sven Hirdman

Sverige har haft en krigsmaterielindustri sedan 1600-talet. Den behövdes för vår krigföring fram till 1800-talet. Inför det hotande andra världskriget byggde Sverige upp en anseelig modern försvarsindustri, som gav oss nästan självförsörjningskapacitet under det kalla kriget. Sverige var det enda landet utanför stormaktskretsen som tillverkade kvalificerade stridsflygplan, ubåtar, robotar med mera. Det var ett starkt stöd under epoken av väpnad svensk neutralitetspolitik.

Den stora kapaciteten hos den svenska försvarsindustrin gav från 1950-talet upphov till export till andra länder och samtidigt, naturligtvis, ett behov från statsmakternas sida att reglera denna export. Liksom andra krigsmaterieltillverkande länder fann den svenska regeringen att det enda sättet att få kontroll över exporten var att tillståndsbelägga all export av krigsmateriel, det vill säga endast den export som regeringen gett tillstånd till är laglig. Annan export är olaglig. Detta synsätt grundades på att krigsmaterielexporten berör rikets förbindelser med andra länder men också Sveriges försvarsförmåga och säkerhet. Enligt regeringsformen ansvarar regeringen för detta. Därför är krigsmaterielexporten i vissa hänseenden sekretessbelagd.

För att styra krigsmaterielexporten har regeringen utfärdat vissa regler, som numera finns stadfästa i den av riksdagen år 1992 antagna lagen om export av krigsmateriel.

Det grundläggande synsättet är följande:

Världssamfundet består av suveräna stater som har rätt att

bestämma över sin egen säkerhet. Sverige tillverkar krigsmateriel för egna behov men vi importerar också sådan krigsmateriel, som vi behöver, från andra länder. Vi kan därför inte fränkänna andra länder samma grundläggande rättighet att tillverka och importera krigsmateriel för sina säkerhetsbehov.

Den svenska krigsmaterielexporten är tillståndsbelagd för att regeringen skall ha full kontroll. Det finns givetvis inte någon formell skyldighet för regeringen och dess myndigheter att ge tillstånd till någon export, om man inte vill.

Jag var krigsmaterielinspektör, KMI, i sju år från sommaren 1987 till sommaren 1994. Att vara krigsmaterielinspektör var att ha dubbla hattar: jag var dels myndighetschef för Krigsmaterielinspektionen, dels chefstjänsteman i regeringskansliet underställd utrikeshandelsministern. Det var enligt min mening en bra konstitutionell ordning, eftersom vapenexportfrågorna i eminent grad är politiska och därför i sista hand bör avgöras av regeringen. Efter det att jag lämnat posten som KMI har man gjort om systemet, avskaffat KMI och tillskapat Inspektionen för strategiska produkter, ISP. Jag anser att det är en mindre lämplig ordning, som skapar oklara politiska beslutsförhållanden.

Den häftiga debatten om vapenexportärendena på 1980-talet drevs i hög grad av Svenska Freds & Skiljedomsföreningen och av medierna. Den rörde ett antal av Bofors och FFV:s (Förenade Fabriksverken, tillverkare av granatgeväret Carl Gustaf) affärer, vilka kunde ifrågasättas utifrån det gällande regelverket. Debatten var samtidigt mycket emotionell. Allt som byråkratiskt klassades som "krigsmateriel", därför att det var särskilt tillverkat för militära ändamål, om det så var en liten specialskruv eller en lastbil som dragfordon för stridvagnar, betecknades av Svenska Freds som "vapen". All utförsel av sådan materiel till så kallade icke godkända länder framställdes som grova regelbrott och länderna i fråga som förfärliga diktaturer. Detta påstående skall icke undanskymmas, att Bofors och FFV under denna period begick ett antal allvarliga fel inom ramen för ett delvis oklart regelverk.

Jag skall kommentera dessa affärer nedan, men först en principiell redovisning av den svenska krigsmaterielexportpolitiken.

De principer för exporten som regeringen med riksdagens medverkan stadfäst är dessa:

- Export av krigsmateriel får överhuvudtaget inte förekomma till länder i fråga om vilka FN:s säkerhetsråd har beslutat om exportförbud; i fall då export av svensk krigsmateriel skulle bryta mot ett internationellt avtal som Sverige ingått – till exempel icke-spridningsavtalet för kärnvapen; och ej heller till länder som befinner sig i krig och i förhållande till vilka Sverige förklarar sig neutralt. Dessa är de så kallade *ovillkorliga exporthindren*.

Villkorliga exporthinder som regeringen bör beakta men i speciella fall kan medge avsteg från är:

- Export bör inte förekomma till stater som befinner sig i krig.
- Ej heller till stater som befinner sig i en internationell konflikt som kan leda till krig.
- Eller till stater där inbördeskrig eller allvarliga väpnade oroligheter förekommer.
- Krigsmaterielexport bör ej förekomma till stater där omfattande och allvarliga kränkningar av mänskliga rättigheter förekommer; tidigare motiverades denna riktlinje med att export icke borde förekomma till stater där *den svenska krigsmaterielen* kunde användas för att kränka mänskliga rättigheter – det vill säga inga k-pistar till militärdiktaturer – men regeln har skärpts sedan dess.

Under senare år har dessa regler kompletterats med ytterligare tre:

- Krigsmaterielen har indelats i två klasser a) *krigsmateriel för strid*, det vill säga egentliga vapen; och b) *övrig krigs-*

materiel, det vill säga viss elektronik, dragfordon med mera. Bägge kategorierna av krigsmateriel är fortfarande tillståndspliktiga, men för så kallad övrig krigsmateriel tillämpas en lindrigare bedömning, det vill säga sådan materiel kan få exporteras även till länder som uppvisar brister i fråga om sin säkerhetssituation och mänskliga rättigheter.

- En generösare tillståndsgivning tillämpas även för reservdelar, underhållsmateriel och i viss utsträckning för följdleveranser. Det har med Sveriges trovärdighet som krigsmaterielleverantör att göra. Ett land som har fått köpa ett visst vapensystem från Sverige måste kunna lita på att det skall kunna utnyttja systemet under dess livslängd.
- En presumtion har vidare införts att all export till nordiska länder och till medlemsstater i EU bör tillåtas, förutsatt att det inte bryter mot de så kallade ovillkorliga exporthindren. I det senare fallet föreligger dock problemet med att olika EU-länder har olika utförelsebestämmelser, till exempel Frankrike och Storbritannien i förhållande till Sverige. Det fick till en början lösas genom bilaterala överenskommelser, vilket underlättades av att EU alltmer har kommit att tillämpa en gemensam vapenexportpolitik. Detta problem med olika vidareexportbestämmelser uppkommer även i samband med den allt vanligare samproduktionen av kvalificerad krigsmateriel. USA har exempelvis en mycket restriktiv exportlicenspolitik. Sverige har en något mer pragmatisk inställning i de fall där vi inte är huvudleverantör.

Under de senaste 20 åren har den svenska försvarsmakten av kostnadsskäl minskat sina inköp av svensk krigsmateriel, och den svenska försvarsindustrin har fått överkapacitet och alltmer sökt sig till exportmarknaderna. De svenska regeringarna har i princip stött denna exportdrive med hänsyn till försvarsindustrins nationella betydelse för vår säkerhetspolitik och industriella kompetens, inklusive av sysselsättningskäl. Till saken

hör att statsmakterna har finansierat utvecklingen av de flesta vapensystemen och får en viss bonus av exporten. Numera när produktserierna för det svenska försvarets behov blivit mycket små, har Försvarets Materielverk dock alltmer övergått till att köpa färdig krigsmateriel ”från hyllan” i stället för att finansiera egenutveckling i Sverige. Detta har ställt svensk försvarsindustri inför en svår omställning och samtidigt stärkt behovet av export.

JAS-flygplanet intar en särställning i den svenska krigsmaterielexporten. När beslutet om att tillverka JAS togs 1982, baserades det uteslutande på det svenska flygvapnets behov av 20 stridsflygdivisioner, cirka 284 flygplan. Det skall jämföras med de totalt 350 flygplanen i Viggen-systemet, som JAS skulle ersätta. Frågan om export var sekundär och kunde endast uppkomma, när det svenska försvarets behov var täckta. Omvärldsutvecklingen sedan 1982, och kostnadsutvecklingen, har lett till att Försvarsmakten kan nöja sig med cirka 100 JAS-flygplan av de över 200 enheter som hittills producerats. Det har lämnat utrymme för en export med statsmakternas gillande, vilken är nödvändig för att SAAB skall kunna behålla sin flygtekniska kapacitet.

Om man ser på de två stora vapenaffärer som skapat omfattande debatt i Sverige, nämligen exporten av haubitsar till Indien i mitten av 1980-talet och exporten av pansarvärnsroboten Bill till Saudiarabien i början av 2000-talet (båda vapensystemen utgör krigsmateriel för strid), kan man konstatera följande:

- Har regeringen gett tillstånd är affärerna lagliga.
- Tillståndet för haubitsexporten till Indien 1985 stämde inte med det villkorliga förbudet mot export till länder som befinner sig i en internationell konflikt som kan leda till krig; betänk konflikterna mellan Indien och Pakistan. Regeringen gjorde dock här en helhetsbedömning med hänsyn till affärens storlek och försvars- och industripolitiska betydelse för Sverige och sade ja. Man skulle kunna säga att kvantitet slog kvalitet.
- Vad gäller Bill till Saudiarabien gavs ett positivt för-

handsbesked vad jag förstått redan 2002. Man kan hävda att detta stod i motsättning till kriteriet om mänskliga rättigheter. Hur man skall tolka situationen för mänskliga rättigheter i Saudiarabien är dock en svår fråga. Det är knappast riktigt att kalla Saudiarabien för en diktatur. Landet är ett traditionellt arabiskt klansamhälle med en auktoritär kungamakt och ett strängt islamiskt styre, mycket annorlunda än Sverige. Den dåvarande regeringen tog trots detta beslutet att Bill kunde få exporteras, eftersom det sannolikt endast skulle komma till användning om Saudiarabien angreps; Saudiarabien betraktades allmänt som ett stabilt land i Mellersta Östern. Till saken hörde även att Sverige sedan slutet av 1970-talet hade haft ett omfattande infrastruktursamarbete med Saudiarabien, delvis omfattande försvarsrelaterade anläggningar. Under senare år har Sverige även offererat radarspanningssystemet Erieye till Saudiarabien.

- I och med att regeringen 1985 respektive i början av 2000-talet gav tillstånd till affärerna med Indien respektive Saudiarabien blev man enligt vårt regelverk förpliktad att fullfölja dem. Har man kritik mot dem bör den mer riktas mot de ursprungliga besluten än mot de implicita följdaffärerna.

Jämfört med situationen under 1980-talet har debatten om vapenexporten nu lugnat ned sig med undantag för uppståndelsen kring Saudiaffären. Världen har förändrats, och svensk försvarsindustri, som numera i stor utsträckning är utlandsägd med undantag för SAAB, tillverkar och säljer inte längre lika mycket offensiva armévapen som tidigare. Försvarsteknologin har förändrats och utnyttjar mer och mer civila produkter i så kallad *dual use*. Det blir allt svårare att avgöra vad som är regelrätta vapen samtidigt som deras betydelse, såsom stridsvagnars, minskar.

I den svenska debatten har under senare tid hävdats att man i vapenexportreglerna bör göra en skillnad mellan export till demokratier respektive till diktaturer. Då är man inne på svåra de-

definitioner. Regelrätta diktaturer är mycket få, i dagens värld till exempel Nordkorea och Syrien. Min definition av en diktatur är en stat som enväldigt styrs av en diktator eller en mycket liten sammansvetsad grupp – exempelvis Pol Pot-regimen i Kambodja – och där säkerhetsorganen godtyckligt kan gripa och avrätta vem som helst samt där medborgarna inte får lämna sitt eget land utan särskilt utresetillstånd. De är instängda i sitt land som i ett fängelse. Med denna definition betraktar jag varken Kina, Saudiarabien eller Vitryssland som renodlade diktaturer i klass med Nordkorea och Syrien. De liksom flera andra länder har däremot repressiva, auktoritära regimer som ofta kränker medborgarnas mänskliga rättigheter.

På samma sätt är det med demokratier. Det finns många olika slag. I vissa råder något slags formell politisk demokrati, men de inrikes förhållandena kan ändå vara förfärliga och relationer med grannländer konfliktfyllda, vilket gör att Sverige bör avstå från vapenexport till sådana länder. Lösningen på problemet är inte fler och fler detaljprinciper för den svenska krigsmaterielexporten utan att låta den sittande regeringen under politiskt ansvar göra en sammanvägd bedömning av om export bör medges eller inte utifrån Sveriges intressen i vid bemärkelse, vari ingår vår strävan att bidra till fred och lösning av konflikter.

Trots alla förändringar och nedskärningar är den svenska försvarsindustrin fortfarande en mycket viktig resurs för Sveriges säkerhetspolitik och ett starkt stöd för vår försvarsmakt. Den fortsatta tillverkningen av JAS-systemet och av avancerade ubåtssystem är exempel på detta liksom tillverkningen av målstyrda robotar och av bandfordon. Det särskiljer Sverige från andra små och medelstora länder och vittnar om vår beslutsamhet att försvara oss själva. Vi är givetvis beroende av försvarstekniskt samarbete med andra länder, främst USA, och också beroende av en viss export för att kunna vidmakthålla produktionen i Sverige, men det minskar inte betydelsen av att vi slår vakt om de mest kvalificerade delarna av vår försvarsindustri till stöd för vår militära alliansfrihet.

Små brickor i de storas maktspel

ERFARENHETER AV FINSKA VINTERKRIGET

Av Arvid Cronenberg

En obehaglig förvarning

Den 14 april 1938 fick Finlands utrikesminister Rudolf Holsti ett förbryllande telefonsamtal från den unge sovjetdiplomaten Boris Jartsev, andre legationssekreterare vid Sovjetunionens beskickning i Helsingfors. Denne anhöll om ett brådskande privat-samtal som gällde ett viktigt meddelande han ville överlämna personligen. Det var inte vanligt att en underordnad tjänsteman vid en beskickning vände sig direkt till en minister, men Jartsev var inte någon ordinär andresekreterare. Vid det finska utrikesministeriet var han redan känd för att ha vida större befogenheter än vad hans officiella ställning antydde. Jartsev kunde inte ignoreras. Meddelandet hade ungefär följande innehåll.

Sovjetunionen var övertygad om, påstod Jartsev, att Hitler förberedde ett angrepp mot Sovjetunionen, varvid tyskarna avsåg att utnyttja Finland som uppmarschområde i norr. Frågan var nu: Hur skulle Finland förhålla sig i det läget? Om tyska trupper tilläts operera från finskt territorium, skulle Röda armén utan vidare rycka in i Finland för att möta de tyska trupperna så tidigt som möjligt. Finland skulle läggas i ruiner och förvandlas till ett slagfält. Jartsevs budskap förblev visserligen en regeringshemlighet, men det var tydligt nog: Håll er borta från tyskarna! Hitlertyskland var Sovjets huvudfiende. Dialogen och varningarna fortsatte, tyvärr utan att uppmärksammas i väst.¹

1 Max Jakobson, *Vinterkriget diplomati 1939–1940*. Stockholm: Nor-

I övriga Europa var det helt andra problem som tornade upp sig. Sovjetunionens naturliga och helt legitima åtgärder för att sörja för sin egen säkerhet negligerades. Våren 1938 hade Hitler annekterat Österrike för att på hösten samma år tillskansa sig Sudetlandet, det senare med Storbritanniens och Frankrikes medgivande. Våren 1939 fullbordade Hitler Tjeckoslovakiens delning med att omvandla Böhmen–Mähren till ett tyskt protektorat och besätta Tjeckien med tyska trupper. Turen hade nu kommit till Polen, varvid Hitler krävde den ”polska korridoren” för att knyta Ostpreussen fastare till Tredje riket. Polen satte sig till motvärn, England/Frankrike försäkrade Polen om militärt stöd. Vissa förhandlingar fördes visserligen mellan England/Frankrike och Sovjetunionen om ett gemensamt uppträdande mot Hitler men utan några konkreta resultat.

Så kom den 23 augusti 1939. Europas politiska värld vändes upp och ned. Över en natt hade ärkefienderna Tyskland och Sovjetunionen slutit en nonaggressionspakt och delat upp Nordeuropa i intresseområden. Uppgårelsen passade de båda diktatorerna som hand i handske. Hitler hade kommit till insikt om att ett krig med Frankrike/Storbritannien var oundvikligt och ville försäkra sig om att inte hotas av ett ryskt anfall. Tyskland var inte militärt moget för ett tvåfrontskrig. Samtidigt var Rysslands krigsmakt svårt sargad efter Stalins utrensningar i det militära ledarskiktet 1937–1938. Ryssland var heller inte redo för ett storkrig. Diktatorerna var i hemlighet ense om att skjuta på sin interna uppgörelse. Båda ville vinna tid.

Den 29 augusti krävde Hitler i ultimativa former att få införliva den polska korridoren med Stortyskland. Polen förlitade sig på Storbritanniens och Frankrikes löften om militärt stöd och sade nej. Den 1 september gick tyska stridskrafter till angrepp i en omfattande griptångsrörelse. Den 3 september förklarade Storbritannien och Frankrike krig mot Tyskland, dock utan att ingripa i striderna i Polen. Frankrike nöjde sig med att mobilisera i skydd av sin mångomskrivna Maginotlinje, medan England skeppade över en expeditiönskår om sex futtiga divisioner till Frankrike.

stedts 1967 s. 14 ff.

Det krig som många hade förväntat sig i väst kom att föras med låg intensitet. Den 27 september kapitulerade Warszawa. Polen klövs i två delar, en i öster som tillföll Sovjetunionen och en i väster som kom att administreras av Tyskland. Stormakterna England och Frankrike hade svikit.

Sovjetunionen bidade sin tid. Men när det polska fälttåget var över, skred man till verket. Nu var det framtiden som gällde – den kommande uppgörelsen med Tyskland. Det började med att Sovjet med maktspråk tilltvingade sig baser på den baltiska västkusten. Det var inte fråga om sovjetisk expansion och de baltiska staternas frihet: Baltikum var det naturliga uppmarschområdet för ett tyskt angrepp mot Leningrad. Då fick alla folkrättsprinciper vika.

I samma veva ”inbjöds” också den relativt nyutnämnde finske utrikesministern Eljas Erkko till Moskva för att diskutera ”konkreta politiska frågor”. Finland behandlades med något större respekt av den store grannen än de baltiska ”småstaterna”, vilkas legitimitet som fria stater ännu var svag. Nåväl, Erkko stretade mot så långt det stod i hans makt, men sedan Molotov ”med stål i rösten”, för att citera Max Jakobson, erinrat om allvaret i sina föresatser, fann Erkko för gott att ge efter. Men han reste inte själv. Som chefsförhandlare utsåg han dåvarande finske ministern i Stockholm, Juho Kusti Paasikivi.¹

Vad var det då ryssarna ville? Det visade sig att samtalen på sätt och vis blev en fortsättning på samma tema som Jartsev tidigare tagit upp, om än i mera handfasta ordalag. Ryssarna önskade en gränsförskjutning på Karelska näset, så att det i framtiden inte kunde bli möjligt att från finskt territorium beskjuta Leningrad med tungt artilleri. Vidare ville ryssarna hyra Hangö på 30 år för att där etablera en marinbas som en pendang till Baltischport på Estlands nordkust. Sovjetunionen skulle därmed få full kontroll över inloppet till Finska viken. De föreslagna åtgärderna var alltså rakt igenom riktade mot ett kommande tyskt angrepp mot Sovjetunionens norra flank. Den finska förhandlingsdelegationen, uppbunden av regeringsdi-

1 Ibid., s. 102 ff.

rektiv, vägrade att ge efter på någon punkt. Några direkta hot framfördes aldrig från ryssarna, som istället försökte dra ned på sina krav, men utan framgång. Även Mannerheim manade med hänvisning till den finska arméns många brister till försiktighet och förståelse för de ryska säkerhetsanspråken. Den 13 november konstaterade emellertid båda parter att möjligheterna till en överenskommelse var uttömda. Ingenting hände och ryssarna hade dragit sig tillbaka. Den finska regeringen signalerade faran över. I Sverige, där man helt ignorerade de ryska säkerhetsresonemangen och såg de ryska önskemålen enbart som stridande mot folkrätten, gick bedömningarna i samma riktning. Tjänsten vid de svenska arméförbanden började normaliseras, och i slutet av november hemförlovades de sista av de beredskapsförband som hade mobiliserats den 1 september. Enligt allmän uppfattning gick vi mot en stabilisering av läget, kanske rentav en fredlig uppgörelse.¹

Kort återställare

I Boden den 29 november avtackade generallöjtnant Olof Thörnell i sin egenskap av chef för de mobiliserade styrkorna fältregementet I 19 för ”god beredskap”, för att senare på kvällen ta nattåget till Stockholm. I sina minnen skriver dåvarande chefen för Övre Norrlands trupper Archibald Douglas att när han skilde sig från Thörnell på Bodens central den kvällen så var det i en känsla av allmän avspänning och optimism.²

Om hörnet väntade nya bekymmer. När Stockholmståget anlände till Storvik vid halvelvatiden på förmiddagen den 30 november, fick Thörnell besked om att ryssarna hade bombat Helsingfors och Åbo samt utan krigsförklaring på bred front överskridit Finlands östgräns. Inte nog därmed. Molotov hade

1 Ibid., s. 110 ff.

2 Arvid Cronenberg, *Kriget kommer. Den hemliga svenska krigsplaneringen under vinterkriget 1939–1940*. Stockholm: Svenskt Militärhistoriskt Bibliotek 2015, s. 75.

utifrån erfarenheterna från inbördeskriget 1918 räknat med att Finlands folk fortfarande var splittrat på "vita" och "röda". Mot bakgrund härav hade han tillsatt en röd finsk regering med socialisten Otto Ville Kuusinen som statsminister och därmed formellt omvandlat kriget till ett "inbördeskrig". Molotov hade helt enkelt ilsknat till. En liten struntstat som Finland skulle inte hindra en stormakt som Sovjetunionen att se över sina legitima säkerhetspolitiska intressen. Molotov hade också fått en bekräftelse på Finlands opålitlighet. De tidigare förhandlingarna hade enbart gällt mindre delar av finskt territorium. Nu var det Finlands frihet som stod på spel.

Vinterkriget

Kriget hade tagit sin början. Nio finska divisioner om vardera cirka 14 000 man ställdes mot cirka 27 sovjetiska med en sammanlagd numerär om en halv miljon soldater, starkt understödda av stridsvagnar och tungt artilleri. Den sovjetiska övermakten var förkrossande. Ryssarna hade dessutom totalt luftherravälde. Tack vare skicklig ledning, klok taktik och stor rörlighet i väglös terräng inleddes dock kriget med en rad oväntade och storartade finska framgångar, vilka väckte omvärldens sympati och beundran. Segernamn som Salla, Suomusalmi och Tolvajärvi flög vida över världen. Ledare som Franklin D. Roosevelt och Winston Churchill tog uttryck i sin mun som "våldtäkten på Finland" och "det föraktliga brottet mot Finlands folk". Frivilliga strömmade till, framförallt från Sverige, som bidrog med en frivilligkår om cirka 8 000 man. I Sverige uppstod också en aktiviströrelse vars mål var att förmå den svenska samlingsregeringen att intervensera i kriget. Dithän nådde man aldrig. Den svenska regeringen insåg att dess krigsmakt var för dåligt utrustad och för otränad. Regeringen nöjde sig därför med att inte utfärda någon neutralitetsförklaring och förbehöll sig rätten att hjälpa Finland med såväl militär utrustning som andra förnödenheter. Det stod tidigt klart att det ryska numerära övertaget skulle fälla utslaget.

Finland saknade reserver, och den svenska regeringen inriktade sig på att föra Finland ut ur kriget.

Vinterkrigets omslagspunkt kom den 5 februari 1940, då det västallierade krigsrådet i Paris aviserade att det avsåg att sända en expeditiionskår om cirka 50 000 man till Finland. Man hade utgått från att Norge och Sverige skulle ställa sitt territorium och erforderliga transportmedel till förfogande. Interventionen föreföll visserligen vällovlig, men verkligheten visade ett annat ansikte. Inför det tyska anfall som ofrånkomligen skulle komma senare den våren hade den franska regeringen Daladier fått kalla fötter. Vad fransmännen i själva verket åsyftade var att öppna en nordlig front mot Tyskland i Sydsverige för att avlasta det hårda tyska trycket mot Maginotlinjen. Tricket var listigt men genomskådades snabbt av de skandinaviska regeringarna.

Skandinavien hotades nu på allvar att dras in i det kontinentala storkriget. Norges regering förklarade direkt att den tänkte protestera men att den av hänsyn till landets bristande militära resurser inte skulle göra motstånd. Till bilden hör att norrmännen inte kände sig särskilt hotade av Tyskland, trygga som de var i hägnet av Royal Navy. Från svensk synpunkt hade läget däremot blivit minst sagt prekärt. Om Sverige gjorde motstånd skulle landet komma i krig med såväl England som Frankrike, de länder som vi i själva verket sympatiserade med. Om vi tvärtom släppte igenom de västallierade eller lät dem beträda svenskt territorium skulle vi omedelbart dra på oss en tysk intervention eller ockupation, ett föga tilltalande alternativ. Eftersom vi samtidigt hjälpt Finland – i viss mån i strid mot folkrätten – skulle vi dessutom komma i krig med Ryssland. Sverige stod helt plötsligt inför möjligheten av ett krig – om än inte samtidigt – med Europas fyra militärt starkaste makter.

Försvarsplaneringen ses över

Våren 1939 hade Olof Thörnell som chef för försvarsstaben föredragit ett förslag till ny försvarsplan för ett urval av regeringens

ledamöter. Thörnells avsikt var att få regeringen att fastställa det nya förslaget som skulle ersätta en ännu gällande men helt föråldrad plan från 1927. Enbart det förhållandet att den ännu gällde vittnar om politikernas ringa intresse för saken. Regeringsledamöterna hade lyssnat artigt på Thörnell men inte gjort några kommentarer. Detta var inte riktigt deras bord. Thörnell tolkade i alla händelser deras tystnad som ett godkännande. Hur det var med den saken är svårt att säga, men deras engagemang synes ha varit svalt. Det av Thörnell framlagda förslaget skulle hursomhelst snabbt bli föråldrat.¹

Med den 5 februari 1940 hade läget tagit en ny vändning. Med det västallierade krigsrådets avisering om en intervention i Finland klappade kriget på dörren till Sverige, och regeringen hade fått all anledning att fundera över hur den skulle förfara.

Den 8 februari 1940 hade försvarsminister Per Edvin Sköld uppdragit åt den då nyutnämnde överbefälhavaren Thörnell att vid tillfälle föredra Högkvarterets operativa planer för den händelse vi skulle komma i krig för Finlands skull. Föredragningen kom till stånd den 21 februari klockan 20.00 i statsrådsberedningens lokaler och avslutades klockan 22.45. Den sena tidpunkten kan verka förvånande mot bakgrund av ämnesvalets allvar men förklaras av att regeringen tidigare på dagen hade varit upptagen av allmän beredning klockan 10.00, av riksdagsdebatt klockan 11.00 samt av informellt sammanträde i statsrådsberedningen med ledamöter ur utrikesnämnden under eftermiddagen. ÖB hade uppdragit åt ställföreträdande försvarsstabschefen Axel Rappe att föra hans talan. Närvarande förutom regeringen, Thörnell och Rappe var de tre försvarsgrenscheferna, generallöjtnanterna Per Sylwan (armén), Torsten Friis (flygvapnet) och viceamiral Fabian Tamm (marinen), samt ett antal stabsofficerare.²

1 Arvid Cronenberg, "Kapplöpning med tiden", i Bo Hugemark, red., *Stormvarning. Sverige inför andra världskriget*. Stockholm: Probus 1989, s. 112 ff.

2 Krigsarkivet (KrA), Nils Björks arkiv, volym 1, Björks dagbok 8/2 1940; KrA, Torstens Friis arkiv, Friis dagbok, 21/2 1940; KrA, Stig H:son Ericsons arkiv, volym 42, H:son Ericsons dagbok, 21/1 1940;

Uppdragets formulering ger anledning till reflektioner: ”om vi nu komma i krig för Finlands skull.” Frågan gällde rimligen ett nytt och specifikt fall: om vi mot vår vilja skulle dras in i ”det stora kriget” för Finlands skull, inte nödvändigtvis på Finlands sida utan endast på grund av det pågående kriget i Finland. Sedan januari 1940 arbetade den svenska regeringen intensivt på en fredlig lösning av vinterkriget, och i mitten av februari hade Per Albin Hansson lämnat ett definitivt besked till Finlands utrikesminister Väinö Tanner att Sverige inte skulle komma att intervensera i det pågående kriget. Sedan kännedomen om Per Albins deklaration spritts till pressen via Axel Rappe och översten K. A. Bratt fick han uppbära klander från olika håll. Man fann hans besked till Tanner onödigt bryskt och okänsligt, vilket föranledde kung Gustaf till en diktamen, som var avsedd att mildra lydelsen men i sak följde Per Albin.¹

Föredragningen tillkom under vinterkrigets dramatiska slutskede, då det finska motståndet börjat svikta och Tysklands hållning visavi Sverige ansågs oviss. De pågående tyska förberedelserna för den kommande aktionen mot Danmark och Norge var då inte kända utanför Tyskland. Dåvarande folkpartiledaren Gustaf Andersson (i Rasjön), som var kommunikationsminister i samlingsregeringen, motarbetade energiskt varje svensk inblandning i kriget och har i sina memoarer förmedlat sina intryck av Rappes och Högkvarterets oreserverade förord för en

samt Krister Wahlbäck, *Finlandsfrågan i svensk politik 1937–1940*. Stockholm: Norstedts 1964, s. 292 f. – Se även Karl Gustaf Westman, *Politiska anteckningar september 1939–mars 1943*, utgivna genom Wilhelm Carlgren (Stockholm: Samfundet för utgivande av handskrifter rörande Skandinaviens historia 1981), 21/2 1940.

1 Gustaf Andersson (Rasjön), *Från bondetåget till samlingsregeringen. Politiska minnen*. Stockholm: Tiden 1955, s. 218 f; Sverker Oredsson, *Svensk rädsla. Offentlig fruktan i Sverige under 1900-talets första hälft*. Lund: Nordic Academic Press 2001, s. 230; Wilhelm Carlgren, *Svensk utrikespolitik 1939–1945*. Stockholm: Allmänna förlaget 1973, s. 95 ff; Wahlbäck, a.a., s. 267 ff.

modig svensk uppslutning i kriget på Finlands sida.¹ Sverker Oredsson går vidare på Rasjöns linje:

Den svenska aktivismen nådde en höjdpunkt den 21 februari, då försvarsledningen gjorde en föredragning inför regeringen. Den som förde ordet var Axel Rappe, och Thörnell och försvarsgrenscheferna var närvarande. Rappe pläderade för att svenska trupper borde tränga fram till Petrozavodsk vid sjön Onega, alltså långt in på sovjetryskt område. På det sättet skulle man avskära de ryska stridskrafter som fanns vid Kirovbanan.²

Utsagor och uppteckningar från föredragningen går annars starkt isär, vilket jag har redovisat på annat håll. Flera närvarande nämner ingenting om några interventionsplaner. Läget för Finland var krisartat: förlusterna hade varit stora och den finska fälthären led svårt av bristen på reserver. I ett försök att utröna Sveriges hållning hade den finske statsministern Ryti vid ett personligt sammanträffande frågat Per Albin om Sverige var berett att ställa upp med två divisioner, formellt som frivilliga men i realiteten krigsorganiserade enligt det så kallade condorsystemet. Sedan Per Albin avvisat den möjligheten hade Ryti antytt att han i så fall ansåg sig nödsakad att vända sig till västmakterna för att få hjälp, varvid han förutsatte att Sverige inte skulle lägga några hinder i vägen för de västallierades genommarsch.³ I regeringskretsar insåg man självfallet att ett svenskt medgivande till genommarsch allvarligt skulle försämra relationerna till både Sovjetunionen och Tyskland. Militärerna Björk och Rappe var båda medvetna om detta, men de menade att Sverige inte i anständighetens namn kunde både avvisa de västallierade hjälptrupperna och uraktlåta att ingripa i Finland med egna trupper. Men detta var regeringens problem. Uppenbart är att de båda i västmaktshotet såg ett instrument för sin faktiska interventionspolitik. Rappe försökte genom pressen att agera mot regeringens och Per Albins

1 Rasjön, a.a., s. 217 ff.

2 Oredsson, a.a., s. 230.

3 Carlgren, a.a., s. 96 ff; Wahlbäck, a.a., s. 268 ff.

nej. Effekten blev den motsatta: aktivismen krossades som inrikespolitisk faktor och Per Albins ställning stärktes.¹ Här uppstod också en spricka inom militärledningen: ÖB Thörnell befarade att västmaktshotet kunde provocera Tyskland till en preventivaktion mot Sverige, vilket till varje pris måste undvikas, medan Rappe och Björk betraktade samma hot som ett medel för att bearbeta den egna regeringen i aktivistisk riktning.

Tar man del av Rappes föredragningsmanus finns det föga som tyder på att han lanserat några direkta interventionsplaner för Finland – tvärtemot Rasjöns påstående alltså. Men han låg nära aktivisternas banerförare som ansåg att kriget i Finland endast var ett förspel till ett angrepp på Sverige. Det synsättet var inte relevant för regeringen som ansåg sig ha fått visshet om att Sovjetunionens krigsmål var begränsade och att en fred, visserligen en kännbar sådan, var i sikte. Regeringens huvudvärk var att hålla de västallierade på mattan – dels därför att de äventyrade en fred i Finland dels emedan deras motiv var att förflytta tyskarnas intresse mot Skandinavien för att lätta trycket mot Frankrike, inte att hjälpa Finland. Rappes tanke var emellertid att den ryska expansionen skulle fortsätta västerut efter erövringen av Finland. Då återstod endast att försvara Sverige. Rappe förutsatte att svenska stridskrafter skulle förstärkas med finska som dragit sig tillbaka till Sverige för att därifrån fortsätta befrielsekampen. Rappes föredragning bör ha gjort ett besynnerligt intryck på de svenska stats-, utrikes- och försvarsministrarna som redan ansett sig kunnat konstatera att ryssarna begränsat sina krigsmål i Finland till huvudsakligen de mål som uppställts vid förhandlingarna mellan dessa bägge länder i oktober–november 1939. Finland hade således utsikter att förbli en fri stat. Den svenska regeringen rubbades inte i sin fredslinje. Samtidigt hade den svenske utrikesministern Christian Günther frågat den brittiske ministern i Stockholm vilka garantier britererna kunde ge Sverige i händelse av ett tyskt anfall. Günther kom till slutsatsen att de inte kunde göra någonting. Tyskarna skulle snabbt lägga var-

1 Alf W. Johansson, *Per Albin och kriget. Samlingsregeringen och utrikespolitiken under andra världskriget*. Stockholm: Tiden 1988, s. 123 ff.

je svensk stad av betydelse i ruiner.¹ Rappes mål har tvivelsutan varit en svensk intervention i Finland, medan Thörnells befästs i sin övertygelse att fred i Finland vore den bästa lösningen för alla parter, främst på grund av ovissheten om Tysklands hållning. Även när budskapet om skärpta ryska fredsvillkor nådde honom den 24 februari, vidhöll han att Finland borde anta dem. Och inför riksdagens utrikesutskott den 27 februari framhöll han att Sverige visserligen genom intervention kunde bidra till att stabilisera läget i Finland men att en sådan åtgärd vore otänkbar på grund av västmaktshotet och frånvaron av tyska garantier. Även för Sverige vore ett fredsslut att föredra.²

Men Rappe gick bakom både sin regerings och sin överbefälhavares rygg. Han talade med både Tanner den 27 februari och med den finske generalen Rudolf Walden, som stod Mannerheim nära, den 4 mars och underströk med emfas vikten av att Finland höll ut och begärde hjälp av de västallierade: västhjälpen skulle vara en förutsättning för att framtinga en svensk intervention. När Walden kort därpå tog upp saken med Mannerheim fastslog denne kategoriskt ”att den hägrande fransk-engelska hjälpen ej var något att räkna med: den är a priori otillräcklig, med hänsyn till såväl tid som kvantum”.³ Realismen i de västallierades propåer kunde starkt ifrågasättas. Den brittiske generalstabschefen skrev att den franska stridsmoralen bakom Maginotlinjen var otillständigt låg och att den engelska expeditionskåren var dåligt tränad och ogynnsamt utgångsgrupperad.⁴ Rappe ville alltså framtinga en svensk intervention genom att få Finland att hålla ut och begära västmaktshjälp.

1 Thomas Munch-Petersen, *The Strategy of Phoney War. Britain, Sweden, and the Iron Ore Question 1939–1940*. Stockholm: Militärhistoriska förlaget 1981, s. 144 f.

2 Wahlbäck, a.a., s. 293 f.

3 Wahlbäck, a.a., s. 193; Erik Heinrichs, *Mannerheimgestalten. II. Marskalken av Finland*. Stockholm: Hörsta 1959, s. 170 f.

4 Alan Brooke, *War Diaries 1939–1945*. Eds.: Alex Danchev & Daniel Todman. London: Weidenfeld & Nicolson 2001. 28/9 1939–9/5 1940.

En officiell begäran från västmakterna om genommarsch i Norge och Sverige för intervention i Finland kom den 2 mars. Per Albin, Günther och Gustaf V var överens om att avvisa propå, men kungen framhöll att det inte fick komma till krig med västmakterna. Frågan är varför Rappe samtidigt hade uppmanat finska politiker och militärer att sätta sitt hopp till västmakts-hjälp. ÖB Thörnells förordade i detta läge uppmarsch för att säkra Sveriges västgräns och tänkte sig att det skulle räcka med passivt motstånd för att få de västallierade att uppgge sin plan. Thörnells önskan var fred mellan Finland och Sovjetunionen, medan Rappes mål var att ryssarna skulle kastas ut därifrån: ingen fred på ryska villkor och inga landavträdelser. Rappes plan gick ut på att svenska regeringen skulle förhandla bort hotet från västmakterna och eliminera faran från Tyskland mot att överta ansvaret för Finlands öde, bita i det sura äpplet och fatta beslut om svensk intervention.

Avslutning

Realismen i Rappes handlande kan lämnas därhän, likaså Mannerheims kloka åsikter. Vad som bör diskuteras är den totala bristen på förståelse för Sovjetunionens säkerhetsproblem på hösten 1939, det vill säga svårigheten att se situationen från rysk synpunkt. Att ett tyskt angrepp skulle komma, var man i Kreml fullt på det klara med. Det hade för övrigt Hitler förutskickat redan i *Mein Kampf*. Därvid skulle självfallet såväl Baltikum som Polen stryka med. Dessa länder var avsedda som naturliga uppmarschområden för de tyska stridskrafterna. Beträffande den finska hållningen var man i Kreml mer osäker. Man ville inte gå för bryskt till väga och på så sätt dra på sig en fiende i onödan. Vid höstförhandlingarna 1939 gick man fram tämligen försiktigt, med högst modesta territoriella önskemål. Den finska regeringens envetna motstånd retade emellertid efter hand upp Molotov, som fann sina misstankar om Finlands protyska hållning besannade. De baltiska staterna hade i praktiken redan

ockuperats; nu var det Finlands tur, inte av expansiva ambitioner utan av säkerhetsskäl.

Ryssarnas insikt om att de hade valt fel väg väcktes först med de västallierades uttalade avsikt att intervensera i vinterkriget. Sovjetunionen var faktiskt på väg att hamna på fel sida i det pågående stormaktskriget. En snar fred med Finland blev nödvändig. Sovjetunionens ursprungliga förhandlingskrav hade för övrigt redan tillgodosetts genom krigshändelserna. I mitten av mars 1940 slöts freden. Finland kunde andas ut och Sovjetunionen återgå till sina omsorger om unionens framtida säkerhet.

Man säger att i krig finns inte segrare, bara förlorare. Vad kunde Finland sätta upp på sitt pluskonto? Sin frihet och sin ovanskliga ära och respekt i västlägret. Men förlustkontot är vida större. För Finlands del innebar kriget tusentals dödade, soldater såväl som civila, kvinnor och barn samt territoriella förluster, större än vad landavträdelserna i de tidigare förhandlingarna gällt. Psykologiskt anses nederlaget i vinterkriget starkt ha bidragit till att Finland på sommaren 1941 slöt upp på Tysklands sida i anfallet mot Sovjetunionen. Två förlorade krig till ett högt pris.

Från finsk synpunkt kan hävdas att landet hösten 1944 ändå lämnade stormaktskriget som en fri nation. Men man kan också vända på steken och säga att Sovjetunionen nöjde sig med att bryta det finska beroendet av Nazityskland. Alltjämt står sig dock devisen att små staters säkerhet bäst tillgodoses genom att de etablerar goda förbindelser till närliggande stormakter. Att lägga sin säkerhet i andras händer förvandlas lätt till en illusion. Hjälp från stormakt erhålles endast därest det ligger i berörd stormakts eget intresse.

Finland, Sverige och försvarsdebatten

Av Gunnar Lassinantti

Säkerhetspolitik kräver ett långsiktigt perspektiv, men dagens svenska debatt präglas av kortsiktighet baserad på Putinregimens aktuella handlande och utifrån ofta ganska mekaniska förslag om Nato-medlemskap. Det finns ett Ryssland även efter Vladimir Putin, där vi kan försöka vara med och påverka politiken genom att bättre än hittills utnyttja nya möjligheter till kontakter med det ryska civilsamhället och folk-till-folk kontakter med ryssar som vi möter, också i våra hemländer. Fram till 1989 förbjöd sovjetisk lag medborgarna att samtala och umgås fritt med utländska medborgare.

Michail Gorbatjov öppnade för ett civilt samarbete med de nordiska länderna i det tal han höll i Murmansk i september 1987. Östersjöstaternas råd tillskapades 1992, Barentsrådet och Barents Euro-Arktiska region med Kirkenes vid norsk-ryska gränsen som centralort 1993 på norskt förslag, främst genom utrikesminister Thorvald Stoltenberg, och Arktiska rådet på kanadensiskt initiativ 1997. Det traditionella nordiska samarbetet har visat sig ha en särskild styrka med sin organisation, sina grundvärderingar och sina projekt som kärna också i de utvidgade samarbetsregionerna.

Finland svarade på Gorbatjovs invit genom den så kallade Rovaniemirörelsen och grundandet av Arctic Centre i Rovaniemi inom forskning och för främjande av civila kontakter samt närområdesstödet till nya civila projekt främst genom samarbetet med nordvästra Ryssland. I Sverige uppmanade utrikesminister

Sten Andersson länen och kommunerna i norra Sverige att starta vänförbindelser med ryska partner. Via Sida gavs under drygt tio år omfattande ekonomiskt bistånd för uppbyggnad lokalt av det post-kommunistiska civilsamhället. Dessutom infördes ett särskilt folkrörelsestöd bland annat för partnerskapsprojekt mellan svenska och ryska organisationer. Detta stöd klippte Carl Bildt som ny utrikesminister brådstörtat av på hösten 2006. Viktiga projekt som efter mödosamt kontaktarbete startats, till exempel mellan Västerbotten och Karelen inom hälsovård och på det sociala området samt mellan Norrbotten och Murmanskregionen rörande ungdomsutbyte, fick omedelbart läggas ned. Det var kontraproduktivt handlat och motverkade våra egna säkerhetspolitiska intressen i kontakterna med Ryssland.

När det gäller Sverige, Finland och ländernas relationer till Ryssland bör man blicka tillbaka på fredsavtalet 1809 och det som kallas 1812 års politik. Kejsar Alexander I förde en liberal och förstående politik gentemot det nyskapade storfurstendömet Finland inom tsarväldet. Finland fick behålla sina lagar och sin förvaltning från svensktiden. Svenska förblev det dominerande förvaltnings språket under resten av århundradet fram till generalguvernör Bobrikoffs februarimanifest 1899 med sina långtgående förryskningssträvanden. Detta gav bränsle åt en växande finsk nationalism som ledde fram till Finlands självständighet den 6 december 1917.

Jämfört med Alexanders Finlandspolitik hade många finländare dåliga erfarenheter av det föregående svenska styret som inneburit svåra umbäranden och upprepade utskrivningar till krigstjänst med udden just mot den östra grannen.

1812 års politik formulerades av kronprins Karl Johan, från 1818 Karl XIV Johan, efter ett möte med tsar Alexander i Åbo. Sverige bytte utrikespolitisk linje och gick in för försiktighet i relationen till Ryssland för att inte hamna på kollisionkurs som så ofta under föregående sekler. Denna hållning har gällt fram till våra dagar med ett kort undantag under Krimkrigets slutskede i mitten av 1850-talet.

Med ryska revolutionen 1917 stängdes gränserna mellan Ryss-

land och dess nordliga grannländer, och mer normala gränsöverskridande kontakter kunde återupptas först 70 år senare. Brist på förtroende präglade relationerna mellan länder och folk i norra Europa under denna period.

Finland tvingades för att försvara sin självständighet utkämpa vinterkriget mot Sovjetunionen 1939–1940 som följdes av fortsättningskriget 1941–1944. Sverige bistod Finland som ”icke krigförande” med omfattande militär utrustning under vinterkriget, bland annat ett stort antal stridsflygplan. Under fortsättningskriget var Sverige ”neutralt” och nekade Finland militärt stöd.

Parisfreden 1947 begränsade starkt den finska försvarsmaktens storlek och dess innehav av materiel. Innehav av ubåtar förbjöds och självfallet också produktion eller stationering av kärnvapen på finskt territorium. Restriktionen gällde fram till Sovjetunionens upplösning 1991, varefter Finland på initiativ av president Mauno Koivisto ensidigt förklarade att landet självt beslutar om sin försvarspolitik.

President Urho Kekkonen föreslog 1963 att Norden skulle bli en kärnvapenfri zon och vidhöll förslaget, trots att de nordiska grannländerna intog en reserverad attityd till detta – också med syftet att utesluta möjligheten att Sovjetunionen skulle kräva att få stationera sådana vapen på finskt territorium utifrån vänskaps-, samarbets- och biståndspakten från 1948. VSB-paktens giltighet förhandlades bort med Ryska federationen 1991–1992, vilket öppnade för att Finland – liksom Sverige och Österrike – kunde uppnå medlemskap i Europeiska Unionen 1995. Finland och Sverige har som medlemmar bidragit med underlag och resurser för att stärka EU:s civila krishanteringsförmåga.

När Paavo Lipponen som ny statsminister besökte Sverige 1995 sade hans svenske kollega Ingvar Carlsson, att han inte längre kunde se några olikheter i ländernas säkerhetspolitik. Möjligen var det en sanning med viss modifikation med hänsyn till olikheter i ländernas historia och strategiska situation. President Juho Kusta Paasikivi brukade säga: En sak är säker, vårt geopolitiska läge kan vi inte ändra. Och det han avsåg var

framför allt Ryssland, en granne med vilken Finland har en 130 mil lång gemensam gräns.

Det positiva med de långvariga västkontakterna via Sverige är att Finland har kommit att omfattas av demokratins och marknadsekonomins ideal.

För ett par år sedan sade Ulf Sundqvist, tidigare socialdemokratisk partiordförande, partisekreterare och regeringsmedlem, att "Finland och Sverige har ett säkerhetspolitiskt samöde". Vad Sundqvist syftade på var att Finland inte kan göra något radikalt annorlunda säkerhetspolitiskt val än Sverige.

Finland har kunnat stärka sitt försvar sedan avtalet från Parisfreden blivit obsolet, det har behållit sitt territorialförsvar och den allmänna värnplikten. Samtidigt begränsar landets djupa ekonomiska kris möjligheterna att ge ytterligare resurser till försvaret.

Sverige omstöpte i slutet av 1990-talet sitt invasionsförsvar till ett insatsförsvar och minskade successivt sina försvarskostnader. Omvandlingen skedde efter begränsad debatt, och framför allt rådde en bred enighet bland landets politiska partier. Ett huvudskäl till förändringen var att Ryssland inte längre uppfattades som ett militärt hot.

President Kekkonen arbetade länge för att få Sovjetunionen att erkänna att Finland höll en neutralitetslinje, vilket till slut också lyckades. Efter andra världskriget formulerades Sveriges försvarspolitiska målsättning som "alliansfrihet i fred, syftande till neutralitet i krig", vilken förblev intakt fram till början av 1990-talet då Bildtregeringen gjorde en omformulering, dock med bibehållande av den militära alliansfriheten. Förespråkare hade funnits i Sverige för Nato-medlemskap sedan 1950-talet, bland annat på Dagens Nyheters ledarsida. I huvudsak rådde dock en mycket bred samling kring den militära alliansfriheten, och den officiella bedömningen har varit att den "tjänat oss väl".

Finland värdesatte den svenska militära alliansfriheten, och Kekkonen föredrog en socialdemokratisk regering i vårt land som säkraste garanten för den linjen och som den politiska kraft

som bäst förstod sig på Finlands särskilda ställning. I Juhani Suomis stora biografi över Kekkonen framgår att presidenten av och till var starkt kritisk till hur Dagens Nyheter och Expressens ledarsidor skrev om den finska utrikespolitiska kursen – i flera fall sufflerade av finska Kekkonenkritiker – och han ansåg att de båda tidningarna ”inte begrep sig på Finlands ställning”. Kekkonen hade uppfattningen att Sveriges val i utrikespolitiken gjorde det lättare för Finland att steg för steg minska sitt beroende av Sovjetunionen.

Omkring år 2000 bröts en tidigare konsensus i den svenska säkerhetspolitiken när ungliberaler körde över sina äldre partimedlemmar och fick Folkpartiets landsmöte att anta kravet på svenskt medlemskap i Nato. I sin säkerhetspolitiska beskrivning till riksdagen 2001 vidhöll Anna Lindh den militära alliansfriheten, men hon betonade också medlemskapen och samarbetet i EU och FN. Socialdemokraterna, Moderaterna, Centerpartiet och Kristdemokraterna ställde sig bakom utrikesdeklarationens formuleringar, medan Folkpartiet krävde medlemskap i Nato och Vänsterpartiet och Miljöpartiet motsatte sig medlemskapet i EU. Senare har Miljöpartiet ställt upp på EU-anslutningen, och Vänsterpartiet driver inte längre något aktivt motstånd även om det inte har accepterat att Sverige är medlem i Unionen.

Ungliberalernas kampanj för medlemskap i Nato ryckte stora delar av den borgerliga pressens ledarskribenter med sig. Dessa tidningar har under de senaste åren översköljts av artiklar som förespråkar svenskt medlemskap i Nato på ledar-, debatt- och nyhetsplats. Allan Widman, folkpartistisk ordförande i försvarsutskottet, anklagade i februari 2015 under utrikesdebatten i riksdagen utrikesminister Margot Wallström för att ”låta Moskva bestämma Sveriges säkerhetspolitik” då hon stod upp för den militära alliansfriheten.

Meningsyttringar som försvarar alliansfriheten har fått sparsamt utrymme i svensk press, och borgerliga ledarsidor har använt ”neutralitetsnostalgi” som ett skällsord. Folk och Försvars årliga rikskonferenser i Sälen har utvecklats till en tummelplats för Nato-propagandan. I samband med konferensen 2005 ifrå-

gasatte dåvarande utrikesministern Laila Freivalds om socialdemokrater längre skulle ställa sig till förfogande för detta ”spel”.

Fram till den allra senaste tiden har den massiva Nato-propagandan varit föga framgångsrik i folkopinionen. Den svenska opinionen har stabilt varit emot medlemskap, men en viss förskjutning har nu inträtt på grund av Rysslands utrikes- och militära politik under Vladimir Putin. Om det är en bestående omsvängning eller ett tillfälligt trendbrott återstår att se.

De fyra borgerliga oppositionspartierna har krävt en utredning om Nato-medlemskap, vilket regeringen motsätter sig. Man kan fråga sig hur en sådan utredning ska kunna göras opartiskt och med tillräcklig integritet. Om frågan ska utredas är det kanske bättre att nej- och ja-sidorna får genomföra sina egna utredningar och att en folkomröstning ordnas därefter. Detta har presenterats som en möjlighet av Olof Palmes tidigare nära medarbetare Anders Ferm.

Regeringen och oppositionen har nu i alla fall enats om att utreda Sveriges försvarspolitiska samarbete med utlandet och gett det delikata uppdraget till ambassadör Krister Bringéus. Sedan tidigare har EU:s medlemsländer anslutit sig till Lissabonfördragets solidaritetsklausul. Enligt försvarsminister Peter Hultqvist går det inte att heltäckande beskriva vad denna innebär på förhand; ytterst kräver insatser enligt klausulen beslut av de nationella parlamenten. Kontroversiella frågor under 2016 blir regeringens förslag till värdlandsavtal med Nato samt Tone Tingsgårds uppdrag att utreda den svenska Afghanistaninsatsen.

Under den gångna 15-årsperioden har ett zick-zack-spel bedrivits mellan Finlands största dagstidning Helsingin Sanomat och den borgerliga Stockholmspressen. Helsingfors-tidningens ledarskribenter har under lupp försökt finna tecken på att Sverige är på väg in i Nato, och Dagens Nyheter, Expressen och Svenska Dagbladet har letat efter motsvarande tecken på ett finskt närmande. Sanningen är att opinionen och riksdagsmajoriteten i bägge länderna har varit tämligen stabilt mot medlemskap.

Den finska opinionen är trots förändringar på den internationella scenen ännu präglad av den så kallade Paasikivi-Kekkonen-linjen. Även Mauno Koivisto, liksom senare Tarja Halonen, har bestämt motsatt sig finskt Nato-medlemskap. Centerpartiet har fortsatt på den linjen, även om det bland partiets yngre sympatisörer finns de som förespråkar medlemskap. Socialdemokraterna, De gröna och Vänsterpartiet är klart emot, Samlingspartiet och Svenska folkpartiet för medlemskap. Sannfinländarna är delade, men bland partiets väljare torde det finnas en betydande skepsis och ett motstånd mot medlemskap. Finlands riksdag har beslutat att Nato-medlemskap ska vara en option, men steget är långt till dess den kan aktualiseras. Och då betyder det ganska litet att satsen ”inget sådant beslut är aktuellt under den innevarande mandatperioden” har fallit bort i den nuvarande regeringens program.

President Sauli Niinistö har deklarerat att han inte kommer att lägga fram något förslag om finskt medlemskap i Nato under sin ämbetsperiod 2012–2018.

Invändningarna mot medlemskap i Nato är desamma som tidigare. Alliansfriheten har främjat stabiliteten, säkerheten och begränsat den militära spänningen i Östersjöregionen och på Nordkalotten. Vi vill inte ställa upp på ömsesidiga, förpliktande kollektiva säkerhetsgarantier enligt Nato-fördragets artikel fem. Vi vill inte avhända oss en handlingsfrihet som ger oss möjlighet att fungera som medlare i kriser, ta nedrustningsinitiativ och undvika allianspolitikens belastningar globalt sett. Sverige har avstått från kärnvapen sedan Tage Erlanders dagar för att inte bli måltavla för sådana vapen, och bör därför säga nej till att hamna under Natos kärnvapenparaply genom ett medlemskap.

Vissa debattörer har påstått att kostnaderna för försvaret skulle minska vid medlemskap i Nato. Motsatsen är mera trolig, eftersom Nato kräver att medlemsländerna spenderar 2 procent av sin BNP på försvaret. Sveriges försvarskostnader är idag 1,1 procent av BNP. Dessutom skulle vårt inflytande som medlemmar starkt begränsas av USA:s dominans i Nato.

Vår säkerhetspolitik ska naturligtvis inte beslutas i Moskva,

som Allan Widman har raljerat, men den ska inte heller ignorera Ryssland, utan tvärtom också bygga på bedömningar av Rysslands egna perceptioner och strategiska dispositioner. Den nuvarande krisen i relationerna mellan Ryssland och Väst är inte bara Putins fel, har Tysklands förre förbundskansler Helmut Schmidt sagt. Väst har gett bränsle åt Rysslands misstänksamhet genom utvidgningen av Nato österut, liksom EU:s östliga partnerskap initierat av Carl Bildt som utrikesminister och hans polske kollega Radosław Sikorski som av ryssarna uppfattas som riktat mot dem själva. Den som besökt Ryssland och diskuterat Nato även med vanliga ryska medborgare vet att Atlantpakten ses med fruktan och som någonting man är tvungen att försvara sig emot.

I boken *Bevara alliansfriheten!* skrev tidigare yrkesofficeren Lennart Uller tänkvärt: ”Det viktigaste i västs förhållande till Ryssland förblir att förhindra att landet helt isoleras. Att göra Nato än mera kompakt i Östersjöområdet kan knappast minska en rysk misstänksamhet som går ut på att väst försöker inringa Ryssland.”

Åsikterna går isär ifråga om medlemskapet, men däremot finns det en bredare samsyn i både Sverige och Finland om samarbete med Nato vad gäller försvarsmateriel, underrättelse- och övningsverksamhet, andra konsultationer och internationella operationer. Att FN-mandat ska gälla för sådana operationer är viktigt. Ett inte utklarat övervägande är var gränserna för samarbetet ska sättas.

Under senare tid har försvarssamarbetet mellan Sverige och Finland utökats genom avtal mellan ländernas regeringar. Det omfattar luft- och sjöförsvaret, försvarsmateriel, övningsverksamhet, internationella operationer med mera. Samarbetet har ett mycket starkt opinionsstöd i bägge länderna oavsett inställning till Nato-medlemskap.

Det finsk-svenska försvarssamarbetet kan ses som ett svar på en förändrad säkerhetspolitisk verklighet och som ett medel att stärka de nationella försvaren. Under den svenska alliansregeringen bedrevs en äventyrspolitik med nedskärningar av

försvaret som försvagade vår säkerhet och slopade den allmänna värnplikten med tre rösters övervikt i riksdagen. Det senare beslutet skadade försvarets folkliga förankring och har lett till stora problem med dess personalförsörjning. Den nuvarande regeringen är vägledd av föresatsen att Sverige ”behöver ett starkt försvar efter våra förhållanden” och ökar därför försvarskostnaderna bland annat för ny materielanskaffning. Dessutom utreder regeringen hur yrkesförsvaret ska kompletteras med större inslag av plikt.

Sommaren 2015 var det 40 år sedan Helsingforsdokumentet antogs om säkerhet och samarbete i Europa samt utökade mänskliga rättigheter, som alla deltagare i Helsingforskonferensen från Öst och Väst ställde sig bakom. Jubileet blev avslaget därför att situationen nu är problematisk i Europa. Organisationen för säkerhet och samarbete i Europa har haft svårt att göra nya framsteg. Men Osses mål om fred, frihet, förtroende och försoning är fortfarande ledstjärnor för framtiden. Kekkonens fredspolitik, Willy Brandts östpolitik och Olof Palmes arbete för gemensam säkerhet förtjänar ännu beundran och behöver uppföljande insatser. Militär konfrontation och militärt våld måste motarbetas.

Olof Palmes brukade säga att utrikespolitiken ska vara vår första försvarslinje, försvarspolitiken den andra. Många politikområden, nationer, organisationer, institutioner och människor måste samverka beslutsamt och konstruktivt för att vi ska föras närmare målen om ett Europa och en värld i fred, utveckling, rättvisa och välstånd.

Säkerhetspolitiken får inte bygga på illusioner

Av Gustav Hägglund

1. Illusioner och verklighet

Att permanent fred skulle ha brutit ut i vår världsdel är kanske den mest uppenbara av illusioner. Efter kalla krigets slut och sovjetimperiets sönderfall tänkte man sig att de beväpnade konflikternas tid var förbi och började förnjöt lösa in fredsdividender. Nästan alla länder i Västeuropa bantade sina militära styrkor och sina försvarsbudgetar. Östeuropas forna kommunistländer följde exemplet när de vann inträde i Nato och EU. Rysslands agerande har nu väckt Europa från denna hallucination. Andra kvarstår.

Vi västerlänningar tror att våra värden är universellt förhärskande: demokrati, jämlikhet, rättsstat, mänskliga rättigheter, fri press och yttrandefrihet, marknadsekonomi. De facto är vi en minoritet på kanske 1,3 miljarder människor. Kineserna är redan lika många. Kina har deklarerat att västerländsk demokrati utgör ett farligt hot mot landets samhällssystem, Ryssland och många afrikanska länder delar denna uppfattning. 1,3 miljarder muslimer har helt andra värden, Indien med sina 1,2 miljarder innevånare har ett kastväsen som institutionaliserar olikhet från födseln.

Men med idogt missionsarbete får vi väl dessa vilsegångna få att anamma vår överlägsna civilisation? Tyvärr låter sig objektet för missionsarbetet inte imponeras av våra argument; de är stolta över sin egen civilisation. Ta nu till exempel Ryssland

som vi trodde kunna omvända till demokrati och rättsstat. Rysarna frågar sig med vilken rätt småstater som Sverige eller Finland leker läromästare; Ryssland degraderade ju Sverige redan på 1700-talet från europeisk stormakt till skandinavisk småstat, och Finland var i över hundra år en avkrok i det ryska imperiet.

Vi arbetar hårt för att befästa mellanstatliga fördrag och lagstiftning, folkrätt och internationella domstolar, FN och andra internationella organisationer i förhoppning om att dessa skall trygga vår tillvaro. De starka låter sig inte stävjas när deras intressen står på spel: se bara på Rysslands framfart i Ukraina, USA:s invasion av Irak, Kinas agerande i Tibet, Xinjiang och öar i närliggande hav eller ISIS' hårresande grymheter.

De mest idealistiska hävdar att vår viktigaste uppgift är att förbättra världen. Inget ont därmed, det är fint att människor har en så nobel målsättning. Men man borde inte ha överdrivna föreställningar om vårt inflytande på världens gång. Sveriges befolkning är litet över och Finlands litet under en tusendel av världens, sammanlagt hela två tusendelar. Vårt totala inflytande i värden är kanske litet större, tre tusendelar, enär vi ju är dukigare än de flesta!

2. Läget i världen

Efter Sovjetunionens sönderfall har vi levt i en unipolär värld, där USA i stor utsträckning angett tonen. Som bäst pågår en omställning till ett triangulärt kraftfält med USA, Kina och Ryssland som subjekt och resten av världens länder som satelliter, rabulister eller ointressanta objekt. Dessa tre länder kan inte kuvas eller erövras. Om de ställs med ryggen mot väggen kan de ty sig till sina kärnvapen och förinta vilken som helst angripare. Rysslands väldiga areal, Kinas enorma befolkning och USA:s tekniska överlägsenhet är därtill ägnade att avskräcka presumtiva angripare.

Frustrerat och besviket drar sig USA nu tillbaka till sin egen kontinent. Man lider av baksmälla efter två misslyckade militära

interventioner som har tagit kål på amerikanernas vilja att skicka sina soldater till oroshärdar. Läget i Irak är mycket värre än då amerikanerna invaderade landet; de har de facto stått fadder till ISIS. Afghanistan håller på att glida i samma riktning. Européerna vägrar att öka sina militärutgifter trots åratals av amerikanska påtryckningar och Rysslands tilltagande vapenskrammel. Amerikanerna begränsar sig till flygbombardemang, instruktörer, materielhjälper och bojkotter; *boots on the ground* avhåller man sig från. Den verkliga utmaningen kommer från Kina. President Obama har följaktligen deklarerat "Pivot Asia": USA skall fokusera på Asien.

Kinas ekonomi har vuxit med cirka 10 procent per år under tre decennier. Landets militära kapacitet har ökat i samma takt. Så också behovet av råvaror. Att trygga råvarutillgången är ett centralt inslag i Kinas utrikespolitik. Kina är den största investeraren i Afrika, vilket har gett landet ett avsevärt inflytande där. Betydande investeringar planeras också i Sydamerika, Kanada och på Grönland. Mellersta Östern är för Kina en viktig leverantör av olja och gas, och landet söker nya källor genom fördrag med Ryssland och i närliggande hav. Armén, främst utrustad för försvar av det egna territoriet, skärs ned för att ge plats åt modernisering av flyg och marin, som kan användas för styrkeprojicering utomlands. Globalt agerande är stick i stäv med tusenårig tradition av självgott leverne i "Mittens rike" utan interventioner mot barbarerna utomlands. Håller Kina på att bygga ett imperium i stil med europeiska kolonialmakter förr i världen? Det verkar sannolikt, om än ej säkert. Säkert leder expansionen däremot till konflikt med den tidigare suveräna stormakten USA.

Ryssland plågas av en längtan efter sin tidigare storhet. Efter kalla kriget har landets status sjunkit från global till regional stormakt, liksom Frankrikes och Storbritanniens efter andra världskriget. 1990-talets oreda och svält avskräcker från demokrati. Styret är åter traditionellt enväldigt, tryggt och pålitligt. Sjunkande oljepriser och västerländska sanktioner hämmar ekonomin, men satsningen på militär kapacitet fortgår. Denna kapacitet kom till effektiv användning för att kapa Krim och

stoppa demokratins och Natos frammarsch i Ukraina. Man drog nytta av en glipa i möjligheternas fönster: EU var paralyserat av pågående valår och amerikanerna trötta på exkursioner. Motreaktionen begränsade sig till himlande utlåtanden och ekonomiska sanktioner. Man ser tydliga tecken på en rysk expansion för att bli en global makt. Flyg och flotta har börjat demonstrera sin kapacitet utomlands i en omfattning som inte skådats sedan kalla krigets slut. Ryssland framhäver sin kärnvapenarsenal mer än någonsin sedan 1960-talet. Hybridkrigföringen tilltar dag för dag. Statsbesök avläggs till vänskapligt sinnade länder, som Turkiet och stater i Latinamerika. Samarbetet med Kina intensifieras med bland annat avtal om långvariga leveranser av olja och gas.

Flest satellitstater har USA, som ett arv från kalla kriget. Satelliterna är beroende av amerikanerna för sitt försvar och därför fogliga. USA:s viktigaste satelliter är Nato-länderna och genom dem EU samt en kedja av öriken i Stilla havet, från Australien till Japan. Många forna sovjetrepubliker har nära ekonomiska förbindelser med Ryssland och styrs av forna kommunister med sammanfallande uppfattningar. Kina saknar ännu satelliter i traditionell mening men ökar dag för dag sitt inflytande i skuld-satta afrikanska stater och räknar med sympatier från kineser bosatta utomlands där de mångenstädes intar en ledande roll i näringslivet.

Rabulisterna vägrar att bete sig hyfsat. De mest markanta i denna kategori är Nordkorea och ISIS, men likartade aktörer finns framförallt i Afrika. Konflikten mellan Israel och arabvärlden dominerade tidigare läget i Mellanöstern men överskuggas nu av motsättningen mellan shia och sunni. Iran har ställt sig i spetsen för shiamuslimernas kamp mot sunnidominansen som leds av Saudiarabien.

Krishanteringen hade en viktig uppgift under det kalla kriget i områden som befann sig mellan de bägge blocken. Efter kalla krigets slut led FN:s krishantering skeppsbrott genom överdimensionerade operationer i Bosnien och Somalia. Fredsbevararna blev en part i stället för medlare i dessa konflikter och måste

dras bort med svansen mellan benen. Natos krishantering var först framgångsrik men urartade sedan i Afghanistan till att assistera amerikanerna i deras krig mot terrorismen. Amerikanerna är inte längre pigga på några nya operationer, och utan USA är Nato tandlöst. Fältet ligger öppet för kriser som kan eskalera.

Men kan inte EU stävja kriser – EU har ju institutioner och personal för detta ändamål? EU är väl skickat för begränsade, i huvudsak civila hjälpaktioner men klarar inte större militära insatser. Uppställda beredskapsstyrkor har i årtal fått stå oanvända i avsaknad av politisk enighet om hur de skall hanteras. Det viljelösa EU är en militär dvärg trots att EU-länderna tillsammans har tre gånger fler invånare än Ryssland, åtta gånger högre bruttonationalprodukt än Ryssland, tre gånger Rysslands militärutgifter och dubbelt så många soldater i tjänst som Ryssland. EU kan inte aspirera på stormaktstatus förrän det konsoliderar sina militära resurser och är berett att använda dem. Vladimir Putin ids ju inte ens prata med EU:s ledarskap.

Framtiden ter sig ovisare än tidigare. Tyngdpunkten verkar flytta till Asien där ekonomierna växer snabbast, där den militära spänningen ökar och dit både USA och Ryssland kastar sina blickar. Europa är på väg att bli ett bakvatten i internationell politik. Ytterligare kriser och konflikter är att vänta i världen. Sannolikheten för storkrig är ringa; kärnvapnen lägger band på alltför högtravande planer. Däremot är det högst sannolikt att något helt överraskande inträffar, någonting som ingen kunnat förutspå. Vi har upplevt flera dylika händelser i vår närhistoria: Sovjetunionens sönderfall, 9/11, börsrasen, arabiska våren, Ukrainakrisen, den muslimska folkvandringen till Europa. – Var beredd!

3. Militärstrategi för stora och för små

Militärens uppgift är olika i stormakt och småstat.

Stormakten håller militära styrkor som redskap för sin politik, i Clausewitz' anda. USA:s marinkår deklarerar stolt att den be-

främjar amerikanska intressen över hela världen. Uppgifterna är av mångahanda slag: intervention i krisområden, landstigning och markanfall i ett uppstudsigt land, stridsledning av missiler, flyg, drönare och artilleri, bevakning och försvar av ambassader och installationer, eliminering av terrorister, livvaktfunktion och evakuering av civilister. Yrkessoldater är bäst lämpade för dylika uppgifter. Stormakten behöver styrkor som kan projiceras i den riktning statsledningens politik än kräver. Med förklaringen att man därmed motar möjliga hot innan de når hemlandet betecknar man till och med interventioner i fjärran land som försvarspolitik.

Små länder behöver inte sådana konstgjorda motiveringar. De har helt enkelt inte resurser för anfall eller projicering av omfattande styrkor. För dem är inte kriget en fortsättning av politiken med andra medel utan snarare tecken på ett misslyckande i deras egen politik, en katastrof som de borde ha kunnat avvärja. De upprätthåller militära styrkor för att undgå anfall och överleva om de trots allt blir anfallna. Försvar av hemlandet är deras målsättning.

Ändå deltog ett antal europeiska länder i USA:s interventioner i Irak och Afghanistan. Därtill finns två orsaker. Majoriteten av EU-länderna har varit stormakter i sitt förflutna. Det kan vara bestickande att få vara med om storslagna projekt som i fornstora dagar, om också bara som bihang. (Hör inte Sverige till denna kategori?) Den andra orsaken är mera jordnära: man hjälper amerikanerna för att sätta dem i tacksamhetsskuld och säkerställa att de kommer till undsättning om man själv blir anfallen. Detta är helt logiskt och väl motiverat för länder som inte tilltror sig förmågan att försvara sig själva. Förluster i liv är ett acceptabelt pris för att få en försäkran om hjälp om man skulle bli anfallen. För Estlands del har Afghanistan kostat 9 stupade och ett femtiotal sårade, Danmark har haft 42 stupade, utan protester från medborgarna i någotdera landet.

Småstatens militära strategi är en helt annan än stormaktens. Jag hade tillfälle att diskutera skillnaderna med Colin Powell, då han besökte Finland 1991 efter att ha lett det amerikanska an-

fallet mot Irak, en i alla hänseenden framgångsrik militär operation. Han beskrev hur han gick till väga. Först klarlade han i detalj Iraks styrkor, deras kapaciteter, svagheter och placering. Därefter fastställde han vilka trupper och vapensystem som behövdes för att med precision slå till mot fiendens styrkor. Sedan samlade han de egna styrkor som behövdes för att slå och besegra fienden och placerade dem i utgångsläge. Samtidigt bombarderade han alla lokaliserade mål med flyg och missiler. När motståndarens trupper mjukats upp tillräckligt ryckte marktrupperna in och uttraderade kvarstående motstånd på några få dagar. Därefter drogs trupperna tillbaka så att de kunde användas för nya uppdrag, och Irak kunde kvarstå som en motvikt till Iran även framledes.

Jag lyssnade med beundran och en smula avund och replikerade sedan, utgående från vår kamp i andra världskriget. Vi i Finland hade inte möjligheter att utröna angriparens resurser i detalj. Inte heller visste vi var anfallet skulle sättas in och när. Vi hade inga garantier för att våra trupper skulle räcka till – det var närmast osannolikt – utan som litet land måste vi slåss med de styrkor som stod till buds. Däremot var det givet att vi skulle slåss för pinkära livet och aldrig ge upp. Tiden var på vår sida: vi slogs för överlevnad utan tidsbegränsning medan angriparen förr eller senare skulle behöva sina styrkor för andra ändamål. Så klarade vi andra världskriget – och det är vår strategi även idag.

Colin Powell sade att han aldrig hade kommit att tänka på hur annorlunda en småstats doktrin var. Själv formulerade han den så kallade Powell-doktrinen vars viktigaste regel är: "Gå inte in om du inte vet hur du kommer ut." Raka motsatsen till detta råd tillämpade amerikanerna under sin andra invasion i Irak där alla fel begicks som Powell hade undvikit. Resultatet blev en värre härva än den man försökte lösa. Amerikanerna lät sig också dras med i en oändlig konflikt i Afghanistan i stället för att i linje med Powell-doktrinen ha dragit sig tillbaka så fort talibanerna hade kämpats ner.

Traditionella krig mellan jämnstarka länder förekommer just inte mera. Kärnvapnen får stormakterna att avhålla sig från

att utmana varandra på allvar. Småstatskrigen har utkämpats framförallt i Mellanöstern men under det senaste kvartsseket knappast där heller. Huvudkategorierna i dagens värld är inbördeskrig och asymmetriska krig. Etniska eller religiösa motsättningar är oftast orsaken till inbördeskrig, ibland ren maktkamp. Asymmetriska krig utkämpas för det mesta mellan stormakt och småstat.

Stormakten har till sitt förfogande förutom numerärt överlägsna styrkor också en överlägsen högteknologi. Satelliter, drönare och hjälmkameror förmedlar slagfältsinformation i realtid, datorassisterade mikrofoner snappar upp och analyserar fiendens kommunikation, GPS-styrda projektiler träffar målet med en meters precision, ljusförstärkare gör natten till dag, signal- och datornätet sträcker sig ända ned till den enskilda soldaten. Hur i all världen skall småstaten kunna klara ett dylikt monster?

Vietnamkriget är det klassiska exemplet på hur en i alla avseenden underlägsen småstat kan besegra även världens mäktigaste militärmakt. Den avgörande faktorn var viljan, motivationen. Vietnameserna kämpade i sitt eget land, för sin existens och sin framtid, amerikanerna för en korruperad regim i fjärran land. Jag tror att den här observationen är relevant än idag, ett halvt sekel senare, när vi analyserar potentiella asymmetriska konflikter.

Terrorism kan betraktas som en avart av asymmetriska krig. Den svagare tyr sig till metoder som människor i gemen finner värdelösa, då den inte annars kan komma åt sin motståndare. Kampen är ojämn också i så måtto att motparten i allmänhet är bunden av västerländska värden och därför förhindrad att svara med samma mynt.

Hybridattacker är en innovation som väsentligen har sin upprinnelse i informationsteknikens snabba utveckling. Genom manipulation av datorer (cyberattacker) skaffar man kunskap om objektets hemligheter, kartlägger dess svagheter och saboterar dess funktioner. Desinformation och propaganda sprids genom nyhetskanaler och sociala medier. Ekonomiska påtryckningar är effektiva när det gäller för objektet vitala förnödenheter. Fem-

tekolonner skaffar information om sårbara mål och förbereder aktioner mot dessa. ”Gröna gubbar” skickas in som förstärkning då attacken verkställs. Militära styrkor hopas i objektets närhet som en förvarning om vad som väntar om objektet ej ger med sig. Alla dessa åtgärder kan vidtas utan att tröskeln till krig i juridisk mening överskrids.

Endast de tre stormakterna bemästrar hela den offensiva skalan av hybridkrigföring. Ryssland är främst med Krim som trofé, paralysering av Ukraina och framgångsrik manipulation av opinioner i Europa. Kina vet vi inte så mycket om. Landet riktar sig främst mot USA och drar nytta av kinesiska minoriteter utomlands. Amerikanerna håller idag på att mångdubbla cyberpersonalen i sina militära kommandon med tyngdpunkt på offensiv kapacitet.

Försvaret mot hybridattacker bör omfatta alla samhällets delar. Angriparen söker svagheter överallt och inriktar sina åtgärder därefter. En helhetsstrategi behövs som säkerställer att alla vitala funktioner skyddas och att det finns en back-up om de trots allt skadas. För små stater är det lättare att bygga defensiva än offensiva kapaciteter för hybridkrig och därigenom stärka samhällets förmåga att uthärda kriser. Finland har nyligen utvecklat ett totalkoncept för tryggnad av samhällets samlade säkerhet.

4. Utlokalisering är försvarsviljans svanesång

Utlokalisering (”outsourcing”) är dagens melodi. Tidigare försökte företag säkra tillgången på det de behövde för sin produktion och verksamhet genom att sköta allt väsentligen på egen hand. Numera lägger man ut allt flera funktioner på entreprenad hos aktörer som har specialiserat sig på olika områden. Detta är ofta ekonomiskt lönsamt.

Försvaret kan utlokaliseras på två sätt. Man kan anställa yrkessoldater eller man kan anlita allierade. De flesta länderna i Europa använder sig av bägge metoderna. De har avskaffat

värnplikten och istället anställt en liten kår av yrkessoldater för i första hand krishanteringsuppgifter. Försvaret av det egna landet har ersatts av någonting som på Nato-språk heter ”common defense” (kollektivt självförsvar), i praktiken USA.

Resultatet av utlokaliseringen har medfört en nedgång i pengar och resurser. När de anslöt sig till Nato, lovade de nya medlemmarna i alliansen att avsätta 2 procent av sitt lands bruttonationalprodukt till försvaret. I början gjorde de som de utlovat, men snart började andelen dala – i Lettland till exempel ända ned till 0,7 procent av BNP. Samtidigt avvecklade de sina förberedelser till försvar av det egna landet och koncentrerade sina ansträngningar på krishanteringsinsatser såsom Nato-ledningen föreskrev. Enda undantaget var Estland. Dess högre officerare hade utbildas i Finland och fått klart för sig att man också själv skulle försvara landet. Estlands försvarschef Tarmo Kouts berättade att Natos generalsekreterare hade beklagat sig hos Estlands statsminister över att landets försvarsledning insisterade på att hålla fast vid en sådan finskinspirerad irrlära.

Yrkessoldater är dyra och följaktligen begränsade till antalet. Den fredstida militära styrkan i Europas länder utgör i medeltal 0,3–0,4 procent av ländernas befolkning. I länder som har avskaffat värnplikten finns inga nämnvärda reserver att tillgå, om krig och ofärd skulle utbryta; inte heller då kan mer än 0,4 procent sättas in, jämfört med 10–15 procent under andra världskriget. Med en trettiondel av vad som behövdes i det senaste kriget klarar man knappast försvaret i ett nytt. Enda möjligheten är att förlita sig på hjälp. Alternativen är värnplikt eller allians.

En mobiliserad styrka på över 1 procent av befolkningen finns bara i länder med någon form av värnplikt, nämligen Finland, Estland, Grekland, Schweiz, Österrike, Portugal, Danmark och Norge.

Yrkeshärméer är inte kostnadseffektiva i försvaret av det egna landet: resurserna är ju desamma i krig som fred. Inte är de heller kostnadseffektiva när det gäller krishantering. Britterna till exempel anser att inte mer än en femtedel åt gången av deras stående styrkor kan skickas ut i krishantering; för varje insatt

bataljon står fyra hemma och lyfter lön. Vi i Finland bildar motsvarande bataljon av frivilliga, färdigutbildade värnpliktiga (i Finland reservister) som får lön endast då de är i tjänst. Våra reservister är minst lika duktiga som yrkessoldaterna vid kris hantering, det har engelsmännen med förvåning konstaterat upprepade gånger.

I ett demokratiskt land är värnplikten beviset på en stark försvarsvilja. Den måste understödjas av folkmajoriteten. Den ger uttryck för fosterlandskärlek, för att man håller landet, folket och samhället så högt att man är beredd att offra liv och lem till deras försvar. Moraliskt är skillnaden stor i förhållande till alternativet: att betala legoknektar för jobbet så att man inte själv behöver smutsa sina händer.

Om värnplikten skall bestå bör den vara meningsfullt organiserad. Den måste vara rättvis, omfatta samtliga vapenföra, ge alla lika möjligheter till avancemang och eftertraktade uppgifter, bibringa nyttiga kunskaper och färdigheter och framförallt ge den värnpliktige förvisning om att den trupp han tillhör klarar sin uppgift i krig.

Men värnplikten såg inte alls ut så i många länder. Värnpliktiga betraktades som gratis arbetskraft. Efter en kort grundutbildning användes de till ett mångfald uppgifter, från vakttjänstgöring till jordbruksarbete. Inte undra på att värnplikten upphörde i dessa länder. Som ett steg på vägen tillämpades selektiv värnplikt: i öst befriades de bästa, i väst de sämsta.

Under det kalla kriget var värnpliktstjänstgöringen i Finland en del av vår beredskap mot överraskande anfall. Tre kontingenter ryckte årligen in, vilket garanterade tillgång till minst 15 000 utbildade soldater i garnisonerna. Tjänstgöringen omfattade åtta månader för manskap och elva för befäl och specialister. Tjänstgöringstiderna passade illa ihop. De befälsutbildade fick föga ledarpraktik. De värnpliktiga hemförlovades som individer, ej som förband. Militärdistriktet satte samman krigsförbanden av de reservister som råkat bosätta sig i deras distrikt.

År 1997 omorganiserades värnpliktstjänstgöringen i Finland.

Numera rycker två kontingenter in årligen. Manskaper tjänstgör sex månader, de specialutbildade nio månader, befäl och underbefäl tolv månader. De senare leder under ett antal månader manskaper i nästföljande kontingent och hemförlovas samtidigt med dessa. I stället för individer producerar systemet krigsberedda förband där personalen känner varandra och under en länge tid har övat tillsammans. Befälet får förutom sin ledarutbildning en mångsidig praktik i att leda jämnåriga kamrater. Sådan praktik finns inte tillgänglig någon annanstans i samhället. De värnpliktiga tävlar om att bli uttagna till ledarutbildning; genom successiv gallring väljs de bäst skickade ut till befälspositioner. En stor del av manskaper lär sig färdigheter som sedan ger dem företräde till civila yrken: som lastbilschaufför, polis, säkerhetsvakt, sjukvårdare med flera. Systemet är mig veterligen det bästa i världen och en bidragande orsak till att den allmänna värnplikten har bevarats i Finland.

5. Finland och Sverige

Under det kalla kriget var försvaret uppbyggt på ett mycket likartat sätt i Sverige och Finland. Sverige var ett föredöme för oss. Vi anammade svenska lösningar och tillämpade dem så gott vi kunde under våra förhållanden, i allmänhet till gagn för försvaret. Ett av de få undantagen var det så kallade enbefälssystemet som politikerna prackade på militären, trots dåliga erfarenheter av systemet i Sverige.

Nu har vi valt att gå vitt skilda vägar. Sverige har följt Nato-ländernas exempel, avskaffat värnplikten, koncentrerat sig på krishantering och decimerat försvaret till oigenkännlighet. Framförallt gäller det armén som har reducerats till några bataljoner, men också flyget och marinen har skurits ned kraftigt. Till följd därav har Sveriges mobiliserbara krigsstyrka sjunkit från 700 000 till 48 000 man eller det europeiska medeltalet på 0,4 procent av befolkningen. Finland har gått mycket försiktigare tillväga, bibehållit värnplikten och reducerat sin mobiliserbara

styrka etappvis, och inte i en hast som Sverige, från 500 000 till 230 000 man. Denna styrka är i relation till folkmängden högst i Europa, 4,2 procent, alltså tio gånger större än Sveriges.

Varför har två så närliggande grannländer valt helt olika försvarslösningar? Geografin är en central faktor. Finland har en 1 300 kilometer lång landgräns med Ryssland, Sverige gränsar bara till två välvilliga småstater som i tiderna stått under svensk överhöghet. Sovjetunionens sönderfall tog inte kål på ryssarna men däremot nog på Sveriges dominerande angreppsfall. Det svenska försvaret var uppbyggt för att främst avvärja rysk landstigning från Polen och Baltikum. Förlust av fienden är farligt för försvarsviljan. Tar man hänsyn till Sveriges insulära läge är dess politik förståelig och logisk. Huruvida den är hållbar kan diskuteras.

Nuläget påminner lite om år 1925, då man i Sverige förra gången trodde att evig fred hade brutit ut i Europa och beslöt att skära kraftigt i försvaret. Åtta år senare tog Hitler makten i Tyskland, sex år därefter började det andra världskriget. Sverige klarade kriget trots sin svaga militära kapacitet med skicklig utrikespolitik, genom att stryka den starkare parten i kriget medhårs, först Tyskland, sedan de allierade. Nu antar man, som Nato-länderna, att det kärnvapenbestyckade USA nog kommer till undsättning om ofärd hotar. Men detta kan visa sig vara en illusion i långa loppet. USA tar till kärnvapen bara om det attackerats med kärnvapen. Amerikanerna byggde upp Nato för att innesluta Sovjetunionen som då var dess huvudmotståndare. Ryssland är inte det mera, landet kan inte på långt när mäta sig med USA i konventionella stridskrafter. Kina är USA:s utmanare, amerikanerna blir år för år mera engagerade i Stilla havet och Asien. De har deklarerat att de inte längre upprätthåller kapacitet för två samtidiga krigsskådeplatser. Europa är den som får vika om det riktigt kniper.

Varför har då inte Finland följt europeiskt mode, avskaffat värnplikten, negligerat försvarsförberedelserna och inskränkt sig till krishantering? Jag tror att den viktigaste orsaken är vår erfarenhet från andra världskriget. Traktater och överenskom-

meler är inte att lita på: ryssarna anföll trots icke-angreppsavtal. Medlemskap i internationella samfund är ingen räddning: Nationernas förbund uteslöt Ryssland, men det hjälpte oss föga. Välvilligt inställda länder har sin egen säkerhet att tillvarata: trots sina sympatier för oss kommer de inte till undsättning. Men även en mångfaldigt överlägsen angripare kan stoppas om folket står enigt. Finland var det enda krigförande landet på vår kontinent som inte erövrades, besattes och skövlades. Man kan förstå att andra misströstar beträffande sina möjligheter att försvara sig själva, men inte duger det till modell för oss!

Utan värnplikt kan inte ett litet land skapa ett trovärdigt försvar. Viktigast är tillgången till optimalt antal soldater. Men värnplikten medför därtill många andra fördelar. Försvaret är kostnadseffektivt när styrkorna kan anpassas utifrån rådande läge – så ock i krishantering. Ledare inom politik, näringsliv, media, arbetsmarknads- och medborgarorganisationer, som gjort värnplikten, förstår vad försvaret betyder och behöver. Detta är en viktig förutsättning för att upprätthålla ett täckande totalförsvar. Försvaret kan dra nytta av medborgarnas kunskaper på olika områden, till exempel i hybridförsvar. Personalresurserna kan användas flexibelt så att nyckelpersonal frigörs från militärtjänst i kris och krig. Och värnplikten är den bästa tänkbara rekryteringskanalen för officerare. Flertalet finska generaler har vunnits för officersyrket under sin värnpliktstjänstgöring.

Som tidigare påpekats är Rysslands närhet och oberäknelighet en anledning till att Finland har hållit fast vid ett funktionsdugligt försvar. Hotar då Ryssland Finland? Jo, potentiellt, därifrån har ju anfallet kommit upprepade gånger. Men hotet är inte akut. Det finns många mera lockande mål för eventuell rysk expansion. Handeln med Finland gagnar Ryssland. Inget hot, reellt eller påhittat, mot Ryssland utgår från Finland, som står utanför Nato. Erfarenheterna från andra världskriget manar till återhållsamhet. Finland var den enda motståndaren som avvärjde Röda arméns koncentrerade anfall och inte bara en gång utan två: vintern 1939–1940 och sommaren 1944. Det är nog säkrast

att välja lättare mål för sin aggression. Men om vi skär ned försvaret ändras bilden radikalt. Då gäller ordstävets: "Kosacken tar det som sitter löst."

Lika barn leka bäst, heter det. Svenskar och finländare är mycket lika varandra i många avseenden, men nationernas försvarspolitik är idag helt olika. Vore ett gedignare försvarssamarbete möjligt?

För Finlands del skulle rentav ett försvarsförbund vara fördelaktigt. Vi skulle få tilläggsresurser till landets försvar utan att öka riskerna att bli indraget i militära konflikter. För Sverige gäller motsatsen: riskerna ökar men försvaret av det egna territoriet får ringa tillskott. Försvarsförbundets förespråkare har följaktligen tidigare skyfflats på sidospår – de mest kända fallen är väl Axel Rappe och Rickard Sandler. Tillvägagångssättet måste vara sublimt för att ha någon chans att lyckas. Hittills har samarbetet gällt fredstid. Kanske kan man gradvis utöka det till kriser i vår närhet och sedan till ett eventuellt krig. Det har redan tagits små steg i denna riktning: båda länderna tillämpar Nato-standard, flygkrafterna samtränar regelbundet, marin- och flygbaser kan anlitas av bägge länderna och operativ planering för krisläge har initierats.

Nästa steg kunde vara en överenskommelse om arbetsfördelning som tar hänsyn till de respektive ländernas starka sidor. Finland skulle lova att uppehålla sitt starka markförsvar, som i praktiken utesluter markanfall mot Sverige och har möjliggjort markstridskrafternas reducering i det landet. I gengäld skulle Sverige lova att skydda Finlands import och export på Östersjön. Sveriges kust sträcker sig längs hela sjöfartsrutten, Sverige har en liten men modern marin med bland annat utmärkta ubåtar samt flygfält längs rutterna. Finska marinens uppgifter skulle då kunna begränsas till Finska viken med tyngdpunkt på minering och minröjning. Sverige kunde också ta på sig att garantera Ålands demilitariserade ställning; Åland har ju karakteriserats som en pistol riktad mot Stockholm om öarna faller i fientliga händer. De båda flygvapnen skulle integreras till den grad att de kunde sättas in samlat utifrån operativa behov.

Ett sådant samgående skulle höja anfallströskeln mot Sverige och Finland. De sammanlagda försvarsresurserna skulle överstiga deras blotta summa. Finlands uthålliga försvar och Sveriges insatsberedskap skulle komplettera och stödja varandra. Finland har en säkerhetsstrategi mot hybridanfall, som ju Ryssland har specialiserat sig på, omfattande alla samhällsfunktioner. Detta kunde ge nytt liv åt totalförsvaret i Sverige som avskalats parallellt med värnpliktens avskaffande. Signalspaningen, en nyckelfunktion i hybridförsvar, är å andra sidan lagstadgad i Sverige och mycket effektivare än den finska som hämmas av svag politisk legitimation. Sammanfogade skulle vi bli i stånd att följa Ehrensvärds uppmaning vid ingången till fästningen Sveaborg: ”Stå här på egen botten och lita ej på främmande hjälp.” Detta är nog en tillförlitligare livförsäkring i det långa loppet än löften och traktater.

Alliansfrihet och folkförsvar i framtiden

AVSLUTANDE REFLEKTIONER

Av Kent Zetterberg

Sverige har kunnat hålla sig utanför Europas krig och stora konflikter sedan 1815, vilket är ett rekord i Nordeuropa. Det är en position med 200 års fred som verkligen är värd att slå vakt om. I grunden har Sverige ännu idag ett strategiskt skyddat läge, med Östersjön som en barriär och stormakterna på ett visst avstånd. Stödd av en alliansfri politik, en stark ekonomi och ett folkförsvar hjälpte det i hög grad landet att stå utanför krigen i Europa.

Under de bägge världskrigen 1914–1918 och 1939–1945, då Europa stod i brand, framstod det som mycket märkligt att Sverige kunde bevara sin fred. Den svenska neutralitetspolitiken var emellertid framgångsrik, och det visade att regering och folk verkligen kunde utnyttja Sveriges strategiska läge, alliansfriheten, den nationella samlingen och en stark försvarsvilja. Ett likartat läge gällde under det kalla kriget, cirka 1947–1991, där Sverige fortsatte med sitt beredskapsförsvar som var ett förrådsställt, hemförlovat massförsvar på värnpliktens grund. Sverige byggde nu även ut ett mycket imponerande totalförsvar (ett hela samhällets försvar), som det för närvarande tyvärr endast återstår brottstycken av. Totalförsvaret är idag nedlagt, och av det militära försvaret återstår endast ett litet yrkesförsvar, främst anpassat för internationella insatser. Det är det minsta försvar Sverige har haft i sin historia, och dess möjligheter att verka i det nationella försvaret är mycket begränsade. Framförallt saknar det uthållighet. Märkligt nog har Sverige av egen vilja och

genom en rad försvarsbeslut försatt sig i detta dystra läge. Hur kunde detta ske? Det är verkligen en berättigad fråga.

Alliansfriheten har sannerligen tjänat Sverige väl i gångna tider. Hade Sverige verkligen gått in i allianser hade vi sannolikt hamnat i krig gång på gång under epoken mellan 1848 och 1945: i krig på dansk sida 1848–1851 (skandinavismens epok); in i Krimkriget mot Ryssland 1853–1856, på brittisk och fransk sida; in i kriget på dansk sida 1863–1864 mot Preussen (återigen skandinavismen); in i kriget på fransk sida mot Preussen/Tyskland 1870–1871; in i kriget på tysk sida mot Ryssland och ententen under första världskriget; in i kriget på västmakternas och de allierades sida mot Tyskland med flera stater under andra världskriget; och så vidare.

Här måste understrykas att det var alliansfriheten som räddade Sverige från att hamna i en rad regionala krig i Europa och sedan som krigförande i de två stora världskrigen.¹ Sverige fortsatte sin alliansfria linje under det kalla kriget, även om det här fanns en reservpolitik, ett hemligt militärt samarbete med ett antal Nato-länder.²

I omvärlden talade man från 1914 om ”den svenska neutralitetspolitiken” eller om ”svensk neutralitet” som en beteck-

-
- 1 De neutrala staternas rättigheter och skyldigheter enligt Haagkonventionen med flera har ofta varit på tapeten, inte minst under de två världskrigen. Då har man regelbundet kritiserat den förda politiken och diskuterat neutralitetskraven i förhållande till den internationella rätten och till folkrätten. Här glömmer man nästan alltid att det har varit de krigförande stormakterna som helt har bestämt agendan och själva hänsynslöst kränkt de neutrala staternas rättigheter under rådande storkrig. De egna krigsmålen var mycket viktigare än hänsynen till de neutrala staterna, och det gällde även västmakterna. Alla stater blir förvisso svårt stressade i krig, men stormakternas hegemoni har tvingat en rad neutrala stater till anpassning och överlevnad i olika former under brinnande krig. Det gällde även Sverige. Det gäller att få perspektiv på frågan och ge den rätta proportioner, vilket tyvärr ofta har saknats i debatt och forskning.
 - 2 Se Mikael Holmström, *Den dolda alliansen. Sveriges hemliga Nato-förbindelser*. Stockholm: Atlantis 2011.

ning på den säkerhetspolitik som Sverige förde. Neutraliteten som begrepp har ofta förvirrat i debatt och politik. För Sverige som västdemokratisk stat har det inte varit fråga om en ideologisk neutralitet utan om en fritt vald säkerhetspolitik som har fungerat förvånansvärt väl i Nordeuropa under 200 år. Detta trots att Sverige har haft Ryssland/Sovjetunionen och Kejsar-tyskland/Nazityskland som ”nära och flåsande grannar” under två världskrig, med föga hopp om militär hjälp från västmakterna om Sverige hade dragits in i kriget. Detta läge var alltid ett memento i den svenska säkerhetspolitiken. Ryssland och Tyskland fanns nära, medan västmakternas militära förmåga vid Östersjön var ringa. (Hur stor är idag Natos förmåga vid Östersjön?) Sverige inrättade sig efter dessa politiska och militära realiteter, och alliansfriheten blev en kungslinje i svensk säkerhetspolitik.

Under det kalla kriget framstod Sovjetunionen som den stora hotbilden även för Sverige; därmed fanns också risken för ett storkrig mellan blocken i Europa, som kunde utvecklas till ett kärnvapenkrig. Det var ett förfärande domedagsperspektiv, som till stor del har försvunnit efter det kalla krigets slut, då USA och Ryssland kraftigt nedrustade sina kärnvapenarsenaler.

Övergripande vill jag definiera den svenska säkerhetsstrategin under 1900-talet som en svensk balanspolitik, pragmatiskt anpassad mot stormakterna och stormaktsblocken, särskilt de starkaste makterna i närområdet. Detta har fördelen att historiskt anknyta till en lång balanstradition i svensk säkerhetspolitik, som i princip började efter stormaktstidens slut och Karl XII:s död 1718. Dessutom undviker definitionen det ofta missförstådda neutralitetsbegreppet.

”Den svenska balansstrategin” har haft fördelen att kunna omvandlas till en aktiv, internationalistisk utrikespolitik, när förhållandena så har medgivit, till exempel i NF under mellankrigstiden och i FN under det kalla kriget, särskilt under regeringarna Olof Palme (1969–1976, 1982–1986). Strategin har även medgivit särskilda insatser för det nordiska närområdet, där drömmen om nordisk neutralitet krossades under andra

världskriget men kom att ersättas av ett relativt avspänningsområde i Norden under kalla kriget, den så kallade nordiska balansen.

Slutligen har den svenska balansstrategin under de europeiska storkrigen 1914–1918 och 1939–1945 medgivit att Sverige kunnat spela ut de krigförande lägren mot varandra i den meningen att man sökt övertyga båda sidor om att de tjänade på Sveriges fortsatta fred och neutralitet. Här fick i viss mån ändamålet helga medlen, ty från svensk sida krävdes en märklig mix av utrikespolitiska, handelspolitiska, militärstrategiska, ekonomiska och ideologiska argument och åtgärder för att påverka de krigförande stormakterna, vilka satte de egna krigsmålen långt före hänsynen till de neutrala staterna.

Det stora svenska invasionsförsvaret, som definitivt började avvecklas genom försvarsbeslutet år 2000, byggde på en långsiktig beredskap, utspridning och uthållighet hos stridskrafterna. Det var ett folkförsvar som var närvarande i hela landet, och det hade en stark lokal, regional och folklig förankring. Dagens insatsförsvar har mycket få förband (armén cirka sju bataljoner, flottan sju yfartyg, flygvapnet högt räknat 80 JAS-flygplan) och kan endast försvara landet symboliskt. Den folkliga förankringen är bortblåst.

Dagens svenska försvar har en mycket svag förmåga att klara det nationella försvaret över en stor yta; det är för litet och det saknar uthållighet. Trots att Sverige satsar mer på sitt försvar än övriga nordiska länder får vi ut en sämre försvarseffekt än både Nato-länderna Danmark och Norge och det alliansfria Finland, som har behållit sitt invasionsförsvar med tydlig hänvisning till sin långa gräns med Ryssland. Detta beror i sin tur främst på mycket dyrbara materielprojekt (JAS, ubåtar med mera) som gör att materielandelen i försvarsbudgeten är mycket hög.

Det militärindustriella komplexet (statsmakterna, försvarsindustrin och militären) fungerar här som en järntriangel; försvarsindustrin får hög prioritet därför att den är högteknologisk, ses som en viktig exportindustri och ger sysselsättning. Samtidigt har försvarsanslagen reducerats dramatiskt från 3–4

procent av BNP under det kalla kriget till cirka 1 procent idag, vilket är mycket lågt jämfört med Västeuropa. (Nato har målet 2 procent av BNP i nationella militärutgifter, det vill säga Sverige borde fördubbla sina försvarsanslag om vi ansluter oss till Nato.)

De kraftigt bantade försvarsanslagen har för varje försvarsbeslut – FB 1992, FB 1996, FB 2000, FB 2004, FB 2009 – lett till ständiga halveringar av antalet militära förband. Till sist blev volymen så ringa att det inte hjälpte att de återstående förbanden fick en alltmer högteknologisk materiel och utbildning och därmed bättre eldkraft, rörlighet och skydd. Dessa förmågor hade i snitt varit sämre i det gamla invasionsförsvaret, men den gången var volymen förband och personal ungefär tio gånger större än idag. Enligt uppgift håller den svenske insatssoldaten ofta en högre teknologisk nivå än stormakternas soldater (till exempel briter och tyskar), men vad hjälper det när antalet soldater är så litet? Yrkesförsvaret har dessutom mycket stora rekryteringsproblem och har svårt att behålla sin personal. Den valda vägen verkar ha hamnat i en återvändsgränd. Hur har det kunnat bli så här – hur kunde Sverige så totalt avveckla sitt folkförsvar i hopp om ”den eviga freden” efter det kalla krigets slut?

En återgång till ett modifierat folkförsvar från dagens bottenläge kommer att kosta, men det är den rätta vägen att gå. Den snabba överenskommelsen 2015 mellan den röd-gröna regeringen, Moderaterna, Centern och KD, med en förstärkning av anslagen om 17 miljarder kronor till år 2018, visar på en möjlig framtid. Det är den gamla trygga svenska vägen som består av en kombination av ”stamanställda och beväringar”, det vill säga i grunden ett litet professionellt yrkesförsvaret som förstärks av värnpliktiga förband.¹ Denna inriktning har man valt i Danmark

1 I svensk militärhistoria var det fokus på den indelta armén, skapad av Karl XI, och nedlagd först 1901, vidare värvade regementen (anställda förband) och till detta förstärkningar med uppbyggda förband i krig eller senare på 1800-talet delvis med värnpliktiga förband (allmän värnplikt införd 1901). Flottan hade främst stamanställd personal men efterhand tillkom värnpliktig.

och Norge (det finns olika modeller), och nu har den socialdemokratiska försvarsministern Peter Hultqvist tillsatt en utredning om detta. Det signalerar att vinden har vänt och att Sveriges eget nationella försvar och vårt närområde åter har kommit i fokus. Det är glädjande, men vi får se hur långt det bär.

Alliansfriheten har gett Sverige 200 år av fred efter konventionen i Moss i augusti 1814, som avslutade Sveriges sista krig, den gången med Norge, och blev början till den svensk-norska unionen, som varade mellan 1814 och 1905. Därmed lämnade Sverige kontinentens affärer och den långa freden inleddes.¹ Sverige hade förlorat Finland 1809 och fick nu ”naturliga gränser” och ett strategiskt skyddat läge på avstånd från stormakterna och kontinenten. Allt detta skedde i Napoleonkrigens slutskede, sin tids världskrig.

Den svensk-norska unionen var Karl XIV Johans kungstanke. Med den som grund byggde han ut en försiktig, alliansfri politik (”1812 års politik”) i form av en balans, baserad på vänskap med både västmakterna (Storbritannien, Frankrike) och Ryssland. Det var ett recept som Sverige och Norge fick stor nytta av under en lång fredsepok. Än idag lever vi i delar av detta säkerhetspolitiska system, där tider av goda relationer mellan Väst och Ryssland ger perioder av avspänning, tider av motsättningar mellan Väst och Ryssland ger en ökad spänning för Norden. Inte minst märks detta i det svenska närområdet, det vill säga främst Östersjöområdet, men även Nordeuropa i stort. Idag befinner vi oss i en brytpunkt mellan en lång period av avspänning efter det kalla krigets slut och tilltagande spänningar mellan Väst och Ryssland. Det var inte oväntat, då sådana säkerhetspolitiska cykler tenderar att återkomma, något som en del naiva svenska politiker och militärer inte trodde var möjligt. Nu står Sverige där ganska naket, som medlem av EU, utanför Nato och med ett svagt så kallat insatsförsvar.

Det gick så långt i Sverige att försvaret blev ”en icke-fråga”; man tävlade om att lägga ned det nationella försvaret och ansåg

1 Svenska Pommern överlämnades 1814 till Danmark som kompensation för Norge, men Danmark sålde snart Pommern till Preussen.

att ”Sverige försvaras bäst i Afghanistan”. O, sancta simplicitas! Statsministern angav själv tonen när han kallade försvaret ”ett särintresse”, enligt *Dagens Nyheter* (29/1 2013):

Försvaret är ett särintresse, sade statsminister Fredrik Reinfeldt (M) när han för första gången kommenterade de senaste veckornas försvarsdebatt. Statsministern kallade debatten märklig och sade att det inte finns något militärt hot mot Sverige i dag som motiverar ett territoriellt täckande försvar.

ÖB Sverker Göranson har berättat att hemliga spel visar att Sverige kan försvara sig upp till en vecka mot ett begränsat militärt angrepp i ett område. Försvarsmakten har senare berättat att det bara finns försvarsplanering för fem områden i Sverige, och att huvuddelen av landets yta ligger utanför.

Det har lett till att försvarspolitikerna i S, KD, C och FP talat om behov av höjda försvarsutgifter. De tre Allianspartierna har också begärt en Natoutredning.

Efter upplösningen av den svensk-norska unionen 1905 förde Sverige en försiktig utrikespolitik i en skyddad strategisk position, där Östersjön fungerade som en vallgrav mot stormakterna på kontinenten och sjömakten Storbritannien. Det militära försvaret var nu ett folkförsvar byggt på allmän värnplikt, infördes i full skala 1901, och hade formen av ett nationellt existensförsvar. Huvudtanken var att det skulle kunna möta och fördröja en anfallande stormakt och därmed skapa möjligheter för politiskt och militärt stöd från andra stater under ett längre krig. Folkförsvar var tänkt som ett *tröskelförsvar*, där landets sega motståndskraft i ett krig skulle kunna bromsa en fiende som stod på svenskt territorium och ge Sverige möjlighet att få hjälp utifrån. Det anslöt till en gammal historisk linje av ett segt nationellt försvar på egen mark, som har gjort att Sverige i sin historia egentligen aldrig har ockuperats av främmande makt.

Det har alltid kostat mycket för en fiende att försöka anfälla och besegra Sverige militärt, för att sedan ockupera och hålla det till ytan väldiga landet, efter Ryssland och Frankrike det

största i Europa. Under de epoker då Sverige har haft ett folkförsvar har det krävts ett storanfall mot Sverige av en angripare, vilket har varit svårt att utföra. Idag saknar dock Sverige sitt folkförsvar efter en dramatisk nedrustning under åren 2000–2014. Detta har i sin tur bidragit till att opinionen för att överge alliansfriheten har vuxit inför dagens nya hotbilder, hemma i Europa och ute i världen. Man söker trygghet och tänker sig att den finns hos Nato.

Sverige har under 1900-talet haft en rad dyrköpta erfarenheter av militär återtagning men även vid byggandet av hela samhällets beredskap. Upprustningen har flera gånger kommit igång för sent vid ökade spänningar i närområdet och även inför kriget mellan stormakterna. Följden har blivit att vi har fått ordentlig effekt av försvarsansträngningarna alldeles för sent. Samma mönster tycks nu upprepa sig. Om tio år har vi kanske byggt upp ett starkare svenskt försvar från ett bottenläge, men hur ser då världen ut och hur är läget i Nordeuropa?

Alliansfrihet, neutralitet i krig och ett starkt totalförsvar blev ett framgångsrecept för Sverige under en stor del av 1900-talet, särskilt betonat under kalla kriget. Idag vacklar dock både alliansfriheten och neutraliteten; det en gång väl utbyggda svenska totalförsvaret är ett minne blott. Sverige har ett mycket litet yrkesförsvar, främst skapat för internationella insatser och incidentberedskap. med ringa uthållighet vad gäller det nationella försvaret, som är en sekundär uppgift. Försvaret har försumrats sedan försvarsbeslutet år 2000, då invasionsförsvarets nedläggning påbörjades.

Någon formell allianspolitik har inte drivits av Sverige efter 1814, men det har funnits perioder, till exempel under Krimkriget och under kalla kriget, då det informella samspelet med västmakterna gått långt. Under kalla kriget sågs denna samverkan inom regeringen som en livförsäkring om Sverige skulle angripas av Sovjetunionen och den alliansfria politiken misslyckas. Problemet var dock att denna så kallade reservpolitik var hemlig och inte kunde diskuteras öppet. Sovjetunionens ledning tycks därför hela tiden ha ansett att Sverige diskret samverkade med

västmakterna och i ett krig omedelbart skulle hamna på västsidan. I ett krigsläge måste därför Sverige snabbt kunna hanteras och helst kontrolleras, det vill säga fås att inte stödja Väst politiskt och militärt.

Sverige har i princip sedan mellankrigstiden litat på stöd från de demokratiska västmakterna, främst Storbritannien och USA, om den egna säkerhetspolitiken skulle misslyckas. Detta gällde i första hand hoten från grannarna Hitlertyskland och Sovjetunionen. Västmakterna prioriterade dock sällan Norden/Östersjöområdet i sin politik och hade ringa militär närvaro i det direkta svenska närområdet. Maktbalansen rubbades därför, till nackdel för Sverige som baserade sin politik och sin strategi på denna balans. Landet vidtog därför mått och steg för att öka det egna skyddet. Medlen blev alliansfrihet, balanspolitik och ett relativt starkt folkförsvar. Det sista saknas idag och framtiden är osäker.

Sveriges läge är bekymmersamt då spänningen i Europa har ökat genom Rysslands agerande på Krim och i Ukraina 2014–2015, med ett ökat tryck mot Baltikum och Natos och EU:s svar på detta. För svensk säkerhetspolitik är dock denna ökade spänning i Östersjöområdet ingenting nytt; tvärtom innebär det snarare en återgång till ett normalläge om vi ser till Sveriges långa epok med 200 år av fred, 1815–2015. Av den anledningen förde Sverige mycket länge en pragmatisk säkerhetspolitik i alliansfrihetens tecken och satsade på ett nationellt existensförsvar, ett folkförsvar. Frågan är nu vad framtidens svenska politik och försvar blir – kontinuitet eller uppbrott mot ett alliansförsvar på Natos sida?

Den 28 september 2015 kom så denna nyhet:

Flygvapnets bidrag till Natos krishanteringsförmåga

Sedan 2013 ingår Sverige i Natos snabbinsatsstyrka genom bidrag till dess tillhörande reservstyrkeregistret, Response Force Pool. Efter årsskiftet är det F 21 som ansvarar för flygvapnets bidrag med stridsflyg.

– Swedish Fighter Unit är en enhet som består av insatsför-

band ur flygvapnet som vid en eventuell insats har till uppgift att bidra med flygspaning och luftförsvaret, säger överstelöjtnant Claes Bernander som är chef för Swedish Fighter Unit.¹

En reflektion till detta är att dagens svenska insatsförsvaret är väl anpassat för Natos organisation. Natos gemensamma försvarsgaranti (artikel 5 i Nato-fördraget) skulle här bli ett komplement till det svaga nationella försvaret. Vårt militära försvar kan idag inte längre försvara Sverige. Om Sverige skulle gå med i Nato skulle det rent militära läget ändras för Sverige, oklart dock hur mycket. Natos försvarsgaranti får i så fall fylla ut de stora luckorna i det svenska försvaret. Men är en Nato-anslutning verkligen den bästa säkerhetspolitiken? Här talar 200 års svensk freds- och balanspolitik i en annan riktning.

*

Denna bok, *Försvaret främst*, ger en rad olika perspektiv, tolkningar och åsikter på området av en rad skribenter. Dock finns det i flera av bidragen en plädering för fortsatt alliansfrihet och en återgång till någon form av nationellt folkförsvaret. Oavsett om man anser att Sverige bör gå med i Nato eller inte, är det uppenbart att det nationella försvaret behöver stärkas då den långa avspänningsperioden efter det kalla krigets slut ("en strategisk paus") nu är slut. Den har ersatts av en ökad spänning i Europa mellan Ryssland och USA/Nato. Sverige har tyvärr försummat sitt försvar kraftigt, och nu är det tid att vända strömmen.

Påfallande i flera av bidragen i denna bok är även *en önskan om att Sverige och Finland fördjupar sitt försvarssamarbete*, vilket jag tolkar som att även den transatlantiska länken till USA stärks. Före kommendören för Finlands försvarsmakt, general Gustav Hägglund, pläderar i sitt bidrag för ett försvarsförbund mellan Sverige och Finland och har en del goda argument för sin sak. Detta kan vara en linje för framtiden. Hägglund tror att det är

1 <http://www.forsvarsmakten.se/sv/aktuellt/2015/09/flygvapnets-bidrag-till-natos-krishanteringsformaga/>.

en bättre livförsäkring i det långa loppet än löften och trakta-
ter. Mycket händer nu snabbt på detta område. Den 25 septem-
ber 2015 fick vi denna svensk-finska nyhet från svenskspråkiga
yle-radion i Finland:

Allt djupare militärt samarbete

Praktiskt samarbete, ingen pakt

Det operativa samarbetet mellan Sverige och Finland diskute-
rades under försvarsministrarnas möte i Finland. Nu kartlägger
man hur långt man kan gå inom ramen för nuvarande lagar och
vilken lagstiftning som måste ändras för att komma vidare, upp-
ger ministrarna.

– Vi ser Finland som en oerhört viktig partner. Finland är det
enda land som vi har en överenskommelse med om att förbereda
hur vi agerar i scenarier bortom fredstida förhållanden, säger Pe-
ter Hultqvist. Om vi sen använder oss av den möjligheten, om vi
skulle hamna i den situationen, är något vi fattar beslut om vid
det tillfället, påpekar Peter Hultqvist och Finlands försvarsmi-
nister är också nogga med att betona att besluten fattas nationellt.

– En pakt kan bli aktuell senare, då förtroendet har ökat, sä-
ger Jussi Niinistö.¹

I en annan artikel uppmärksammas förslaget att Sverige och
Finland bör ingå en försvarsallians:

Försvarsallians med Sverige bättre än Nato?

Förslaget att ingå en försvarsallians mellan Finland och Sverige
kom senast från Ilkka Kanerva (Saml.), ordförande för försvars-
utskottet i riksdagen, i samband med att Natos parlamentariska
församling besökte Finland.

Initiativet välkomnas av Sven Hirdman som har lång erfaren-

1 <http://svenska.yle.fi/artikel/2015/09/25/allt-djupare-militart-samarbete>.

het av försvarsfrågor i Sverige. Han är tidigare statssekreterare vid försvarsdepartementet och före detta ambassadör i Moskva.

– Jag reagerar positivt. Vi ska minnas historien, vi har haft diskussioner sedan 1930-talet. Nu tycker jag att miljön i bägge länder är positiva till ett närmare samarbete.

– Men att man ska skriva ett avtal där Sverige i all evighet förbinder sig att försvara Finland och Finland Sverige, det tror jag inte man gör på den nivån. De nordiska länderna är lite mer pragmatiska. Jag skulle vilja säga att vi utvecklar ett samarbete som i praktiken innehåller allt som en försvarsallians är, men man skriver kanske inte ett stort formellt avtal.¹

Arvid Cronenberg, en av våra främsta militärhistoriker, påminner i sitt bidrag till denna bok om svårigheterna för småstater att lita på stormaktshjälp. Det fick Finland bittert känna under krigsåren 1939–1945, medan det mer skyddade Sverige kunde hålla sig utanför stormaktskriget. Lennart Palm skriver om Nato, värnplikten och demokratin och pläderar för ett svenskt folkförsvar. Per Blomquist skriver mycket tankeväckande om lösningar och försvarspolitik. Även han pläderar för en återgång till folkförsvaret och ett nationellt försvar på svenska villkor.

Sven Hirdman och Lars-Gunnar Liljestrand argumenterar för en fortsatt alliansfrihet, en skärpning av IKFN (lagen mot främmande intrång) och en förstärkning av ubåtsjaktförmågan. Hirdman understryker att den svenska alliansfriheten framstår som ”mycket rationell” i framtiden. Anders Björnsson analyserar på ett spännande sätt ”allianser som en black om foten”, med ett långt historiskt perspektiv, och betonar att ett folkförsvar kan vara viktigare än stormaktsbindningar.

Sven Hirdman framhäver i ett annat bidrag betydelsen av den svenska krigsmaterielexporten för att kunna hålla ett svenskt högkvalitativt försvar. Det är ett viktigt påpekande men också ett långsiktigt svenskt dilemma hur detta skall hanteras i fram-

1 <http://svenska.yle.fi/artikel/2015/09/25/forsvarsallians-med-sverige-battre-nato>.

tiden. Försvarsexporten ger längre serier och i princip billigare vapensystem, men det är oftare lättare sagt än gjort.

Bristen på ett svenskt psykologiskt försvar uppmärksammas i ett annat bidrag av Gunnar Fredriksson.

Bengt Loenbom lyfter fram det tidvinnande försvarets funktion på eget territorium, vilket är mycket tänkvärt. Han betonar effekten av ett eget försvar som det kostar en angripare tid och resurser att besegra. Detta kan avhålla från angrepp.

En reflektion är att Nato-länderna i Europa idag inte är militärt starka utan i första hand förlitar sig på diplomati och ekonomiska medel eller påtryckningar, vilket ger ett nytt säkerhetspolitiskt läge genom till exempel konflikten med Ryssland rörande Krim och Ukraina. USA har dessutom visat en tendens att gå egna vägar och nedtona Nato-samarbetet vid ingripandena i Irak och Afghanistan. ”Lita aldrig på furstar” och ”Lita aldrig på stormakter”, är gamla ordspråk som fortfarande har en viss giltighet. Hur långt gäller detta för Sverige? Det blir till sist den avgörande frågan.

Här vill jag göra en återkoppling till läget 1945, efter det förödande andra världskriget. När Gallup den sommaren frågade svenska folket hur det kunde komma sig att Sverige hade lyckats värna sin fred i ett av kriget förött Europa visste folket besked. Det berodde, enligt svaren, främst på regeringens politik och försvaret, det vill säga den svenska säkerhetspolitiken, medan exempelvis de krigförande stormakterna, Gud och kung Gustav V endast fick spridda röster. Ett svar att begrunda även idag. Den egna säkerhetspolitiken är avgörande för Sverige och för respekten hos stormakterna. För Sverige i det nordiska rummet har denna politik varit en blandning av säkerhetspolitiska arrangemang: avskärmning, förtroendeskapande åtgärder och militär avskräckning alltsedan 1914, då Sverige förklarade sig neutralt i det då utbrutna stormaktskriget, som snart blev det första världskriget.

Svensk diplomati med försök till goda relationer med alla stormakter har varit en framgångsväg. Ett annat sätt att uttrycka saken är att den alliansfria politiken, det strategiska läget, han-

deln, diplomatin och ett ”för våra förhållanden starkt försvar” är nycklar till att förstå den svenska fredens bevarande i ett oroligt Europa, särskilt under de två världskrigen. Ett fördjupat svensk-finskt samarbete om säkerheten och försvaret kan här vara framtidens väg.

Försvarsminister Peter Hultqvist tryckte i lördagsintervjun i Sveriges Radios P1 den 19 september 2015 starkt på att den svenska alliansfriheten ligger fast och ”att man inte vill ha några tvära kast i säkerhetspolitiken”. Fred och stabilitet är huvudmålet, och Sverige har nu skapat sig handlingsfrihet och möjligheter till samverkan med andra makter i ett krisläge, betonade försvarsministern och just därför borde man inte ändra den säkerhetspolitiska doktrinen genom att gå med i Nato.

Min analys av detta är att Sverige fördjupar och kompletterar sin alliansfrihet genom en ökad samverkan med andra makter, främst Finland, men även med USA och Nato. Det är helt klart att det är Rysslands agerande på Krim och Ukraina och en rysk press eller hotbild mot Baltikum och Östersjön som ligger bakom den ändrade svenska politiken. Sverige behöver inte gå med i Nato, men budskapet till Moskva är ändå klart: Sverige förblir alliansfritt, om inte Ryssland hittar på några ”tvära kast” i det svenska närområdet, det vill säga Östersjön. Sverige garderar dessutom sin säkerhet och sitt försvar genom fördjupade samarbeten med andra stater, främst Finland.

Till detta kommer ytterligare en dimension, som sannolikt gör att dagens uppskruvade läge kommer att tonas ned på sikt. En kall analys visar att det mesta talar för att Ryssland å ena sidan, USA, Nato och EU å den andra sidan till nästan varje pris vill undvika militära konflikter med varandra. Ryssland och Väst kommer inte att gå i krig, det är jag övertygad om.

Här påminner läget faktiskt starkt om blockuppdelningen under det kalla kriget, där Öst och Väst hela tiden respekterade varandras områden, förde sina krig och drev sina konflikter utanför blocken, främst i andra världsdelar. Läget i Europa låg fast under hela det kalla kriget; problemet nu är att Ryssland genom annekteringen av Krim och kriget i Ukraina har rubbat den

europiska säkerhetsordningen. Det borde man inte ha gjort, och på sikt kan det visa sig vara en rejäl tabbe av Ryssland att på detta sätt göra sig till en säkerhetspolitikens paria i Europa. En maskerad reträtt i Ukraina kan komma att ske och relationerna mellan Väst och Ryssland förbättras.

Sveriges alliansfrihet låter sig inte så lätt rubbas, men det finns gränser för den svenska tålmodigheten. Ska Sverige till sist ändå gå med i Nato måste det ske tillsammans med Finland, men innan dess bör en fördjupad svensk-finsk samverkan rörande säkerhet och försvar prövas.

Bilagor

1. UTGÅNGSPUNKTER FÖR BOKEN ”FÖRSVARET FRÄMST”

Sverige ska ha en försvarsmakt, inte en krigsmakt, alltså inte expeditionskårer för utlandsutryckningar eller styrkor för offensiva insatser i andra länder. Den svenska försvarsmaktens uppgift ska vara defensiv: att försvara landets territoriella integritet och självständighet. Det är avgörande och styrande. Denna centrala strategiska inriktning måste återställas efter decennier av nedgång och felorientering och hävdas oavsett eventuella omvärldshot.

Det självständiga Sveriges territorium ska uthålligt försvaras mot varje angripare så att priset för att angripa oss blir tillräckligt högt för att vara avhållande. Försvaret måste organiseras så att det fungerar krigsavhållande.

Det är medborgarna i landet som själva måste försvara Sverige. Vi ska inte utgå från att någon annan kommer till vår hjälp.

För att bygga upp den fredsbevarande försvarsmakt Sverige behöver bör riksdagen på kort och lång sikt tillskjuta större resurser än för närvarande.

En sådan försvarsmakt måste vara folkligt förankrad och bygga på att det är medborgarna som försvarar landet. Det innebär att allmän värnplikt måste införas som en medborgerlig skyldighet.

Försvarsstrategin utgår från att militär alliansfrihet är det bästa alternativet för Sverige under överblickbar tid. Det utesluter

inte fördjupade försvarssamarbeten, till exempel med Finland.

Sverige ska ha ett uthålligt och långsiktigt starkt försvar. Författarna som medverkar i denna bok har inte alltid samma uppfattning om hur detta bäst uppnås. Boken redovisar alltså inte en entydig syn, utan speglar olika uppfattningar utifrån den gemensamma grunden att skapa effektivast möjliga försvar.

Ett starkt svenskt, folkförankrat försvar är ett grundläggande medel för att hålla Sverige utanför krig. Ett sådant försvar är en ytterst viktig faktor för trovärdigheten i landets övergripande säkerhets- och utrikespolitik som ska vara fredsbevarande.

Den här boken, *Försvaret främst*, koncentrerar sig på Sveriges försvarsstrategi och försvarsförmåga. Boken vill belysa att landets försvarsstrategi måste läggas om och försvarsförmågan stärkas för att uppnå ett uthålligt, fredsbevarande försvar.

Boken belyser även vissa säkerhetspolitiska aspekter. Häri ingår en positiv grundsyn på FN och FN-stadgan, inklusive väpnade insatser under uttryckligt FN-mandat, nödvändigheten av att bidra till att dämpa spänningar i vårt närområde och konstruktiv diplomati, samt att rimlig hänsyn tas till andra staters grundläggande intressen utan moraliserande och med en kylig syn på kalla fakta.

Sverige får varken i krig eller i fred bli en bricka i spelet mellan stormaktsintressen.

2. FÖRSVARSBEREDNINGEN 2014

Ur Försvarsberedningens rapport *Försvaret av Sverige – Starkare försvar för en osäker tid* (Ds 2014:20).

Målet för det militära försvaret och Försvarsmaktens uppgifter

Försvarsberedningen framförde i den säkerhetspolitiska rapporten *Vägval i en globaliserad värld* (Ds 2013:33) att Sverige främst

måste kunna värna landets suveränitet, svenska rättigheter och intressen, våra grundläggande värderingar samt skydda svensk handlingsfrihet inför politisk, militär eller annan påtryckning. Om det krävs ska vi kunna försvara Sverige mot incidenter och väpnat angrepp och bidra till att säkerställa samhällets skydd mot kriser, incidenter och angrepp.

Vidare konstaterade beredningen i rapporten att genom deltagande i fredsfrämjande operationer bidrar Sverige till fred, stabilitet, hävdande av internationell rätt och respekt för mänskliga rättigheter samt motarbetar hot från stater och icke-statliga aktörer mot svensk och internationell säkerhet.

Det militära försvaret omfattar alla resurser som krävs för att upprätthålla ett militärt försvar. Försvarsmaktens verksamhet i fred, vid höjd beredskap och i krig kräver stöd från övriga samhället. Det militära försvaret består av Försvarsmakten och de delar av det övriga samhället som direkt stödjer Försvarsmakten i fred, vid höjd beredskap och i krig.

Genom att kunna förebygga och hantera konflikter och krig ska det militära försvaret, inom ramen för den solidariska säkerhetspolitiken, garantera Sveriges politiska oberoende och självständighet och värna landets territoriella integritet. Förmågan till väpnad strid utgör grunden för att upprätthålla och utveckla ett militärt försvar. Förmåga att möta mer kvalificerade motståndare är en förutsättning för långsiktig handlingsfrihet. För att kunna möta framtida hot och kunna hantera en försämrad omvärldsutveckling måste relevant militär förmåga finnas idag och kontinuerligt uppdateras. Detta sker huvudsakligen genom att krigsförbanden används och deltar i kvalificerade övningar och i operationer. Genom att kunna möta ett begränsat väpnat angrepp skapar försvaret tillsammans med politiska, diplomatiska och ekonomiska medel en tröskel för den som skulle vilja angripa Sverige, eller utöva påtryckningar med militära maktmedel. Utgående från den säkerhetspolitiska rapporten 2013 anser Försvarsberedningen att målet för det militära försvaret och Försvarsmaktens uppgifter behöver förtydligas.

Målet för det militära försvaret ska vara att enskilt och till-

sammans med andra, inom och utom landet, försvara Sverige och främja vår säkerhet. Detta ska ske genom att:

- hävda Sveriges suveränitet, värna suveräna rättigheter och nationella intressen,
- förebygga och hantera konflikter och krig,
- skydda Sveriges handlingsfrihet inför politisk, militär eller annan påtryckning och om det krävs försvara Sverige mot incidenter och väpnat angrepp samt
- skydda samhället och dess funktionalitet i form av stöd till civila myndigheter.

Försvarsmakten bidrar till målen för vår säkerhet och målen för det militära försvaret genom att enskilt och tillsammans med andra myndigheter, länder och organisationer, lösa följande uppgifter:

- upprätthålla tillgänglighet i fred och beredskap för den händelse det beslutas om höjd beredskap, för att kunna förebygga och hantera konflikter och krig, skydda Sveriges handlingsfrihet inför politisk, militär eller annan påtryckning samt, om det krävs, försvara Sverige mot incidenter och väpnat angrepp,
- främja vår säkerhet genom deltagande i operationer på vårt eget territorium, i närområdet och utanför närområdet,
- upptäcka och avvisa kränkningar av det svenska territoriet och i enlighet med internationell rätt värna suveräna rättigheter och nationella intressen i områden utanför detta samt
- med befintlig förmåga och resurser bistå det övriga samhället och andra myndigheter vid behov.

[- - -]

Sverige och Finland har en likartad säkerhetspolitisk utgångs-

punkt. Försvarsberedningen välkomnar planerna på ett fördjupat försvarssamarbete mellan Finland och Sverige. Det är viktigt att finna praktiska samarbeten på de identifierade områdena som kan leda till förbättrade resultat och ökad effektivitet. Kunskapsöverföring, t.ex. mellan våra länders arméstridskrafter, kan bidra till att öka den operativa förmågan i krigsförbanden. Försvarsberedningen anser att möjligheten ska undersökas att Sverige tillsammans med Finland skapar en gemensam svensk-finsk marin styrka i Östersjön. Normalt uppträder och övar denna styrka som en enhet men den ska kunna vara delbar i en svensk respektive finländsk del om detta krävs. Den nationella beslutanderätten avseende den operativa förmågan ska bibehållas.

3. REGERINGENS PROPOSITION OM FÖRSVARETS INRIKTNING

Ur regeringens proposition 2014/15:109 *Försvarspolitisk inriktning – Sveriges försvar 2016–2020* som antogs av riksdagen den 15 juni 2015.

Propositionens huvudsakliga innehåll

Den säkerhetspolitiska situationen i Europa har försämrats. Den ryska ledningen har visat att den är beredd att använda den militära förmågan för att uppnå sina politiska mål. Den försämrade säkerhetspolitiska situationen innebär förändrade krav på den svenska försvarsförmågan. I propositionen redovisar regeringen en inriktning för att stärka den svenska försvarsförmågan och öka den operativa förmågan i krigsförbanden fr.o.m. 2016 t.o.m. 2020. Ytterst ska försvaret kunna möta ett väpnat angrepp. På så sätt skapar försvaret tillsammans med politiska, diplomatiska och ekonomiska medel en tröskel för den som skulle vilja angripa Sverige eller utöva påtryckningar med militära maktmedel. I lju-

set av det försämrade säkerhetspolitiska läget och de brister i den operativa förmågan som redovisas ser regeringen ett behov av att under försvarsinriktningsperioden förstärka försvarsekonomin med ytterligare 10,2 miljarder kronor utöver tidigare redovisade tillskott. Den svenska försvarsförmågan syftar ytterst till försvar av det egna territoriet men ska också betraktas som en del i en gemenskap för stabilitet och säkerhet i norra Europa. Sverige har möjlighet och ett ansvar att påverka utvecklingen i Östersjöområdet. Regeringen anser att Sveriges bi- och multilaterala försvars- och säkerhetspolitiska samarbeten bör fördjupas. Samarbetet med Finland är av särskild betydelse. Med tanke på utvecklingen i vår omvärld i allmänhet, och i Östersjö-området i synnerhet, har Gotland en särskilt viktig position. Regeringen föreslår att en ny mekaniserad stridsgrupp organiseras på Gotland.

Totalförsvar är den verksamhet som behövs för att förbereda Sverige för krig. Totalförsvaret består av militärt och civilt försvar. Planeringen för totalförsvaret bör således återupptas och genomföras utifrån de planeringsanvisningar som regeringen beslutat. Planeringen är ett första steg i återupptagandet av det civila försvaret. Statliga myndigheters förmåga på central och regional nivå att prioritera och fördela resurser vid höjd beredskap bör utvecklas. Stridskrafterna bör vara anpassade för uppgifter i Sverige och närområdet. Samtliga krigsförband ska ha ett krav på tillgänglighet i fred och ett beredskapskrav för krig eller krigsfara. Vid höjd beredskap ska inget krigsförband ha en beredskap som överstiger en vecka. Alla delar av Försvarsmaktens organisation som har uppgifter att lösa i händelse av höjd beredskap bör ges ett krigsduglighetskrav, vilket är en förutsättning för bedömning och värdering av de enskilda krigsförbandens status och därmed krigsorganisationens sammantagna operativa förmåga. Personellt och materiellt uppfyllda krigsförband som är samövade är avgörande. Övningsverksamheten bör ökas och grundläggande behov av bl.a. personlig utrustning, sambandsmateriel, ammunition och standardfordon bör tillgodoses. Huvuddelen av arméstridskrafterna organiseras i två brigader. Hemvärnsförbanden är centrala för att upprätthålla militär närvaro i hela

Sverige. Ubåtsjaktförmågan bör stärkas. Stridsflygets samtliga resurser bör krigsorganiseras i fyra flottiljer med sex divisioner för att stridsflygets fulla kapacitet ska kunna utnyttjas. Under överskådlig tid kommer vissa krigsförband att vara beroende av krigsplacerad pliktpersonal. Regeringen anser att en utredning bör tillsättas för att se hur en långsiktigt hållbar personalförsörjning kan uppnås. Den grundläggande militära utbildningen förändras så att den som genomfört utbildningen kan krigsplaceras. De förändrade kraven på försvaret påverkar även materiel- och logistikförsörjningen. Regeringen avser därför att tillsätta en utredning. Stridsflygsförmågan och undervattensförmågan är tydliga exempel på områden av väsentlig betydelse för Sveriges försvar. Även inom andra områden kan det finnas delar av system som kan betraktas som väsentliga säkerhetsintressen.

4. LUFTFÖRSVARsutredningen 2040.

SLUTBETÄNKANDE

Utdrag ur slutbetänkandet från Luftförsvarsutredningen 2040 (SOU 2014:88).

Mål för luftförsvaret 2040

Under strukturarbetet har kommittén konstaterat att en luftförsvarsstruktur som på ett rimligt sätt kan uppfylla de krav på operativ förmåga som kan ställas inom ramen för försvar mot ett väpnat angrepp, under de förhållanden som kommittén studerat, enligt kommitténs mening inte kan uppfyllas inom bibehållen ekonomisk ambitionsnivå. En sådan luftförsvarsstruktur ligger väsentligt över en bibehållen ekonomisk ambitionsnivå.

Kommittén bedömer att det bör finnas en grundläggande luftförsvarsförmåga av detta slag, oavsett val av militärstrategisk

inriktning och operativ idé enligt vad som studerats inom ramen för betänkandet, ifall ett väpnat angrepp ska kunna mötas på ett rimligt sätt.

En mindre, men enligt kommitténs mening, avvägd och ekonomiskt realiserbar luftförsvarsstruktur bedöms kunna lösa uppgifter främst inom ramen för territoriell integritet, om än med vissa begränsningar. Uppgifterna handlar då bland annat om att upptäcka och avvisa flygfarkoster som kränker svenskt luftrum. En sådan struktur bör utgöra grund, och målsättning för luftstridskrafterna, för att på sikt kunna öka försvarsförmågan, om så beslutas.

[- - -]

Prioriteringar

Förslagen anges i två prioriteringsnivåer.

Prioritet 1 är, enligt kommitténs bedömning, de åtgärder som, när ekonomin så medger, bör prioriteras i första hand.

PRIORITET 1

Tidig förvarning

Det är av stor betydelse för luftförsvaret av samhället, Försvarsmakten och luftstridskrafternas egna förband att tidig förvarning kan ske. Det ökar samhällets och Försvarsmaktens förmåga till skydd och att komma till verkan. Luftstridskrafterna har en viktig roll tillsammans med Försvarsmakten i övrigt.

En korrekt omvärldsuppfattning är avgörande för att få full effekt med det framtida luftförsvarets verkanssystem. Flera av de luftfarkoster som för närvarande är under utveckling har konstruerats på ett sätt som innebär att det ställer mycket stora krav på framtidens sensorsystem som ska kunna upptäcka dem. Därför bedömer kommittén att framtidens utmaning sannolikt ligger i att det blir mer komplext att skapa en komplett luftlägesbild, då smygtekniken utvecklas vidare.

Ett hotanpassat skydd av flygbaserna

Flygande system är, som historien har visat flera gånger, mest sårbara på marken. De måste starta och landa från känd flygbas/flygplats. Hotet från långräckviddiga precisionsvapen gör att denna sårbarhet ökar.

Skyddet av flygbaserna måste därför förstärkas, både mot luft och markhot.

En förmåga mot luftmål på större avstånd än i dag

Luftvärn kan ge ett uthålligt skydd mot ett lufthot och kan verka flexibelt över ytan och mot mål på olika avstånd. Behovet av skydd mot lufthot finns förutom inom luftstridskrafterna, i Försvarsmakten i övrigt och i samhället som helhet.

Luftvärnet behöver säkra förmågan att bekämpa luftmål på betydligt längre avstånd än i dag.

Ett operativt relevant stridsflygsystem

Ett stridsflygsystems taktiska och operativa värde är en konsekvens av säkerhetspolitiska vägval, strategiska och operativa koncept samt inte minst av tekniska och systemmässiga förutsättningar. Det är därför viktigt att kontinuerligt följa hotutvecklingen inom detta område och att fortlöpande göra bedömningar om befintliga stridsflygsystem fortfarande är operativt relevanta.

Försvar mot cyberhotet

Betydelsen av cyberrymden som en arena för att påverka en motståndare är påtaglig i dag och kommer bli viktigare i takt med att samhället blir mer beroende av datorer och kommunikationer mellan dessa och människor som användare i olika avseenden. Kunskap och förmåga inom detta område är viktigt för att kunna möta högt ställda krav.

PRIORITET 2

En balans mellan flygplattformar och vapen

Behovet av långräckviddiga vapensystem, exempelvis jaktrobo-

tar, ökar drastiskt i en krigssituation. Det måste finnas en balans mellan antalet vapen, vapenverkan och antalet stridsflygplan utgående från operativ inriktning.

Försvar mot ballistiska robotar och kryssningsrobotar

Behovet av skydd mot konventionella ballistiska robotar och kryssningsrobotar finns, förutom inom luftstridskrafterna, i Försvarsmakten i övrigt och i samhället som helhet. Dessa utgör redan i dag, men i allt högre utsträckning 2040, ett så pass allvarligt hot att det måste beaktas. Sverige kommer att behöva samverka med andra stater för att skapa ett rimligt skydd mot detta hot. Ett försvar mot konventionella ballistiska robotar och avancerade kryssningsrobotar kan bara ske genom samarbete med andra nationer. Detta utifrån såväl kostnadsskäl som utifrån behovet att gruppera sensorer och verkansdelar över stora ytor.

Ett säkert och robust ledningssystem

Robusta lednings- och sambandssystem utgör en viktig grund för den sammanlagda funktionen inom luftstridskrafterna. Att säkerställa ett robust, och inom Försvarsmakten väl balanserat gemensamt ledningssystem, är inte bara en fråga för luftförsvaret utan är en betydelsefull komponent i det civila samhället.

Tillgång på kvalificerad personal och ett robust personalsystem

Tillgången på kvalificerad personal blir av stor vikt i syfte att få ut så hög effekt som möjligt av ingående förband i det framtida luftförsvaret. Härvidlag blir frågor som rekrytering, utbildning samt träning/övning av framtida medarbetare inom luftförsvaret avgörande. En personalstruktur måste kunna motstå antagonistiska och icke-antagonistiska påfrestningar, varför en sådan struktur bör ha en tillräcklig redundans.

Ett luftvärn med kort räckvidd för bekämpning av små mål

Hotet mot objekt som förläggningar och flygbaser i form av raket, artillerigranater, robotar och små stridstekniska obeman-

nade farkoster bedöms öka vilket medför ett utökat behov av sensorer och eldenheter för upptäckt och bekämpning av sådana små mål.

5. IKFN-FÖRORDNINGEN

Utdrag ur förordningen (1982:756) om Försvarmaktens ingripanden vid kränkningar av Sveriges territorium under fred och neutralitet m.m. (IKFN-förordningen)

Fartyg

Ingripande vid brott mot tillträdesbestämmelserna

– Inom svenskt territorium får ett fartyg eller luftfartyg anropas, prejas och, under de förutsättningar som anges i 5 §, visiteras, om det behövs för att kunna fastställa dess nationalitet eller ställning som statsfartyg eller statsluftfartyg.

Fientlig avsikt

– Om utländska statsfartyg överskrider den svenska territorialgränsen under omständigheter som tyder på fientlig avsikt, skall vapenmakt utan föregående varning tillgripas.

Ubåt inom svenskt territorium

– En utländsk ubåt som påträffas i undervattensläge inom svenskt inre vatten skall hindras från att bedriva fortsatt verksamhet där. Därvid får vapenmakt tillgripas utan föregående varning. Om det behövs, får sådana vapen användas som medför risk för att ubåten sänks eller görs manöveroduglig på något annat sätt.

Om ubåten intar övervattensläge, skall den identifieras och för vidare åtgärder föras till en ankarplats.

En utländsk ubåt som påträffas i undervattensläge inom territorialhavet skall avvisas från territoriet. Om det är nödvändigt

skall vapenmakt tillgripas. Då särskilda förhållanden kräver det, får därvid enligt Försvarsmaktens bestämmande vapenmakt i syfte att förhindra fortsatt verksamhet tillgripas utan föregående varning.

Luftfartyg

Om statsluftfartyg utan tillstånd

– Ett utländskt statsluftfartyg som uppträder inom svenskt territorium utan att ha rätt att vara där skall avvisas från territoriet. Om det är nödvändigt får vapenmakt tillgripas. Om särskilda förhållanden kräver det, får enligt Försvarsmaktens bestämmande vapenmakt utan föregående varning tillgripas vid ingripanden enligt första stycket. Detta gäller även oidentifierade luftfartyg som överskrider den svenska territorialgränsen under omständigheter som tyder på fientlig avsikt.

6. ÖB-ORDER TILL FÖRSVARET 1942

Statsminister Per Albin Hansson meddelade i riksdagen den 18 januari 1942 att det militära försvaret fått en särskild order, i vilken det slogs fast: "Varje meddelande av innebörd, att motståndet skall nedläggas, är falskt." Det var den så kallade ÖB-ordern som återges i sin helhet nedan.

Nr Op 773. Den 20 november 1942

Vid anfall mot vårt land kommer troligen angriparen, i samband med anfall mot gränser och kuster, att söka förlama vår motståndsförmåga genom omfattande flygangrepp kombinerat med luftlandssättningar. Härigenom kan för kortare eller längre tid vårt kommunikations- och förbindelseväsen jämte sam-

hället över huvud komma att desorganiseras samt den centrala ledningsapparaten bliva satt ur funktion. Sättes högkvarteret ur spelet genom inledningen av ett krig måste samtliga underordnade chefer veta att handla på eget initiativ och i ledningens anda för att stridskrafterna skola kunna organiseras och insättas på lämpligaste sätt.

Vi måste vara beredda på att fientliga företag av här antydd art kunna komma till utförande utan förvarning.

Det är nödvändigt att – för den händelse ett fientligt angrepp äger rum och förbindelserna med högre instanser bli avbrutna – militära chefer utan order omedelbart igångsätta kraftiga motåtgärder i anslutning till gällande planer. Samtidigt måste uppmärksammas, att fienden eller honom samverkande element inom landet kunna komma att utsända falska meddelanden och föregivna order, även per radio. Meddelande eller order, som innebär frångående av den planerade verksamheten i stort, måste därför i möjligaste mån prövas beträffande sitt ursprung, så att cheferna icke låta sig föras bakom ljuset.

Varje meddelande av innebörd att motståndet skall nedläggas är falskt.

Under ett läge av ovan antydd art gäller följande:

1. Fientliga handlingar – från vilket håll de än komma – skola genast och kraftigt mötas med till omedelbart förfogande stående styrkor för att främst säkerställa organiseringen av icke färdigorganiserade förband och trygga förbindelserna inom riket. Det är av särskild vikt att förhindra besittningstagande av eller skadegörelse på krigsmaktens materiel, militära etablissemang och anläggningar (särskilt flygfält), radio-, telegraf- och telefonstationer, viktigare telefonledningar och kablar samt hamnar, kraftverk, krigsindustriella verk och för

- organisering eller koncentrerings nödvändiga kommunikationslinjer.
2. Militära befälhavare, militärområdesbefälhavare, marindistriktschefer och chefen för kustflottan, kustartilleriförsvarschefer, chefer för flygeskader och flygbasområden samt regementschefer (motsvarande) skola, därest förbindelserna med högre myndigheter icke erhålles, utan order anbefalla organisering av underlydande förband, verkställa krigsrustning av fartyg och befästningar mm, ordna luftvärn och luftbevakning samt inkalla hemvärnet. Militärbefälhavare och marindistriktschefer skola därjämte, där läget så påkallar, låta verkställa planlagda förstöringsåtgärder.
 3. Koncentreringstransporter, som helt framföres inom militärområdet, anordnas av militärbefälhavare i samråd med vederbörliga transportledare och lokala kommunikationsmyndigheter.
 4. Förbanden användas i möjligaste överensstämmelse med gällande planer och så, att fienden snarast beredes största möjliga avbräck.
 5. Samband med högkvarteret sökes ofördröjligen av de direkt underställda chefer – vid behov med sambandsofficer enligt bestämmelser senare.
 6. Ovanstående bestämmelser bringas till kändedom sålunda: T.o.m. moment 1 meddelas allt befäl, som kan komma att ställas inför självständig uppgift. Moment 2-5 meddelas därav berörda chefer jämte de ytterligare bestämmelser, som av ÖB direkt underställd chef befinnas erforderliga.

O. G. Thörnell
Överbefälhavare

(Understrykningarna enligt originaltexten. Red. anm.)

7. EU:S SOLIDARITETSKLAUSUL

Lissabonfördraget mellan Europeiska Unionens medlemsstater undertecknades av statscheferna i december 2007 och trädde i kraft den 1 december 2009. Fördraget innehåller en solidaritetsklausul. I denna görs dock förbehåll för alliansfria och neutrala staters eventuella förpliktelser. Fördraget har ratificerats av Sveriges Riksdag. Den aktuella bestämmelsen, artikel 42:7, har följande lydelse:

Om en medlemsstat skulle utsättas för ett väpnat angrepp på sitt territorium, är de övriga medlemsstaterna skyldiga att ge den medlemsstaten stöd och bistånd med alla till buds stående medel i enlighet med artikel 51 i Förenta Nationernas stadga. Detta ska inte påverka den särskilda karaktären hos vissa medlemsstaters säkerhets- och försvarspolitik. Åtagandena och samarbetet på detta område ska vara förenliga med åtagandena inom Nordatlantiska fördragsorganisationen, som för de stater som är medlemmar i denna också i fortsättningen ska utgöra grunden för deras kollektiva försvar och den instans som genomför det.

8. SVENSK SOLIDARITETSFÖKLARING

Den 16 juni 2009 ställde sig Sveriges Riksdag bakom regeringens skrivning i propositionen 2008/09:140 om en svensk solidaritetsförklaring. Skrivningen är baserad på ett av Försvarsberedningen framlagt förslag.

Regeringen står bakom den av Försvarsberedningen deklarerade solidaritetsförklaringen som omfattar EU-medlemmar samt Norge och Island. Det går inte att se militära konflikter i vårt närområde som skulle påverka endast ett land. Sverige kommer inte att förhålla sig passivt om en katastrof eller ett angrepp skul-

le drabba ett annat medlemsland eller nordiskt land. Vi förväntar oss att dessa länder agerar på samma sätt om Sverige drabbas. Sverige bör därför kunna såväl ge som ta emot militärt stöd.

9. UTRIKESMINISTER ÖSTEN UNDENS TAL I RANSÄTER
DEN 4 JULI 1962

Före sin avgång från utrikesministerposten hösten 1962 höll Östen Undén ett föredrag, "Realism och idealitet i utrikespolitiken". Det kan betraktas som hans utrikespolitiska testamente. Han uppehöll sig utförligt vid neutralitetspolitiken.

Först skall sägas något om den svenska neutralitetspolitiken. Är den inspirerad av idealitet? Vilar den på verklighetstroget underlag? Härom uppstår emellanåt en diskussion i pressen. Men frågeställningen är ofta en annan än den jag nyss åsyftat. Vi får till exempel höra att svenska anhängare av neutralitetspolitiken lider av självtillräcklighet och vill göra gällande att neutralitetspolitik i och för sig har ett högre moraliskt värde än till exempel allianspolitik. Några belägg för att svenskar i allmänhet betraktar neutraliteten på detta vis brukar aldrig anföras. Själv vet jag mig inte ha hört uttryck för dylikt övermod från neutralitetspolitikens anhängare. Visserligen kan jag inte påstå att inte möjligen en och annan svensk medborgare hyser uppfattningen om neutralitetens högre moraliska värde, men jag har knappast mött tankegången annat än hos personer som framträtt som kritiker eller anklagare och som vill kasta skugga på neutralitetsvännernas motiv. Snarare möter vi den uppfattningen att neutralitet är en omoralisk politik och att anhängare av densamma sviker solidaritetens högre bud. Mitt intryck är med andra ord att attackerna på det moraliska planet kommer från personer som känner det såsom ett avfall från den "rätta sidan" att inte Sverige följer samma utrikespolitiska linje som väst i allmänhet, alltså allianspolitikens linje.

Det kan vara skäl att något uppehålla sig vid denna kritik. Den var mera vanlig under ett tidigare skede av efterkrigstiden men dyker upp alltjämt emellanåt.

Den argumentation som jag för min del finner påkallad gentemot anklagelsen för själviskhet och omoral såsom ingredienser i neutralitetspolitiken är följande.

Begreppet solidaritet i utrikespolitiska sammanhang har nära förbindelse med "kollektiv säkerhet". Detta begrepp uppkom under folkförbundets tidevarv. En grundtanke i förbundets trygghetssystem var att staterna skulle vara förenade i en gemensam organisation, med fredens bevarande som främsta målsättning och med bestämda förpliktelser i sådant avseende. Solidaritet och kollektiv säkerhet skulle vara den godtagna principen och träda i stället för strävanden att genom militärallianser förena maktgrupper som kunde balansera varandra. Ingen medlemsstat skulle betrakta någon annan medlem som latent fiende. Den stat som störde freden skulle få de övrigas samlade makt emot sig. Allianser som binder stater vid varandra såsom allierade och bundsförvanter skulle vara bannlysta.

Av skäl som jag nu inte kan gå in på har idén om ett effektivt fredsförbund hittills inte kunnat realiseras på det sätt som varit avsett. Den solidaritet, varom är fråga både i folkförbundet och i dess efterföljare Förenta Nationernas stadga, har inte blivit verklighet. De permanenta medlemmarna av FN:s säkerhetsråd har inte lyckats eller velat koordinera sin verksamhet inom FN:s ram. En övergång från militärallianser och jämviktspolitik till kollektiv säkerhet och solidaritet har inte i verkligheten ägt rum, trots stadgans värtaliga uttalanden i sådan riktning. Alltjämt är det maktbalans och militärallianser som utmärker den internationella politiken. När vi har att placera in vårt land i detta schema, måste vi alltså konstatera att solidariteten inte alls existerar i den utsträckning som varit avsedd. Att bygga vår utrikespolitik på en solidaritetsprincip som visserligen finns på papperet men som kan förutses komma att brista vid starkare påfrestning, det skulle vara att inte ta hänsyn till verkligheten. Vi kan hoppas att FN, trots sin svaghet i många hänseenden, skall gradvis förändras till

en mera effektiv organisation. Men innan så skett bör vi vara var-samma vid vårt ställningstagande i konflikter som är tillräckligt allvarliga för att sätta freden mellan stormakterna i fara.

Sammanfattningsvis anser vi sålunda att det är ett lagom mått av realism från vår sida när vi utgår ifrån att FN långt ifrån är uttryck för den kollektiva säkerhet som stadgan synes ange. Det inträffar ibland att personer som anser sig vara realister i utrikespolitiken plötsligt blir rättrogna idealister och förordar att vi tar för gott såsom prövat och hållbart det system för kollektiv säkerhet som ännu i hög grad är önsketänkande. Men vi är sannerligen under rådande förhållanden berättigade till en viss handlingsfrihet i farliga lägen. Även juridiskt har vi en sådan handlingsfrihet. Enligt voteringsreglerna för FN:s säkerhetsråd kan beslut om sanktioner mot en fredsstörande medlemsstat fattas endast om de fem stormakterna är eniga. Det är den så kallade vetorätten. Den betyder att i en stormaktskonflikt ett bindande beslut av säkerhetsrådet om sanktioner, riktade mot en permanent medlem, inte kan fattas och träda i kraft. Därav följer också att neutralitetspolitik är legalt tillåten när en permanent rådsmedlem, det vill säga en stormakt, röstat emot en tvångsaktion från rådets sida.

Naturligtvis påstår vi inte att Sverige, om vi under hänvisning till neutralitetspolitiken skulle avböja att medverka i en tvångsaktion som har en majoritet i FN bakom sig, handlar främst av idealitet. Men vi anser inte heller att en neutral hållning i det antydda fallet är omoralisk. Vi är realister i vår politik. Motivet för vår hållning är politiskt. Att söka undgå att indragas i en konflikt har vi tillkännagivit såsom vår politiska målsättning så länge inte den kollektiva säkerhetens system mera fullständigt förverkligats.

Såsom jag redan anmärkt har jag beträffande den svenska neutralitetspolitiken kommit in på en annan frågeställning än den som antydes med orden realism och idealitet. Att påstå att neutralitetspolitiken är inspirerad av idealitet skulle verka som ett skrytsamt självberöm och förekommer knappast såsom jag redan framhållit. Men neutralitetspolitiken är å andra sidan ur moralisk synpunkt inte en mindervärdig politik. Våra motiv för den valda utrikespolitiken ligger så att säga ”bortom ont och gott”. Andra

folk eller individer kan ta en annan ståndpunkt på skäl som de finner bindande. Inriktar vi oss på att söka hålla vårt land utanför en eventuell konflikt och rustar oss för detta syfte gör vi inte blott oss själva en tjänst utan vi gör också en insats som vi tror vara till gagn för fredens sak. Häremot kunde invändas att, om en allmän konflikt skulle bryta ut, det alltid finns en angripare som har den största skulden till kriget och att alla rättsinniga nationer borde engagera sig i ansträngningar att slå ner angriparen. Men det är ingalunda säkert att skulden ligger renodlat på ena sidan, och jag upprepar att ett sådant resonemang blir bindande endast ifall vi har utfäst oss på förhand att under vissa preciserade omständigheter ingripa i kriget och att lägga vår lilla vikt i den "rätta" vågskålen. Eftersom den kollektiva säkerheten och solidariteten inte blivit en praktisk realitet eller en legal förpliktelse, kan vi inte känna oss vare sig moraliskt eller juridiskt förpliktade att delta i konflikten. En insats från vår sida skulle för övrigt inte gärna kunna innebära något mera än försvar för vårt territorium och till ett sådant försvar är vi under alla förhållanden beredda. Vårt läge är i praktiken inte mycket skilt från det läge vårt land befann sig i under det första världskriget. Då ifrågasattes inte att vi borde engagera oss på den ena sidan av moraliska skäl, utan att vara utsatta för angrepp mot vårt territorium.

Man kan också ställa frågan om den svenska neutralitetspolitiken är realistisk. Såsom jag redan framhållit, är "realism" i detta sammanhang ett mångtydigt ord. Från dem som ställer sig kritiska mot vår neutralitetspolitik göres gällande ibland att denna inte är realistisk, att i ett kommande krig ingen stat kan hålla sig utanför konflikten och att sålunda neutralitetspolitiken vilar på en stor illusion. Vem kan förutsäga framtiden? Visst är det möjligt att neutralitetspolitik inte skulle med framgång kunna drivas under ett tredje världskrig. Å andra sidan finns det någon utsikt att inte dras in i kriget, åtminstone för någon tid, medan allianspolitik skulle betyda inblandning i konflikten från dennas första dag. Alliansfrihet under fredstid innebär dessutom att vi undviker att skapa föreställningen att vi betraktar en grupp andra stater som latent fiender.

Mot svensk neutralitetspolitik förekommer också en kritik som har en annan nyans än den nyss anförda. Det säges att svenskarna saknar blick för de ideella värden som under ett världskrig står på spel och är i alltför hög grad "realister" som bara tar hänsyn till det egna landets egoistiska intressen. Realism blir med andra ord inte så mycket brist på verklighetssyn som snarare en beskyllning för trångt nationella kalkyler rörande utsikterna att skydda det egna landet.

Vi kommer här i själva verket tillbaka till det tidigare resonemanget om idealitet eller realism såsom inspiration till neutralitetspolitiken och jag skall inte upprepa vad jag sagt härom. Glidningen i frågeställningen vittnar om de bägge här diskuterade begreppens skiftande betydelse.

Jag har hittills hållit mig till neutralitetspolitiken. Men frågan om realism eller idealitet kan ju resas i andra sammanhang.

Ofta förekommer det att vi reagerar känslomässigt och kraftigt mot den utrikespolitik som en annan stat för. Vi kan känna det som en samvetssak att i någon form ge uttryck åt vår indignation, kanske önska deltaga i någon demonstration eller rentav i en kännbar aktion av ekonomisk eller annan art mot den stat vars hållning vi ogillar. Syftet kan vara att göra intryck på de styrande i det ifrågavarande landet. Men läget kan också vara sådant att vi inte kan hysa det ringaste hopp om någon effekt av demonstrationen eller aktionen. Det återstår alltid tillfredsställelsen att ha fått ge utlopp för våra känslor. Men vi bör kanske inte vara för ivriga att ta den moraliserande attityden mot andra folk av nu nämnda skäl. Ofta saknar vi tillräcklig kunskap om vad som skett. Eller vi kan inte fullständigt bedöma bakgrunden eller den miljö vari händelserna utspelat sig. Det är inte ovanligt att försök till ingripanden av något slag får en motsatt effekt mot vad som åsyftats. Med beaktande av dessa och andra reservationer kvarstår det faktum att internationella opinionsyttringar kan vara både moraliskt påkallade och politiskt effektiva. Jag tror till exempel inte att Sydafrika är helt okänsligt för de reaktioner av olika slag som dess raspolitik framkallat. Det är självklart att en regering måste vara mer återhållsam i sitt moraliserande över andra regeringars åtgöranden än enskil-

da personer och organisationer. Det finns en gammal folkrättslig regel uttalad även i FN:s stadga, att staterna inte ska blanda sig i andra staters inre förhållanden. Den kan sägas vara ett led i suveräniteten. Regeln är för normala tider naturlig och sund. Men då den åberopas i FN för att söka hindra debatter och resolutioner om grova kränkningar av FN-stadgans principer, det må gälla rasdiskriminering eller andra övergrepp beträffande "mänskliga rättigheter", är det inte att undra över att den inte har respekterats. Den har i praxis gradvis uppmjukats och uttunnats. Man skulle kunna uttrycka saken så att den nyssnämnda folkrättsliga principen inte visat sig helt realistisk.

Författarna

Rolf Andersson. Advokat. Medförfattare till boken *Lagen mot krig* (2012), en av utgivarna till sajten alliansfriheten.se.

Carl Björemán. Generallöjtnant. Ledamot av Kungl. Krigsvetenskapsakademien. Har bland annat varit befälhavare för Södra militärområdet. Bland hans skrifter märks *År av uppgång, år av nedgång. Försvarets ödesväg under beredskapsåren och det kalla kriget* (2009), *Försvarets förfall* (2011) samt *Var vi redo? Svenska armén under kalla kriget* (2013)

Anders Björnsson. Publicist och historiker, verksam bland annat som vetenskapsjournalist. Gästprofessor vid Förvaltningshögskolan samt hedersdoktor, humanistiska fakulteten, vid Göteborgs universitet. Senaste utgivning: *I Bildts tid* (2015).

Per Blomquist. Överste 1 gr. Tjänst 1967–71 vid arméstabens underrättelseavdelning, 1971–1978 chef för markoperativa avdelningen, Milo Väst, 1978–82 chef för Norrlands dragonregemente, K 4, 1982–1986 chef för operationsledningen i Milo Väst, 1986–1989 Fo-befälhavare och chef för Älvsborgs Regemente, I 15. Under 90-talet tjänst i näringslivet, bland annat vice VD i Papyrus, Mölndal. Ledamot av Kungl. Krigsvetenskapsakademien.

Arvid Cronenberg. Överstelöjtnant. Under många år forskare

vid Militärhistoriska avdelningen, Militärhögskolan. Ledamot av Kungl. Krigsvetenskapsakademien. Senast utgivit *Kriget kommer! Den hemliga svenska krigsplaneringen under vinterkriget 1939–1940* (2015). Redaktör för *Umeå Blå dragoner* (1994).

Gunnar Fredriksson. Fil. lic. i teoretisk filosofi. Fil. hedersdoktor vid Lunds universitet. Chefredaktör för Stockholms-Tidningen 1965–1966 och Aftonbladet 1966–1980. Gästprofessor i praktisk journalistik, Göteborgs universitet. Böcker om filosofi och idéhistoria, från och med *Det politiska språket* (1962).

Hans M Gabrielson. Ekonomie magister och skribent, tidigare verksam som verktygsmakare, posttjänsteman, fabrikör och lärare. Redaktör för bland annat *Jan Myrdal. Bibliografi 1943–1992*. Mångårig medlem i föreningen Folket i Bild/Kulturfront.

Lotta Gröning. Journalist och författare. Fil. dr i historia. Har varit politisk chefredaktör för Norrländska Socialdemokraten och debattredaktör på Aftonbladet. Krönikör i Expressen. Utgivit bland annat en kortbiografi över Axel Pehrsson Bramstorp i Bonniers så kallade statsministerserie samt boken *Kvinnans plats. Min bild av Alva Myrdal* (2006).

Sven Hirdman. Svensk ambassadör Moskva (1994–2004) och i Tel Aviv (1983–1987). Krigsmaterielinspektör (1987–1994) och statssekreterare försvarsdepartementet (1979–1982). Ledamot av Kungl. Krigsvetenskapsakademien. Författare till boken *Ryssland och svensk säkerhetspolitik* (2015).

Gustav Hägglund. General. Före detta kommandör för Finlands försvarsmakt (1994–2001) samt förste ordförande i EU:s militärkommitté (2001–2004), utsedd av försvarsheferna i EU:s medlemsländer. Senast utgivit *Rauhan utopia* (Fred som en utopi, 2014). Under 1970- och 80-talet verksam för FN i Sinai och Libanon.

Gunnar Lassinantti. Pol. mag. Ordförande i Laboremus 1969. Samhällsplanerare i Norrbottens län 1972–1982. Huvudsekreterare i Arbetarrörelsens Fredsforum 1982–1992. Verksam vid Olof Palmes Internationella Center 1992–2000 och 2002–2009. Svensk representant i Socialistinternationalens nedrustningskommission 1990–1992.

Lars-Gunnar Liljestränd. Bergsingenjör, under många år verksam vid Ericsson. Medförfattare till boken *Lagen mot krig* (2012), en av utgivarna till sajten alliansfriheten.se.

Bengt Loenbom. Generalmajor, ledamot av Kungl. Krigsvetenskapsakademien. Inledde sin bana som jaktflygare under epoken J 29, J 34, J 35. Sedermera chef för jaktflygflottiljen F 13 i Norrköping. Medverkade inom Materielverket i kravställningen på flygplanet Gripen. Chef för flygstaben, slutbefattning som militärbefälhavare för milo Nedre Norrland.

Lennart Palm. Seniorprofessor vid Institutionen för historiska studier, Göteborgs universitet, med svensk agrarhistoria som huvudsakligt forskningsområde.

Thage G. Peterson. Teolog, folkrörelseman. Tidigare chef för den svenska folketshusrörelsen. Under 15 år ledamot av Socialdemokraternas verkställande utskott. Före detta talman i Sveriges Riksdag. Statsråd i flera regeringar, bland annat som samordnings-, industri-, justitie- och försvarsminister. Statssekreterare åt Olof Palme i statsrådsberedningen. Skrivit *Olof Palme som jag minns honom* (2002).

Jan Wickbom. Överste 1 gr. Ledamot av Kungl. Krigsvetenskapsakademien. Officer 1946 vid Kungl. Kronobergs regemente, I 11. Tjänstgjort vid Kungl. Västerbottens regemente, I 20, och Kungl. Hälsinge regemente, I 14. Fyra etapper generalstabstjänst i IV. Milo och Milo ÖN. Befälhavare för Fo 67, chef för I 19/P 5, fördelningschef vid finska gränsen.

Ulf Wickbom. Journalist och författare, för närvarande knuten till Barometern som kulturskribent. Före detta kapten i Kustartilleriets reserv. Under ett tiotal år moderator vid Folk och Försvars rikskonferens i Sälen. Tillsammans med Bengt Loenbom och Jan Wickbom gett ut debattskrifterna *Försvara Sverige bättre!* (2006) och *Försvara Sverige på nytt!* (2009).

Kent Zetterberg. Professor em. vid Försvarshögskolan. Ledare av forskningsprojektet ”Försvaret och det kalla kriget”, med över 50 publikationer sedan 2004. I sin forskning främst inriktad på Sveriges försvar och säkerhetspolitik under 200 år, till exempel *Konsten att överleva* (2007) och *Militära ledare under kalla kriget* (2015). Ledamot av Kungl. Krigsvetenskapsakademien och Kungl. Örlogsmannasällskapet.

